

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ САМАРҚАНД
ДАВЛАТ АРХИТЕКТУРА-ҚУРИЛИШ
ИНСТИТУТИ

5111000 - Касб таълими (5110800-Тасвирий санъат
муҳандислик графикаси) бакалавр йўналиши талабалари учун

“Тарбиявий ишлар
методикаси” фанидан

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

САМАРҚАНД- 2017 йил

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
М.УЛУҒБЕК НОМИДАГИ САМАРҚАНД ДАВЛАТ
АРХИТЕКТУРА-ҚУРИЛИШ ИНСТИТУТИ

“Касб таълими” кафедраси

СамДАҚИ илмий услубий кенгаши
мажлисида кўриб чиқилиб, нашрга
тавсия этилган.

Баённома № _____

«__» «_____» 2017 й.

«Тасдиқлайман»

СамДАҚИ ўқув ишлари бўйича проректори
_____ А.Т.Рахимов

«__» «_____» 2017 й.

5111000 - Касб таълими (5110800-Тасвирий санъат муҳандислик графикаси)

бакалавр йўналиши талабалари учун

“Тарбиявий ишлар методикаси” фанидан

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

САМАРҚАНД- 2016 йил

УДК 117-15

Мазкур маърузалар матни 5111000 - Касб таълими (5110800-Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси) бакалавр йўналиши ўқув режасига киритилган “Тарбиявий ишлар методикаси” фанининг назарий асосларини қамраб олган.

Тарбиявий ишлар методикасининг предмети, мақсад ва вазифалари, тарбиявий ишларда тизимлилик, тарбиявий ишларнинг таъсирчанлигини баҳолаш тамойиллари, мактабда ўз-ўзини бошқаришни ривожлантириш методикаси, тарбиявий жараёнини бошқариш тарбиявий ишларни режалаштириш ва таҳлил этиш, тарбияси оғир болалар билан ишлаш технологияси, оилавий тарбиянинг мазмуни, анъаналари, метод ва воситалари, оила ва мактабнинг ўзаро ҳамкорлиги, оилани педагогик томондан қўллаб-қувватлаш, маданий-маърифий ишлар бўйича директор муовини ишини ташкил этиш, синф раҳбари ишининг мазмуни ва методлари, “Камолот” ёшлар ҳаракатини уюштириш методикаси, кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар билан синфдан ва мактабдан ташқарида турли ўйинлар, танловлар, мусобақа ва бошқа тадбирларни ташкил этиш методикасини ўргатади.

Ушбу маърузалар матни 5111000 - Касб таълими (5110800-Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси) бакалавр йўналиши талабалари учун мўлжалланган.

Тузувчилар:

“Касб таълими” кафедраси ўқитувчиси Ахатов Фурқат Шакарович.

“Касб таълими” кафедраси ўқитувчиси Эгамов Илхом Юсупович.

Такризчилар: **“Касб таълими” кафедраси доценти,**

техника фанлар номзоди Сирожиддин Аслиев.

“Касб таълими” кафедраси катта ўқитувчиси

Усмон Ашурович Хушвактов

“Касб таълими” кафедраси мажлисида (2016 йил “___” _____ №___ баённомасида),
“Муҳандислик коммуникациялар қурилиши” факултетининг илмий-услубий кенгаш
йиғилишида (2016 йил “___” _____ №___ баённомасида) кўриб чиқилган ва
маъқулланган.

КИРИШ

Баркамол шахсни тарбиялаш барча даврларда муҳим ижтимоий талаблардан бири бўлиб келган, аммо бугунги сифат ўзгаришлар рўй бераётган бир даврда бу масаланинг долзарблиги янада кучайиб, талаб ортиб бормоқда.

Республикамиз мустақилликка эришгач, таълим-тарбия жараёни қайта кўриб чиқилиб уни ривожлантириш учун бир қанча янги асослар юзага келди. Жумладан “Таълим тўғрисидаги” Қонун, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг яратилиши таълимни тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла ҳалос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш имкониятини берди.

Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов ўзининг бир қанча нутқ ва рисолаларида истиқболга эришишнинг йўллари, тамойилларини аниқ ва равшан кўрсатиб берган. И.А.Каримовнинг «Истиқлол ва маънавият», «Ўзбекистоннинг сиёсий ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари», «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида», «Баркамол авлод орзуси», “Юксак маънавият-энгилмас куч” каби асарларида жамиятнинг маънавий жиҳатдан янгилалиши ва ривожланишининг асосий негизлари баён этилган.

Ўтиш даврининг энг асосий хусусиятларидан бири бу - жамиятнинг маънавий жиҳатдан янада юқори поғонага кўтарилишидир. Чунки ўтиш даври биринчи галда жамиятдан маънавий ўсишни талаб этади. Маънавий ўсиш ўз навбатида фан-техника, маданият, санъат ҳамда иқтисодий ривожланишига асос бўлиб хизмат қилади. Шунинг учун ҳам бугунги кунда маънавий фазилатларни тарбиялаш масаласи ўта долзарб масаладир.

Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»да ҳар томонлама баркамол шахс-фуқарони шакллантириш назарда тутилган. Бундай натижага эришиш учун таълим-тарбия жараёнининг уйғунлигини таъминлаш, тарбия жараёнининг қонуниятларини чуқур ўрганиш ва бугунги кун талабларига жавоб бера оладиган баркамол ёш авлодни тарбиялаш усуллари таққ қилиш лозим.

Баркамол авлод тарбияси кўп жиҳатдан бугунги кунда таҳсил олаётган бўлажак педагогларнинг тарбиявий ишларни ташкил этиш маҳоратига боғлиқдир. Шунинг учун бўлажак педагогларни тарбиявий иш методикасига доир бўлган билимлар билан мунтазам равишда таништириб боришимиз, бу борада малака ва кўникмаларни шакллантиришга алоҳида эътибор беришимиз лозим. Бундай вазифани бажариш учун албатта ўқув қўлланма ва дарсликларни бугунги кун талабларидан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқиш талаб этилади.

Бугунги кунда тарбиявий ишларни ташкил қилишга бағишланган ўқув қўлланмалар мавжуд . Булардан бири Л.В.Рувинскийнинг «Тарбиявий иш методикаси» (1991 й) деб номланувчи қўлланмадир. Ушбу қўлланма собиқ Совет даврида нашр этилганлигидан ана шу давр хусусиятларини ва дунёқарашини ўзида акс эттиради. Бугунги кунда бизнинг дунёқарашимиз,

эҳтиёжларимиз ва талабларимиз бутунлай ўзгарган. Бундан ташқари ушбу қўлланмада ахлоқий, эстетик, экологик тарбия масалалари деярли таҳлил этилмаган. Бу борада эришилган охириги ютуқлар ўз аксини топмаган.

Айтиш жойизки бу дарслик ва ўқув қўлланмалар янги педагогик билимларга бой, аммо уларда ўзбек халқ педагогикасининг хусусиятлари ҳисобга олинмаган ва энг муҳими бугунги кунда Ўзбекистонда олиб борилаётган педагогик илмий-тадқиқот ишлари акс эттирилмаган. Бугунги кунда Ўзбекистонда педагогикага оид ўқув қўлланмалар кўплаб чоп этилмоқда, аммо уларда асосий эътибор тарбия назариясига қаратилган бўлиб, тарбиявий ишлар методикаси масаласига кам эътибор берилган.

Юқоридаги фикрлардан ва Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 1999 йил 28-сентябрдаги 288-сонли «Ўзлуксиз таълим тизимини ўқув адабиётлари билан таъминлаш тўғрисида» ги ҳамда 2001 йил 20 февралдаги 43-сонли «Дарсликлар яратишни жадаллаштириш тўғрисида»ги буйруқларидан келиб чиққан ҳолда «Тарбиявий ишлар методикаси» фанидан бир неча ўқув қўлланама ва махрузалар матни ишлаб чиқилган. (О.Хасанбоева “Тарбиявий ишларни ташкил этиш методикаси”, З.Исмаилова “Тарбиявий ишлар методикаси”). Мазкур ўқув қўлланмаларда бугунги кунда тарбия борасида юзага келаётган муаммолар атрофлича таҳлил этилган ва бозор иқтисодиётига ўтиш даврининг ҳар бир шахс олдига қўяётган янги талаблари асосида тарбиявий ишларни ташкил этиш масаласи кўрилган. Бугунги кунда Ўзбекистонда тарбия борасида олиб борилаётган илмий-тадқиқот ишларининг натижалари ёритилган.

«Тарбиявий ишлар методикаси» курси олдида икки вазифа туради: биринчиси, бўлажак педагогларни тарбиявий ишлар методикасига оид билимлар билан таништириш ва ана шу билимларни маҳорат билан қўллаш малакасини шакллантиришдир; иккинчиси бўлажак педагогларни тарбиявий ишларни ташкил этиш масаласи бўйича илмий-тадқиқот ишларини олиб боришга тайёрлаш. Чунки тарбия ўзлуксиз ривожланиб, ўзгариб боровчи жараёндир. Тарбия жараёни ҳар бир тарбиявий вазиятга ижодкорона ёндошувни талаб этади. Ушбу фан ана шу вазифаларни бажаришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган.

Мавзу: Фаннинг мақсади, вазифаси, асосий тушунча ва тамойиллари.

Режа:

- 1. *Тарбиявий ишлар методикаси фанига кириш.***
- 2. *Тарбиявий ишлар методикаси фанининг мазмуни, моҳияти ва шахс тарбиясидаги роли.***
- 3. *Тарбиявий ишлар методикаси фанининг долзарб муаммолари ва унинг бартараф этиш йуллари.***

Таянч иборалар: тарбия,максад,вазифа,мазмун ва моҳият,ташкил қилиш,тарбиявий иш,баркамол авлод.

Ҳозирги кунда ёшларни баркамол инсон, ўз Ватанининг илғор кишиси сифатида тарбиялаш энг асосий масалалардан бири ҳисобланади. Чунки айнан ёшлар давлатимизнинг келажагидир.

Янги асрга қадам қўяр эканмиз мамлакатимизда чуқур, кенг камровли иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ислохатлар амалга оширилмоқда. Жамият маънавий юкасалиши ва янгиланиши сари юз тутгун бир пайтда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 3–сентябрдаги “Республика маънавият ва Маърифат кенгашилини қўллаб - қувватлаш тўғрисида”ги Фармони замиридаги ғоялар, улардан келиб чиқадиган асосий мақсадлар, шунингдек, Президентимиз **И.А.Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” номли асарида “Маънавият – инсонни руҳан покланиш, калбан улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-этикодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган бекиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир” деб таъкидлашлари хам, маънавиятнинг устуворлигини яна бир қарра тасдиқлайди.**

Халқнинг маънавий руҳини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш – Ўзбекистонда давлат ва жамиятнинг энг муҳим вазифасидир. Маънавият шундай қимматбаҳо меваки, у бизнинг қадимий ва навқирон халқимиз қалбида бутун инсониятнинг улкан оиласида ўз мустақиллигини тушуниб етиш ва озодликни севиш туйғуси билан биргаликда етилган. Маънавият инсонга она сути, ота намунаси, аجدодлар ўғити билан бирга сингади. Она тилининг буюк аҳамияти шундаки, у маънавият белгиси сифатида кишиларни яқин қилиб жипслаштиради. Табиатга яқинлик, жонажон улканинг бёнихоя гўзаллигидан баҳраманд бўлиш маънавиятга озик беради, кучайтиради. Маънавият ўз халқининг тарихини, унинг маданияти ва вазифаларини чуқур билиш ва тушуниб етишга суянгандагина қудратли кучга айланади.¹

Маънавияти юксак шахслар юртни танитади. Шахсни эса унинг маънавий қиёфаси танитади. Маънавият – тарбиядан бошланади. Таълим– тарбиясиз маънавиятнинг бўлмаслиги барчага аён ҳақиқатдир.

Миллий педагогика асосчиларидан бири **Абдулла Авланийнинг “Тарбия биз учун ё ҳаёт, ё мамот, ё нажот – ё ҳалокат, ё садоқат, ё фалокат масаласидир!”** деган сўзлари хам фикримизга далил бўлади.

¹ Рахимжонов Н. “Ёшлар иқтисодий тафаккурини шакллантиришда оиланинг роли” Т., 2005 (Б.М.И.)

Республикаимиз ҳукумати томонидан мустақилликнинг илк йиллариданоқ, жисмонан соғлом, маънан етук шахс яратишга эътибор берилга бошланди. Бу борадаги ишларни аниқ, мақсадли амалга ошириш учун давлат аҳамиятига молик дастурлар, режалар ишлаб чиқилди.²

Мазкур “Тарбиявий ишлар методикаси” фанининг ўқитилиши ҳам айнан ушбу қарорга асосан педагогикага ихтисослашган мутахассислар учун ишлаб чиқилган. Бунда услубиёт тарбия назариясининг умумий қоидаларига асосланиши, лекин уларни такрорламаслиги, бу қоидаларни рўёбга чиқариш усуллариининг воситалари, йўллари ва шаклларида иборат бўлиши лозим.

Тарбиявий иш методикасини ўрганиш ўқувчиларни тарбиялашнинг умумий масалаларини мустақил, ижодий ва дадил ҳал қилишга тайёрлаши лозим.

Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолатга келтириши учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб чиқилиши, асосий эътибор шахсга қаратилиши, йиллар давомида тўпланган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Тарбиявий ишлар методикаси фанининг бош мақсади – ёш авлодни маънавий ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий, маънавий-тарихий анъаналарга, урф-одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали, ташкилий, педагогик шакл ва воситаларни ишлаб чиқиб амалга жорий этишдир.

Тарбиявий ишлар методикаси фанининг асосий вазифаси эса – шахснинг ақлий эркин фикрловчи ва жисмоний ривожланиши, унинг қобилиятларини ҳар томонлама очиш учун имконият яратишдир.

Бўнинг учун: ёшларни эркин фикрлашга тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишга кўмаклашиш, ўз – ўзини идора ва назорат қила билишни шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндошув, уларда режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш;

Ўқувчиларда маданий ҳамда дунёвий билимларни эгаллашга бўлган талабларини шакллантириш, малака ҳосил қилдириш, тобора ўстириб-бойитиб бориш ва эстетик тушунчаларни шакллантириш;

Ҳар бир ўсмирнинг билимдонлигини ва ижодий имкониятларини аниқлаб, уларни ривожлантириш, инсон фаолиятини турли соҳаларда жорий қилиб кўриш;

Инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир-бирини тушинадиган, меҳрибон, шафқатли, ирқий камситишларга йўл қўймаслик) муомала одоби каби тарбия воситалари кенг қўлланиши лозим.

Тарбияда – тарбияланувчи шахсини олий ижтимоий қадрият деб тан олиш, ҳар бир шахс, ўсмир ва ёш йигит – қизнинг бетакрор ва ўзига хослигини эътиборга олиш;

амалда тарбиявий жараённинг яхлит, узлуксиз ишига ва турли ёшдаги тарбияланувчиларни қамраб олишига алоҳида аҳамият бериш лозим.

² 3. Курбаниязова “Тарбиявий ишлар жараёнида тарбияланувчиларда миллий ўзликни англашни шакллантиришнинг педагогик асослари” номзодлик диссертацияси. Т., 2002.

Ўсмир йигит ва қизлар нафақат бўлғуси катта ҳаётга тайёргарлик кўрадилар, балки ана шу ҳақиқий ҳаёт билан яшайдилар.

Тарбиявий ишлар методикаси “Педагогика” фанининг бир қисми бўлиб, фан сифатида ажралиб чиқди ва ўзининг назарий, услубий, амалий асосларини яратди. Натижада тарбиявий ишларнинг тармоқлари вужудга келди. Тарбиявий ишлар методикаси фани бир неча қисмга бўлиб ўрганилади. Булар қуйдагилардир: “Одобнома фанини ўқитиш” методикаси, “Жамоани ташкил қилиш” методикаси, “Синф раҳбарининг тарбиявий ишларни ташкил этиш” методикаси ҳамда “Ёшларни тарбиялашда оила, маҳалла ҳамкорлигини амалга ошириш” методикаси ва ҳакозолар.

Демак бу фанни ўқитишдан мақсад келажакда ўқувчиларимизга таълим муассасаларида таълим – тарбияга давр талабларидан келиб чиққан ҳолда янгича ёндошишни, ишни сифат, мазмун жиҳатдан тўғри ташкил этишни ўргатишдан иборатдир.

Ўзбекистоннинг мустақиллиги туфайли ота – боболаримизнинг ахлоқ – одоб ҳақидаги ҳикматли ҳикоялари, нақл – ривоятлари ёшларнинг маънавий қадриятларини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этмоқда. Буни биз одобнома фанининг ўқитилиши мисолида кўришимиз мумкин. Тарбиявий ишларни ташкил қилишда эса ҳар бир педагог ахлоқ одоб ҳақидаги билимларга эга бўлиши керак.

Тарбиявий ишлар методикаси фанини ўқитишда жамоани ташкил қилиш методикасига катта эътибор берилади, чунки шахсни жамоада тарбиялаш билангина жамиятни юксалтириш мумкин. Бу вазифаларни эса биз одатда синф раҳбарларининг зиммасига юклаймиз. Синф раҳбарлари ўз навбатида синфдаги ўқувчиларнинг бевосита таълим – тарбия жараёни, яъни дарслар давомида ҳамда дарсдан кейинги фаолиятини назорат қилишга маъсулдирлар.

Кейинги йилларда давлатимизда қабул қилинаётган таълим ва тарбия тўғрисидаги қатор меъёрий ҳужжатлар, жумладан «Таълим тўғрисида»ги Қонуни, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” бозор иқтисодиёти шароитида муваффақиятли ишлай оладиган, мустақил фикрловчи кадрларни тайёрлашда оила, маҳалла ва ўқув масканларининг нуфузини янада юқори поғонага кўтаришни тақозо этади.

Шу мақсадда тарбиявий ишларни ташкил этиш ва уни тўғри йўлга қўйиш мақсадида биз сизлар билан ўқиш давомида ушбу услублардан фойдаланган ҳолда дарсларни ташкил этамиз ва ҳар бир йўналишга алоҳида тўхталиб ўтишга ҳаракат қиламиз.

Яна шуни таъкидлаб ўтиш керакки тарбиявий ишларни ташкил этишда ҳуқуқ – тартибот органлари, ижодий уюшмалар, давлат ва нодавлат жамғармалар, қўмиталар ва ташкилотлар билан ҳамкорликда иш олиб борилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Тарбия- маънавий манбалар ва ҳозирги замон талаблари ва эҳтиёжларини назарда тутган ҳолда, ўқитувчининг ўқувчи билан аниқ бир мақсадга қаратилган ўзаро амалий ва назарий мулоқотидир.

Бугунги кунда тарбия методларини қуйидаги синфларга ажратиш мумкин:

1.Сўз орқали ифодалаш методи.

2.Кўргазмалилик методи.

3.Амалий, намуна усули.

4. Рағбатлантириш ва жазолаш .

Биринчи синф - сўз орқали фикрни баён этиш, маслаҳат бериш, йўналтириш, суҳбат, ҳикоя, махруза.

Иккинчи синф - кинофилмлар, тасвирий санъат, бадиий санъат ва адабиёт.

Учинчи синф - тарбия маҳалумотларини амалий меҳнат ҳаракатлари орқали бериш, ўртак кўрсатиш, намуна ва ибратдан фойдаланиш.

Тўртинчи синф - ўқувчиларни яхши бажарилган иш учун рағбатлантириш. Рағбатлантириш маънавий ва моддий кўринишларда бўлиши мумкин. Жазолаш методи ҳам кам ишлатилишига қарамадан ўзининг маълум таъсир кучига эга. Жазолашга - танбеҳ бериш, қаттиқ огоҳлантириш, уялтириш кабилар киради.

Ҳозирги кунда ёшларни баркамол инсон, ўз Ватанининг илғор кишиси сифатида тарбиялаш энг асосий масалалардан бири ҳисобланади. Чунки айнан ёшлар давлатимизнинг келажагидир.

Янги асрга қадам қўяр эканмиз, мамлакатимизда чуқур, кенг қамровли иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ислохатлар амалга оширилмоқда. Жамият маънавий юкасалиши ва янгилалиши сари юз тутгун бир пайтда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 3–сентябрдаги “Республика маънавият ва Маърифат кенгашининг қўллаб қувватлаш тўғрисида”ги Фармони замиридаги ғоялар, улардан келиб чиқадиган асосий мақсадлар маънавиятнинг устуворлигини яна бир қарра тасдиқлайди.

Халқнинг маънавий руҳини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш – Ўзбекистонда давлат ва жамиятнинг энг муҳим вазифасидир. Маънавият шундай қимматбаҳо меваки, у бизнинг қадимий ва навқирон халқимиз қалбида бутун инсониятнинг улкан оиласида ўз мустақиллигини тушуниб етиш ва озодликни севиш туйғуси билан биргаликда етилган.

Маънавият инсонга она сути, ота намунаси, аجدодлар ўғити билан бирга сингади. Она тилининг буюк аҳамияти шундаки, у маънавият белгиси сифатида кишиларни яқин қилиб жипслаштиради. Табиатга яқинлик, жонажон улканинг бёниҳоя гўзаллигидан баҳраманд бўлиш маънавиятга озиқ беради, кучайтиради. Маънавият ўз халқининг тарихини, унинг маданияти ва вазифаларини чуқур билиш ва тушуниб етишга суянгандагина қудратли кучга айланади.

Республикамиз ҳукумати томонидан мустақилликнинг илк йиллариданоқ, жисмонан соғлом, маҳнан етук шахс яратишга эътибор берилган бошланди. Бу борадаги ишларни аниқ, мақсадли амалга ошириш учун давлат аҳамиятига молик дастурлар, режалар ишлаб чиқилди.

Мазкур “Тарбиявий ишлар методикаси” фанининг ўқитилиши ҳам айнан ушбу қарорга асосан педагогикага ихтисослашган мутахассислар учун ишлаб чиқилган. Бунда услубиёт тарбия назариясининг умумий қоидаларига

асосланиши, лекин уларни такрорламаслиги, бу қоидаларни рўёбга чиқариш усулларининг воситалари, йўллари ва шаклларида иборат бўлиши лозим.

Тарбиявий иш методикасини ўрганиш ўқувчиларни тарбиялашнинг умумий масалаларини мустақил, ижодий ва дадил ҳал қилишга тайёрлаши лозим.

Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолатга келтириши учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб чиқирилиши, асосий эътибор шахс шахсига қаратилиши, йиллар давомида тўпланган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир – бирини тушинадиган, меҳрибон, шафқатли, ирқий камситишларга йўл қўймаслик) муомала одоби каби тарбия воситалари кенг қўлланилиши лозим.

Тарбия – тарбияланувчи шахсини олий ижтимоий қадрият деб тан олиш, ҳар бир шахс, ўсмир ва ёш йигит – қизнинг бетакрор ва ўзига хослигини эътиборга олиш;

Амалда тарбиявий жараён яхлит ва узлуксиз ишига ва турли ёшдаги тарбияланувчиларни қамраб олишига алоҳида аҳамият бериш лозим.

Ўсмир йигит ва қизлар нафақат бўлғуси катта ҳаётга тайёргарлик кўрадилар, балки ана шу ҳақиқий ҳаёт билан яшайдилар.

Ҳар қандай фаолиятда сифат ва самарадорликка еришиш ҳозирги кунимизнинг муҳим талаби ҳисобланади. Ўқув юртидаги асосий фаолият ўқишдир. Шунинг учун тарбия ўқиш фаолияти билан қанча кўп боғланса, унинг мазмунида тарбиявий томон қанча кучли бўлса, тарбия билан таълим бирлиги барча чоралар билан ҳал қилинса, у ҳолда мувоффақиятга эришиш шунча осонлашади.

Аммо тарбиявий таъсир таълим билан чекланмайди. Унинг мазмуни дарсдан ташқарида ўқувчилар фаолиятини уюштириш, турли туман тарбиявий тадбирларни ташкил этиш орқали тўлатилади ва ҳал қилинади. Мана шу тарбия жараёнининг самарасини ошириш нималарга боғлиқ?

Тарбиянинг самарадорлигини ошириш долзарб ва мураккаб муаммодир. Самарадорлик деганда эса ҳар қандай фаолиятда энг кам куч сарфлаш ва моддий жихатидан кам харажат қилган ҳолда, қисқа вақт ичида кўзланган мақсадга тўла эришиш тушунилади. Гарчи буни тарбияга тадбиқ этадиган бўлсак, унда қулайлик томони ҳам ҳисобга олинади. Лекин унинг амалда ҳал қилиниши маълум шарт-шароитга боғлиқ бўлади. Булар, аввало тажрибада қатъий тизимнинг бўлишини тақозо этади.

Тажрибадаги тизимчилик истаган педагогик тадбирнинг мунтазам уюштирилиши деб тушунилади. Баъзи ўқув юртларида қобилиятли, ижодий изланувчан синф раҳбарлари томонидан тарбиявий ишларнинг махсулдор натижа берадиган тизими вужудга келди. Аммо айрим синф раҳбарларининг тажрибасида умумий тизимнинг фақат баъзо таркибий қисмларигина бор, ҳолос. Бошқаларида эса тизим ўрнига турли тадбирларнинг тартибсиз тўпламига дуч келамиз. Ана шундай ҳолда тарбиявий имконият билан натижа ўртасида узвийлик йўқолади. Бу ҳолнинг вужудга келмаслиги учун синф раҳбари фаолиятида тарбиявий ишларнинг тизими бўлиши шарт.

Тарбиявий ишлар тизими ўз белгиларига эга бўлиб, синф раҳбари шуларни эсда тутиши ва қуйидагиларга риоя қилиши керак:

1.Тарбиявий иш тарбиянинг умумий мақсадига бўйсунishi ва аynи пайтда аниқ вазифага боғланиш керак;

2. Тарбиянинг мазмуни, методи, усули, ташкилий шакл ва бошқариш жараёнининг яхлит ҳамда бир бутунлигини таъмин этиши керак. Булар ўзаро бир-бирига боғлиқ бўлиб улардан бирининг ўзгариши бутун тизимнинг ўзгаришига олиб келади;

3. Тарбиядаги динамиклик-истаган тизим ўз ўтмишига, ҳозирги даражасига ва келажак истиқболларига эга бўлиши керак;

4.Тарбиянинг бошқарилиши—тарбиявий иш тизими тарбиячидан қилинган ишнинг натижасин ўрганиб боришни, ўз ишини таълил қилиш услубини эгаллаб боришни тақозо қилади;

5.Тарбия ишлари атроф—муҳит билан давр руҳи билан боғланиб бориши керак.

Тарбиявий ишлар тизими ўз мазмунига эга. Буни тарбияни умумий мазмуни ва синфнинг имкониятига мос келадиган ҳажми белгилайди. Лекин тарбиявий ишлар тизими қотиб қолмаган мазмунан ва шаклан мунтазам янгиланиб туриши ва бу тарбия жамоанинг эҳтиёжи сифатида вужудга келиши лозим.

Тарбиявий ишнинг самарадорлигига тарбияга мажмуавий муносабат талаби ҳам таъсир этади. Тизим ва мажмуавий муносабат ўзаро узвий боғлиқ бўлиб, улардан бири йўқ жойда иккинчиси ҳам бўлмайди. Тарбияга мажмуавий муносабат тарбиянинг асосий моҳияти бўлган ҳар томонлама гармоник ривожланган шахсни етиштириш мақсадидан келиб чиқади.

Мажмуавий муносабат тарбиявий ишларни бирлаштиришини, педагогик таъсир воситаларни таълил қилиш йўли билан синф раҳбари меҳнатида юксак самарага эришишни таъминлайди. Бунда ҳам бир иш мавзу билан боғланиб, бутун жамоанинг иштироки шу асосида таъминланади. Синф раҳбари ишидаги мажмуавий муносабат умум мактаб тарбиявий ишлари занжири билан боғланиши туфайлигина вужудга келади.

Академик лицей, коллеждаги тарбиявий иш даври бир қатор мактаб тадбирлари атрофига бирлашади ва унинг амалга оширилишида биринчи курсдан учинчи курсгача бўлган ҳамма ўқувчилар, синф раҳбарлири, ота-оналар, барча ўқитувчилар, «Қамолот» ташкилоти ва оталиқ корхона вакиллари қатнашади.

Дастурнинг бу қадар хилма-хиллиги синф ўқувчиларининг мустақиллигини оширади, уларнинг спорт, саёҳликка ҳамда меҳнатга оид малака ва кўникмаларнинг синовдан ўтказади, ахлоқий тарбияланганлик даражасини аниқлайди. Бундай тадбирларга «Қўшиқ бизга ҳамроҳдир» мавзусида қўшиқлар фестивали ўтказиш; таътил кунларида «Биз дунёнинг эгаларимиз» мавзусида йиғилишлар, соф виждонли кишилар, «уруш оловига қарши курашганлар » мавзусида ёш антифашистлар ҳафталиги, билимлар ва ижодиёт кўриги, фан ва техника ҳафталиги; «Менинг меҳнатим республика меҳнатида қўшилади» мавзусида меҳнат ҳафталиги ва ўн кунликлари ташкил

қилиш мумкин. Бу хилдаги ишлар ўз мазмуни билан ўқувчиларда юксак фуқаролик фазилатларини шакллантиради, ғоявий-сиёсий меҳнат ҳамда ахлоқий тарбия уйғунлиги таъминлайди ва ана шулар тарбиядаги намунавий муносабатни ифодалайди.

Синф раҳбари тарбия ишлари тизимидан ҳам мажмуавий муносабат ҳа вазиятни яратиш мақсадида фойдаланиш керак. Чунки тарбияда вазифалар яратадиган тарбияни ундан ўз мақсади учун жуда кенг ва унумли фойдалана олади ҳам.

Назорат саволлари:

1. Тарбиявий ишлар методикаси фанининг мақсад ва вазифалари.
2. Тарбиявий ишларни тўғри ташкил қилишнинг моҳияти.
3. Бугунги кунда тарбиявий ишларни ташкил қилишдаги долзарб муаммолар.

Адабиётлар:

1. “Таълим тўғрисида”ги Қонун. Т., 1997.
2. “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” Т., 1997.
3. Каримов И.А. Баркамол авлод орзуси. Т., 1999.
4. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. Т.Маънавият-2008.
5. Тарбиявий ишлар методикаси. П.И.Рувинский. – Т. 1991 й.
6. Ўқувчи маънавиятини шакллантириш (қўлланма) – Тошкент – 2000.
- Ж.Ғ.Йўлдошев 1. “Таълим тўғрисида”ги Қонун. Т., 1997.
9. Ғайбуллаев Н. ва бошқалар. Педагогика. Т., 2000.
10. Зиёмухаммедов Б., Абдуллаева Ш. «Педагогика». Т., 2000.
- 13.О.Хасанбоева: Тарбиявий ишлар методикаси.Т.2001.
- 14.З.Исмаилова.Тарбиявий ишларни ташкил этиш методикаси.Т.2006.

Мавзу: Тарбиявий ишлар тизимида синф рахбари фаолиятининг тутган ўрни ва уни ташкил этиш.

Режа:

- 1. Синф рахбарининг тарбиявий ишларни ташкиллаштириши.**
- 2. Синф рахбарининг ўқувчи шахси ва жамоани ўрганишдаги маҳорати.**
- 3. Синф рахбарининг асосий вазифалари ва сифатлари.**

Таянч иборалар.

Педагогик олийжаноблик, олийжаноблик ҳиссини шакллантириш, касбга нисбатан муносабати, ўқувчининг муносабати, нуқсонларни йўқотишга ёрдам бериш, ўқувчилрнинг ютуқларидан хурсанд бўлиш.

Ҳозирги даврда ўқув муассасалар ва улардаги ўқув, тарбия жамоа олдида жуда катта ижтимоий аҳамиятга молик вазифалар қўйилмоқда.

Олий мактаб ёш авлоднинг дунёқарашини таркиб топтириш, ғоявий ва сиёсий жиҳатдан чиниқтириши юксак ахлоқий фазилатга эга қилиши меҳнатга ва онгли касб танлашга тайёрлаш лозим. Бу вазифаларни ҳал қилишда синф рахбари муҳим роль уйнайди. Чунки у бир синф шароитида тарбиявий вазифаларни амалга оширишга қаратилган ишларни ташкил этади ва бошқаради. Синф рахбарининг кўп қиррали вазифаси ва функциялари “Таълим тўғрисида” ги Қонун ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”да , “Мактаб ички низомлари”да баён қилинган бўлиб, унда ўқитувчиларга, ота-оналарга ва синф рахбарларига тавсиялар берилган; ақлий, ахлоқий, меҳнат, эстетик ва жисмоний тарбиянинг вазифаси ва мазмуни синфларга нисбатан мослаштирилган.

Ана шунга кўра синф рахбари қуйидаги вазифаларни бажаради:

1. Ўзига юклатилган синфда тарбиявий ишларни амалга оширади. Бу вазифани бажаришда у ёлғиз эмас. Шу синфда дарс бераётган турли фан ўқитувчилари билан яқин ҳамкорликда ва уларга суянган ҳолда ўқувчиларда дунёқараш асосларини шакллантиради, ахлоқ тарбиясини амалга оширади. “Камолот” ташкилоти ҳамкорлигида, мунтазам суратда уларга таяниб ва кундалик ишда ёрдам уюштириб ўқувчилар билан дарсдан ташқаридаги хилма-хил ишларни ташкил этади ва синф жамоасини мустаҳкамлайди.

2. Ўқувчиларнинг бирлигига бўлган қизиқишини ва қобилиятини ўстириш, ҳар бир ўқувчининг индивидуал-руҳий хусусиятини ҳисобга олган ҳолда касбга уюналтириш ва ҳаётий мақсадларни шакллантириш – синф рахбарининг алоҳида вазифасидир. Айни пайтда у ҳар бир ўқувчининг соғлигини мустаҳкамлашга ҳам эътибор беради.

3. Синф рахбарининг диққат марказида ўқувчиларнинг юқори даражада ўзлаштиришини таъминлаш масаласи туради. Бунинг учун у ҳар бир ўқувчининг кундалик ўзлаштиришидан воқиф бўлиб туради, орқада қолаётганларга ўз вақтида кечиктирмай ёрдам уюштиради.

4. Синфдаги ўқувчиларнинг ўз-ўзини бошқариш ишларини йўналтиради, улар иштирокида синф жамоасининг ижтимоий фойдали ишлардаги

иштирокини таъмин этади, мактаб миқёсида уюштирилаётган муҳим тадбирларда ўз синфининг фаол қатнашишини таъминлайди.

5. Синф ўқувчиларининг ота-оналари, корхоналар ва муассасалардаги, турар жойлардаги оила ва мактабга ёрдам берувчи ҳомий маҳаллалар билан яқин алоқа ўрнатади.

6. Синф раҳбари шу синфда дарс бераётган барча фан ўқитувчилари ўртасида, мактаб билан оила ўртасида ўқувчиларга нисбатан ягона талаблар ўрнатилишига эришади, ота-оналарга педагогик билимлар тарқатиб, оила билан мактаб ўртасидаги алоқани мустаҳкамлайди.

7. Синф раҳбари ўз синфидаги турли ҳужжатларнинг: синф журнали, ўқувчиларнинг рейтинг дафтарчаси, шахсий ҳужжатлари, турли хил режа ва ҳисоботларни юритади.

Кўриниб турибдики, вазифа кенг ва мураккаб, уларни муваффақиятли ҳал қилиш синф раҳбарининг шахсий сифатларига ҳам боғлиқдир. Синф раҳбарининг шахсий сифатларига қўйиладиган талаблар ўқитувчига қўйиладиган талаблардан фарқ қилмайди. Лекин синф раҳбари асосий тарбиячи, болалар маънавий жиҳатидан андоза оладиган шахс бўлганлиги учун ҳам бу талаблар унинг шахсий фазилатига айланиб кетиши билан тарбияда алоҳида ўрин эгаллайди.

Тарбиявий ишларнинг сифат ва самарадорлиги, аввало тарбиячининг ғоявий ишончига ва сиёсий онгининг даражасига боғлиқ.

Синф раҳбари ўзининг ғоявий-сиёсий онгини оширади. Бу синф раҳбарига болаларни онглилик руҳида тарбиялашга, улар орасига бегона идеология ва ёмон хулқнинг кириб боришига қарши кураша олиш имкониятини бера олади. Синф раҳбарининг ахлоқий обрўси ҳолат даражада юқори бўлиши ҳам бу ўринда муҳимдир. Синф раҳбари ана шундагина тарбиявий таъсир кучига эга бўлади. Тарбиячининг шахсий фазилатлари, маънавий қиёфаси ўқувчилар онгининг ва хулқининг шаклланишида катта таъсир кўрсатади. Синф раҳбари учун касбий малака ва кўникмаларга эга бўлишнинг ўзи етарли эмас. Ўз тарбиявий фаолиятида юксак даражадаги фуқаролик фазилатлари, интизоми ва одамийлиги, ахлоқий сифатлари билан ҳам таъсир ўтказади. Чунки тарбиячилик таланти жуда кўп сифатларни чуқур билиш, кенг фикр доираси, ишга жон дилдан қўнғил қўйиш болаларга бўлган чексиз мухаббат, муомалада назокатлилик, қалб ёшлиги, серзавқ, темперамент, ақл ва одоблилик намунаси, алоқада назокат ва сиполик, вазминлик ва камтарлик каби фазилатларнинг бўлишини тақозо қилади. Бунда яна тарбиячилик техникаси қўшилса ишда муваффақият таъминланиши табиийдир. Тарбиячилик техникаси синф раҳбарининг асосий қуролидир.

Синф раҳбаридан маданият даражасининг кенглиги, педагогик одоб талабларига риоя қилиш, ҳар бир ўқувчи шахсини инсон сифатида ҳурмат қилиш билан унга нисбатан талабчанликни унутмаслик, ташкилотчилик малакаларига эга бўлиш, ўз малакасини тинимсиз ошириб бориш билан ишга ижодий ёндошиш талаб қилинади. Муҳими шундаки, синф раҳбарининг ўзи болаларда тарбияламоқчи бўлган ғоявий-ахлоқий ғояга мос бўлиши керак. Тарбиядаги хатоларнинг кўплигига асосий сабаб ўқувчиларнинг олдида

қўйилаётган талаблар тарбиячи ҳарактерда ҳамиша ҳам намоён бўлавермаслигидадир.

Синф раҳбарининг махсус касбий ва ижтимоий вазифаларига одилонга баҳо берувчи ҳолис ҳакам – тарбияланувчилар. Аввало, синф раҳбарининг амалий фаолияти фақат ярими тарбия технологияга асосланганлигини назарда тутиш керак. Унинг иккинчи ярими бу санъат. Шу туфайли синф раҳбарига қўйиладиган дастлабки талаб – унда педагогик қобилият мавжуд бўлиши керак. Синф раҳбарининг қобилияти – бу ўқувчилар билан ишлашга иштиёқ, болаларга нисбатан муҳаббат, улар билан бўлган муносабатдан мамнун бўлиш билан ифода бўладиган шахснинг сифатлари. Қобилият фаолият жараёнида пайдо бўлади ва ривожланади. Қобилият уддабуронликдан фарқ қилади. Малака ва уддабуронлик машқ, ўқиш натижаси ҳисобланса. Қобилиятнинг ривожланиши учун эса яна истеъдод, лаёқат ва зеҳн, яъни инсон асаб тизимида анатомо-физиологик хусусият бўлиши ҳам зарур.

Тарбиявий фаолиятнинг самарали бўлиши учун синф раҳбарида қобилиятнинг қуйидаги турлари мавжуд бўлмоғи ва тарбиялаб етиштирилмоғи лозим:

- ташкилий – синф раҳбарининг ўқувчиларни жипслаштириш, уларни банд қилиш, вазифалар бўлиб бериш, ишни режалаштириш, қилинган ишларни жамлаш маҳоратига намоён бўлади;
- дидактика оид – ўрганишга бўлган қизиқиш ҳамда маънавий, ҳиссий истакларни рағбатлантириш, ўқув билимини орттириш, фаоллаштириш маҳоратида намоён бўлади;
- перцептив – тарбияланувчиларнинг маънавий дунёсига сингиб, уларнинг эмоционал ҳолатини баҳолаш, руҳий хусусиятларини аниқлаш маҳоратида намоён бўлади;
- суггестив – ўқувчиларга эмоционал таъсир кўрсатишда намоён бўлади;
- келажакни кўра билиш - ўз ҳаракатларнинг оқибатини кўра билишда, ўқувчиларда қандай фазилатларни рўёбга чиқариш лозимлигини олдиндан айта олиш маҳоратида намоён бўлади;
- тадқиқий - педагогик вазиятлар ва жараёнларни ўрганиш ва объектив баҳолаш маҳоратида намоён бўлади.

Синф раҳбарининг фаол жамоатчи сифатида ҳамиша намуна кўрсатиши муҳим аҳамиятга эга. Айни вақтда у коммуникатив (катталар билан ҳам, кичиклар билан ҳам тез алоқа ўрната олиш) қобилиятга эга бўлиши, рўй бераётган факт ва ҳодисаларни фақат педагогик қоидаларга боғлаб баҳолашгина эмас, балки рўй бериш сабабига қараб ҳукм ҳам чиқариши педагогик оптимизмга, ижод қилиш қобилиятига эга бўлиш керак. Синф раҳбарининг энг муҳим фазилати – одамлар билан тезда тил топа олиши, кўпчиликка ўшила билиш, улфатжонлик, дилкашлик бўлиб, бу ундаги муомала маданиятининг юксаклигини ифодалайди. Чунки унга ҳамиша одамлар билан алоқа қилишга, улар билан ишлашга тўғри келади. Ҳозирги шароитдан келиб чиққан ҳолда ўқув-тарбия жараёнида қулай муносабатлар яратиш учун касбий жиҳатдан аҳамиятли асослар бўлувчи синф раҳбарининг инсоний хислатлари муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда.

Синф раҳбари учун жуда муҳим хислат – инсонпарварлик, яъни ўсаётган инсонга олий қадрият каби муносабат қилиш лозим. Инсоний муносабатлар ўқувчига нисбатан хайрихоҳлик, унга ёрдам бериш, уларнинг фикрига қулоқ солмоқ, унинг ўқувчилик фаолиятига юксак талабчанликдан иборат.

Синф раҳбари доимо фаол, ижодкор шахсдир. У ўқувчиларнинг кундалик ҳаётини уюштирувчи ҳамдир. Ўқувчиларда қизиқиш уйғотиш, уларни ўзи билан етаклаш фақат юксак иродали инсоннинг қўлидан келади. Аудитория, ўқувчилар жамоаси каби мураккаб организмларга педагогик раҳбарлик қилиши синф раҳбаридан топқир, зехни ўтқир, ҳар қандай вазиятни мустақил ечишга доим тайёр бўлишлигини талаб қилади. Унга касбий жиҳатдан керакли хислатлардан бири – сабр-тоқат ва дадилликдир. Ўқитувчининг бирдан саросимага тушгани, ўз ночорлигини ўқувчилар сезмаслиги лозим. Шунини ҳамиша эсда тутиш керакки, синф раҳбари ўз ҳаракати ва ахлоқини назорат қилиш, ҳеч қачон арзимаган нарсаларга асабийлашмаслиги керак.

Муваффақиятли фаолият юритишнинг биринчи шarti - бу синф раҳбарининг талабчанлиги. Дастлаб талабни у ўзига қўйиши керак, чунки ўзингда бўлмаганни ўзгача талаб қила олмайсан. Талабчанлиги билан бирга оқилона тарбиячи ҳам бўлиши лозим. Педагогик жараёнларда юз бериб турадиган кескинликларни бартараф этиш учун тарбиячига ҳазил-мутойиба туйғуси ёрдам беради. Унинг кўламида тайёр ҳазил, мақол, яхши, дўстона пичинг – ижобий эмоционал ҳолат яратишга имкон бериб, ўқувчиларни ўзига жалб қилдиради.

Шахс ахлоқини ҳақарактерлайдиган белгилардан бири – маъсулиятдир. Синф раҳбарининг маъсулияти - тарбиячининг фаолияти ва таълим-тарбия жараёнининг аниқ вазифаларини ҳам ўз ичига олади. Тарбиячи зиммасига боланинг шахс сифатида ҳар томонлама камол топтириш маъсулияти юкланади. У ўқувчига чуқур назарий билим бериши, уни ҳаётга, меҳнатга тайёрлаши лозим. Шу билан бирга у ўқувчидаги мавжуд лаёқат ва қобилиятни ўз вақтида пайқаб, индивидуал муносабатда бўлиши, унда мавжуд бўлган ижобий ахлоқий сифатларни авайлаб ўстириши даркор.

Синф раҳбари мактабдаги энг универсал педагогик ҳисобланиб у бажарадиган меҳнатнинг ўлчови, чегараси йўқ. Унинг билмаган иши уддасидан чиқа олмайдиган соҳаси бўлмайдир. Шу билан бир қаторда, у беғараз, холис ва таъмасиз шахс бўлиб, жамоачилик асосида ишлайди. Синф раҳбари педагоглар, ота-оналар ва ўқувчиларни ўзаро боғловчи шахс сифатида барча томонларнинг нуқтаи назарини ҳисобга олиши, ҳаракатларни бир марказга бирлаштириши, ўзаро алоқаларнинг тўғри бўлишига таъсир ўтказиши ва айна вақтда ўзининг позициясини аниқ таъминлай олиши керак. Бу эса доноликдир.

Шундай қилиб, педагогик одобга эга бўлган синф раҳбари ўқувчилар орасида обрў қозонади. Устоз қанчалик обрў қозонса, таълим ва тарбия моҳиятан шунчалик муваффақиятли бўлади ва аксинча, тарбиячининг шахни қанчалик паст бўлса, унинг таъсири шунча бўш ва ўқувчиларни вояга етказиш жараёни ҳам шунча заиф бўлади.

Юқори айтиб утилган фазилатлар синф раҳбарининг тарбиявий ишлари самарасини оширишда ва унинг муваффақиятини таъминлашга гаров бўлади.

Синф раҳбари ниҳоятда маъсулиятли ва мураккаб вазифани бажаради. У синфдаги тарбиявий ишлар ташкилотчиси, ўқувчиларнинг мураббийси, синфни ташкил этади ҳамда камолот ташкилотчилари, ўқитувчилар, оила, кенг жамоатчилик аҳли билан бирга иш олиб боради.

Сўнгги йилларда синф раҳбарининг фаолияти турли шакл ва методлар билан бойитилди. Тарбиявий ишларни ташкил этиш ва ўтказишда мактаб жамоат ташкилотларининг роли тобора оширилди. Идеологик муассасалар сифатида мактаб олдида муҳим тарбиявий вазифалар қўйилган, бу эса айни вақтда ҳар бир синф раҳбарининг асосий вазифалари ҳисобланади, шундай қилиб, алоҳида синф бирлашиб мактабни ташкил этадилар. Алоҳида синф жамоалари қўлга киритган таълим ва тарбия борасидаги муваффақиятлар бутун мактаб жамоасининг муваффақиятини минлайди. Шу нуқтаи назардан синф раҳбарининг маъсулияти жамият олдида раҳбарлик маъсулиятидан кам эмас. Шунинг учун мактаб директорлари синф раҳбари вазифасига тажрибали, ташкилотчи, меҳнатсевар, маҳоратли, ёш авлодни севадиган ўқитувчиларни тайинлаб, улар билан мунтазам иш олиб борадилар.

Синф раҳбарининг муҳим вазифаларидан бири – бу ўқувчининг ўқишга бўлган ҳаваси, эътиқоди ва билим, қобилиятини ривожлантириш, каб-хунарга бўлган лаёқатини, ёш ва руҳий хусусиятлар асосида ривожлантириш, ҳар бир ўқувчининг бўлғуси ҳаёти режаларини амалга ошириш, ўқувчиларнинг саломатлигини муҳофаза қилишдан иборат. Фаолларга ишониш, уларнинг синф жамоаси орасида обрўсини кўтариш, 3 вақтида уларга тегишли ёрдам кўрсатиш синф раҳбарининг бевосита асосий вазифасидир.

Синф жамоасини ташкил этиш ва тарбиялаш жараёнида синф раҳбарининг ташкилотчилик функцияси жуда катта аҳамиятга эгадир. “Ташкилотчилик” тушунчасининг ўзи кенг махнога эга. Махсус бир мақсадни кўзлаб у ёки бу ишни, тадбирий чораларни ташкил этиш синф раҳбаридан катта малака ва махсус маҳоратни талаб қилади. Ташкилотчилик функцияси бир нечта элементларга боғлиқдир.

А. Ўтган ишларни таҳлил қилиш, унинг муваффақияти ёки муваффақиятсизлиги сабабларини белгилаб олиш.

Б. Синфда ўтказиладиган барча ишлар тарбиявий ҳарактерга эга бўлиб, маълум мақсадни кўзлаб ўтказилиши ва синф раҳбари турли тарбиявий ишларни ўтказишда олдин шу ишнинг моделини туза билиш лозим.

В. Синф раҳбари олдида қўйилган мақсадга эришиш учун ўз олдида аниқ вазифа қўя билиш лозим.

Г. Синф раҳбари ҳар бир тарбиявий чораларни амалга оширишда ўқитувчи ва ўқувчиларнинг қобилиятларига қараб, вазифаларни тақсимлаш, маълум режа асосида тарбиявий тадбирларнинг ўтказиш ўрни, вақти, соати, жавобгар шахслар ва тизимлилигини аниқлаш лозим.

Д. Маълум тарбиявий иш бажаришда бажарувчи кишиларни иш участкаларидаги жой-жойига қўйиш, вазифаларни тўғри тақсимлаш, ишга бошқа ўқитувчиларни, ота-оналар, ўқувчилар, оталик ташкилотлари ва иш обхектини аниқлаш лозим.

Синф раҳбарининг жамоани ташкил қилиш бўйича асосий фаолияти.

1. Ҳар бир ўқувчини шахс сифатида ўрганиш.
2. Ўқувчиларни синфда тарбиялашни ташкил этиш.
3. Ўқувчиларнинг билим-тарбиясини ошириш ва уларнинг тартиб интизомини мустаҳкамлаш.
4. Синфда дарсдан ташқари ишларни ташкил этиш ва ўтказиш.
5. Фан ўқитувчиларининг тарбиявий ишларини бирлаштириш (координациялаш).
6. Ўқувчиларнинг ота-оналари билан ишлаш.

Синф раҳбари фан ўқитув ишларига нисбатан тарбиянинг кўп қиррали муҳим вазифаларини бажаради. Шунинг учун унинг олдида жуда катта педагогик ва психологик талаблар қўйилган, бу талаблар тарбиявий ишларни юқори даражага кўтаришда муҳим роль ўйнайди.

Синф раҳбарига нисбатан қўйиладиган талаблар : юқори ғоявийлик ва онглилик; синф раҳбари катта обрўга, эҳтиромга ва ҳурматга эга бўлиши; педагогик маҳорат; маданий қобилиятининг мавжудлиги; педагогик одобга эга бўлиш; ёш авлодга нисбатан ҳурмат ва эҳтиромли бўлиш; ташкилотчилик малакаси ва маҳоратига эга бўлиш; тарбиявий ишларга нисбатан ижодий муносабатда бўлиш; синф раҳбари касбини юқори кўтариш ва мустақил билим олиш қобилиятига эга бўлиш.

Расмий ҳужжатларга синф раҳбарининг вазифалари қисман баён қилинган бўлса ҳам биз куйида синф раҳбарининг жамоани бирлаштириш бўйича вазифаларни аниқ тарзда кўрсатишни зарур деб билдик.

Синф раҳбарининг вазифалари:

1. Ўқувчиларнинг анатомик, физиологик ва психологик хусусиятларини ўрганиш;
2. Ўқувчиларнинг кундалик давомати, одоб ҳулки ва жамоат ишларига қатнашишини текшириб бориш;
3. Ўқувчиларнинг режига риоя қилишлари ва уйга берилган вазифаларни тайёрлаб боришларини кузатиш;
4. Синфда ишлайдиган фан ўқитувчилари билан мажлислар ўтказиш;
5. Дарсда ўқувчилар давоматини таъминлаш, синфдаги ва юқув юртида навбатчиликни ташкил этиш, хонани жиҳозлаш, ҳонадаги ўқув асбобларини сақлашга ўргатиш, ўқувчилар билан суҳбатлар ўтказиш;
6. Синф мажлисларини тизимли ўтказиш;
7. “Камолот” ташкилоти билан иш режаларига мувофиқ дарсдан ташқари ишларни ташкил этиш;
8. Ўқувчилар билан дарсдан ташқари ўқишлари ва анжуманларини ўтказиш;
9. Синф ўқувчилари билан спорт , ҳарбий ватанпарварлик тарбияси борасида тадбирий чоралар кўриш, ўқувчилар соғлигини мунтазам назорат қилиш, жисмоний тарбия ўқитувчилари, ҳарбий таълим ўқитувчилари билан доимий алоқада бўлиш;
10. Ўқувчиларни рағбатлантириш ва зарур вақтларда уларга нисбатан чора кўриш;

11. Ўқувчиларнинг ота-оналари билан тарбия борасида доимий алоқада бўлиш ва улар билан индивидуал суҳбатлар ўтказиш;

12. Ўқувчиларнинг шахсий ва синф раҳбарига оид ҳужжатларини тартибли олиб бориш.

Синфда тарбиявий ишларга доир масалаларни ҳар томонлама ҳал қилиш мақсадида синф раҳбари ўқувчиларининг таълим олишлари, синфни уюштиришининг таъминий режасини тузадики, бу режа ўқувчилар билан тизимли иш олиб боришга катта имкониятлар яратиб беради.

Хозирги даврда мактаб, академик лицей, коллеж ва ундаги укув- тарбия жараёни жамоа олдига жуда катта ижтимоий аҳамиятга молик вазифалар қуймокда.

Мактаб ёш авлоднинг дунёкарашини таркиб топтириши, гоёвий ва сиёсий жихатдан чиниктириши, юксак ахлокий фазилатга эга қилиши , меҳнатга ва онгли касб танлашга тайёрлаши лозим.

Бу вазифаларни ҳал қилишда синф раҳбари муҳим рол уйнайди. Чунки у бир синф шароитида тарбиявий вазифаларни амалга оширишга қаратилган ишларни ташкил этади ва бошқаради. Синф раҳбарнинг кўп қиррали вазифаси «Таълим тугрисида» ги Конун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий Дастури»да. «Мактаб ички низомлари» да баён қилинган бўлиб, унда академик лицей, коллеж директори, тарбиявий ишларнинг ташкилотчиларига, уқитувчиларга, ота-оналарга ва синф раҳбарларига тавсиялар берилган; ақлий, ахлокий, меҳнат, эстетик ва жисмоний тарбиянинг вазифаси ва мазмуни синфларга нисбатан мослаштирилган.

Ана шунга кура синф раҳбари қуйидаги вазифаларни бажаради:

Ўзига юклатилган синфда тарбиявий ишларни амалга оширади.

Бу вазифан бажаришда у ёлғиз эмас. Шу синфда дарс дарс бераётган турли фан уқитувчилари билан яқин ҳамкорликда ва уларга суянган ҳолда укувчиларда дунёкараш асосларини шакллантиради, ахлоқ тарбиясини амалга оширади. Камолот ташкилоти ҳамкорлигида, мунтазам суратда уларга таяниб ва кундалик ишда ёрдам уюштириб ўқувчилар билан дарсдан ташқаридаги хилма-хил ишларни ташкил этади ва синф жамоасини мустаҳкамлайди.

Уқувчиларнинг билимга булган қизиқишини ва қобилиятини устириш, ҳар бир укувчининг индивидуал –рухий хусусиятини ҳисобга олган ҳолда касбга йуналтириш – синф раҳбарининг алоҳида вазифасидир. Айни пайтда у ҳар бир укувчининг соғлигини мустаҳкамлашга ҳам эътибор беради.

Синф раҳбарининг диққат марказида ўқувчиларнинг юқори даражада узлаштиришини таъминлаш масаласи туради. Бунинг учун у ҳар бир ўқувчининг кундалик узлаштиришидан воқиф бўлиб туради, орқада қолаётганларга уз вақтида кечиктирмай ёрдам уюштиради.

Синфдаги ўқувчиларнинг уз-узини бошқариш ишларини йуналтиради, улар иштирокида синф жамоасининг ижтимоий фойдали ишлардаги иштирокини таъмин этади, мактаб микёсида уюштирилаётган муҳим тадбирларда уз синфининг фаол катнашишини таъминлайди.

Синф ўқувчиларининг ота-оналари, корхоналар ва муассасалардаги, турар жойлардаги оила ва мактабга ёрдам берувчи хомий маҳаллалар билан якин алоқа урнатади.

Синф раҳбари шу синфда дарс бераётган барча фан уқитувчилари уртасида, мактаб билан оила уртасида ўқувчиларга нисбатан ягона талаблар ўрнатилишига эришади, ота-оналарга педагогик билимлар таркатиб, оила билан мактаб уртасидаги алокани мустаҳкамлайди.

Синф раҳбари ўз синфидаги турли ҳужжатларни: синф журнали, шахсий ҳужжатлари, турли хил режа ва ҳисоботларни юритади.

Кўришиб турибдики, вазифа кенг ва мураккаб, уларни муваффақиятли ҳал қилиш синф раҳбарининг шахсий сифатларига ҳам боглиқдир. Синф раҳбарларининг шахсий сифатларига қўйиладиган талаблар ўқитувчига қўйиладиган талаблардан фарқ қилмайди. Лекин синф раҳбари асосий тарбиячи, болалар маънавий жиҳатидан андоза оладиган шахс булганлиги учун ҳам бу талаблар унинг шахсий фазилатига айланиб кетиши билан тарбияда алоҳида урин эгаллайди.

Тарбиявий ишларнинг сифат ва самарадорлиги, аввало тарбиячининг гоёвий ишончига ва сиёсий онгининг даражасига боглиқ.

Синф раҳбари ўзининг гоёвий-сиёсий онгини оширади. Бу синф раҳбарига болаларни онглилик руҳида тарбиялашга, улар орасига ёт идеалогия ва ёмон ҳулкнинг кириб боришига қарши кураша олиш имкониятини бера олади. Синф раҳбарининг ахлокий обриси гоё даражада юкори булиши ҳам бу уринда муҳимдир. Синф раҳбари ана шундагина тарбиявий таъсир кучига эга булади. Тарбиячининг шахсий фазилатлари, маънавий киёфаси уқувчилар онгининг ва ҳулкининг шаклланишига катта таъсир курсатади. Синф раҳбари учун касбий малака ва куникмаларга эга булишнинг узи етарли эмас. У ўз тарбиявий фаолиятида юксак даражадаги фуқаролик фазилатлари, интизоми ва одамийлиги, ахлокий сифатлари билан ҳам таъсир ўтказади. Чунки тарбиячилик таланти жуда куп сифатларни чуқур билиш, кенг фикр доираси, ишга жон дилдан кунги қўйиш, болаларга бўлган чексиз муҳаббат, муомалада назокатлилик, қалб ёшлиги, серзавқ, темперамент, ақл ва одоблилик намунаси, алоқада назокат ва сиполик, вазминлик ва камтарлик каби фазилатларнинг бўлишини такозо қилади. Бунга яна тарбиячилик техникаси кушилса ишда муваффақият таъминланиши табиийдир. Тарбиячилик техникаси синф раҳбарининг асосий қуролидир.

Синф раҳбаридан маданият даражасининг кенглиги, педагогик одоб талабларига риоя қилиш, ҳар бир ўқувчи шахсини инсон сифатида ҳурмат қилиш билан унга нисбатан талабчанликни унутмаслик, ташкилотчилик малакаларига эга булиш, уз малакасини тинимсиз ошириб бориш билан ишга ижодий ёндошиш талаб қилинади. Муҳими шундаки, синф раҳбарининг уз болаларда тарбияламокчи булган гоёвий-ахлокий гоёга мос булиши керак. Тарбиядаги олдига қуйилаётган талаблар тарбиячи ҳарактерда ҳамиша ҳам намоён булавермаслигидадир.

Синф раҳбарининг фаол жамоатчи сифатида ҳамиша намуна курсатиши муҳим аҳамиятга эга. Айни вақтда у коммуникатив (катталар билан ҳам,

кичиклар билан ҳам тез алоқа урата олиш обилиятига эга булиши, руй бераётган ходисаларни факат педвогик коидаларга боглаб баҳолашгина эмас, балки руй бериш сабабига караб ҳукм ҳам чиқариши педагогик оптимизмга, ижод қилиш қобилиятига эга булиши керак.

Синф раҳбарининг таълим муассасасининг бажарадиган меҳнатнинг улчови, чегараси йук. Унинг билмаган иши, уддасидан чиқа олмайдиган соҳаси булмайд. Шу билан бир қаторда у бегараз, холис ва таъмасиз шахс булиб, жамоатчилик асосида ишлайди. Синф раҳбари педагоглар, ота-оналар ва уқувчиларни узаро боғлови шахс сифатида барча томонларнинг нуқай назарини ҳисобга олиши, ҳаракатларни бир марказга бирлаштириши, узаро алоқаларнинг тугри булишига таъсир утқизиши ва айни вақтда узининг позициясини аниқ таъминлай олиши керак. Бу эса доноликдир.

Мана шу фазилатлар синф раҳбарининг тарбиявий ишлари самарасини оширишга ва унинг муваффақиятини таъминлашга гаров булади.

Синф раҳбарининг фаолияти кўп қиррали ва сермазмундир. У ўзи раҳбарлик қилаётган синф ўқувчиларини тарбиялаш билан бир қаторда ўқув йили давомида нималар қилиш кераклиги, ўқувчилар ҳаётининг нима билан банд қилиш ва танланган иш турини амалга оширишини беҳато аниқлаш каби анча мураккаб муаммони уечади. Бу борада синф раҳбарига турли хил манбалар ёрдам беради. Синф раҳбарининг иш столида «Ўқувчиларни тарбиялаш ишининг мазмуни» бўлиши керак. Чунончи,

- дунёқараш асосларини таркиб топтириш;
- сиёсий онглиликни тарбиялаш ва ижтимоий фаолиятни ривожлантириш,
- ахлоқли, онгли интизомни ва ҳуққ маданиятини тарбиялаш;
- ўқишга онгли муносабатни тарбиялаш, билиш фаоллигини ва ақлий меҳнат маданиятини ривожлантириш
- меҳнатга ва ижтимоий мулкка муносабатни тарбиялаш, политехника билим доирасини кенгайтириш, касбни онгли танлашга тайёрлаш;
- ўз ҳуқуқини англаб етишга ўргатиш, фуқаролик масъулиятини тарбиялаш;
- эстетик маданият асосларини тарбиялаш ва бадиий қобилиятни ривожлантириш;
- жисмоний баркамоллик, саломатликни, мустаҳкамлаш ва санитария-гигиёна маданияти каби муҳим масалалар алоҳида қайд этилади.

Синф раҳбарининг педагогик фаолияти ва маҳорати ўқув фаолиятида ҳам, ўқишдан ташқари фаолиятда ҳам зарур бўлган умумий педагогик малакалар мажмуидан ташкил топади.

Хўш, тарбиячининг педагогик маҳорати, техникаси қандай малакаларни ўз ичига олади? Уларнинг педагогик таъсир кўрсатишдаги роли қандай?

Аввало, педагогик техниканинг таркибий қисми сифатида педагогнинг нутқ малакаларини, яъни саводли гапириш, ўз фикр ва ҳис туйғуларини сўзда аниқ ифодалаш малакаларини айтиб ўтиш мумкин.

Педагогик техниканинг бошқа таркибий қисми синф раҳбарининг мимик ва пантомимик ифодалилигидир. Аниқ имо – ишора, махноли қараш, рағбатлантирувчи ёки истехзоли табассум педагогик таъсир кўрсатишда кўп

сўзли тушунтириш ёки эътироз билдиришга қараганда анча самарали муомала воситалари бўлади.

Педагогик ўзаро таъсир кўрсатишда синф раҳбарининг ўз ҳиссий ҳолатини бошқариш, ўзида энг қулай ҳиссий жиддийлик даражасини ва умидбахшлик, хайрихоҳлик кайфиятини сақлаш, ўзининг ҳиссий дам олишини ташкил этиш маҳорати муҳим роль ўйнайди. Бу маҳорат педагогнинг касбий жиҳатдан ўз – ўзини назорат қилишни таъминлайди. Кўп йиллар давомида соғлом асаб системасини сақлаб қолиш, асабий бузилишлардан, ҳиссий ва ақлий зўриқишдан ўзини тийишга ёрдам беради.

Самарали ўзаро таъсир кўрсатишни ташкил тиш учун педагог актёрлик ва режиссёрлик маҳорати таркибий қисмларини эгаллаши зарур, улар педагогга тарбияланувчилар билан муомала қилишда тарбияланувчиларнинг ақл – идоркигагина эмас, балки уларнинг ҳис туйғуларига ҳам таъсир кўрсатишга ёрдамлашади.

Шундай қилиб, синф раҳбарининг педагогик техникаси – бу шундай бир малакалар йиғиндисидирки, у синф раҳбарига тарбияланувчилар кўриб ва эшитиб турган нарсалар орқали улага ўз фикрлари ва қалбини етказиш имконини беради. А.С.Макаренко шуларни назарда тутиб, «Тарабиячи ташкил этишни, юришни, ҳазиллашишни, қувноқ, жаҳлдор бўлишни билиши лозим, у ўзини шундай тутиши керакки, унинг ҳар бири ҳаракати тарбияласин», деб ёзган эди. Педагогик техникани эгаллашнинг асосий йўллари педагог раҳбарлигидаги машғулотлар (педагогик техникани ўрганиш) ва мустақил ишлаш (касбий жиҳатдан ўз – ўзини тарбиялаш) дир.

Педагогик техника малакаларининг индивидуал – шахсий тусда эканлигини ҳисобга олиб, педагогик техникани эгаллашда ва уни такомиллаштиришда касбий жиҳатдан ўз – ўзини тарбиялаш, яъни ўқитувчининг ўзида моҳир педагоглик шахсий фазилатларини ва касбий малакаларини шакллантиришга қаратилган фаолият етакчи роль ўйнайди деб айтиш мумкин.

Синф шахсининг ўз – ўзини билиш ва ўз – ўзини тарбиялаш лабораторияси, педагогик вазифаларни ҳал қилишнинг Янги усуллари текшириб кўриладиган, назарий масалалар муҳокама қилинадиган тажриба майдони бўлиб қолиши мумкин.³

Шу нарса муҳимки, синф катнашчилари, бўлажак педагоглар касбий жиҳатдан бирга ишлаш малакаларини ишлаш малакаларни эгаллашга фаол интилишлари, ўз – ўзини билиш ва касбий жиҳатдан ўз – ўзини тарбиялаш бўйича чуқур иш олиб боришга психологик жиҳатдан тайёр бўлишлари керак.

Барча ҳолларда ҳам индивидуал, ҳам синфий машғулотлар бошланишидан олдин педагогик техникани эгаллашнинг индивидуал дастури тузиб чиқиши лозим. Бундай дастурни тузиш учун аввало педагогик техника малакалари шаклланишининг бошланғич даражасини аниқлаб олиш зарур. Бироқ тажрибанинг кўрсатишича, одатда, мазкур босқичда фақат малакалар

³ Маҳкамов М. «Бўлажак тарбиячиларнинг педагогик мулоқат маданиятини шакллантириш» номзодлик диссертацияси. Т., 2005.

ҳақидагина эмас, шу билан бирга дастлаб автоматлаштирилган (таълимни бошлаш вақтига келиб) кўникмалар ҳақида ҳам бориши мумкин экан. Булар масалан, нафас олиш ва овознинг табиий йўлга қўйилиши, тўғри талаффуз, бундан олдинги тарбиянинг натижаси бўлган саводли, ифодали нутқ, мимик ва пантомимик аниқлик ва бошқалар бўлиши мумкин. Бундай кўникмаларнинг мавжудлиги педагогик техника малакаларини шакллантиришни анча осонлаштиради.

Олий ўқув юртларидаги касбий тайёргарлик жараёнида педагогик техникани эгаллаш синф раҳбарига ўзининг касб йўналишининг бошланишидаёқ кўпгина хатолардан ҳоли бўлишда, ўқувчиларга таълим тарбия беришнинг юксак самарадорлигига эришишда ёрдам беради.

Синф раҳбари вазиятларнинг ҳаддан ташқари хилма – хиллиги педагогдан ижодий хулқ – атворни талаб қилади. Педагогик техника педагог малакаларининг энг яхши ижодий хулқ атворига, бошқача қилиб айтганда, ҳар қандай педагогик вазиятда тарбияланувчиларга самарали таъсир кўрсатишга ёрдам беради.

Педагогик техника малакалари тарбиячининг индивидуал – шахсий хусусиятлари билан чамбарчас боғлиқлиги фақат бу малакаларнинг индивидуал тусда бўлиши эмас, балки уларнинг шаклланиши ва ривожланиши педагог шахсига таъсир кўрсатишда ҳам номоён бўлади.⁴

Педагогик техниканинг яна муҳим хусусиятларидан бири педагогнинг маънавий ва эстетик нуқтаи назарлари тарбияланувчиларга янада тўлароқ очиб берилади. Агар педагогнинг нутқи қашшоқ ва тартибсиз бўлса, агар у бўлар бўлмас сабаблар билан ўз ҳиссиётларига эрк берса, диди паст, эстетик жиҳатдан оми бўлса, у ҳолда “энг тўғри” сўзлар ҳам, энг “керакли” тадбирлар ҳам тарбияланувчиларнинг на ақл – идрокига, на ҳиссиётига таъсир қилади.

Педагогик техника тўғрисида айтилганларнинг ҳаммаси ҳар бир синф раҳбари учун бу техникани ташкил этувчи малакаларни эгаллаш ниҳоятда зарурлигини очиқ – ойдин кўрсатиб турибди ва бу педагогик вазият ҳамда санъат билан боғлиқ. Чунки инсон ўзининг ҳар бир қадамини олдиндан кўриши, режалаштириши амалда мумкин бўлмайди. Синф раҳбари нинг меҳнати – бу беҳад изланиш ва азоб – укубатли кечинмалар, илҳом ва бетакрор нурланиш они, кўпдан кўп кундалик ишлар, ҳафсаласи пир бўлиш ва шахслар биргаликда бошдан кечирилган қувончдан қаноат ҳосил қилишдир. Педагогк санъат – бу қандайдир қул билан тутиб бўлмайдиган, фаҳм – фаросат билан амалга ошириладиган маҳорат маҳсулиди.

Хўш, педагогик маҳорат нима ва у нималардан ташкил топади?

Педагогик маҳорат фаҳм – фаросат ва билимларнинг, чинакам илмий, тарбиядаги қийинчиликларни ёнгишга қодир бўлган нуфузли раҳбарликнинг, шахслар қалбининг қандайлигини ҳис қилиш маҳорати, ички дунёси нозик ва заиф бўлган шахс шахсига мохирлик билан авайлаб ёндошиши, донолик ва ижодий даллилик, илмий таҳлил, хаёл ва фантазияга бўлган қобилият мажмуасидир. Педагогик маҳоратга педагогик билимлар, фаҳм – фаросат билан

⁴ Маҳкамов М. «Бўлажак тарбиячиларнинг педагогик мулоқат маданиятини шакллантириш» номзодлик диссертацияси. Т., 2005.

бир қаторда педагогик техника соҳасидаги малакалр ҳам кирадики, улар тарбияга озроқ куч сарфлаб, кўпроқ натижаларга эришиш имконини беради.

Педагогик маҳорат назарияси ва методикасининг ишлаб чиқилмаганлиги шунга олиб келадики, педагогларнинг ҳар бири ўзича, пайпаслаб ижодий изланиш олиб боади, Айни бир хил саволларни: шахслар билан, педагоглар жамоаи билан қандай қилиб тил топиш мумкин? Қандай қилиб қисқа муддат ичида тарбияланувчилар ўртасидаги муносабатларнинг ҳаққоний манзарасига эришмоқ керак? Тарбияланувчиларни педагогик талабларни бажаришга қандай қилиб мажбур этиш мумкин? Қандай қилиб яхши педагогик руҳиятни сақлаб қолиш ва ўз куч – қўвватини оқилона сарфлаш мумкин? Деган саволларни муттасил такрорлайди ва ҳакоза.

Бу каби саволларга жавоб бериш учун педагогдан одатдан ташқари куч – ғайратни, қатъиятни, тиришқоқликни, тадқиқотлар олиб боиришга интилишни, янги вазиятга, янги жамоага кириш қобилиятини, самимиятни, тўғрилиқ ва ҳалолликни, ўткир ақл идрокни, ўз топилмаларининг қимматини аниқлаш қобилиятини талаб қилади. Педагогика фани билан тарбия санъатининг ўзвий алоқадорлиги зарурки, у юксак касб маҳоратини таъминлайди.

Педагогика фикрлашга ўргатади, мураккаб педагогик муаммоларни ҳал қилиш учун тўғри йўл йўриқ ва илмий асосланган йўлларни кўрсатади, педагогнинг педагогик таъсир кўрсатиш методикаси ва техникаси билан қуроллантиради. Бироқ техниканинг таркибий қисмлари билан маҳорат ўртасидаги нисбатнинг диалектик муаммоларини тўғри ҳал қилиш учун тайёр андазалар, мутлоқо аниқ тавсиялар қаерда бўлиши мумкин, қаерда бўлиши мумкин эмас, деган саволга жавоб бериши мумкин.

Тарбиянинг мақсадлари, воситалари ва натижалари ўртасида, шунингдек, тарбияланувчи ва тарбиячи тафаккури, мотивлари ўртасида ғоят мураккаб боғлиқлик бор. Катталарнинг мақсади, одатда, ёшларнинг мақсадлари (ҳатто стратегик мақсадлари) бор. Ўқувчининг ривожланиш мантиқи, унинг тафаккури, ҳаракатлари битта нуқтаи назарда, тарбиячининг мантиқи бошқа нуқтаи назарда туриши мумкин. Бундай вариантда ҳеч қандай тарбиявий таъсир кўрсатиш бўлмайди.

Педагогик фаолиятда воситалар, мақсадлар ва натижаларнинг нисбатини доимо таҳлил қилиб бориш зарур. Улар узвий бирликни ташкил этади, бир – бирига боғлиқ бўлади ва алоҳида тарзди амалга оширилмайди. Мақсадни амалга ошириш усули – бўлажак натижадир. Натижа янги воситаларни танлаш, янги мақсадларни қўйиш учун амалий асос ҳисобланади. Тажрибада маълум даражада қўлланилган ҳар қандай восита натижа беради, ҳатто бирор сабабга кўра мақсад аниқ ифодаланмаган бўлса ҳам натижа бервермайди.

Тажрибада мавжуд бўлган педагогик воситаларнинг иккитасини кўриб чиқамиз.

Биринчиси: ҳар қандай педагогик восита ҳамиша бир қатор бошқа воситалар, усуллар, шартлар билан боғлиқ бўлади, улар педагогик жараёнинг муайян босқичида таъсир кўрсатиш натижасини белгилаб беради. Масалан рағбатлантириш бир хил жараёнларни тезлаштириш ва бошқаришга тўсиқлик

қилиш, турли салбий ва ижобий ҳиссиётларнинг турли – туман кўиринишларини вужудга келтириши мумкин.

Иккинчи: айрим воситаларни қўлланиш педагогнинг улар таъсирини, мумкин бўлган ўзгаришини англаш қобилиятларига бутунлай боғлиқ бўлади. жамоа муомала шароитида воситаларни қўллаш минут сайин ўзгариб турадиган вазиятни ҳисобга олиш зарурлигини таъказо қилади.

Ҳозирча биз кўпроқ мавҳум категориялардан фойдаланамиз. Амалий фаолиятда эса воситалар, мақсадлар ва натижалар диалектикаси овозлар шовқини, ғоят турли – туман эҳтиёжлар ва дахволарнинг авж олиши билан тўла бўладики, бу барча жонли манзара доимо бир кишининг – педагог тарбиячининг диққат марказида бўлиши лозим.

Агар педагогик санъат ҳақида гапирганда, чамаси, унинг асосий кўринишлари – ўқувчиларга умидбахш фараз билан ёндошиш, талаб ва ишончнинг бирлиги, унинг шахсга авайла муносабатда бўлиш, уни ҳурмат қилишдан иборат бўлиши мумкин.

Педагогик умидбахшлик ҳатто энг қаровсиз ўқувчи ҳам ўзида кўпгина ижобий нарсаларга эгадир, деган ишончга асосланган.

Педагогик маҳорат ўзига ўқувчилар ҳақидаги, уларнинг психологияси тўғрисидаги, таълим муассасаси ҳақидаги, таълим – тарбия жараёнини ташкил этиш ва унинг мазмуни, методлари ҳақидаги кенг билимларни қамраб олади. Бу билимлар умумий педагогик маданияни ташкил этади, педагог, тарбиячи бу маданиятни эгалламаса, ҳеч вақт ўз ишининг чинакам устаси бўла олмайди, эски усулдан, бир қолипдаги тайёр андазаларни ишлатишдан нарига ўтмайди.

Бироқ замонавий синф раҳбарига биргина умумий маданиятнинг ўзи кифоя қилмайди – махсус билимлар ва малакалар: ўқувчиларни кузатиш, уларнинг ўсишидаги муҳим нарсаларни аниқлай олиш, бу муҳим нарсаларни жамиятда вужудга келган асосий ижтимоий ғоялар билан таққослаш, уларни ривожлантириш йўллари ва усуллари аниқлаш, турли воситалар, тарбиявий таъсир кўрсатиш усуллари уларнинг ўзаро бир – бирига ўтиш диалектикасини чуқур таҳлил қилиш, педагогик изланишлар ва ютуқларни илмий жиҳатдан бир системага солиш малакалари зарур бўлади.

Синф раҳбари янги тажрибаларни ўрганар экан, ўзининг ҳаётий билмини, ҳис этган ва англаган нарсаларини, ўз тажрибасини асло камситмаслиги керак. Синф раҳбарни кенг ва дадил тажрибачилик ишларига йўллаш зарур.

Синф раҳбари ноҳоятда махсулятли ва мураккаб вазифани бажаради. У синфдаги тарбиявий ишлар ташкилотчиси, ўқувчиларнинг мураббийси, синфни ташкил этади ҳамда камолот ташкилотчилари, ўқитувчилар, оила, кенг жамоатчилик аҳли билан бирга иш олиб боради.

Сўнгги йилларда синф раҳбарининг фаолияти турли шакл ва методлар билан бойитилди. Тарбиявий ишларни ташкил этиш ва ўтказишда ўқув юрти жамоат ташкилотларининг роли тобора оширилди.

Ушбу ишни тайёрлашдан мақсад ўқув юртининг синф раҳбарига ҳозирги вақтда мамлакатда узлуксиз таълимнинг ягона тизимини яратиш борасидаги иш услубларини ҳар томонлама кенг жорий қилиш ва методик ёрдам кўрсатишдан иборатдир. Идеологик муассасалар сифатида ўқув юрти олдида муҳим

тарбиявий вазифалар кўйилган, бу эса айти вақтда ҳар бир синф раҳбарининг асосий вазифаларни ҳисобланади, шундай қилиб. Алоҳида синф бирлашиб ўқув юртини ташкил этадилар. Алоҳида синф жамоалари кўлга киритган таълим ва тарбия борасидаги муваффақиятлар бутун ўқув юрти жамоасининг муваффақиятини таъминлайди. Шу нуқтаи назардан синф раҳбарининг маъсулияти жамият олдида раҳбарлик маъсулиятидан кам эмас. Шунинг учун мактаб директорлари синф раҳбари вазифасига тажрибали, ташкилотчи, меҳнатсевар, маҳоратли, ёш авлодни севадиган ўқитувчиларни тайинлаб, улар билан мунтазам иш олиб борадилар.

Синф раҳбарининг муҳим вазифаларидан бири-бу ўқувчининг ўқишга бўлган ҳаваси, эътиқоди ва билим, қобилиятини ривожлантириш, касб-хунарга бўлган лаёқатини, ёш ва рухий хусусиятлар асосида ривожлантириш, ҳар бир ўқувчининг бўлғуси ҳаёти режаларини амалга ошириш, ўқувчиларнинг саломатлигини муҳофаза қилишдан иборат. Фаолларга ишониш, уларнинг синф жамоаси орасида обрўсини кўтариш, ўз вақтида уларга тегишли ёрдам кўрсатиш синф раҳбарининг бевосита асосий вазифасидир.

Шунингдек, синф раҳбарининг ташкилотчилик функцияси тарбия жараёнида муҳим восита саналади. Чунки, ташкилотчилик тушунчасининг ўзи кенг маънога эга. Махсус бир мақсадни кўзлаб у ёки бу ишни тадбирий чораларни ташкил этиш синф раҳбаридан катта малака ва махсус маҳоратни талаб қилади.

Ташкилотчилик функцияси бир неча элементларга боғлиқдир:

А. Ўтган ишларни ташкил қилиш, унинг муваффақияти ёки муваффақиятсизлиги сабабларини белгилаб олиш.

Б. Синфда ўтказиладиган барча ишлар тарбиявий ҳаактерга эга бўлиб, маълум мақсадни кўзлаб ўтказилиши ва синф раҳбари турли тарбий ишларни ўтказишда олдин шу ишнинг моделини туза билиш лозим.

Д. Синф раҳбари олдида кўйилган мақсадга етишиш учун ўз олдида аниқ вазифа қўя билиш лозим.

Е. Синф раҳбари ҳар бир тарбирий чораларни амалга оширишда ўқитувчи ва ўқувчиларнинг қобилиятларига қараб, вазифаларни тақсимлаш, маълум режа асосида тарбиявий тадбирларнинг ўтатиш ўрни, вақти, соати, жавобгар шахслар ва тизимлигини аниқлаш лозим.

Ф. Маълумки тарбиявий иш бажаришда бажарувчи кишиларни тўғри тақсимлаш, ишга бошқа ўқитувчиларни, ота-оналар, ўқувчилар, оталик ташкилотлари ва иш обектини аниқлаш лозим.

Синф раҳбарининг асосий фаолияти эса қуйидагиларни билишни талаб этади.

1. ҳар бир ўқувчини шахс сифатида ўрганиш.
2. Ўқувчиларнинг синфда тарбиялашни ташкил этиш.
3. Талабларнинг билим-тарбиясини ошириш ва уларнинг тартиб интизомини мустаҳкамлаш.
4. Синфда дарсдан ташқари ишларни ташкил этиш ва ўтказиш.
5. Фан ўқитувчиларининг тарбиявий ишларини (координациялаш) бирлаштириш.

6. Ўқувчиларнинг ота-оналари билан ишлаш.

7. Синф раҳбари фан ўқитув ишларига нисбатан тарбиянинг кўп қиррали муҳим вазифаларини бажаради. Шунинг учун унинг олдида жуда катта педагогик ва психологик талаблар қўйган, бу талаблар тарбиявий ишларни юқори даражага кўтаришда муҳим рол ўйнайди.

8. Демак юқоридагиларга таянган ҳолда синф раҳбарининг фаолиятига нисбатан қўйилган талаблар қуйидагилардан иборат.

1.Юқори ғоявийлик ва онглилик.

2 Синф раҳбари катта обрўга эҳтиромга ва ҳурматга эга бўлиши

3 Педагогик маҳорат

4 Маданий қобилятнинг мавдудлиги

5 Педагогик одобга эга бўлиш

6 Ёш авлодга нисбатан ҳурмат ва эҳтиромда бўлиш

7 Ташкилотчилик малакаси ва маҳоратига эга бўлиш

8 Тарбия ишларига нисбатан ижодий муносабатда бўлиш

9 Синф раҳбари касбини юқorigа кўтариш ва мустақил билим олиш қобилятига эга бўлиш.

Расмий ҳужжатларга синф раҳбарининг вазифалари қисман баён қилинган бўлса ҳам биз қуйида синф раҳбарининг вазифаларини аниқ тарзда кўрсатишни зарур деб билдик.

Синф раҳбарининг вазифалари:

1.Анатомик, физиологик ва психологик хусусиятларини ўрганиш.

2.Ўқувчиларнинг кундалик давомати одоб, хулқи ва жамоат ишларига қатнашишини текшириб бориш.

3.Ўқувчиларнинг режимга риоя қилишлари ва уйга берилган вазифаларни тайёрлаб боришларини кузатиш.

4.Синфда ишлайдиган фан ўқитувчилари билан мажлис ўтказиш

5.Дарсда ўқувчиларнинг давоматини таъминлаш, синфда ва мактабда навбатчиликни ташкил этиш , хонани жиҳозлаш, хонадаги ўқув асбобларини сақлашга ўртгатиш, ўқувчиларнинг қийинчиликларини назорат қилиб улар билан суҳбат ўтказиш

6.Синф мажлишларини тизимли ва тартибли ўтказиш

7.«Камолот» ташкилоти билан иш режаларига мувофиқ дарсдан ташқари ишларини ташкил этиш.

8.Ўқувчиларнинг дарсдан ашқари ўқишлари ва анжуманларини ўйлаштириш

9.Синф ўқувчилари билан спорт, ҳарбий ватанпарлик тарбияси борасида тадбирийд чоралар кўриш, ўқувчилар соғлиғини мунтазам назорат қилиш, жисмоний тарбия ўқитувчилари, ҳарбий таълим ўқитувчилари билан доимий алоқада бўлиш

10.Ўқувчиларни рағбатлантириш ва зарур вақтларда уларга нисбатан чора кўриш.

11.Ўқувчиларнинг ота-оналари билан тарбия борасида доимий алоқада бўлиш ва улар билан индивидуал суҳбатда бўлиш.

12.Ўқувчиларнинг шахсий ва синфга оид ҳужжатларни тартибли олиб бориш.

Синфда тарбиявий ишларга доир масалаларни ҳар томонлама ҳал қилиш мақсадида синф раҳбари талабларнинг таълим олишлари синфнинг уюштиришнинг тахминий режасини туздики бу режа ўқувчилар билан тизимли иш олиб боришга катта имкониятлар яратиб беради.

2. Ўқувчининг ўрганишнинг тахминий дастури

1. Ўқувчилари тўғрисида умумий маълумот.

1. Ўқувчи қасрда яшайди?
2. Ота-онасининг касби ва иш жойи.
3. Оила ахзоларининг ва уларнинг моддий таъминланганлиги
4. Оилада ота-ананинг ўзаро муносабатлари
5. Оилада ўқувчинри тарбиялаш характери
6. Ўқувчининг режими
7. Оиланинг хўжалик ишларида ўқувчининг иштироки
8. Ўқувчининг ҳаётида энг муҳим воқеалар
9. Ўқувчининг соғлиги тўғрисида маълумот

II. Ёшлар тараққиётининг умумий ҳолати

умумий тараққиёт (нунқ маданияти дунёқараши характери кино , театр,музей, спорт мажмуаларига бориш)

ўқувчининг ўқишга бўлган муносабати

Ўқувчининг давомати

Ўқувчининг жисмоний меҳнага муносабати

Ўқувчининг интизоми , хулқи тиришқоқлиги

Ўқувчининг қизиқиши (ўқишга, спортга)

III. Ўқувчининг жамоат ишларида иштироки

1. Синфнинг жамоат ишларида иштирок этиш
2. Жамоат ишларини бажариши
3. Ўқувчининг синфдаги обрўи ва мавқеи

IV. Ўқувчи шахсининг асосий хусусиятлари

1.Жамоатчилик дунё қараши

2.Ўқувчининг маънавий сифатлари, ватанни севиш, дўстлик, инсонийлик, байналминаллик.

3.Иродалилик характери ва хусусиятлари. (мақсадли бўлиш, фаоллик, ботирлик ташкилотчилик мустақиллик интизомлик, бандлик, камтарлик ва ҳоказо)

4. Ўқувчи мижозининг хусусиятлари ва унинг руҳий жараёни (нутқ, диққат , хотира ҳаёл руҳий ҳолатлар)

V. Ўқувчини ўрганиш асосида синф раҳбари қуйидаги чора-тадбирларни тузади.

1. Ўқувчининг қайси сифатларини тарбиялаб ривожлантириш лозим.

2. Ўқувчи ахлоқдаги камчиликларни бартараф қилиш учун нималар қилиш керак?

Б. Синфни ўрганишнинг дастури.

I. Синф ҳаёти.

1. Синфдаги ўқувчиларнинг ёши, руҳий, физиологик ва гигиёник ҳолатлари.

2. Ўқувчиларнинг шахсий тараққиёти, Маърифатчилик жихатлари.

3. Синфдаги жамоатчилик ишлари.

II. Синфнинг ҳамжихатлиги ва уюшқоқлиги

1. Ўқувчиларнинг ўзаро муносабати.

2. Ўқувчиларнинг биргаликда меҳнат қилишлари ва унинг вақти.

3. Қизлар ва ўғил болаларнинг дўстлиги ҳамда ҳамфикрлиги.

4. Жамоа аъзоларини химоя қилиш.

Синфда дўстлик алоқаларини характери

Ўқувчиларнинг мактаб ва ундан ташқарида ўзаро дўстлик муносабатлари қандай?

Ўқувчиларнинг бир-бирига нисбатан сезгирлик, кузатувчанлик хусусиятларига эгами?

Ўртоқларига нисбатан талабчанлиги

Ўртоқларнинг камчиликларини кўра биладими, йўқми?

Синфнинг аълочилар, зукко, ишбилармон ўқувчиларнинг дарсдан кетиб қолгадиган, ўзлаштирмовчи ўқувчиларга муносабатлари қандай?

Жисмоний жиҳатдан заиф бўлган болаларга қандай ёрдамлар берилади?

Синф фаоллари.

Фаоллар ҳайати

Уларнинг синфдаги обрўлари.

Фаолларнинг ўртоқларига нисбатан муносабатлари.

Фаоллар синфдан ажралиб турадиларми, синфдагилар уларни ҳурмат қиладиларми ёки йўқми?

Синфнинг мактаб билан алоқаси

Мактабда ходисалардан, бошқа синфлардан синфнинг хабари борми?

Мактаб ишининг яхши йўлга қўйилиши учун синф ўқувчилари таклифлар киритиб турадиларми ёки йўқми?

Синфнинг бошқа синф ўқувчилари билан қандай алоқаси бор?

Мактаб тадбирий чораларни режалаштиришда синф ўқувчилари қандай иштирок этадилар?

Ўқувчилар жамоасининг юқори кўрсатилган усуллар билан ҳолатини ўрганиш ўқувчига кўа имкониятлар беради.

Тажрибали ўқитувчилар ҳамма вақт бирор синфнинг раҳбарлигини олишдан аввал олдин синфни батафсил ўрганадилар, бу эса қийинчилик синф раҳбарига вақти тежашда, аниқ иш режаларини тузишда ва ўз фаолиятини ўқув йили давомида белгиланган тарзда амалга оширишга ёрдам беради.

Педагогларда биз албатта олийжаноблик ҳиссини тарбиялашимиз шарт. Олийжаноблик қалбнинг ўзига ҳос ҳолатидир. Бу ҳолат инсонда сокинлик, ҳурмат, меҳр, ғурур ҳисларининг қўшилишидан ҳосил бўлади. Олийжаноблик ҳисси ҳар бир инсонда ёшлигидан тарбияланиб ўзига тўғри баҳо беришга ёрдам беради. Бу ҳислат ҳар бир инсон учун лозим, аммо педагог учун бу заруратдир. Чунки фақат олийжаноб одамгина талабларда бу ҳислатни уйғотиши ва ривожлантириши мумкин. Қандай қилиб ўзини ҳурмат қилмаган инсон бошқаларга ўзини ҳурмат қилишни ўргатиш мумкин.

Фақат ички уйғокликка эга бўлган инсонгина бошқалар ҳаётга ҳам уйғунлак киритиши мумкин. Олийжаноб инсон бошқаларнинг мувафақиятидан хурсанд бўлади ва мағлубитидан азият чекади. Педагог эса ўқувчиларнинг ютуқларида хурсанд бўлиб қолмасдан балки лаззат ҳам олади. Чунки бу ютуғда педагогнинг ҳам кичкина улуши бор. Мағлубият бу педагогнинг ҳам мағлубиятидир.

Педагогга қўйиладиган биринчи ахлоқий талаб, бу ўқувчига ҳурмат билан, меҳр билан қараш. Маънавий шаклланиш ўқувчидан кўп куч вакўп вақт талаб этади. Ички қрама – қаршилиқлар ўқувчини ҳулкида салбий кўринишлар вужудга келиши мумкин. Бундай ҳолларда мураббий этекет чегараси доирасида иш олиб бориши меҳр ва тоқат Билан иш юритиши шарт. Мураббий ҳар бир шахсни баҳолашда унинг жамоадаги ўрнига, ўқишдаги мувафақиятларига, ота – онасининг насл насабига қараб эмас, балки шу ўқувчининг ички дунёсини шаклланиши даражасига, одамийлигига қараб баҳо бериши лозим. Бу камситмаслик уларнинг тарбияси устида иш олиб бораётган даврда нуқсонларни йўқотишга ҳаракат қилиш ва ҳурмат Билан қараш зарур.

Педагогнинг ўқувчиларга бўлган нисбатан бўлган муносабати меҳр, ҳайри ҳо ҳлик ва ёрдамида иборат бўлиши керак. Маълумки ривожланиш учун ёрдам бериш мураккаб жараён бўлиб, ўқувчилар олидаг қўйиб ўзи четда қараб туриши ва фақат шу талаблар қандай бажарилаётганлигини кузатиб бориши етарли деган ҳулосага келган педагоглар катта ҳатога йўл қўядилар. Талабни қўйиш қийин эмас, лекин уни бажарарилишига эришиш қийин шунинг учун талабларига тўлиқ жавоб олган педагоггина ўз касбининг устасидир деб тан олиш керак. Яхши педагог ҳар бир талабга индивидуал ёндошиб, унинг талабларига жавоб беришида қандай қийинчиликлар вужудга келаётганини, уни нима қийнаётганини синчиклаб ўрганиши лозим. Ўқувчига бу жараёнда ҳайри ҳо ҳлик билан ёрдам қўлини чўзиши керак.⁵

Педагогнинг ишида муомаланинг турли босқичларида унинг эмоционал кайфияти: фаолиятга ҳозирлик кўриш жараёнида, уни амалга ошириш даврида, муносабат амалга ошгандан кейинги ҳис қиланадиган сезгиларда ва кечинмаларда муҳим роль ўйнайди. Шу тариқа биз касбий педагогик муносабатни амалга ошириш учун жуда муҳим бўлган педагогнинг пси ҳик ҳолатлари ва уларни фаолияти ҳамда муносабати жараёнида бошқариш муоммасыга яқинлашиб келаяпмиз.

Касбий педагогик муносабат жараёнида ижобий кайфиятни бошқариш муаммолари ниҳоятда муҳимдир. Дарсага бўлган пси ҳологик рағбат, синф билан бўладиган муносабатга рағбат, ўзаро фикр алмашиш илҳоми деган илҳомнинг вужудга келиши ва амалга оширилиши мураккаб жараёндир. Дастлаб педагогнинг мустақил пси ҳологик йўл тутиши асосида, унинг педагогик ишга муносабати уни жалб қиладиган бўлажак фаолияти материалига муносабати натижасида, ўқувчилар билан бўладиган муносабатидан қониқишини олдиндан ҳис қилиш асосида вужудга келадиган

⁵ Маҳкамов М. «Бўлажак тарбиячиларнинг педагогик мулоқат маданиятини шакллантириш» номзодлик диссертацияси. Т., 2005.

илҳом синф Билан бевосита ўзаро ҳамкорлик қилиш пайтида худди ана шу бевосита алоқага муҳтож бўлади, бевосита муомала асосида ривожланади ва мустаҳкамланади.

Педагогнинг ўқувчилар билан муносабати ижодий кайфияти педагогнинг ижодий индивидуаллигининг ўзига ҳослиги, ўқувчилар жамоасининг хусусиятлари, фаолият шароитлари ва шу кабилар билан боғлиқ бўлган кўп қиррали жараёндир. Педагогнинг муносабатидаги кайфияти педагогик таъсир кўрастишнинг обхектлари – субхектлари бўлган ўқувчиларнинг ижодий кайфияти билан кўп жihatдан боғлиқдир. Бунинг устига педагогчининг мустақил пси ҳологик йўл тутиши асосида вужудга келадиган ижодий кайфият унинг синф Билан ўзвий ҳамкорлиги пайтида айнан ўқувчилар билан бўладиган муносабатга боғлиқдир.

Ўқувчилар билан бўладиган муносабат олдиндан педагогнинг ижодий кайфиятини ҳосил қилишда унинг ўқув материалига ўз ҳиссий муносабатини ифодалашнинг ташқи шакллари олдиндан топишга интилиши муҳим роль ўйнайди: булар тегишли имо – ишоралар, юз ҳаракатлари, гапириш оҳангидир. Ўқув материалига ўз муносабатини ифодалашнинг ташқи шакллари ўйлаб олиш, табиийки, дарсга, тадбирга шундай пси ҳологик тайёргарлик кўришга таянадики, унинг таркибий қисимлари санаб ўтилган. Дарсда тадбирларда ўз фикрлари, ҳис – туйғуларини қандай қилиб я ҳшироқ ва ёрқинроқ гавдалантириш устида мулоҳаза юритар экан, педагог бўлажак фаолият вазиятга кириб боради, унга чоғланади, унинг шакллари ҳис қилади, фаолиятга бўлган ўзининг ҳиссий муносабатини етказиш воситаларини излайди.

Тарбияланувчилар билан муомалада киши ўзини бошқара билиши ниҳоятда зарурдир. Педагогнинг дарсдаги ёмон, ноижодий кайфияти дарҳол умуман синфнинг ижодий кайфиятига таъсир қилади, бирағаликдаги фаолиятининг самарадорлигини пасайтиради. Ижодий кайфиятини бошқаришининг таклиф этилган тизими индивидуал ўзлаштиришни, ўз устида мунтазам ўйналтирилган иш олиб боришни талаб қилади.

Тарбияланувчилар билан муомала жараёнида ва бевосита ундан олдин ижодий кайфиятни бошқариш – педагог меҳнатининг энг муҳим касбкорлик талаби бўлиб, у педагогнинг синфда, тарбияланувчилар Билан муомалада ва шу кабиларда эркин бўлишни, ҳулқ – атворнинг самарли бўлишни таъминлайди. Педагогик ижодкорликнинг асосий босқичларига нисбатан педагогнинг ижодий кайфиятига муомала таъсирининг қўйдаги жihatларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

педагогнинг синфдаги муомаласини олдиндан пайқаши унинг ижодий кайфиятини сафарбар қилувчи омил эканлиги;

синф билан дастлабки алоқа бевосита муомала пайтида педагог ижодий кайфиятининг рағбатлантирувчи омили сифатида;

педагогнинг синф билан муомаласи тизими: у фаолият жараёнида педагогнинг ижодий кайфиятини ривожлантиришни қўллаб – қувватлайди ва рағбатлантиради;

муомаладан қаноат ҳосил қилиш шундан кейинги фаолиятда педагогнинг ижодий кайфиятини рағбатлантирувчи омил сифатида.

Педагог муомала жараёни ўзида кечадиган бир қанча шарт –шароитлар билан мураккаблашад. Муомала шарт – шароитлари муомала ҳарактерига анча таъсир қилади, аслида улар муомаланинг касбий йўналишини кўп жиҳатидан белгилаб беради. Муомаланинг ошкоралик вазият кўпгина қийинчиликлар трўғдиради. Тадқиқотчилар қайд этиб ўтганларидек, кишилар олдида, катта аудитория олдида муомала қилиш аудиториянинг гапирувчига диққат қилишга мулжалланган бўлиб бошловчилар учун ниҳоятда мураккбдир ва махсустайёргарлик кўрмасдан ўтказилиши мумкин эмас. Фақат ўзаро фикр алмашиш малака ва усуллари эгаллашгина муомала жараёнида педагогнинг ҳиссий кайфиятини таъминлайди.⁶

Педагогнинг ижодий кайфиятини бошқаришнинг алоҳида муҳим муомаласи бундай кайфиятни бевосита фаолият олдида чикариш ва сафарбар қилиш ноижодий кайфиятни ёнгиш ҳисобланади ва ҳакозо.

Педагогнинг ижодгорлигида «жисмоний ҳаракатлар» усулини рўёбга чикаришнинг ўзига хослиги шундан иборатки, у педагогга фақат бевосита ижодкорлик бошланишидан олдин ўзининг ижодий табиятини сафарбар қилишнинг воситаси сифатидагина зарурдир, кейин эса «борди – ю» ҳолатидаги “жисмоний ҳаракатлар” мантиқни ижодкорлик вазияти билан чинаккамига маънавий мойилликка секин – аста ўсиб ўтади, энди “борди – ю” ҳолатида эмас, балки синф билан ҳақиқий муомалада бўлади.

Муомалада ижодий кайфиятни шакллантириш мураккаб жараёндир. Бу ерда кўпинча педагог зўриқиш туйғусини бошидан кечиради, буни педагог ижодкорлигининг омма ўртасидаги фаолият, ўзгариб боровчи ижодкорлик ҳолати, ўзининг психик ҳолатларини оператив равишда бошқариш зарурлиги, меҳнатнинг ўзаро фикр алмашиш жиҳатдан бойлиги каби хусусиятлари тақозо қилади.

Педагог ўқувчилр билан ҳамкорликда яшар экан ўқитувчининг этекетига қатъий риоя қилиши керак. Унга ишониб айтилган ўқувчининг (секретини) сирини ҳеч кимга айтмаслиги, унинг устидан кулмаслиги ва албатта у билан самимий бўлиши шарт.

Ҳулоса.

Педагогларда биз албатта олийжаноблик ҳиссини тарбиялашимиш шарт. Олийжаноблик қалбнинг ўзига ҳос ҳолатидир. Бу ҳолат инсонда сокинлик, ҳурмат, меҳр, гурур ҳисларининг қўшилишидан ҳосил бўлади.

Педагогнинг ўқувчиларга бўлган нисбатан бўлган муносабати меҳр, ҳайри ҳо ҳлик ва ёрдамида иборат бўлиши керак. Маълумки ривожланиш учун ёрдам бериш мураккаб жараён бўлиб, ўқувчилар олидаг қўйиб ўзи четда қараб туриши ва фақат шу талаблар қандай бажарилаётганлигини кузатиб бориши етарли деган ҳулосага келган педагоглар катта ҳатога йўл қўядилар.

⁶ А.Алиева «Бўлажак педагогга муомала маданиятини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари» Т., 2001, магистирлик диссертацияси

Назорат учун саволлар.

1. Олийжаноблик деганда нимани тушунасиш?
2. Педагог ва ўқувчи ўртасидаги муносабатни шакллантиришда нималарга эътибор бериш керак?
3. Муносабатлар самимий бўлиши учун нима қилиш керак?
4. Ўқувчи ва педагог ўртасидаги ижобий муносабатларни қандай юзага келтириш мумкин?
5. Ҳозирги кунда педагог билан ўқувчи ўртасида “девор” бўлиши керак деб ўйлайсизми?
6. Педагогик муомалада бир қолипдаги усуллар ҳамisha ҳам ижобий роль ўйнайдими?
7. Ўқувчининг ша ҳсида шаклланишида муомаланинг ўни қандай?
8. Индивидуал муомала услубига қўйиладиган методик талаблар нималардан иборат?

Адабиётлар:

1. И.А.Каримов. “Юксак маънавият - енгилмас куч” .Т.Маънавият- 2008.
2. О.Хасанбоева: Тарбиявий ишлар методикаси.Т.2001.
3. З.Исмаилова.Тарбиявий ишларни ташкил этиш методикаси.Т.2006.
4. Ғайбуллаев Н. ва бошқалар. Педагогика. Т., 2000.
5. Зиёмухаммедов Б., Абдуллаева Ш. «Педагогика». Т., 2000.
8. О.Хасанбоева: Тарбиявий ишлар методикаси.Т.2001.
9. З.Исмаилова.Тарбиявий ишларни ташкил этиш методикаси.Т.2006.

Мавзу : Тарбиявий ишларни амалга оширишда педагогик маҳорат ва унинг асосий тамойиллари.

Режа:

- 1.Педагогик техника ва маҳорат.**
- 2.Педагог муносабатининг маҳорати.**
- 3.Педагог учун зарурий малака ва сифатлар.**
- 4.Педагог шахсини хусусиятлари.**

Таянч иборалар: маҳорат,малака, сифат, лаёкат, қобилият, техника, нутқ, болаларни севиш.

Мустақил Ўзбекистонимизда ўзлуксиз таълим тизимини ислох қилишни янги таълим стандартлари асосида таълим ва тарбия жараёнини қайта ташкил этишга қилинган ҳозирги кунда ўқитувчи фаолиятиги унинг педагогик техникасига, педагогик маҳоратига алоҳида эътибор берилмоқда

Ўқитувчилик - тарбиячилик касби барча ижтимоий тузумларда ҳам шарафли ва масъулиятли , шу билан бирга мураккаб касб ҳисобланади.

Мамлакатимизда “Қадрлар тайёрлаш миллий дастури”ни босқичма – босқич муваффақиятли амалга ошириш қўп жихатдан ўқитувчи фаолиятига, унинг касбий нуфузини оширишга боғлиқдир.Шундай экан,соғлом,хар томонлама баркамол авлодни етиштириш ўзлуксиз таълим тизимида меҳнат қилаётган педагог савиясига, техникасига, маҳоратига, тайёргарлигига ва фидоийлигига, ёш авлодни ўқитиш ва тарбиялаш ишига бўлган муносабатига боғлиқдир.

Президентимиз Ислам Абдуганиевич Қаримов таъкидлаганидек, ”Тарбиячиларнинг ўзига замонавий билим бериш, уларнинг маълумотини, малакасини ошириш каби пайсалга солиб бўлмайдиган долзарб масалага дўч келмоқдамиз. Менинг фикримча таълим тарбия тизимини ўзлаштиришдаги асосий муаммо ҳам мана шу ерда. Ўқитувчи болаларимизга замонавий билим бериш деб талаб қиламиз. Аммо замонавий билим бериш ўқун,аввало мураббийнинг ўзи ана шундай билим эга бўлиши керак.”

Шундай экан,ўқитувчи мустақиллик ҳоясига эътиқоди, хар томонлама ривожланган илмий тафаккури,касбига тегишли маълумоти,яъни ўз фанининг чуқур билимдони,педагогик мулоқот устаси,педагогик –психологик ва услубий билим ва малакаларни эгаллаган бўлиши ҳамда турли педагогик вазиятларни тезда сезиши,урганиши ва баҳолай олиши зарур.

Педагогик техника- ўқитувчига ўқув фаолиятида ҳам,ўқишдан ташқари фаолиятида ҳам зарур бўлган умумий педагогик малакалар мажмуидан ташкил топади.

Педагогик техниканинг таркибий қисмлари-

1. Нутқ маданияти-саводли гапириш, ўз нутқини қиройли ва тушунарли, таъсирчан қилиб баён этиш, ўз фикр-ҳис ва туйғуларини сўзда аниқ ифодалаш.

2. Мимик пантомима – аниқ имо-ишора, маноли қараш, рағбатлантирувчи ёки илиқ табассум.
3. Ўқитувчининг хиссий ҳолати - жиддийлик даражаси, умидбахшлик, хайрихоҳлик кайфиятини сақлаш, ўзининг хиссий дам олишини ташкил қилиш.

Ўқитувчининг педагогик техникаси - шундай бир малакалар йигиндисики, у педагогга тарбияланувчилар куриб ва эшитиб турган нарсалар орқали уларга ўз фикри ва калбини етказиш имконини беради. Болалар билан бевосита муомала қилишда педагогнинг худди шу малакалари унинг ҳулқ-атворида намоён бўлади. Педагогик техника ўқитувчилар малакаларининг шундай йигиндисидирки, у ўқитувчининг энг яхши ижодий ҳулқ-атвориға, бошқача қилиб айтганда, ҳар қандай педагогик вазиятда тарбияланувчиларига самарали таъсир қурсатишға ёрдам беради. Мукамал педагогик техника ўқитувчининг вақти ва кучларини ижодий иш учун бўшатиб беради, педагогик ўзаро таъсир қурсатиш жараёнида ўқувчилар билан муомала қилишда зарур сузни топиш ёки муваффақиятли чиқмаган гап оҳангини тушунтиришға ўз фикрини қалғитмаслик имконини беради.

Демак, педагогик техникани эгаллаш ўқитувчининг ўз касб фаолиятдан қаноатланиш даражасининг ўсишиға олиб қилиши мумкин. Ривожланган педагогик техника ўқитувчига ўқувчи билан ишлаганда муомала қилиш зарурлигини, керакли суз, гап, оҳанг, қараш, имо-ишора, тез ва аниқ топиш, энг утки рва қутилмаган педагогик вазиятларда осойишталикни ва таълил қилиш қобилиятини сақлаб қолиш ҳамда аниқ фикр юритиш имконини беради. Агар педагогнинг нутқи паст, билими саёз, тартибсиз бўлса, агар у булар-бўлмас сабаблар билан ўз хиссийётларига эрк берса, эстетик онги бўлмаса .у ҳолда “энг тугри ” сузлар ҳам, керакли тадбирлар ҳам тарбияланувчиларни на ақл идрокиға ва на хиссийётига таъсир қурсатади.

Ўзлуксиз таълим тизимини амалға ошириш жараёнида ёш авлодни қунгилдагидек ўқитиш ва тарбиялаш ҳақида гап борар экан, гоёт мураккаб ва қўп қиррали вазифани фақат малакали педагогик маҳоратға эға бўлган ўқитувчи кадрлар билан амалға ошириш мумкин.

Шундай экан ўқитувчилик- қатта саҳнатдир. Бўнға эса осонлик билан эришиб бўлмайди. Бўнинг учун ўқитувчилик касбига, яъни соғлом авлоднинг қинакам мураббийси бўлишға ҳаваси, иштиёқи зўр, замон талабларин тез ва қўқўр тушунадиган, ўз илмий, ижтимоий - сиёсий савиясини, педагогик маҳоратини изчиллик билан ошириб боровчи, мустақиллик гоёси ва мафқураси билан пўхта қўролланган ҳақиқий ватанпарвар ва меҳнатсевар қишиларғина эришиб оладилар.

Педагогик маҳорат тўғма ёки наслдан-насилға ўтувчи ҳўсўсият эмас, балки у ҳар бир ўқитувчининг ўз ўстида ишлаши, ижодий меҳнати жараёнида ташкил топада ва ривожланади. Илгор ўқитувчининг педагогик маҳорати тажрибаларидан бошқа ўқитувчи ўрнғаниши, ўндан ижодий фойдаланиши ва ўз фаолиятини илгор тажрибалар билан бойитиши зарур.

Ўқитувчининг педагогик маҳорати асосан машғўлотлар жараёнида яққол қўриниди. Ўқув машғўлотлари илмий, гоёвий ва оммабўб бўлиши , турмуш

билан, укувчиларни тайёргарлик даражаси билан узвий боғланиши зарур. Таълим жараёнида уқитувчи билан укувчилар уртасида жонли тил, фикр алмашув, самимий муносабат, хурмат ва мақсадга эришишда узаро ҳамкорлик лозим.

Таълим ва тарбия жараёни тасирчанлигининг янада юксак булиши аввало уқитувчининг илмий салоҳиятига, ёшлар олдидаги обрусига, шахсий сифатларига, илмий истидодига, таълим соҳасидаги тажриба ва маҳорати ҳамда укувчилар билан урнатилган дустона муносабатига боғлиқдир.

Давлатимиз раҳбари И.А.Каримов Давлат ва жамият қурилиш академиясининг очилиш маросимида сузлаган нутқида: “Бировни уқитадиган. Тарбия қиладиган инсон аввало, узи ҳар томонлама барқамол булиши шарт” деб таъкидлайдилар. Педагогик маҳорат уқитувчида осонликча шаклланмайди. Бу касбни танлаган киши уқиши, изланиши урганиши, ижодий меҳнат қилиши, мустақил юртимизда бўлаётган воқеликни тез англаши, уз меҳнатининг мамлакат учун қанчалик зарур чуқур ҳис қилмоғи зарур. Педагогик маҳоратда уқитувчининг фикр доираси кенг булиши зарурлигини алоҳида сихобга олиш зарур, чунки кишида билим ва фикр муқаммал бўлмаса қамолотга эриша олмайди.

Уқитувчининг фаолият маҳорати.

1. Уқитувчининг меҳнати-беҳад изланиш ва азоб-уқубатли кечирмалар, қундалиқ ишлар, ҳафсаласи пир булиш, илҳом ва бетакрор гурурланиш оми, бошдан кечирилган қувончдан қаноат ҳосил қилиш.
2. Уқитувчининг санъати. – бу қандайдир қул билан ушлаб бўлмайдиган фаҳм фаросат билан амалга ошириладиган нарсалар.

Маҳорат- бу юксак ва доим муқаммал тарбия ва таълим санъати. Уз ишининг устаси. Педагог – бу юксак маданият мутаассиси, уз фанини чуқур қиладиган, фан ва санъатнинг муносиб тармоқларини, умумий болалар психологияси масалаларини яхши тушунадиган, таълим ва тарбия усулларини муқаммал эгаллаган кишидир.

А.С.Макаренко педагогик маҳорат тарбиячи овозини ҳар қил узгартира олиши ва узининг имо-ишораси билан бошқаришига боғлиқ деб айтади. Уз мимикасига эга булиши ва қаракат бўлганда, узига турли ифодалар бера олиши лозим. Яъни уз қайфиятига эга булиши.қувониш ва қазибланиш, ҳазил қилиш,ҳаракатли юришларни ташкил этишни ҳам қилиши зарур.

Шундай қилиб,уқитувчининг маҳорати аввало,укув жараёнини шундай ташкил этиш маҳоратидирки, ҳар қандай ноқулай шароитда ҳам укувчилар тарбияси,билимли ривожланиш савиясига эришиш мумкиндир. Маҳоратли уқитувчи булиш учун моҳир уқитувчилар ишини қузатиш,мустақил уқиш, маҳсул адабиётлар ни урганиб, уз ишига маҳсул янги усулларни қиритиш зарур.

Педагог маҳоратининг яна бир таркибий қисми таълим жараёнида самарали тарбиявий ишларни ташкил қилиш,укувчиларда юксак ахлокий, ватанпарварлик. меҳнатсеварлик, мустақиллик ҳислатларини шакллантириш бўлиб,педагогик маҳорат тарбия жараёнида.болалар билан узаро муомалада тарбияланиб боради.

Педагогик махоратга эга педагогда фахм-фаросат.билим.чинакам илмий таълил кила олиш кобилияти,болалар калбини хис кила олиш махорати,бола шахсига мохирлик билан авайлаб ёндаша олиш,донолик.ижодий дадиллик,хаёл ва фантазия кобилияти кучли булиши шарт.Педагог учун яна бир мухим нарса бу укувчининг ташки куринишидан уни нг рухий ҳолатини аниклашдир.

Педагог муносабати-педагогнинг укувчилар билан тарбия мақсадида алоқа урнатишдир.Педагогик муносабат учун гапириш маданиятига (талаффуз тарзи.нутк оҳанги) тугри нафас олишга,овозни куя билишга урганиш мухим аҳамиятга эга..Педагог уз овозини,юзини бошқаришга ,пауза тутишга, имо-ишорани,мимикани тутишга урганиши керак.

Буюк рус педагоги А.С.Макарёнкнинг куйидаги фикрларини эсга олиш жоиздир.” Бу ерга кел.” Дейишни 15-20

Хил оҳангда гапиришга ва юзимни,гавдам ва овозимга 20 хил тус беришга урганганимдан сунг, мен узимни хакикий устоз була олишимни хис килдим.

Америкалик педагоглар ҳам педагогик муносабатлар муаммосига катта эътибор берадилар.Ж.Брофи ва Т.Гуднинг “Укитувчи ва укувчи муносабатлари” китобида укитувчининг укувчиларни ажратиб муносабат килишга асосланган “субхектив” муносабатлар хусусиятлари таълил килинади.Яъни купинча ҳолатларда педагоглар ёкимтой укувчиларга яхши муносабатда буладилар.улар учун бепарво укувчилар эътибордан четда қолиб, акл-заковатли,интизомли,ҳаракатчан укувчиларга нисбатан яхшироқ муомалада буладилар.

Педагогик муносабат усуллари уч турга ажратса булади- актив-фаол,реактив-тезкор,сверхактив-ута фаол.

Биринчи тур муносабатни куришда ташаббускор,укувчилар билан буладиган мулоқотларни индивидуал тарзда утқазади.Куядиган вазифаларни тажрибага муносиб тарзда узгартириб боради.нима кераклигини билиб, муомаласи мақсадга эришишида ёрдам беришлигини англаб етади.

Иккинчи тури ҳам –вазифалар куйишда эгилувчан, аммо дилдан бушроқ, У узи эмас, балки укувчилар билан буладиган муносабатга амрини утқазади, мақсадлари аниқ эмас, феъл-атвори яккол мунофикона.

Учинчи турдаги укитувчи укувчиларга хаддан ортик баҳолар куяди ва хаёлий муносабат моделларини куради. Агар укувчи фаолроқ булса,у исёнчи ва безори, агар сусткаш булса, у дангаса ва бефаҳм. Бундай баҳолар укитувчиларни муносиб тарзда ҳаракат килишга мажбур қилади ва у доим хадан ошиб кетиб, укувчиларни уз қолипларига киритади

Шунингдек, укитувчининг нутксиз муносабати ҳам педагогик фаолиятда мухим урин тутди ва у уз ичига куйидагиларни олади:

1. Хис –ҳаяжонни ифодалайдиган ҳаракатлар - гавдани тутиш, ишора, мимика, кадам ташлаш, кузма-куз алоқа. Бу ерда аҳборот етказувчилар юқоридагилар булиб,улар катта рол уйнайди.Тадқиқотларга кура укитувчининг юзи кимирламаса, ёки кузга куринмаса, 10- 15 фоиз аҳборот етказилмайди. Укитувчи нигоҳидан, гавда тутишидан укувчилар жуда таъсирланадилар.

2. Просадика ва экстралингвистик руй беришлар каторига овоз хусусиятлари киради. Иштиёк, кувонч, ишончсизлик -баланд овоз билан билдирилади, газаб, куркиш - анча баланд овоз билан, кайгу,гам-алам, хоргинлик одатда юмшок,пасайтирилган овозда билдирилади.

Нуткнинг тезлиги ҳам уқитувчининг туйгуларини акс эттиради, тез нутк-хаяжон ва ташвишни,паст нутк гамгин ҳолат,манманлик,хориганликни билдиради.

Педагогик техника – бу шундай бир малакалар йиғиндисидирки, у педагогга тарбияланувчилар кўриб ва эшитиб турган нарсалар орқали уларга ўз фикрлари ва қалбини етказиш имконини беради. Ўқувчилар билан бевосита муомала қилишда педагогнинг худди ана шу малакалари (ёки уларнинг йўқлиги) унинг ҳулқ атворида намоён бўлади.

Педагогик маҳорат бу фаҳм – фаросат ва билимларнинг, чинакам илмий, тарбиядаги қийинчиликларни ёнгишга қодир бўлган нуфузли раҳбарликнинг, ўқувчилар қалбининг қандайлигини ҳис қилиш маҳорати, ички дунёси нозик ва заиф бўлган ўқувчи шахсига моҳирлик билан авайлаб ёндошиши, донолик ва ижодий даллилик, илмий таҳлил, ҳаёл ва фантазияга бўлган қобилият мажмуасидир.

Педагогик техникани эгаллашнинг асосий йўллари педагог раҳбарлигидаги машғулотлар (педагогик техникани ўрганиш) ва мустақил ишлаш (касбий жиҳатдан ўз – ўзини тарбиялаш) дир. Педагогик техника малакаларининг индивидуал – шахсий тусда эканлигини ҳисобга олиб, педагогик техникани эгаллашда ва уни такомиллаштиришда касбий жиҳатдан ўз – ўзини тарбиялаш, яъни ўқувчининг ўзида моҳир педагог шахсий фазилатларини ва касбий малакаларини шакллантиришга қаратилган фаолият етакчи роль ўйнайди Педагогик техника – бу шундай бир малакалар йиғиндисидирки, у педагогга тарбияланувчилар кўриб ва эшитиб турган нарсалар орқали уларга ўз фикрлари ва қалбини етказиш имконини беради. Ўқувчилар билан бевосита муомала қилишда педагогнинг худди ана шу малакалари (ёки уларнинг йўқлиги) унинг ҳулқ атворида намоён бўлади.

“Таълим тугрисида”ги Конун , “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” да уқитувчи педагогларга уларнинг касбий маҳоратига алоҳида эътибор берилган.

Ўзбекистон келажаги буюк давлат эканлигига ишониш, болаларни халқ педагогикаси дурдоналаридан, миллий кадриятларимиз асосида тарбиялаш,нутки равон, тили бой булиши каби сифатлар бугунги кун уқитувчисидан талаб этилади.

Ташкилотчилик малакалари:

Ўқувчилар жамоасидаги фаол болаларни аниқлай билиш,синф фаолларини ташкил қилиш ва уларни бошқара олиш*

Ўқувчиларнинг жамоатчилик фаолиятини уюштира билиш,уларнинг ижтимоий фаоллигини ривожлантириш*

Ўқувчиларга берилган жамоа топшириқларининг бажарилиши устидан назорат урнатиш ва уларга зарур вақтда амалий ёрдам бера олиш* Синф раҳбарлиги ишларини фаол амалга ошира билиш*

Жамоатчилик ва ота-ўналар уртасидаги ишларни ташкил эта билиш.

Коммуникатив малакалар-

1. Укувчилар, ота-оналар, уқитувчилар, жамоатчилик вакиллари билан педагогик жихатдан мақсадга мувофиқ келадиган муносабат ва алоқалар урната олиши ;

2. Укувчилар жамоасининг кизиқишларини, ички муносабатларини идора қила билиши;

3. Укувчилар фикрини тушуниш ва ўз фикрини тушунтира билиш;

4. Укувчилар билан яқиндан муносабатда бўлиш ва уларда ўзига нисбатан меҳр, ишонч ва ҳурмат ўйғота билиш.

Амалий малакалар:

1. Расм солиш, ашула айтиш, спорт билан шугулланиш, саёҳат қилдириш, ўйинлар ташкил қилиш, пазандалик, тикувчилик ва хоказолар.

Касбий сифатлар:

Билимдонлик, касбга эътиқод, фуқаролик бурчини англаш (масъулиятчилик), адолатчилик, талабчанлик. ўзини тута билиш педагогик назорат. Вазминлик ва сабр-тоқатчилик, қузатувчанлик, зийраклик, нутқ маданияти, аниқ, ифодали ўқиш, ижодий ҳаёл-келажакни қура олиш ёки педагогик тасаввур, педагогик таъсир эта олиш, касбий лаёқатчилик.

Шахсий сифатлар:

Болаларни севиш, меҳнатсеварлик, ижтимоий гайрат. қузатувчанлик, меҳрибонлик, қамтарлик, қувноқлик, қатъийлик, қадиллик, интилувчанлик, қикат-эътиборчилик.

Ижодий сифатлар:

Таълим-тарбияга оид ишларни амалга ошириш қараёнида педагогик маҳоратни муқаммаллаштиришга доимий интилиш, тарбиявий таъсир натижасини олдиндан қура билишга интилиш, бўлиб ўтган воқеа-ҳодисаларга, тарбияланувчиларга нисбатан янги қараш қобиляти, ўзини тарбияланувчи ҳолатига қуя билиш, атроф-муҳитга нисбатан ўнинг қарашини қура билишга интилиш.

Қобилятлар:

Қидактик қобиляти, нутқ маданияти, ташкилотчилик қобиляти, авторитар қобиляти, коммуникатив қобиляти, педагогик ҳаёл, қиккатни тақсимлай олиш, умуминсоний ва миллий қадриятларни билиш ва тарғиб қила олиш қобиляти.

Шу ўринда **Сукротнинг** моҳир педагогларга “фикр доялари” номини берганлигини таъқидлаб ўтиш жоиздир. Демак, педагог меҳнатининг моҳияти бу инсон шаклланишига ҳамроҳ бўладиган барча қараёнларни бошқаришдир.

Шунингдек ўқитувчининг педагогик маҳоратига **Хусайн Воиз Қошифийнинг** қуйидаги фикрларини келтириш ўринлидир. “Ҳар кишида мулоҳимлик, ҳушмуомалалик бор бўлса, қайс, қамол топишидан ўзга эҳтимол йўқдир. Ҳушқеълик, мулоҳимлик ҳамма неъматларнинг яхшироғидир”.

Р.Эмерсон “Муваффақиятли тарбиянинг сирини ўқувчига ҳурматда” деб бежиз айтмаган.

Назорат саволлари.

1. Педагогик маҳорат ва техника деганда нимани тушунасиш.
2. Педагогик техника ва маҳоратнинг қандай таркибий қисмлари мавжуд.
3. Нутқ маданияти нима.
4. Педагог муносабатининг маҳорати деганда нимани тушунасиш.

Мавзу: Синф раҳбарининг шахс ва жамоани ўрганиш методикаси

Режа:

- 1. Синф жамоасини ташкил этиш ва тарбиялашга қўйилган талаблар.**
- 2. Синф жамоасини тарбиялаш ишини режалаштириш.**
- 3. Синф жамоаси билан ишлаш ва унга раҳбарлик қилиш.**

Таянч иборалар.

Жамоа, жамоа орқали тарбиялаш, педагогик раҳбарлик, инсонпарварлик, баналминаллик, меҳир – оқибат, шакллантириш, ривожлантириш, ибрат, шахсий намуна, синф раҳбари, ўзаро ҳурмат, оқибат, маъсулият.

Жамоа назарияси коидаларига мувофиқ, уни яратиш методикаси ишлаб чиқилган. Унинг умумий асослари куйидагилардан иборат: талаблар қуйиш, фаолларни тарбиялаш, укув, меҳнат, ижтимоий-сиёсий ва оммавий-маданий фаолиятдаги истикболларни ташкил этиш, соғлом жамоатчилик фикрини шакллантириш, ижобий анъаналарни яратиш ва қупайтириш.

Таърифланган бу коидалар ҳар қандай жамоа (таълим муассасаси, синф жамоаси, таълим муассасасидан ташқари ўқувчилар бирлашмаси ва хоказолар)ни шакллантириш ва ривожлантириш учун қўлланма ҳисобланади. Мазкур бобда гап синф жамоасини барпо этиш ва ривожлантириш, синф раҳбарининг шу йўналишдаги иши ҳақида боради.

Тарбия методларини танлашда уларнинг жамоанинг ривожланиш даражасига мослиги муваффақиятнинг муҳим шарт ҳисобланади. Шунинг учун ҳар бир педагог тарбиявий ишни синфдаги жамоа муносабатларининг ривожланиши даражаси (босқичи, даври)ни аниқлашдан бошлайди. Педагогнинг эса янги синф билан қўп марта иш бошлашига туғри келади: ўз меҳнат фаолиятининг дастлабки йилида, синфни навбатдаги битириб чиқиш мавсумидан кейин, баҳзан эса таълим муассасасида вужудга келган вазият тақозоси билан. Синф раҳбари узининг методлари жамоанинг ривожланишига тўсқинлик қилмаслиги учун шундай кейинги ишлари давомида вақти вақти билан жамоанинг ривожланиш даражасини аниқлаб туради.

Назарияда жамоа ривожланишининг уч ёки тўртта даражаси ажратиб қўйилади («Педагогика» дарслигининг **тегишли бобида қаранг**). Бошлангич **даража** педагогнинг қўп-қўп натижасида синфда ўрнатилган муайян даражадаги тартиб, интизом билан, тарбияланувчиларнинг унча катта бўлмаган қисми синф раҳбарининг ҳаракатларини қўллаб-қувватлаши билан изоҳланади. Тарбия жараёни ўз – ўзини тарбиялаш жараёнига ўтганда юксак даражага эришилади. Айрим ўқувчилар ва умуман жамоа ўз фаолиятини мустақил режалаштиради ва ташкил этади, ўзига ва бир-бирига талаблар қўяди ва ўз-ўзини назорат қилади. Синф раҳбари ва ўқувчилар жамоаси ўй-ниятлари ва ишларида биргедирлар.

Паст даражадан юқори даражагача борадиган йўл узоқ бўлиб, муайян қийинчиликларни бартараф этиш билан кечади. Айни пайтда жамоани шакллантириш юзасидан олиб бориладиган ишлар жуда қизиқарлидир. Бу синф раҳбарининг асосий ишидир. Умуман таълим муассасаси тарбиячисининг

асосий натижалари бу иш қанчалик муваффақиятли ўтишига борлик бўлади. Агар ўқувчилар жамоаси барпо этилмаган бўлса, ўқувчи таълим муассасасини ҳеч афсусланмай тарк этади, **хатто** кейинчалик ўқиган йилларини эсламайди ҳам. Ўқувчилар жамоасини иноқ жамоага бирлаштираган мохир синф раҳбари қўлида тарбияланган одам бахтлидир. Улғаяётган киши, фукаронинг хаётдаги мавқеини шакллантиришда, унинг хаёт йулини белгилашда ўз вазифасини англаш синф раҳбарининг тарбияланувчилар жамоасини барпо этиш юзасидан олиб борадиган фаол ва қатъий фаолиятининг зарур шарти хисобланади.

Жамоа шаклланиш босқичлари. Жамоанинг ривожланиш даражасини белгилаш методикаси кўп. Унинг мохияти у ёки бу ривожланиш даражасидаги жамоа норматив таърифини аниқ жамоа таърифи билан таққослашдан иборатдир ижтимоий аҳамиятга эга бўлган мақсаднинг, педагоглар билан ўқувчиларнинг биргаликдаги ҳар томонлама собитқадам фаолиятининг, ўзаро масъулиятли муносабатларнинг мавжудлиги; ўз-ўзини бошқариш органларининг фаолияти ва хоказо.

Ўқувчиларнинг жамоа турмуш нормалари ва қоидаларининг, интизомнинг бузилишига муносабатларини кузатиб, жамоанинг ташкилий тузилиши таъсирчанлигига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Жамоа ривожланишининг дастлабки босқичида ўқувчилар тарқоқ бўлиб, уларда яқдил фикр ва синф раҳбари таяниши мумкин бўлган таъсирчан фаоллар бўлмайди. Шунинг учун бундай жамоада салбий ходисалар очик муҳокама қилинмайди, мустақил жамоа қарори қабул қилинмайди ва хоказо. Агар жамоа ривожлашишнинг иккинчи босқичида бўлса, номигагина эмас, балки педагогнинг ҳаракатларни қўллаб-қувватлайдиган ҳққиқий ҳаракат қилувчи фаоллар бўлса, унинг айрим ўқувчилар ва жамоа олдига муайян талаблар қуйишини кузатиш мумкин.

Жамоанинг ривожланиш даражасидан далолат берадиган муҳим белгилардан бири — ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолиятга иштиёқи чиқинди қоғоз ёки металлом туплаш, кечага тайёргарлик куриш каби таълим муассасалари тажрибасида мунтазам учраб турадиган ишларда кузга ташланади. Синф раҳбари жамоанинг ривожланиш даражасини белгилаш учун ўқувчиларда уларнинг ҳозирги ва бўлажак хаётларида ижтимоий аҳамиятга молик мақсадлари мавжудлигини билиши муҳим, яъни жамоанинг хаётий фаолияти истикболларини барча ёки айрим ўқувчилар қабул қилишини ва бу истикболларнинг хусусияти кандайлигини билиб олиш зарур. Агар булажак шанбалик ёки байрам кечаси ўқувчилар учун фаолиятга ундовчи воқеа бўлса ва бу яқин истикбол фақат айрим ўқувчилар ва фаоллар учун аҳамиятли бўлса, жамоа ривожланишининг иккинчи босқичи хақида гапириш мумкин.⁷

Жамоанинг ривожланиш даражасини аниқлашда ўқувчиларнинг фақат синфдан ташқари фаолиятида намоён буладиган муносабатларни таълил этиш билангина чекланиб бўлмайди. Синф раҳбари ишининг узига хос хусусияти шундан иборатки, у оддий ўқувчилар жамоасини эмас, балки ўқувчилар жамоасини шакллантиради. ўқувчиларнинг асосий вазифаси укишдан иборат.

⁷ Ражабова С. «Касб - хунар коллежи ўқитувчисининг касбий маҳоратини оширишнинг ташкилий педагогик асослари» номзодлик диссертацияси.Т., 2004.

Шунинг учун синф раҳбари даставвал ўқувчиларнинг уқишга қандай муносабатда эканликларини, уларини дарсда қандай тутишларини, уй вазифаларини сидкидилдан бажаришлари ёки бажармасликларини аниқлайди. Ва, ниҳоят, энг муҳими — уларнинг уқишдаги мулжаллари нималардан иборат, бу мулжаллар ижтимоий моҳиятга молик ёки молик эмаслиги ҳисобланади.

5- синфда шпаргалкалар, айтиб туришлар, кучириб ёзишлар авж олган эди, ўқувчилар бундан тан олишдан ҳам уялишмас, бундай ҳолни узишга ҳос дустлик, жамоатчилик деб ҳисоблашарди. Анкета саволларига жавоб олишда «Сен шпаргалкага қандай муносабатдасан?» деган саволга фақат бир ўқувчи — Мадина бундай деб ёзди: «Айтиб туришни ва айтиб туришдан фойдаланишни узимга эп қурмайман». Анкета саволларга жавоб қайтариш натижаларини муҳокама қилиш чоғида қўқчилик Мадинанинг тутган қатъий йўлидан газибланишди: «Қаранглар, қандай мағрурланиб кетиб-ди! Қадр-қиммат бизда ҳам бор, лекин у алгебра бўйича қўнтрол ишга нисбатан анча муҳимроқ, ишларда намоён бўлади».

Синф раҳбарига бу синфда ишлаш жуда қийин эди. Бу ерда қўқина қўқилиятли ва яхши узиштирадиган, айна пайтда қўқик уқишда жуда қатта қийинчилиқларга дуч қелаётган ўқувчилар ҳам бор эди. Дарсдан ташқари пайтларда турли тадбирлар — қечалар, учрашувлар, экскурсиялар утқазиларди. Лекин буларнинг ҳаммаси энг муҳим нарсига — ўқувчиларнинг таълим қараёнига муносабатига ва бу қараёндаги узаро муносабатига таъсир қўрсатмасди. Қўқчилик ўқувчилар ўқиш — ҳар бир қўқининг шақсий иши, деган қўқиниға амал қиларди. Юқорида 'қараён этилган вазият синф қаммаси қивожланиш қарақасининг қастлиқидан қалолат қеради.

Қаммасининг тарбиявий таъсири. Педагог синф қилан ишлашнинг қастлақки қосқичида турли вазиятларга дуч қелиши мумкин. Синфда ҳақиқий қамма муносабатлари бўлмаслиги мумкин, бунда педагог ишни қўқидан қўқлашига тўқри қелади. Қўқинча бундай ҳолат янги шақланган, «йиғма» синфларда, янги қўқилган таълим муассасаларида бўлиши мумкин. Тўқри, қўқка қолларда ҳам шундай бўлиши, аввалги синф раҳбарининг қўқ-гайрати муваффақият қелтирмаган бўлиши, тарқиб изгармаган қамма юқори қўқдаги синфларда ҳам шақланмаслиги мумкин.

Иқкинчи қомондан, синф раҳбари синф қилан иш қўқлар экан, ҳар қойм қамма қивожланишининг қўқланғич қаври қилан иш қўқради, деб мулжаллаб бўлмайди. Қўқланғич ўқиш қарвларида қўқинча яхши синф қаммалари шақланади. Педагог бундай қолда қамма қўқолиятининг аввалги тақрибасини таълил этади ва унинг анча юқори қивожланиш қарақасига қос қеладиган тарбия қетодларини қўқлайди.

Қўқидиқиларни таъқидлаш зарур. Қаммасининг қивожланиш қарақасини аниқлашнинг энг ишонқли усули — ўқувчиларни улар қилан дарсда, дарсдан ташқарида, таълим муассасаларида, таълим муассасаларидан ташқарида узаро қўқол ҳамқорлик қилиш қараёнида қўқатишдан иборатдир. Мақсус қиагностик усуллар, масалан, анкета тарқатиш, педагогии вазиятларни вужудга қелтириш ва қўққалардан ҳам фойдаланиш мумкин. Лекин бу усуллар синфини жуда эҳғиётқорлик қилан, қатта педагоғлик одоби қилан қўқлаш лозим. ўқувчиларни

урганишнинг ҳар бир усули айни вақтда тарбия усули ҳам эканлиги педагоглар учун қонун бўлиб қолиши керак. Эҳтиётсизлик билан утказилган анкета тарқатиш, айниқса унинг натижаларини муҳокама қилиш ўқувчиларни жипслаштириш урнига уларнинг ораси бузилиб кетишига олиб қилиши мумкин. Келтирилган мисолда анкеталарни муҳокама қилиш педагог томонидан пухта тайёрланган, уқдан «портлаш» усули сифатида фойдаланилди ва бошқа чоралар билан мустақамландики, улар тагида қуйида суз юритилади. шахслар, айниқса катта усмирлар узларини «урганишларини» хуш курмайдилар. Шунинг учун турли хил анкеталарни ошкора ва самимий жавоблар олишга умид қилгандагина куллаш тавсия этилади.

Педагог жамоанинг қучли ва заиф томонларини англаш учун педагогик вазиятлар вужудга келтиришни қўллайди. Лекин бунда шуни эсда тутиш керакки, ўқувчи қамчиликларини қамманинг уртасида ёркин намоиш этиш уни маънавий қалок этиши, қалбини жароқатлаши мумкин. Шундай вазиятларни вужудга келтириш керакки, улар салбий томонларни эмас, ҳар бир шахсда одатдаги шароитда бошқалардан яширинган ижобий томонларни қам очиб берсин.⁸

Синф рақбари жамоа ривожланишининг аниқланган даражасига қараб тарбия усулларини танлайди. Бунда педагогларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олиш қушимча шарт ҳисобланади. Бу ҳақда гапирмаса қам буларди, қунки бу шарт педагогик принциплардан бириди. Шу билан бирга, ишни энди бошлаган педагог, айниқса синф рақбари тарбия усулларини эмас, балки шаклларини танлашда уз тарбияланувчилари ёшини ҳисобга олиши муҳимди. Бунда бир хил усуллар — талаблар, топшириклар ва ҳоқозлар турлича изохланади. Қуйи синфларда қупгина талаблар, қоидаларни тушунтириш, қатто айрим «зерикарли» вазифаларни бақаришга ургатиш қупинча уйин шаклида утқазилади. қичик синфларда тарбия шакллари анча қиддий, амалий тус олади, лекин имқони борича уларга усмирларда иштиёқ уйқотишга қодир булган романтик тус бериладн. Юқори синфларда қукур тушунтириш ишлари олиб бориш, қатто маънавий талабларни фалсафий асослаб бериш талаб этилади.

Жамоани шакллантиришнинг дастлабки босқичида синф рақбаридан айиқса қуп шахсий қуч-гайрат сарф этиш талаб этилади. Бунда, юқорида таъқидлаб ўтилганидек, вазият шундай бўлиши қам мумкин, яъни синф янги эмас, ўқувчилар бир неча йилдан бўён бирга уқишлари, жамоа эса тарқиб топмаган ёқи «сочилиб қетган» бўлиши мумкин. Педагог ҳар қандай қолда қам уз утмишдошларининг қатоларини тақрорламаслик учун вужудга қелган вазиятни таълил этади ва бунинг педагогик сабабларини аниқлайди.

Қуйилган вазифаларни қал этиш истикболларни олга суришдан бошланади. Жамоа қандай босқичда турмасин, унинг олдида бир вақтнинг ўзида яқин, урта ва узоқ истикболлар бўлиши керак. Тақрибанинг қурсатишича, ўқувчиларнинг шахслараро муносабатлари жамоа тусини олмаган бошланғич босқичларда синф рақбари ўқувчиларнинг шахсий манфаатларига дақл қиладиган яқин истикболларни уртага қуйиш ва руёбга

⁸ А.Б.Исимова “Дарсдан ташқари таълим – тарбия қараёнида ўқувчиларда соғлом турмуш тарзини шакллантиришнинг педагогик шарт шароитлари” номзодлик диссертацияси. Т., 2004.

чикариш тугрисида уйлашига тугри келади. Якин истикбол сифатида одатда куп тайеркгарликни талаб килмайдиган, лекин шу билан бирга киска муддатли амалий муомала: экскурсия, маданий юриш, шаҳар ташкарисига сайрдан хурсандчилик етказадиган кизикарли ишлар танланади. Бу кичик тадбирларни тайёрлаш ўқувчиларнинг фаол педагогик ердам остида муайян куч-райрат сарфлашларини ва ташкилотчилик фазилатларини намоён этишларини талаб килади. Бундай жамоа тадбирларини утказиш чогида фаол ўқувчилар аникланади.

Шуни ёдда тутиш муҳимки, истикболлар (якин, урта, узок истикболлар) жамоа ҳаёт фаолиятининг барча: укув, ижтимоий-сиёсий, меҳнат ва оммавий-маданий соҳаларини камраб олган булиши керак. Бундай ёндашув факат «кунгилочар» истикболларни олға суриш йулидан бориш хавфидан ҳалос булишга ёрдам беради.

3.2. Синф жамоасини ўрганиш ва уни дастурини ишлаб чиқиш

1. Ўқувчилар тўғрисида умумий маълумот

- * ўқувчи қаерда яшайди;
- * ота-онасини касби ва иш жойи;
- * оила ахзолари ва уларнинг моддий таъминланганлиги;
- * оилада ота-онасининг ўзаро муносабати;
- * ўқувчи режими;
- * оиланинг хўжалик ишларида ўқувчининг иштироки;
- * ўқувчининг ҳаётида энг муҳим воқеалар;
- * ўқувчи соғлиги тўғрисида маълумот

2. Ёшлар тараққиётининг умумий ҳолати

* умумий тараққиёт (нутқ маданияти, дунёқараш, характери, кино, театр, музей, стадионларга бориш);

- * ўқишга бўлган муносабати;
- * ўқувчининг давомати;
- * ўқувчининг жисмоний меҳнатга муносабати;
- * ўқувчининг интизоми, ҳулки, тиришқоқлиги;
- * ўқувчининг қизиқиши (ўқишга, спортга).

3. Ўқувчининг жамоат ишларига иштироки

- * синфнинг жамоат ҳаётида иштирок қилиш;
- * жамоат ишларининг бажарилиши характери;
- * ўқувчининг синфда обрўи ва мавқеи.

4. Ўқувчи шахсининг асосий хусусиятлари

* жамоатчилик, дунёқараш;

* ўқувчининг маданий сифатлари, Ватанни севиш, дўстлик, инсонийлик, байналминаллик;

* иродалик характери ва хусусиятлари (мақсади бўлиш, фаоллик, ботирлик, ташкилотчилик, мустақиллик, интизомлилик, мардлик, камтарлик ва ҳоказо);

* ўқувчи миждозининг хусусиятлари ва унинг руҳий жараёни (нутқ, диққат, хотира, ҳаёл, руҳий ҳолатлар).

5. Ўқувчини ўрганиш асосида синф раҳбари қуйидаги чора-тадбирларни тузади.

- * ўқувчиларни қайси сифатларини тарбиялаб ривожлантириш лозим;
- * ўқувчи ахлоқидаги камчиликларни бартараф қилиш учун нималар қилиш керак;

В. Синф жамоасини ўрганишининг намунавий дастури

1. Синф ҳаёти.

- * синфдаги ўқувчиларнинг ёши, руҳий, физиологик ва гигиеник ҳолатлари;
- * ўқувчиларнинг шахсий тараққиёти, Маърифатлилик жиҳатлари;
- * синфдаги жамоатчилик ишлари.

2. Синфнинг ҳамжиҳатлилиги ва уюшқоқлиги.

- * ўқувчиларнинг ўзаро муносабати;
- * ўқувчиларнинг биргаликда меҳнат қилишлари ва унинг вақти;
- * қизлар ва уғил болаларнинг дўстлиги ҳамда ҳамфикрлиги;
- * жамоа ахзоларини ҳимоя қилиш;
- * ютуқ ва муваффақиятсизлигини англай билиш;
- * мактаб томонидан кўрилган чора-тадбирларда синф ўқувчиларининг иштироки;

- * миллатлараро муносабат.

3. Синфнинг ташкилотчилиги.

- * жамоа бўлиб қиладиган ишларни ўқувчилар ўзлари мустақил равишда қила оладиларми ёки йўқми;
- * вазифа топшириқларни ўқувчилар ўзаро тақсимлай оладиларми, йўқми;
- * ўқувчиларнинг синф мажлисида қабул қилинган қарорларга итоат қиладиларми ёки йўқми.

4. Синфда ҳамкорлик.

- * ўқувчилар ўз ўртоқларининг қайси одатларини маҳқул кўрадилар ва қайси номаҳқул деб ҳисоблайдилар;
- * рағбатлантириш ва чора кўришни ўқувчилар қандай тушунадилар;
- * синфда қабул қилинган чора-тадбирларни амалиётда қўллаш орасида фарқ борми;
- * синфда танқид ва ўз-ўзини танқид қилиш мавжудми.

5. Синфда дўстлик алоқаларининг характери.

- * ўқувчиларнинг мактаб ва ундан ташқарида ўзаро дўстлик муносабатлари қандай;
- * ўқувчилар бир-бирига нисбатан сезгирлик, кузатувчанлик хусусиятларига эгами;
- * ўртоқларига нисбатан ўқувчичанлиги;
- * ўртоқларининг камчиликларини кўра биладими, йўқми;
- * синфнинг аълочилар, зукко, ишбилармон ўқувчиларнинг дарсдан кетиб қоладиган, ўзлаштирмоқчи ўқувчиларга муносабатлари қандай;
- * жисмоний жиҳатдан заиф бўлган болаларга қандай ёрдамлар берилади,

6. Синф фаоллари.

- * фаоллар ҳайати;
- * уларнинг синфдаги обрўлари;

- * фаолларнинг ўртоқларига нисбатан муносабатлари;
- * фаоллар синфдан ажратиб турадиларми, синфдагилар уларни ҳурмат қиладиларми ёки йўқми.

7. Синфнинг мактаб билан алоқаси.

- * мактабда бўлган ҳодисалардан, бошқа синфлардан синфнинг хабари борми;
- * мактабнинг яхши йўлга қўйилиши учун синф ўқувчилари таклифлар киритиб турадиларми;
- * мактаб талабларини синф қандай бажаради;
- * синфнинг бошқа синф ўқувчилари билан қандай алоқаси бор;
- * мактаб тадбири чораларини режалаштиришда синф ўқувчилари қандай иштирок этадилар.

Ўқувчилар жамоасининг юқорида кўрсатилган усуллар билан ҳолатини ўрганиш ўқитувчига кўп имкониятлар беради. Тажрибали ўқитувчилар ҳамма вақт бирор синфнинг раҳбарлигини олишдан аввал, олдин синфни батафсил ўрганадилар, бу эса кейинчалик синф раҳбарига вақтни тежашга, аниқ иш режаларини тузишда ва ўз фаолиятини ўқув йили давомида белгиланган тарзда амалга оширишга ёрдам беради.

Синф жамоасини ташкил этиш ва тарбиялаш ишини режалаштириш.

Синф раҳбари ишини режалаштиришда мактаб умумий иш режасидан келиб чиқиб аниқ синф режасини тузишда параллел синфларда кўриладиган чора-тадбирларни ҳисобга олиш жуда муҳимдир.

Мактабнинг тарбиявий иш режасининг ўқув йилининг бошида педагогик жамоа мажлисида тасдиқланиб олинади. Ҳар бир синф раҳбари ўз синфи тарбиявий иш режасини мактаб тарбиявий иш режасида кўрсатилган чора-тадбирларни ўз синфида таалукли бўлган қисмларини киритиб режа тузади.

Ўқувчиларни тарбиявий ишни мактабнинг таъминий тарбиявий ишлар мазмунига мувофиқ бир синф ёки параллел синфнинг раҳбарлари мажлисида ўқувчини ёшига, руҳий, физиологик хусусиятларига мос келадиган тарбиявий чора-тадбирлар бажарилиши режага киритилиб, тасдиқланиб олинади.

1. Синф тавсияномаси. синф раҳбари тарбиявий иш режасининг асоси ҳисобланади. Амалда синф раҳбарининг киритиладиган тарбиявий ишлари хилма-хилдир. Мамлакатимизнинг турли туманларида, шаҳар ва қишлоқларда жойлашган ўқув юртларининг ўзига хос тарбиявий анъаналарини ҳисобга олмасак, тарбиявий иш режаларига киритиладиган масалалар бир-бирига жуда ўхшаб кетади.

Синфнинг муфассал педагогик тавсияномасида аниқ кўрсатилган тадбири чоралар қайси тартибда берилишида қарамасдан тарбиявий ишларнинг мақсад ва вазифалари доимийлигича қолади. Масалан, синф раҳбарининг иш режасига қуйидаги бобларни тавсия этиш мумкин: ғоявий-сиёсий дунёқарашни шакллантириш; ўрта махсус таълимни амалга ошириш; ахлоқий тарбия, жамоани ташкил этиш; ўқувчиларнинг таҳлилига ёрдам кўрсатиш; ижтимоий фойдали меҳнат ва касб танлаш; экологик ва тежамкорлик

руҳида тарбиялаш; ижтимоий камолот, дарсдан ташқари тарбиявий ишлар; ота-оналар билан ишлаш ва ҳоказолар киради.

Юқорида кўрсатилган тавсиялар қатор йиллар давомида иш жараёнида амалда синалган бўлиб, синф раҳбарининг иш доирасида муҳим ўринни эгаллайди.

Режага киритилган чора-тадбирларнинг аниқлиги, ҳар бир бажарадиган тарбиявий ишнинг аниқ ва тушунарли ташкил этилиши, режадаги ҳар бир бажарадиган ишларнинг аниқ ва равшан кўрсатилиши, чора-тадбирларни тайёрлаш. Уларни ўтказиш натижаларини яқунлаш ва шунга ўхшашлар тарбиявий ишлар режасининг асосий моҳиятини ташкил этади.

Синф раҳбарининг иш режаси одатда бир ўқув йили учун ярим йиллик ёки чоралик муддатларига мўлжалланиб, мактаб раҳбари томонидан тасдиқланади. Тарбиявий иш режаларини эса қисқа муддатларга тузиш мақсадга мувофиқдир.

Синф раҳбари тарбиявий иш режасини тузишда синф фаоллари, ўқувчилар, ота-оналарни жалб қилади. Синф тарбиявий иш режасида кўрсатилган чора-тадбирлар такрор бўлмаслиги учун мактаб, жамоатчилигининг иш режалари билан солиштирилиши лозим.

Тарбиявий ишларни режалаштиришда ўқувчиларнинг ёши, кундалик режими, йил фасллариининг кунлари, об-ҳаво назарда тутилади ва белгиланганидан ортиқ дарсдан ташқари ишлар, ортиқча жамоат ишларини режага киритилишига йўл қўйилмайди.

Синф раҳбарининг тарбиявий иш режаси мактабнинг муҳим ҳужжати ҳисобланади. Синф тарбиявий иш режасини тузиш ва уни амалга оширишда синф раҳбари махмурият ва мактаб органлари олдида жавобгар шахсдир.

Синф раҳбарининг низомида уқтириб кўрсатилганидек, синф раҳбари, албатта, ярим йиллик, бир чоралик тарбиявий режа асосида иш олиб бориши керак. Тажрибалар шуни кўрсатмоқдаки, тарбиявий иш режалари чоралик ёки ярим йилликни тартибли олиб бориш маъсулиятли иш бўлиб, у синф ўқувчилари ва фаолларнинг орасида муҳокама қилиниши лозим.

2. Тарбиявий режаларни тузишда қўйиладиган асосий талаблар. Синф раҳбарининг тарбиявий иш режаси ҳақиқий ҳужжат бўлиши учун у бир қатор педагогик психологик талабларга жавоб бериши лозим. Бу талаблар қуйидагилардан иборатдир:

А. Режанинг маълум мақсадли бўлиши лозим. Тарбиявий иш режаси агар ўз ғоявийлиги жиҳатидан мақсадли ва мукаммал бўлса, асосли ва тўғри деб ҳисобланади. Режанинг қисмида ғоявий-сиёсий ишларга ва ижтимоий фойдали меҳнатга ўқувчиларни жалб қилиш диққат марказида бўлиши лозим.

Б. Синф раҳбарининг тарбиявий иш режалари шакли, методлари ва мундарижалари аксарият бир хил мазмунга эга. Бу ўхшашликлар кўпинча қуйидагилардир: семинарлар, сиёсий ахборотлар, юқори курсларга сиртдан саёҳат ва бошқалар тарбиявий иш режаларида кенг акс эттирилади.

В. Ўқувчиларни кетма-кет тизимли тарбиялашини таъминлаш. Синф тарбиявий иш режасига киритилган чора-тадбирлар тарбия жараёнининг асосий қисми ҳисобланади. Ҳар бир ижро этилган чора-тадбирлар олдиндан

режалаштирилган чора-тадбирлар билан узвий боғланган бўлиши лозим. Ўқув чоракларида тузилган режалар, қишки ва ёзги таътиллarda амалга оширилиши лозим бўлган ишлар акс еттирилади. Иккинчи ярим йилда ўқувчиларнинг ёзги дам олиш вақтларида бажарадиган тарбиявий ишларини олдиндан қайд этиш лозим.

Г. Режанинг реал бўлиши. Режани тартибга солишда унга ижро этилиши қийин бўладиган масалалар киритилмаслиги лозим. Режа аниқ ва ижро қилиб бўладиган бўлсин. Масалан, синф раҳбаридан бири, биринчи ярим йиллик учун тарбиявий иш режасида қуйидаги чора-тадбирларни ўтказиш: ўқувчилар орасида дўстлик ва ўртоқлик тарбиясини амалга ошириш учун ижтимоий фойдали меҳнатни биргаликда ўтказиш, жамоа бўлиб саёҳатлар уюштириш; синф деворий газетасини биргаликда сикариб ўзаро уюштириш, санъат ҳаваскорларнинг кечаларини ўтказиш, дўстлик ва ўртоқлик мавзусидаги давра суҳбатлари ўтказиш кабиларни амалга ошириш ўқувчиларни бир-бирига яқинлаштиради, ўз навбатида улар ўртасида дўстлик ва ўртоқликни мустаҳкамлайди.

Д. Синф тарбиявий иш режасининг мактаб тарбиявий иш режаси билан мувофиқлиги. Синф тарбиявий иш режасини тузишдан олдин синф раҳбари синфнинг тарбиявий иш режаси билан танишиб чиқиш лозим.

Е. Тажрибалар шуни кўрсатадики, синф тарбиявий иш режаларитурли тартибда тузилгандир, чунки ҳар бир синф турли хил шароитларда ишлайди. Мактаб иш тажрибаларини ўрганиб, уларни умумлаштириш асосида синф раҳбарини тарбиявий иш режаларининг таъминий чизмасини тавсия қилишни лозим топдик. Тавсия этаётган синф раҳбарининг тарбиявий иш режаси республикамизнинг олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан тавсия этилган буйруқлар ва тавсиялар асосида тузилгандир.

Синф жамоаси билан ишлаш ва унга раҳбарлик қилиш.

Синф раҳбари ўз синфидаги ўқувчиларнинг бевосита таълим тарбия жараёни, яъни дарслар давомида ҳамда дарсдан кейинги фаолиятини назорат қилишга масъулдирлар. Синфдаги барча ўқувчиларни қобилиятига қараб тугаракларга жалб этиш керак. Синфдаги ўқувчиларнинг сони нечта бўлишидан қатъий назар уларга маънавий дафтарини туттириш керак. Ҳафтада бир марта ўтказиладиган маънавий соатларини тўғри ташкил этиб, унга ҳаққоний ёндошиш шартдир. Тарбиячи қандай шароитда ишламасин, у қандай синфда ишлашидан қатъий назар, ўқувчи шахсини камол топтириши керак. Синф раҳбарлиги одатда синфни ва алоҳида ҳар қайси ўқувчини ўрганишда бошланади. Маънавияти бой бўлган синф раҳбари ўқувчилар билан алоҳида – алоҳида ишлашни амалга ошириши, ўқувчиларга ўз таъсири, методларини моҳирлик билан қўллаш керак.

Агар синф раҳбари ўқувчилар фаоллигини янада оширишга ҳаракат қилса ота – оналар билан алоқани мустаҳкамлаши лозим бўлади. Қайсики синф раҳбари ота – она билан яқиндан алоқада бўлса, унинг синфидаги ўқувчиларининг фаоллиги ошади.

Ўзбекистонимизнинг «Таълим тўғрисида»ги Қонунини ўқувчилар, ота – оналар ўртасида ўраниб ишлаб чиқиши керак. Ўқув масканида таълим

мазмунини такомиллаштириш, таълим методларини ягилаш борасида кўп ишлар қилинди ва қилинмоқда. Тарбиячи ўқувчиларда билим олишга бўлган иштиёқ ва эҳтиёжини уйғотишга ҳаракат қилади. Агар синф раҳбари ўз синфидаги ўқувчилар ўртасида ҳурмат қозона олса, ўқувчини фикрлашга ўргатсин.

Ўқув масканида олиб бориладиган тарбиявий ишлар системасини тўғри ва бевосита синфда ўзлаштиришни кўтаришга таъсир этади. Синф раҳбари ўқувчилар билан ҳамкорликда тарбияланувчиларни ўқишга онгли муносабатда бўлишга ўргатади., ўқувчиларнинг ўқишга назорат қилади.

Дарсларга киради, кузатади ва ўз синфидаги ўқувчилар билан биргаликда синфда ўқув ишлари сифатини ошириш чора – тадбирларини белгилайди. Синф хонасининг жихози ва кўриниши ўқувчиларнинг эстетик тарбиясига жиддий таъсир кўрсатади. Шунинг учун ўқувчиларга синф бурчагини қандай жихозлаш кераклигини айтиб бериш керак. Синф раҳбари кўргазмали куроллардан самарали фойдаланиш, ўқувчиларнинг дарсдан бўш вақтларидан фойдаланиш тарбияланувчилар ижодий қобилиятларини ўстришда, уларни ҳар томонлама камол топтиришга ёрдам беради. Дарсдан бўш вақтларида ўқувчиларнинг жамоат топшириқларни, тугаракларда иштирок этишини назорат қилиш керак.

Тарбияланувчиларни севиш ва ҳурмат қилиш тарбиявий иш самарадорлигини оширишнинг зарур шартидир. Агар педагог тарбияланувчиларни севмаса у тарбияланувчиларнинг ҳақиқий тарбиячиси, мураббийи бўла олмайди.

Ҳозирги кунда тарбиявий ишлар усулubiёти фанининг энг муҳим вазифаси бу – келажакимиз пойдеворини курувчи ва юксалтирувчи, бозор иқтисодиёти шароитида мустақил ишлаш – маънавий кадриятларимизни ва умумбашарий кадриятларни узида мужассамлаштирган мутаъассис кадрларни тайёрлашдир. Бунинг учун эса замонавий ва жаҳоннинг илгор таълим технологиялари билан таъминланган укув – услубий адабиётлар мажмуаларини яратиш, таълим тизимини тубдан узгартириш унинг мазмунига миллий руҳ сингдириш, самарали анъанавий услубларни саклаб қолган ҳолда илгор услубларни яратиш ва уларни амалиётда куллаш лозим.

Шу мақсадда сўнги йилларда педогогик олим ва амалиётчилар томонидан илмий асосланган ҳамда Ўзбекистоннинг ижтимоий-педогогик шароитига мослашган таълим технологияларини яратиш ва уларни таълим – тарбия амалиётида қўллаш йўлга қўйилмоқда. Ўқитишнинг замонавий методларини қўллаш ўқитиш жараёнида юқори самарадорликка эришишга олиб келади. Дарс жараёнида юқори самардорликка эришиш учун қуйдаги метод ва услуллардан фойдаланиш мумкин: баҳслар, тадқиқот, музёра, ишбилармонлик ўйинлари, лойҳалаш, китоб билан ишлаш, суҳбатлар, пинборд, бошқаларни ўқитиш, давра суҳбатларидир. Ушбу методларни дарс жараёнига қўллаш учун эса таълимнинг кичик синфлар билан ишлаш шаклидан фойдаланилса мақсадга мувофиқ бўлади. Бу эса ўз навбатида «Таълим берувчи – таълим олувчи» диалогидан воз кечишни ва «таълим берувчи – синф – таълим олувчи» кўринишидаги уч томонлама ўзаро муносабатга ўтишни тақозо этади. Шу туфайли педагог билан

Ўқувчи ўртасида мустақкам контакт ўрнатилади, шахсий ва бир вақтнинг ўзида таълим жараёнида жамоавий руҳий ҳолат кучаяди.⁹

Қуйида “Мен қандай жамоа тузишни хоҳлайман” номли мавзудаги ролли ўйинни кўриб чиқамиз.

Мавзу: «Мен қандай жамоа тузишни хоҳлайман» ролли ўйини .

I. Машғулот мақсади: Ўқувчиларни қандай жамоа тузишга ўргатиш, жамоани ташкил этишда нималарга аҳамият қилиш, Жамоанинг тарбиявий таъсири ҳақида тушунча ва тасаввурларини шакллантириш.

II. Машғулот натижалари:

- ўқувчиларда дарсга бўлган қизиқишни ўстириш;
- роли ўйин орқали ўқувчиларнинг мавзунини ўзлаштириши;
- жамоа бўлиб мулоҳаза юритиш;
- ўқувчиларни қандайдир реал вазиятларни ижро этиш орқали ҳаётга тайёрлаш:

III. Талаб этиладиган вақт 1 соат 15 минут.

IV. Зарур бўладиган материаллар:

- техник воситалар: Кодоскоп
- Тарқатма материаллар: табличка 4 дона, қоғоз 20 дона
- кўргазмали материаллар: слайдлар 2 дона.

V. Машғулот тафсилоти:

Машғулот босқичлари	Таълим берувчи фаолияти	Таълим олувчи фаолияти
I. босқич. ч. Тайёрлов	Ўқув машғулотининг мақсад ва натижалари аниқланади, таълим олувчининг баҳолаш мезонлари аниқланади. Технологик ҳаритасини тузади, зарурий ўқув материаллар тайёрланади.	
II. босқич. Ўйинга кириш	Ўқувчиларга “Мен қандай жамоа тузушни хоҳлайман” ролли ўйин қатнашчилари бўлишларини эълон қилинади. Ушбу таълим усулининг махносини тушунтирилади. Мақсад ва натижаларини айтиб берилади. Таълим олувчиларни 4 – синфга бўлиб чиқилади. Ҳар бир синфнинг сардори	Ўқувчилар мавзунинг номини ва ўқув машғулоти-нинг мақсад ва натижаларини слайдлар орқали кўриб туради. Ўқувчилар синфларга синф сардорлари томонидан

⁹ Б.Чориев “Таълим самарадорлигини оширишда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш йўллари” Т., 2005. (Б.М.И.)

	бўлади. Ҳар бир сардорнинг олдида исми ва лавозими ёзилган табличкалар қўйиб чиқилади.	бўлинади.
III. босқич Асосий	Энди ҳар бир синф ўзи тузган жамоа нима билан шуғилланишини, синф сардори ушбу синфни тузишда нималарга аҳамият қилганлигини, синфдаги ишни нимадан бошлаб нимада якунлаши кераклиги тушунтирилади. Бунинг учун вақт ажратилади. Ушбу вақт ичида синфнинг ҳар бир аҳзосига вазифа берилиш керак бўлади. Яъни ҳар бир ўқувчи қайси вазифада бўлишига қараб жамоанинг ўша қисмини ҳимоя қилиш керак бўлади.	Таълим оловчи ўқитувчиси бераган вазифаларни бажариш учун синфларга бўлинади. Синф сардорига бўйсинган ҳолда синфдаги ўз вазифасини бажаришга киришади. Ўзининг таклифларини киритади. Сўнгра бутун бир жамоа бўлиб ўзининг груҳи шахнини ҳимоя қилади.
IV босқич Таклиф ўзи – ўзини баҳолаш	Билим оловчиларга Жамоани ташкил қилиш фаолиятини таҳлил қилиш ва ўз-ўзини баҳолашни амалга оширишни таклиф қилиш.	Ўз – ўзини баҳолашни амалга оширади.
V. Муҳокам Хулосалаш	Таълим оловчиларга савол бериш. 1 – савол. Жамоа тузишда нималарга эътибор бериш керак? 2 – савол. Жамоани шакллантириш учун қандай омиллар таъсир кўрсатади? 3 – савол. Сизларда ушбу дарс қандай таъсирот қолдирди?	Таълим оловчилар берилган саволларга жавоб берадилар. Таълим берувчининг якунини эшитади ва ўзлари учун хулосалар чиқарадилар.

Хулоса.

Жамоа – бу одамларнинг бирор бир муайян ижтимоий аҳамияти бўлган фаолият асосида бирлашувларининг ташкилий формасидир.

Тарбияловчи жамоа педагоглар учун тарбия обхекти бўлиб, педагогик ишларнинг бутун моҳияти жамоаларнинг ташкилий жихатдан шакллантириш, тарбияланувчиларни тегишли интизом доирасида сақлашдан иборат бўлмай, балки ўқувчиларнинг мазмунли ҳаётини ташкил этишдан, чинакам бой ижтимоий ва жамоа муносабатларини шакллантиришдан иборатдир.

Жамоа ахзолари ўртасида ўзаро боғлиқлик, ўзаро назорат, ўзаро маъсулиятдан иборат муайян муносабатлар таркиб топади.

Синф раҳбари ўз синфидаги ўқувчиларнинг бевосита таълим тарбия жараёни, яъни дарслар давомида ҳамда дарсдан кейинги фаолиятини назорат қилишга масъулдирлар.

Назорат учун саволлар.

1. Жамоада шахсни тарбиялашнинг қандай шакллари биласиз?
2. Шахснинг шаклланишида синф раҳбарининг роли қандай ?
3. Ҳозирги кунда синф раҳбарларининг олдига қўйилаётган вазифалар нималардан иборат?
4. Синф раҳбарларининг ота-оналари билан қилган ҳамкорликлари натижасида нималарга эришиш мумкин?
5. Жамоада тарбия индивидуал шаклда олиб боришнинг қандай афзалликлари бор?
6. Ижобий характерга эга бўлган чора тадбирларнинг амалий аҳамияти қандай?
7. Синф билан ишлаш ва унга раҳбарлик қилишда нималарга аҳамият қилиш керак?
8. Синф раҳбари маънавиятининг бойлиги ўқувчилар тарбиясига таъсир кўрсатадими?

Мавзу: Ахлоқ-одоб тарбиясининг манбалари ва методологик асослари.

РЕЖА:

1. Ахлоқ-одоб тарбияси ҳақида тушунча. Ахлоқ-одобнинг таълим-тарбия тизимида тутган ўрни.
2. Ахлоқ-одоб тарбиясининг манбаалри.
3. Президентимиз И.А.Каримовнинг асарлари ва нутқларида ахлоқ-одоб тарбияси муаммолари.
4. Бошланғич таълим туғрисидаги меъёрий хужжатларда ўқувчилар ахлоқ-одоб тарбиясини такомиллаштириш масалари.

ТАЯНЧ ИБОРАЛАР.

Ахлоқ-одоб, мерос, халқ оғзаки ижоди, Президентимиз И.Каримовнинг асарларида ва меъёрий хужжатларда ахлоқий тарбия масалалари, шарқ мутаффакирларининг қарашлари.

АХЛОҚ ОДОБ ТАРБИЯСИ ҲАҚИДА ТУШУНЧА. АХЛОҚ-ОДОБНИНГ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ТИЗИМИДА ТУТГАН ЎРНИ.

Одоб-ахлоқ, хулқ, атвор сузлари аорабча бўлиб, улар ўзбек тилида ҳам ўз маъносидан ишлатилади. Айрим адабиётларда ахлоқ-одоб кишиларнинг ҳар бир жамиятга хос хулқ нормалари мавжуд, дейилса, бошқаларидан эса, ахлоқ ижтимоий онг шаклларида бири, ижтимоий тартиб-қоида бўлиб, бу тарбия-қоида ижтимоий ҳаётнинг истисносиз ҳамма соҳаларида кишиларнинг хатти-харакатини тартибга солиш функциясини бажаради.

Одоб-ахлоқ бизнинг ҳаётимизга ва онгимизга фаол таъсир этади, кишилик жамият номидан яхшилик билан ёмонлик, адолат билан адолатсизлик, меҳр билан зулм уртасидаги ва инсоний муносабатларидаги макбул ва номақул, ман этилмайдиган ва ман этиладиган ишлари, хатти-харакатларни белгилаб беради. Шарқ мутаффакирлари одоб-ахлоқни иккига ажратиб тавсиф этадилар.

Атоқли педагогик ва шоир Абдулла Авлоний одамларни «яхши хулқли ва ёмон хулқли» тоифага булади, одоб-ахлоқ, тарбиясини такомиллаштириш учун курашилади.

Одоб-инсонни маънавий камолотга етказувчи жараёндир. Одоб болаликдан шаклланади. Ёш улғайгани билан одоб даражаси кенгайиб боради.

Одоб деганда биз тарбияли деган тушунчани англаймиз. Одобли киши эл орасида эзозлидир. Одобли киши эл орасида эзозликдир. Одоб инсоний фазилят, киши кадрили баланд қилувчи қимматли сифатдир. У таълим тарбияни асл мевасидир, ақлининг муянчиғи ҳисобланган одоб барча фазилятларнинг шани ва ҳикматидир. Доно халқимизнинг одоб бозорда сотилмас, «одоб ақли учун улуглик ва фазилятдир» одобсиз ақл-ақлсиз одоб йуқ вакиллари бежиз айтилмаган. Шундай экан, ақл ва одоб бир-бирига боғлиқ. Инсонда ҳар икови мавжуд бўлсагина камол топади. «адаб икки хилдир, ҳикмат ва хизмат адаби».

Ахлоқ-одоб муносабатлари даставвал оилади шаклланади. Ундан кейин болалар боғчаларида, мактаб ўрта ва олий ўқув юртларида, ярмида, жамоа жойларида такомиллашади.

Бошланғич синфларда нафақат таълимнинг мазмуни, миллий ва умум инсоний қадриятларни, халқимизнинг анъаналари, маданиятни, куп асрлик тажрибаларини ўргатишни ҳам кузлаб ташкил этади.

Мактаб болаларни одоб-ахлоқ, борасида тарбиялашда, дарс жараёнида синфдан ва мактабдан ташқари турли-туман ишларда олиб борилади. Ўқувчиларга билим (тасаввурлар-хиссий, образли билимлар, ахборот-оғзаки маълумот, тушунча-умумлашган билим), малака ва одатлар берилади.

Ўқувчи-ёшлар болалигидан одоб ва одобсизлик ҳақида тушунча олди. Улар ахлоқий тушунчаларни бадий ва илимий адабиётлар, ҳаёт, кинофилм ва спектаклар орқали англайдилар. Ёшларни ахлоқий руҳда тарбиялаш характер хусусиятларини таркиб топтиради. Уларга мақсадга интилувчанлик, ўқиш ва ишда методлик, катъиян, ташаббускорлик, уюшқоқлик, кийнчиликлардан қукмасдан киради.

Шундай қилиб халқ таълими тизимида ўқувчиларни ўқитиш уларга ахлоқий мукаммаллаштириш билан бирга олиб борилади. Уларда онг билан хулқ бирлиги тарбияланади. Шахснинг жамияти ва Ватанга, меҳнатга, кишиларга, ўз хулқига булган муносабатларни текширилади.

АХЛОҚ-ОДОБ ТАРБИЯСИНИНГ МАНБАЛАРИ.

Замонавий ахлоқ-одоб тарбияси куп асирлик тажрибасида асосланади. Шунинг учун унинг асосий манбаи-халқимизнинг миллий-моддий меросидир, жумладан халқимизнинг оғзаки ижод урф-одатлари, анъаналари ва бошқалар.

Халқ оғзаки ижод намуналаридаги одоб-ахлоқ таълим-тарбия борасидаги пандномалар беғоят ҳаётий ҳақчил ва иборатли. Халқ оғзаки ижоднинг инсон маънавий устиворлиги иймон этиқодининг бутунлиги ватанпарварлик, дуст биродарлик, яхшлик, ахиллик ва қадр-қимматини улуғловчи саҳифалари ранг баранг.

Ота-боболаримиз ахлоқ-одоб ҳақидаги хикоятлари, насл ва ривоятлари фарзандларимизнинг маънавий қадриятларини шакиллантиришда муҳим касб этмоқда. Айниқса, одоблилиқ ва ахлоқий, эзгулик, инсонийлик ва маънавий қадриятлар шахс камолотида дастур амал булиб келмоқда.

«Бола бошидан, унинг тарбияси бешигадан бошланади», дейди, доно халқимиз. Шунинг учун халқимиз болаларни гудаклигиданоқ, бешикда ётган чоғиданоқ салом беришга ўргатади. Инсон дустига, кексаларга, устозларга, меҳмонларга бериладиган салом халқимизнинг энг яхши хислатлари ҳурмат-этиромини билдирадиган дилни-дилга улайдиган меҳр-оқибат куприк булиб, ахлоқ-одобнинг асоси ҳисобланади.

Ахлоқ-одоб тарбиясининг яна бир муҳим манбаларидан буюк шарқ мутафаккирларнинг ва олимларнинг қарашлардир.

Маълумки 7-16 асрлар давомида ҳусусан Шарқ уйғониш даврида Ўрта Осиё инсон муаммоси маънавият соҳасидаги асосий масалан булган, шунинг учун ҳам таълим-тарбия, жумладан, ахлоқий тарбия масалаларига катта

эътибор берилган. Инсонпарварлик ғоясини амалга оширишнинг асосий воситалари сифатида юксак ахлоқий одатлар, инсоний муносабатлар ва хислатларни таркиб топтиришга олиб келувчи таълим -тарбияни амалга ошириш муҳим масала қилиб қўшилган.

Шарқ уйғониш дарида соф педагогик асарлар яратиб, таълим ва тарбияда етуқлигининг хусусий ва умумий йуллари ҳақида улмас таълимоти билан ном қолдирган тарбияшунослар ҳам майдонга келди.

Улардан бирлари ал-Хоразмий. Фаробий. Ал-Фарғоний, ал-Беруний. Ибн Сино. А.Навоий, Бобур, ва бошқалар.

Масалан, Абу Носир Фаробий «Бахт-саодатга эришув тўғрисида» асарида инсонда гузал фазилятлар икки йул-таълим ва тарбия йули билан ҳосил қилинди. Фаробий таълимда барча фанларнинг назарий асослари ўрганлиса, тарбияда маънавий-ахлоқий қоидалар, одоб меъёрлари ўрганилади, деб ўқитиради.

Буюк олим Ибн Синонинг хикматлари ҳам ҳозирги давр ахлоқ-одоб тамойиларига мос келиши билан қимматлидир. Масалан, унга хикматлардан бири - «Яхши ва ёмон хулқнинг ҳаммаси шароит, тарбия, одатланиш натижасидаги вужулга келади. Яхши хулққа ҳам одат туфайли эришилади» хикматидир.

Буюк мутафаккир Абу Али Ибн Синонинг ахлоқ-одобга оид фикрлари унинг сарларида ёритилади, ҳаётида ҳам амалда қўлланилади-масалан, ҳаммага маълум қуйидаги ривоят - Навоисй дусту Хусайин Байқаро билан ишкорга чиққан эдилар. Йулда бир ёш болани учраб, Навоий отдан тушиб, болага салом берди ва ўз дустига шунақа деб гапирди: «Бу бола мени илк бор саводимни чиқарган устозимнинг фарзанди эрур. Мен бу устозимнинг етти пуштилан ҳам қарздорман». Бу ривоятдан куришиб турибдики, Навоий ахлоқ-одобга ҳам ягона шахс бўлган.

XI асрдан то бугунги кунгача сақланиб қолган «Қобуснома»сиёсий ахлоқий панд-насихатномаси сифатида ишонч ҳосил қилади. Унда жуда қўп одоб-ахлоқ ҳақида фикрлар мавжуд, жумлада: ота-онани иззат ва ҳурмат қилишга...; киши сухундон, сухангуй (нотик) бўлишига, лекин дурубий (ёлғончи) бўлмаслиги фикрлар.

Халлас, халқимизнинг асрлар давомида шаклланиб келаётган одатлари, анъаналари, улуғ алломаларимизнинг қолдирган бой меросларини катталар ўқиб-ўрганиш зарур ва болалар ахлоқ-одоб тарбиясида унинг ягоналари сифатида ишлатиш даркор.

ПРЕЗИДЕНТМИЗ И.А.КАРИМОВНИНГ АСАРЛАРИ ВА НУТҚЛАРИДА АХЛОҚ-ОДОБ ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ.

Президентимиз И.А.Каримов барча асрлар ва нутқларида албатта таълим - тарбия. Тизимини замон даражасига кутариш, келажак авлодлар ҳақида қайғуриш, соғлом баркамол насли тарбиялай етиштиришга интилиш муаммоларига алоҳида эътибор бермоқда.

Яқиндагина чоп этилган “**Юксак маънавият –ёнғилмас куч**” номли асарида Президентимиз И.А.Каримов шундай деб таъкидлайдилар:

“Ватанимизнинг келажаги, халқимизнинг эртанги куни, мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятидаги обрў-эътибори, авваламбор фарзандларимизнинг униб-ўсиб, улгайиб, қандай инсон бўлиб ҳаётга кириб боришига боғлиқдир. Биз бундай ўтқир ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаслигимиз керак”.

Президентмиз И.А.Каримов Олий Мажлисининг XII сессиясидаги «Буюк мақсад йулидан оғишмайлик» деган нутқида шундай деган: «Халқимизнинг таянч -аждодларимиз қолдирган маънавий мероси ўзи бир катта хазина. Бу хазинадан оқилона фойдаланиш лозим» (1998 й, 6 май)

Президентимиз кейинги сессиясида сузлаганидек, «Тарбиядан ҳеч нарсани аямаймиз. Маънавий ва ахлоқий покланиш, имон, инсоф, ор-номус, меҳр оқибат ва чинакам инсоний фазилатлари ўз-ўзидан келмайди. ҳаммасининг заминида тарбия, одоб, ахлоқ ётади »

«Биздан озод ва обод Ватан қолсин» асарларида И.А.Каримов ахлоқ-одоб тарбиясига оид қуйидаги масалалар ёритилади:

1. Ўзбекистон халқининг миллий анъаналари, маданияти ва инсоний шахс сифатида маънавий-ахлоқий камол топиш.
2. Хар томонлама ахлоқий билимларга эга бўлган шахсни тарбиялашда соғлиқни сақлаш тизмининг роли.
3. Ахлоқ-одоб борасида буюк аждодларимизнинг бизга қолдирган меросидан унумли фойдаланиш.

И.А.Каримов Олий Мажлис IX сессиясида «Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» (1997 й 29 август) нутқида бошланғич таълим нимадан иборат булиши керак, 1-4 синфдаги болаларнинг тарбияси қандай бўлиши керак, болаларимизга қандай қилиб миллий кадриятларимиз, урф-одатларимизни зарур деган масалаларни кутариб берди.

Президентимиз олий Мажлиси IX сессиясидаги (1997й, 17 апрел куни) «Ўзбекистон XXI асрга интиломда» деган махрузасида шундай дейилади. «Биз фарзандларимизнинг баркамол рухий дунёси учун, уларнинг маънавий-ахлоқий жихатдан етук, жисмона соғлом булиши учун доимо қайғуришимиз, курашмоғимиз зарур».

Хуллас, мана шу ва бошқа асрлари ва нутқлари Президентимиз И.А.Каримов таълим - тарбияга ўз муносабатини билдиради ва муаммоли вазилатлардан чиқишимиз учун амалий жихатдан реал йулларини курсатиди.

Бу нуқтаи назардан И.А.Каримовнинг қарашлари ва фикрлари ахлоқ-одоб тарбиясининг методологик асослари сифатида ишлатиш мумкин.

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ ТУҒРИСИДАГИ МЕЪЁРИЙ ХУЖЖАТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАР АХЛОҚ-ОДОБ ТАРБИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.

Ўзбекистон Республикаси Ҳукумат. Вазирлар Маҳкамаси таълим соҳасидаги фаолиятида ёш авлодларга таълим - тарбия бериш, уларни баркамол, хар томонлама ривожланган комил инсон даражасига етказиш мақсадига мувофиқ охириги йилларда бир неча муҳим меъёрий хужжатларни қабул қилинди.

Бу ҳужжатларда бошланғич мактаб ўқувчиларни ахлоқий - маънавий жихатдан тарбиялвш масаласига ҳам алоҳида эътибор берилади.

1997 йил 29 август куни «таълим туғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни чиқди. Ушбу қонунинг 5 моддада тасдиқланганидек, педагогик фаолият билан фақат тегишли маълумот касб тайёргарлиги бор ва юксак ахлоқий ғазилатларга эг бўлган шахслар шуғулланиш ҳуқуқига эга, чунки Президентимиз И.А.Каримов айтганидек, боланинг дунёқараши, диди, салоҳияти, ҳуқ атворини энг етук тарбияланган мураббий шакиллантириш керак.

Бу фикр «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да ҳам такрорланади. Унниг 4.4 моддасида «Ёш авлодни маънавий - ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий мадания - тарихий анъаналарга, урф одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали ташқилий, педагогик шакл ва воситалари ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилади» деб ёзилган.

«Бошланғич таълим концепцияси» да «Бошланғич таълимнинг бош йуналишини шахс қмолати, унинг баркамол шакилланиши ва ривожланишини белгилайди» деган фикр ёритилади ва болаларга миллий ахлоқ ҳамда нафосат меъёрларини сингдириш вазифаси аниқланади.

Хуллас купгина меъёрий ҳужжатларда ахлоқ-одоб тарбиясини зарурияти, аҳамияти, унинг амалда қулланиши принциплари аниқ курсатилган. Буларни амалда ошириш вазифалари - педагоглар, ота-оналар ҳамда ўжамоатчиликнинг ҳамкорлик фаолиятига боғлиқдир.

Назорат саволлари:

1. Ахлоқ-одоб тарбияси ҳақидаги тушунчаларингиз ва ахлоқ-одобнинг таълим-тарбия тизимида тутган ўрни ҳақида гапиринг.
2. Ахлоқ-одоб тарбиясининг манбаалари нималар.
3. Президентимиз И.А.Каримовнинг асарлари ва нутқларида ахлоқ-одоб тарбияси муаммолари.
4. Бошланғич таълим туғрисидаги меъёрий ҳужжатларда ўқувчилар ахлоқ-одоб тарбиясини такомимллаштириш масалари.

Мавзу: Синф рахбари фаолиятида ғоявий- сиёсий ва маънавий - ахлоқий тарбиянинг тутган урни.

Режа:

- 1. Тарбиявий жараёнда ғоявий –сиёсий ва ахлоқий тарбияни ташкил этиш.**
- 2. Синф рахбари ишини режаслаштириш.**
- 3. Тарбиявий иш режаларига киритиладиган тахминий ишлар.**

ТАЯНЧ ИБОРАЛАР.

Ғоя, сиёсат, ахлоқ, одоб, Президентимиз И.Каримовнинг асарларида ва меъёрий ҳужжатларда ахлоқий тарбия масалалари, шарқ мутаффакирларининг қарашлари.

Ғоявий ахлоқий тарбиянинг асосий мақсади ғоявий ахлоқий жихатидан етук ва фаол ёшларни тайёрлашдир. Энг муҳим вазифалардан эса, бу ўқувчиларни ахлоқ талабларига мувофиқ такомиллаштиришга томон йўналтиришдир. Хар бир ўқувчи ўзини-ўзи тарбиялашнинг мақсадини аниқлаб олишга ёрдамлашмоқ керак. Бунинг учун хар бир ўқувчининг эҳтиёж ва қизиқиш даражасини ўрганиш уларга ўз эҳтиёжларини жамият манфаатларига, хал этилаётган ижтимоий вазифаларга бўйсинтиришга, ўз жамоаси шароитида вужудга келаётган эҳтиёжларни кўра олишга ва нихоят уларнинг хал қилишнинг аниқ шарт-шароити ва ҳақиқий имкониятларни топа олишга ўргатиш синф рахбарининг бурчидир. Ғоявий ахлоқий тарбия вазифаларини амалга ошириш, ўқувчиларни ғоявийлик , байналмилаллик, ватанпарварлик руҳида тарбиялаш; шахснинг фаол пазитциясини таркиб топтириш; ахборотлар оқимида ўзига тўғри йўналиш оола билишга ўргатиш; миллий ғоя учун кураш жараёнида ўзининг фаол фаолияти билан иштирок этишга тайёргарлик; меҳнат фаолиятида ғоявий-ахлоқий жихатдан тарбиялашнинг ахамияти тобора ортиб бормоқда. Ўқувчиларни ғоявий-сиёсий, ахлоқий жихатдан тарбиялаш, уларда дунёқарашни шакллантириш асосан дарсда хал қилинади, лекин бу иш синф рахбари фаолиятида алоҳида ўрин тутиш керак. Лекин бу муҳим масалани хал этишда синф рахбари қуйидаги вазифаларни мажмуали хал қилиш керак:

- 1.Ўқувчиларни маълум бир даражадаги сиёсий билимлар, дунёқарашга доир ғоя ва тушунчалар билан қуроллантириш;
- 2.Ўқувчиларда фуқаролик хисларини ҳосил қилиш, яъни ўзининг мамлакатдаги, халқи ҳаётидаги воқеаларга алоқадор эканлигини англашига эришиш, ватанпарварлик, байналмилаллик сифатларини тарбиялаш;
3. Ўқувчиларни ижтимоий-сиёсий амалиётга, ижтимоий фойдали ишларга меҳнат фаолиятига фаол жалб қилиш йўли билан уларда ижтимоий-сиёсий тажрибани барпо этиш.

Синф рахбари ўқувчиларнинг дарсда эгаллаган ғоявий-сиёсий билимларни дарсдан ташқаридаги турли тарбиявий ишлар воситасида кенгайтирилди. Бу ишлар вақт ўлчовининг чегараланмаганлиги, эмотсионал таъсир имкониятининг кенглиги шахсий эҳтиёжга мувофиқлиги туфайли ўқувчилар томонидан дарсдагидан кўра бошқачароқ қабул қилинади. Бу нарса

яъни миллий ғоялар ҳар бир кишининг ҳуқ-атворида, ҳар бир жамоа ва ҳар бир ташкилотнинг фаолиятидаги ишлар билан узвий боғлаб олиб борилиши лозим. Ана шунга амал қилган синф раҳбари ҳар бир ўқувчини ва бутун синф жамоасини фаол ижтимоий ишларга жалб қилади, уларда ижтимоий аҳамиятга эга бўлган фаолиятда қатнашиш эҳтиёжини уйғотади, бу эса ғоявий-сиёсий тарбиянинг натижасидир.

Ўқувчиларнинг ўзлари газета ва журналлардан мақолалар тўплами синф бурчагида кўргамалар тайёрлаши, махсус газеталар чиқариши, ахборотларни ўзлари мустақил ўтказишлари фойдалдир. Юқори курсларда бу ишларнинг мазмуни, шакли ва методлари янада мураккаблашади, манбалар ҳажми кўпаяди ва улар халқаро воқеаларга доир махрузалар ўқувчилар анжуманлари, жамоатчилик муҳокамалари, мунозаралар шаклида ўтади.

Сиёсий ахборотлар ўқувчиларда сиёсий билимларга чуқур қизиқиш уйғотиш, газета ўқиш, ички ва ташқи воқеаларга доир радио эшиттиришларни ва телекўрсатувларни тинглаш ва қуриш эҳтиёжини тарбиялаш керак. Синф раҳбари болаларнинг турли хил воқеалар ҳақидаги ўзаро мулоҳазалардаги нотўғри фикрларни тузатиши, ижтимоий ҳаётнинг муҳим воқеаларини илмий асосда шарҳлаб бериши ғоят муҳимдир.

Айни вақтда синф раҳбари ўқувчиларнинг ахлоқий шаклланиши, маънавий дунёсининг таркиб топиши учун ҳам ғамхўрлик қилади. Халқимиз моддий фаровонлигининг, маданий даражасининг, маънавий дунёсининг ўсиб бориши, мамлакатимиз маънавий ҳаётида энг илғор ва энг инсонпарвар ижтимоий муносабатлар тизимининг қарор топганлиги синф раҳбари амалга оширадиган ахлоқ тарбиясининг мувоффақиятини таъминлаш учун гаровдир.

Ўқувчиларнинг ахлоқий шаклланиши фаолият жараёнида рўй беради. Фаолиятни ташкил этиш билан синф раҳбари ҳар бир ўқувчи шахсини ғоявий–ахлоқий жиҳатдан таркиб топишни таъминлайди. Ўқувчиларни фаолиятнинг маълум бир турига жалб қилиш аниқ мақсадга қаратилиши керак.

Ўқувчиларни ахлоқ назариясига доир билимлар билан қуроллантириш ва уларни ижтимоий ҳаёт воқеаларидан ахлоқий томонларни ажрата олишга, ахлоқ меъёрларига мувофиқ баҳолашга ўргатиш билан синф раҳбари йигит-қизларнинг ўз ҳуққини ахлоқ меъёри ва қоидалари нуқтаи назаридан идора қила олишларига эришади.

Ёшлар билан ўтказиладиган одоб ва ахлоққа оид суҳбатлар улаар иштирок этадиган ижтимоий фойдали ва унумли меҳнат, турли хил ижод ишлари «Қамолот» ташкилоти фаолияти билан узвий боғлиқ тарзда борсагина, ижобий натижа беради.

Ахлоққа оид суҳбатлар самарадорлигини таъминловчи муҳим шартлардан бири ўқувчиларнинг онги билан ҳуққи ўртасидаги бирликни таъминлаш ҳисобланади. Ахлоқий билим беришдан мақад, ташқи таъсирни онгли ҳаракат билан боғловчи ички истакка айлантиришни таъминлашдир. Бунда у ўзига маълум бўлган ахлоқ меъёрига риоя қилган ҳолда тўғри ҳаракат қилиш йўлини танлаб олишга ўрганади. Масалан, синф раҳбари ўз суҳбатини шундай бошлайди. «Автобусда кетаётган бир неча ёшлар қўлларидаги радиоплейрни баланд қўйиб, аллақайси синф ижросидаги сершовқин қуй

тинглаб борардилар. Кекса айол улардан овозни пасайтиришни илтимос қилиб қолди. Бунга жавобан «Эшитгингиз келмаса кулоғингизни беркитиб олинг» деди ёшлардан бири. Иккинчиси эса вазиятни юмшатиш учунми, ёки ноқулай ахволдан чиқиш учунми ҳар ҳолда «Холажон, сиз замонавий куйларни ёмон кўраркансиз-да»-- деди, учинчиси эса, «Сиз биргинасиз, биз эса кўпчиликмиз. Кўпчиликни истагини ҳурмат қилиш керак бувижон!»-- деб қўшиб қўйди. Синф раҳбари ўқувчилар билан вужудга келган ушбу вазиятни муҳокама қилиб, ўз фикрларини билдиришни таклиф қилади.

Ахлоқий билим беришда синф раҳбари билан оилавий ҳамжихатлик ғоят муҳим омилдир. Шунинг учун ёшлар билан бир қаторда ота-оналар ўртасида ҳам ахлоқий тарбияга доир билимлар тарқатиш керак. Ахлоққа оид суҳбатларни бир ойда бир марта ўтказган маҳқул. Ҳар бир суҳбатга 7-10 кун тайёрланилади. Суҳбат вақти 40-45 минутдан ошмаслиги керак. Навбатдаги суҳбатга тайёрлик даврида синф раҳбари ҳамда ёшлар турли хил фаолиятда иштирок этадилар. Мавзу танлашда синф раҳбари мамлакатнинг ижтимоий ҳаётида рўй бераётган воқеаларга, ўқув материалнинг мазмунига, ўқувчиларнинг ахлоқ меъёрига доир билимлари даражасига асосланади.

Ахлоқий онгни шакллантиришда синф раҳбари суҳбатлар билан бир қаторда тушунтириш, маҳруза, намуна-ибрат кабилардан ҳам кенг фойдаланилади. Ана шу жараёнда у ўқувчининг ахлоқий мулоҳазасини ўстиришга ўзининг ва бошқаларнинг ҳулқини ахлоқ меъёрлари асосида баҳолай олишга қаратилган ишларга, уларни жалб қилишга алоҳида эътибор бериш лозим. Одатда ўқувчилар ўртоқларининг, атрофдаги кишиларнинг ҳулқидаги ижобий, салбий томонларни баҳолай олганлари ҳолда ўз ҳулқидаги томонларга у қадар эътибор беришмайди ва уларда ўз ҳулқини баҳолаш анча кеч кўрина бошлайди. Мана шунинг учун синф раҳбари ўқувчиларни ўз ҳулқини баҳолаш анча кеч кўрина бошлайди. Мана шунинг учун синф раҳбари ўқувчиларни ўз ҳулқини ахлоқ меъёри ва талаблари асосида қуйи курслардан бошлаб баҳолашга ўргата бошлаши мақсадга мувофиқдир.

Синф раҳбари ахлоқ тарбиясини амалга оширишда ҳар бир ўқувчининг ҳулқига, характер хислатларига алоҳида эътибор бериб бориши керак. Синфда педагогик қаровсиз қолган, тарбияси қийин болаларга ҳам учрайди. Агар бу хил болаларнинг ҳулқи ўз вақтида тузатилмаса, у жамиятдаги ахлоқ меъёрларига ҳилоф йўналиш касб этиши ҳам мумкин. Шунинг учун ҳам синф раҳбари бу хил ёшнинг ҳулқидаги салбий йўналишни қанча тез аниқласа, уни тузатишга қанчалик тез ва фаол аралашса, шунча яхши иш қилган бўлади.

Синф раҳбарининг ахлоқий тарбияни амалга ошириши методик асосга эга бўлсагина самара беради. Бунинг моҳияти синф раҳбарининг ўқувчиларни ахлоқий ривожлантиришга қай даражада таъсир қила олишидир, яъни ўқувчининг ёши, синфи, шахсий хусусияти ҳисобга олиниши керак.

Ахлоқий мавзулар юзасидан мунозаралар ўтказиш ўқувчиларда ахлоқий эътиқод, қараш ва нуқтаи назарни шакллантиришнинг муҳим вазифаси ҳисобланади.

Мунозара вақтида синф раҳбари бетараф туриши фойдалидир. Мунозара охирида синф раҳбари яқун чиқаради. Мунозара учун ёшларни

тўлқилантираётган масалалар мавзу бўлади, масалан: «Хаётда ўз ўрнини топишнинг махноси қандай англайсиз?», «Яшашнинг махноси ва хаётдан мақсад», «Инсон қачон бахтли бўла олади?», «Замонавий бўлишнинг махноси нимада?».

Синф раҳбари ҳар бир мавзунинг мазмунига кирадиган масалаларни аниқлашда ўқувчиларга ёрдам беради.

Масалан: «Хаётда ўз ўрнини топишнинг махноси қандай англайсиз?» мавзуси учун асос қилиб қуйидаги масалаларни олиш мумкин:

«Хаётда ўз ўрнини топиш» иборасини қандай тушинасиз?

Қандай орзуни эскирган дейиш мумкин?

Бахт ва хаётдан лаззатланиш, улар ўртасида фарқ борми?

Шахсий эркинликни қандай тушунасиз?

Сизнинг ғоянгиз қаби масалаларни тавсия қилиш мумкин. «Яшашнинг махноси ва хаётдаги мақсад» мавзусига.

1. Хаётнинг «махноси» ва «мақсади» бир хил тушунчами?

2. Хаётимиз қўйган қадамимизга қанчалик ва қай жихатдан боғлиқ бўлиш мумкин?

3. «Қандай яшаш керак», «Нима учун яшаш керак», бу масалаларнинг ҳар бирини қандай англаш керак?

4. «Яшашнинг маъноси» ва «Бахт» тушунчалари ўртасида ўзаро ўхшашлик борми? Бўлса нимада, қаби масалалар асос қилиб олиниши мақсадга мувофиқдир.

Мунозара учун тавсия этилаётган бу мавзулар ёшларнинг фикрини банд қиладиган асосий мавзулар бўлиб, улардан қайси бирини танлаш, қандай уюштириш синф ўқувчиларнинг эҳтиёжига, жамоадаги кайфият ва қизиқишга боғлиқ. Бу мавзулар мазмунига кирадиган масалалар ҳаммаси ахлоқ, маънавий хаёт билан боғлиқ бўлган бўлиб, улар юзасидан юритиладиган бахслар ёрдамида ўқувчилар ахлоқий билимга жамиятдаги одамлар муносабати билан боғлиқ меҳйор ва қоидаларга оид тушунчаларга эга бўладилар, аста-секин уларда ишонч ва қарашлар таркиб топа боради.

Синф раҳбари фаолиятининг мазмунига кирадиган ахлоқ тарбияси фақат юқоридагилар билангина ҳал бўла қолмайди. Ахлоқий тарбияни амалга ошириш мураккаб жараён бўлиб, асосий эътибор талабларда ахлоқий онг, ахлоқий ҳис, тушунча, мулоҳаза қабиларга мувофиқ ахлоқий малака ва одатларни шакллантиришга қаратилиши керак.

Тарбия жараёни ва унинг натижаси ишнинг қай даражада ташкил этилганлиги ва ундан келадиган самарага боғлиқ. Синф раҳбари тарбия ишини синф миқёсида ҳал этишда истиқболни тасаввур эта олса, келажакни кўра билиш маҳоратига эга бўлсагина у мувофақият билан ишлай олади.

Ҳозирги кунда меҳнатни илмий асосда ташкил этиш даврнинг муҳим талаби бўлиб қолди. Шу боисдан ҳам, синф раҳбари ишини илмий асосда ташкил этишда қуйидаги талабларга риоя қилиш керак: ўз ишида тарбиянинг умумий мақсадини ҳисобга олган ҳолда шу кун учун муҳим бўлган аниқ мақсадни белгилаш; болалар жамоасининг хусусиятидан келиб чиқадиган вазифаларни тушунтириш; тарбиянинг умумий қонуниятлари ва

принципларини, ўқувчиларга таъсир этишнинг шакли, методи, воситаларини яхши билиш; болалар синфини идора қилиш қоидалари ва жамоани ривожлантириш қонунларини билиш кабилар.

Тарбияда ижод қилмай ишлаш мумкин эмас. Агар синф раҳбари ўз ишидаги ҳар бир қадамнинг педагогик маҳноси яхши билса, у ўқувчилар қалбининг муҳандисига айланади, акс ҳолда эса оддий бир ҳунарманд бўлиб, қолади ҳолос.

Сўнгги йилларда ўқувчиларнинг эҳтиёжи ва ўқувчилар доираси бекиёс даражада ўсиб, ўзгаради. Фан-техника янгиликлари, илмий оммабоп китоблар, ёшларнинг техник ва бадиий журналлари, кино ва ўқувчиларни бой манбаалар билан таништиради. Агар синф раҳбарининг синфдаги ишлари ўқувчиларнинг ана шу ахборотлардан келиб чиқаётган эҳтиёжлари даражасига лойиқ бўлмас экан, унда ишлашда кўчирмачилик, шаклбозлик вужудга келади ва синф раҳбари ташкил этаётган иш ўқувчилардан ўсишдан орқада қолганлиги учун унга қизиқиш сусаяди. Шунинг учун синф раҳбари ўз ишини режалаштиришда, ўқувчиларнинг ривожланиш даражасини, эҳтиёжларини, жамоа тараққиёти босқичлари, камолот ташкилоти фаоллигини ва имкониятларини ҳисобга олиши керак.

Бунинг учун синф раҳбарининг режаси:

Биринчидан, ўз мазмунига кўра ғоявий-сиёсий, ижтимоий фойдали йўналишга қаратилган бўлиши, яъни жамиятнинг ва бошқаларнинг фойдасига қаратилган ишларга алоҳида эътибор бериш;

Иккинчидан, тарбиянинг йўналишини, ўқувчиларга таъсир этиш воситаларини мақсадга мувофиқ танлаш, яъни режа мўлжалланаётган ишлар нимага ва кимга қаратилганлигини аниқлаш;

Учинчидан, режадаги ишлар аниқ - умумий мақсадга бўйсунтирилган, бажарувчилари, вақти, иш шакли кўрсатилган бўлиши;

Тўртинчидан, режадаги ишлар ўқувчилар кучига ва ёшига мос келиши;

Бешинчидан, ўқувчилар қизиқишига асосланиши ва эҳтиёжларидан келиб чиқиши;

Олтинчидан, мўлжалдаги ишларни бажаришда бутун жамоанинг ва яқин шахсларнинг иштирокини ҳисобга олиш;

Еттинчидан, бажарилиши лозим бўлган барча ишлар олдиндан ҳаммага маълум қилиниши каби талабларга жавоб бериши лозим.

Тажрибада синф раҳбарининг ич хил режаси ўзини оқлади, булар истиқболли режалар (узоқ муддатли мўлжаллаб тузилади ва у айни пайтда синф, ундаги ҳар бир шахсни тарбиялашнинг умумий дастури ҳам бўлиб хизмат қилади), тақвим режа(одатда бир ой учун тузилиб, шу ойнинг ҳар бир куни учун мўлжалланадиган аниқ ишларни ўзида акс эттиради), алоҳида тарбиявий тадбир учун тузиладиган режа конспект (баҳзан у тарбиявий тадбирнинг сценарийси деб ҳам юритилади).

Режа қандай бўлишдан қатъий назар тарбиявий фаолият мазмунини, синф ўқувчилари жамоасининг ривожланиш истиқболлини акс эттириш керак.

Энг яхши синф раҳбарларнинг илғор тажрибаси асосида ўзида қуйидаги бўлимларни акс эттирувчи таъминий режа чизмасини тавсия қиламиз:

1. Синф раҳбарининг синф билан олиб борадиган ишларнинг асосий йўналишлари бўлими. Бу бўлим: «Синфни ташкил этиш», «Ғоявий ахлоқий табия», «Мехнат тарбияси ва касб танлашга йўллаш», «Оила ва жамоатчилик билан ҳамкорлик» каби мосламаларни ўз ичига олади.

Энди шу масалаларнинг ҳар бирининг мазмунини кўриб чиқайлик. Синфни ташкил этиш-бунда ўқувчиларнинг ўзини-ўзи бошқариш ўргонлари ишига педагогик раҳбарликнинг таъминланиши кўзда тутилади. Шу мақсадда синф мажлисларининг кун тартиби, уларни тайёрлаш ва ўтказиш ишлари, фаоллар билан ишлаш кўзда тутилади. Шу мақсадда синф мажлисларининг кун тартиби, уларни тайёрлаш ва ўтказиш ишлари, фаоллар билан ишлаш кўзда тутилади.

Мехнат тарбияси ва касб танлашга йўллашда ўқувчилар учун ўқиш ва ўқув ишини оқилона ташкил этиш, шунингдек ўзига-ўзи хизмат, ижтимоий фойдали меҳнат, техник ихтирочилик, касб танлаш ишларини ташкил этиш билан боғлиқ тадбирлар кўрсатилади.

Кечалар, эрталиклар, китобхонлар анжумани, суҳбатлар ўтказиш, кўрилган кинофилм ва спектаклни муҳокама қилиш, хаваскорлар тўгараги қўшиқ ва бадиий ўқиш танлови, расмлар кўриги, музей ва кўргазмаларга бориш, «Ўқувчилар ва ёшлар мусиқаси» ҳафталиги, кино, театрларга бориш—буларнинг ҳаммаси эстетик тарбия масаласининг мазмунини ташкил этади.

2. Педагогик жамоа билан алоқа бўлимида синфда дарс бераётган ўқитувчиларни синф тарбиявий ишларига жалб қилиш йўллари ўқувчилар учун қўшимча машғулотлар, фан ва ижодий тўғараклар, мунозаралар, илмий анжуманлар, қизиқарли учрашувлар, фан ҳафталиклари билан боғлиқ ишлар ёритилади.

Оила ва жамоатчилик билан ишлаш бўлимида эса оила ва ўқув юртининг ўқувчиларга қўядиган ахлоқий талабларни ишлаб чиқишга қаратилган тадбирлар кўрсатилади, ота-оналар ва жамоатчиликнинг синф ҳаётини ва фаолиятини ташкил этишда қандай ёрдамлар беришлари белгилаб чиқилади, ота-оналар мажлислари ва ота-оналар учун ташкил этиладиган суҳбат, маҳруза анжуманларнинг мавзулари, кимнинг оиласига бориши ва бошқа бир қатор ишлар аниқлаштирилади. Айниқса, бу ўринда жамоатчилик билан ҳамкорлик, чунончи, ишлаб чиқариш корхоналарида, турар жойларнинг оила ва ўқув юртига ёрдам берувчи комиссиялари билан алоқалар, уларни синф ҳаётига жалб қилиш йўллари ва шаклини белгилашда алоҳида эътибор бериш лозим.

Режалаштиришда ҳар бир бўлимда кўплаб тадбирларни кўрсатиш шарт эмас. Чунки ҳар бир тадбир ҳамиша бир неча тарбиявий вазифани ҳал қилади. Ишнинг муваффақиятини тадбирларнинг миқдори эмас балки ўқувчиларга тарбиявий таъсир этишнинг даражаси сифати ва тизимини белгилашни ҳаётий тажрибалар ҳам кўрсатмоқда.

Режа бир ойлик, чораклик, ярим йиллик қилиб тузилиши мумкин.

Синф раҳбари учун эса қайси бир қулай бўлса, у шунисини қўллаши фойдалидир. Синф раҳбари режаси бир нусхада қилиб директор тасдиғидан ўтгач унинг (синф раҳбарининг)ўзида сақланади.

Режа ҳаракат дастури бўлиб, амалга оширилишини таъминлаш учун тақвим режа тузилади. Тақвим бир чоракка, кўпинча бир ойга мўлжалланади. Унинг аниқ бўлиши ва режаларнинг амалга оширилишини таъминланиши учун синф раҳбари шу муддат ичида ўқув юрти миқёсида ўтиши мумкин бўлган анъанавий ишларни тўла ҳисобга олиш керак. Масалан, сентябрда ўқув йилининг бошланиши билан боғлиқ «Билимлар куни, сўнгги кўнғироқ куни», «Ўқувчи ёшлар куни», «Ўқитувчилар куни» анъанавий ишлардир. Шунингдек, ўқув юртида ҳар ойнинг охириги жума куни «Маънавият ва Маърифат куни» деб эълон қилинган ва у анъанага айланган. Шу куни синфлар ўртасида суҳбатлар, беллашувлар, кўшиқ—шеърят кечалари, учрашувлар ва бошқалар ўтказилади. Бунда алоҳида ҳафта ёки ўн кунликлар маълум бир соҳага бағишланади, чунончи сахнат ҳафтаси, техник ижод ва фан ҳафталиги, меҳнат ҳафталиги, спорт ўн кунлиги ва ҳаказолар. Ҳафта кунларини ҳам психологик имкониятга қараб банд қилиш яхши ва фойдали бўлади, масалан, душанба анча қийин ўтади, шу кунга ёрқин, эмоционал таъсири кучли ишларни (байрам учрашувлари, танлов натижаларини чиқариш ва бошқалар), шанба анча ланж ўтади, чунки ҳафта охирига қолганлиги туфайли толиқиш кучаяди, шу боисдан ҳам бунга тетиклик, қувноқлик бахш этадиган ишларни яқшанбага эса ҳордиқ чиқариб, куч тўплашга таъсир этадиган ишларни мўлжаллаш фойдали бўлади. Тақвим режага мавсум ҳам таъсир этади: илик куз, қуёшли баҳор кунлари очик ҳавода ўйин, меҳнат билан боғлиқ ишларни ташкил этиш; ёмғирли ва аёзли кунларда оғзаки иш шаклларида кўпроқ фойдаланиш (улар бино ичида ўтади) мақсадга мувофиқдир.

Тўғарак ишлари, йиғин ва мажлислар, суҳбат ва маҳрузалар мунозара ва сиёсий ўқиш –ахборот каби иш шаклларида ҳафтанинг ўрта кунларида фойдаланиш айтиш мумкин. Тақвим режада анъана бўлиб қолган ишларга кенг ўрин берилади. Одатда эса уларнинг ҳамаиши бир хилда ўтавериши ҳолларига ду келамиз. Бу тадбирлар шу даражада оммалашиб кетганки, улар кўпинча болаларда ҳафсаласизлик кайфиятини уйғотади ва қизиқишларни совилади. Масалан, «Мустақиллик куни» байрам қилиниши, «Билимлар куни» ўтказилиши буларнинг барчаси тантанали, бадиий ва оммавий қисмдан ташкил топади. Аммо бу ишларни уюштириш шакли бир хиллиги туфайли ҳам унинг таъсири кам бўлиб қолади ва кўзланган мақсадга эришилмайди. Шунинг учун синф раҳбари, айтиш, армия куни учун ўтадиган ишларни ҳар йили янги мазмунда уюштиради ва йилдан, йилга ўзгартириб борса, у ҳолда ўқувчиларнинг фаоллиги ортади, улардан ташаббус кўрсатиш, манфаатдорлик ўсади. Масалан, айтиш, биринчи йили «Ватан ҳимоячилар куни»га атаб байрам кечаси, иккинчи йили «Мотамсаро она» хайкалига гулчамбар қўйиш, кейинги йили отиш, мўлжалга олиш, тўсиқни ёнгиш бўйича мусобақа уюштириш режага киритилса ва ўтказилса бу мазмуний жихатидан ранг-баранг бўлади. Бу ишларга таййоргарлик даврида армиямиз тарихига оид бадиий ва оммабоп кинофилмларни томоша қилиш ва муҳокама этиш, мўйқалам ихлосмандлари танловини эълон қилиш кабилар ҳам режадан ўрин олиш керак. Агар ҳар йили ана шу ишлардан бири танланиб тақвим режага киритилса, натижа яхши бўлади.

Синф раҳбарининг режасидаги синфнинг фаолиятига оид ишлар бир неча параллел синф қатнашувида кучларнинг бирлаштириб ўтказилиши вақтни ва кучни тэжайди. Синф раҳбари танлайдиган синф фаолияти маълум бир аниқ мақсадга бўйсиндирилса, самарали бўлади. Масалан, «Камолот» ташкилотининг ташкил топиши синф раҳбарининг янги ахзоларининг етакчилиқ, ташкилотчилиқ имкониятини таъминлашга, умумжамоа ташкилотида ёшларнинг бирор ишни бажариш ва бошқаларга эришишни уюштиришга ҳамда уларни синфнинг анъаналарини яратишга ғамхўрлик қилиш маҳоратига боғлиқ. Режада ана шу мақсадга хизмат этадиган аниқ иш шакллари акс эттирилиши зарур.

Синф раҳбарининг тақвим режаси қуйидаги чизмада бўлиши мумкин. Биз келтирган бу иш таъминийдир. Аммо ҳар бир синф раҳбарига ўз синф шароити ва имкониятига қараб ишини режалаштириш ва таълил қилишда у намуна бўла олади.

Синф раҳбари ўзи учун бир ҳафтага мўлжаллаб режа тузиб олса яхши бўлади. Бунга кундалиқ иш мазмуни, бажарувчилар кўрсатилади, ҳафталик режа қисқа вақтга мўлжалланганлиги учун ҳам у синф ҳаётида, ўқув юртида, ижтимоий ҳаётда рўй берадиган воқеа ва ходисаларга тасодифий вужудга келган эҳтиёж ва заруриятларга мувофиқ ишларни белгилаш ва тегишли ўзгартиришлар киритиш учун қулайлик туғдиради

Бу режани қуйидаги чизмада тузиш мумкин.

1-жадвал

Ҳафта кунининг йўналиши ва санаси	Тадбир ва уни бажарувчилар	Тадбирнинг тахлили ва педагогик хулоса.

Бу ерда ҳафта кунинг йўналишлари деганда ҳафтанинг ҳар бир кунини маълум фаолиятга ажратиш кўзда тутилади. Масалан, душанбани сиёсий маориф учун; сешанбани матбуот, саноат саройлари иши учун, чоршанбани механик куни, йиғилишлар учун пайшанбани сахнат байрамлари ва тадбирлари, нозорат ишлари ўтказиш учун, жумани тўғараклар ва турлимашғулотлар учун, шанбани синф соати, ота-оналар йиғилишлари, саёҳат, учрашув, беллашувлар ўтказиш учун, якшанбани эса дам олиш куни, кувноқлар старт, спорт мусобақалари ўтказиш билан боғлиқ фаолиятга ажратиш анча мақсадга мувофиқ бўлади. Булардан баъзолари синфда, баъзолари ўқув юрти миқёсида ўтади.

Синф раҳбари ўз ўқувчилари билан ўтказиладиган ҳар бир тадбири учун алоҳида режа тузиш ҳам тавсия этилади. Қатъий дастур ва дарсликлари бўлган ҳар бир минутлик дарс ўзининг барча бўлимлари ва минутларигача ҳисобга олиниб дастурлаштирилади-ю, лекин негадир тарбиявий ишлар тажрибасида маълум мавзудаги тарбиявий соат, бахслар, мажлис, сиёсий ахборот кабилар кўпинча ҳеч қандай дастурсиз, режасиз ўтказилади ва бундай ҳолларни ҳар

қадамда ичратишимиз мумкин. Аслида эса тарбиявий тадбирнинг режасини ишлаб чиқиш дарс режасидан ҳам кўра мураккаброқдир. Бу хилдаги режа учун қўйиладиган талаблар олдиндан батафсил аниқланиб, унинг режа учун қўйиладиган талаблар олдиндан батафсил аниқланиб, унинг мазмуни ўйлаб чиқилсагина самарадор тарбиявий томони юқори бўлади.

Бу режа ва конспектда қуйидаги бўлимлар бўлиши ва ҳар бир бўлимлар юзасидан тегишли тайёргарлик ишлари олиб борилиши керак.

1. Ишнинг шакли ва мазмуни.
2. Тарбиявий мақсад, шу ишда хал қилинадиган вазифа.
3. Ўтказиш вақти-куни, соати.
4. Танлаб олинган тадбир шакли ўтадиган жойи.
5. Тадбирнинг дастури.
6. Тайёргарлик даврида қилинадиган ишларнинг тури, йўналиши.
7. Керак бўладиган жихозларни, безакларни тайёрлаш.
8. Синф раҳбарининг ушбу ишдаги иштироки ва мавқеи.
9. Ишнинг натижасини таълил қилиб, камчиликларни белгилаш.

2-жадвал

Ўқув хафтаси	Тарбиявий ишнинг асосий мазмуни	Кундалик ишлар	Иш натижаси ва кузатишлар таълили
1-21 март	Шанбаликда катнашиш ва чорак яқунларига багишланган мажлисда иштирок этиш	6. ўз-ўзига хизмат этишни текшириш 7. сиёсий ахборотлар билан учрашув. 9. сиёсий ахборотда катнашиш. 10. синф йиғилишда катнашиш 11. синф билан ҳақида маслаҳатлашиш.	Ахборот суст, сиёсий ахборотчилар фактларни шархлашга қийналишди. Мажлис фаол ва жонли ўтди, фаолларда маъсулият хисси ортиб борапти.

Республикамиз истиқлолга эришгандан сўнг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий соҳаларда, мустақиллик шарофати туфайли жуда катта ижобий ўзгаришлар вужудга келди.

Жумладан:

-сиёсий мустақиллик туфайли ички ва ташқи сиёсатдан Республикамиз ўз қадриятлари асосида жаҳоннинг кўпгина мамлакатлари билан боғланди, нуфузли ташкилотларга тўғрисида ҳуқуқли ахзо бўлди, дипломатик алоқалар ўрнатилди;

-иқтисодий мустақиллик туфайли табиий захираларга бой гиосиёсий нуқтаи назардан анча қулай ҳудудда жойлашган юртимиз хўжаликни юритиш ҳуқуқи қўлга киритилди ва халқимиз фаровонлиги йўлида улардан фойдаланишга шарт-шароитлар яратилди;

-маънавий мустақиллик туфайли халқимизнинг истиқлолга, озодликка ўз давлатига эга бўлишига, адолатли жамият қуришга бўлган азалий орзу-умидлари рўйобга чиқди. Мустақиллик туфайли биз бугунги кунда барқарор бозор иқтисодиётига, ички ва ташқи сиёсатга, демократияга асосланган ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қуришга киришдик.

Бугунги кунда миллий мафқурани тўғри ва аниқ англаб етиш ҳаётий эҳтиёж даражасига кўтарилди. Чунки XX асрнинг охири ва XXI асрнинг бошларида қудратли давлатлар ва баъзо бир сиёсий марказлар ўз мақсадларини амалга ошириш учун ўз таъсир доирасига олмоқчи бўлган мамлакатнинг аҳолисини онгини ўзига қарам қилишга қаратилган «Илғор»ғояларни илгари сурадилар, аҳоли орасида тарқатдилар. Баъзо бир кимсалар, яъни минглаб истиқлол мафқурасини тушиниб етмаганлар, шошқалоқлик қилиб уларнинг хийла – найранг билан ишлатган тўрига тушиб қоладилар. Ҳозирги пайтда содир бўлаётган айрим салбий ҳолатлар, ножўя хатти-ҳаракатлар, йовуз ишлар аввало мафқуравий бўшлиқ туфайли содир бўлмоқда. Шунинг учун ҳам олий ва ўрта махсус ҳамда умумий ўрта таълим мактабларида олиб борилаётган турли таълим йўналишлари мазмунида, шу жумладан, география таълими мазмунига миллий истиқлол мафқурасининг асосини, унинг хусусиятларини сингдириш ҳозирги куннинг энг долзарб масаласи деб қараш лозим. Мустақиллик туфайли республикамиз ҳозирги ижтимоий-иқтисодий тараққиёт жараёнида иккита тарихий вазифани ҳал этмоқда:

Биринчидан, кучли давлатчилик барпо этилаётир, республикамиз ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий жиҳатдан мустақилликни мустаҳкамлайди;

Иккинчидан, бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтаётир.

Миллий истиқлол мафқураси халқимиз азалий анъаналарига, удумларига, тилига, динига, руҳиятига асосланиб, келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсон, сабр-тоқат, адолат, Маърифат туйғуларини онгимизга сингдиради, кишиларда яхшиликка интилиш хиссини тарбиялайди. Шунинг учун ҳам география таълими мазмунига миллий истиқлол мафқурасининг асл моҳияти ва мақсадини англаб етиш, жамиятимизнинг бугунги ўзгаришларига одамларнинг онгли муносабатини уйғотиш, ватанимиз манфаатларини ҳар нарсадан устун қўйувчи чинакам ватанпарварлар, келажаги буюк давлатни барпо этишга қодир ва содиқ кадрларни тайёрлашга қаратилган миллий истиқлол мафқурасини сингдириш муҳимдир. Албатта миллий истиқлол мафқурасини ёшлар онгига сингдиришга фалсафа, сиёсатшунослик, диншунослик, иқтисодиёт назарияси курслари ва айниқса, тарих фанининг хиссаси катта. Чунки мафқуранинг фалсафий асослари ўз даврида тарихий йиллар давомидаги географик шарт-шароитларнинг таъсир доирасини унутмаслигимиз керак.

Шунингдек, географиянинг мазмунини унинг мажмуалиги, ҳудудийлиги, бир бутунлиги билан боғлиқлиги ҳам мафқурани шаклланиши ва

такомиллашувига ўз таъсирини кўрсатади. Географик мавзулар мазмунини қиёслаш, таққослаш ва аниқ таълил қилиш ҳам мафкурадаги фарқларни тўғри англашга ёрдам беради, уни такомиллаштиради. Географиядаги географик ўрин, табиий шароит, мавзуларида маълумотларни аниқ ёритиш ишонч хиссини уйғотади.

Тарбиявий ишларнинг таъминий режаси қуйидаги боб ва қисмлардан иборатдир:

Синф тавсияномаси. Режанинг бу қисмида синф тўғрисида маълумот, ўқувчининг кимлиги, характери, саводхонлиги, тарбияланганлиги бутун синфни олдинга қараб юксалиб бориши, ёрдамга муҳтож ўқувчилар, тўғараклар факултатив машғулотлар, дарсдан ташқари ташкилотларда қатнашиш, жамоада қизлар билан ўғил болалар, фаоллар ўртасидаги муносабат, тарбияси қийин ўқувчилар, янги жамоат топшириқлари, ёзги оромгоҳларда қатнашиш ҳақида умумий маълумотлар берилади.

Тарбиявий масалалар. Режанинг бу қисмида таълим ва тарбиянинг энг долзарб масалалари, тарбиявий ишларнинг стратегия ва тактикаси, синфда тарбиянинг қайси турига кўпроқ эҳтиёж борлиги, синф билан биргаликда ўқувчиларнинг ёши, мактаб муҳити ҳақидаги фикрлар жой олади. Режа тузишда тарбиявий масалаларни танлаш, тарбиявий чора-тадбирларни белгилашда мактабнинг муаммолари, албатта, ҳисобга олиниши лозим.

Синфнинг фаолияти турлари ва асосий вазифалари. Дунёқараш асосларини шакллантириб тарбиялаш. Режанинг бу қисмида ўқувчиларга дунёқараш асосларини шакллантиришга оид ишлар сиёсатни тушунтириш, оламнинг бир бутун материя эканлиги, табиат қонунлари ва ҳодисаларни шарҳлаш, тарихий ёдгорликларни томоша қилиш ва уларни асраш асосий ўрин эгаллайди.

Бу қисмда тарихий кунларни нишонлаш миллий анъаналарни (Навраз, меҳрижон байрамлари) ўтказиш ҳам киритилади. Тарбиянинг турини тўла амалга ошириш учун синф раҳбари ўз синфи ўқувчиларини тўғараклар ва клубларга ахзо қилиши лозим. Булар орқали эса синфда миллий ғоя асосида, ватанпарварлик ва байналминаллик, пок виждонлик, душманларга нафрат, сиёсий ҳушёрлик руҳида тарбиялаш лозим.

Сиёсий сезгирлик тарбияси ва жамоат фаолиятининг тараққиёти. Иш режасининг бу қисмида ғоявий, сиёсий, ватанпарварлик, ватан, дўстлик, байналмиллий тарбияга ўрин берилади. Тарбиявий иш режасининг бу қисмини тартибга келтиришда синф раҳбари ўқувчиларнинг фидокорлик ҳиссини такомиллаштириш, жамоат фаолиятини ва унинг жамиятдаги мавқеи, Ватан мадҳияси. Герби, Конституция ва байроғимиз, миллатлараро дўстлик, туристик ишлар. Ўлкашунослик, иқтисодий, экологик, сиёсий-махориф ишларини режалаштиришни лозим.

Сиёсий сезгирликни шакллантириш ва ривожлантиришда қуйидаги мавзуларни: “Ўзбекистон”, “Ҳарбий ватанпарварлик”ни дастлабки иш мавзуси қилиб олиш лозим. Бу нарсга илова қилиб сиёсий рўзнома ва ойномаларга обуна қилиш, уларни байналмиллий, дўстлик клубига ахзо этиш, сиёсий мактаб радиоканалининг шарҳловчилар синфига жалб қилиш, ҳарбий спорт уйинларга

жалб қилиш ҳам зарур. Ўқувчиларни бу нарсага жалб этиш уларнинг сиёсий савиясини кўтариши, Ватанга бўлган меҳрини оширади.

Синф раҳбари аввал бошданок шакллантириладиган ўқувчилар жамоаси фақат синф доирасида қолиб кетмасин. Ўй – ниятлари ва ишлари билан таълим муассасаси, шаҳар ҳаёти билан ҳам боғланиши учун чоралар кўради. У металл парчалари тўплаш, территорияларини йиғиштириш, дарахт кўчатлари ўтқазиш каби мусобақаларда ўқувчилар шахсий қувончи ёки ўз мағлубияти аламини бошдан кечирмасдан, умумий ҳулосани ва умумий ишга ўзлари қўшган ҳиссани таҳлил этишлари тўғрисида ғамхўрлик қилади. Афсуски ҳамма педагоглар ҳам бу қоидага риоя этишмайди. Улар асосий эътиборни синфнинг ички ишларига қаратадилар. Мусобақа, агар ундан жамоанинг ривожланиш даражаси ва ўқувчиларнинг ёш ҳисобга олинган тарзда фойдаланилса, жамоани шакллантиришнинг самарали воситаси ҳисобланади.

Синф ўз навбатида умутаълим муассасаси мусобақасига қўшилиши мумкин. Бу анча маъсулиятли иш. Унинг муваффақияти кўп жиҳатдан фаолларнинг уюшқоқлиги, ташаббускорлиги ва мустақиллигига боғлиқ бўлади.

Синф раҳбарлари ўқувчиларнинг ота-оналари билан ҳам хилма-хил машгулотларни бирга қилиб олиб боришга янада мақсадга мувофиқ бўлади. Бунинг учун ўқиш мобайнида иккита умумтаълим машгулотини ва ҳар бир синф ота-оналари учун 6 тадан 9 тагача машгулот ўтқазиш кузда тутилган. Машгулотлар шундай тарзда қилинадики, ота-оналар педагогика, психология ва физиология асослари изчил курсини ўзлаштириб, фарзандлари билан курсдан – курсга ўтгандек бўлишади. Курс ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига мувофиқ ва таълимнинг ҳар бир йилидаги таълим-тарбия вазифаларини ҳисобга олиб қилинган.

Ота-оналарга педагогик билим беришни амалга оширишда фақат билим бериб қолмасдан, уларни тарбия соҳасидаги амалий малака ва қуникмалар билан қуроллантириш, уларнинг педагогик фикрини уйғотиш, мустақил шугулланишга ундаш, мақсадга мувофиқ (тарбия нуқтаи назаридан) оила ички муносабатларини йўлга қўйиш гоят муҳимдир.¹⁰

Педагогик, маҳруза — педагогик билим беришнинг энг машҳур шакллари билан бири. Кейинги пайтларда ота-оналарга педагогик билим бериш кенг миқёс касб этиб, қорхоналардаги, клублар, маданият уйлари ҳузуридаги, турар жойлардаги ва ҳоказолардаги ота-оналар педагогика университетлари ва лекторийлари орқали турли шаклларда амалга оширилмоқда.

Ота-оналар учун лекцияларни аниқ материал, ижобий намуналар асосида, адабий манбалар, диапозитивлар ва бошқа қўлланмалардан фойдаланиб ўтқазиш мақсадга мувофиқдир. Ота-оналарнинг оилавий тарбия тажрибалари ҳақидаги шикоятлари гоят қизиқарли ва тушунарли бўлади.

Ота-оналарга педагогик билимларни маълум қилиб бериш қолмасдан, уларни ўз фарзандлари шахсини муҳаллақ қилишларига, ота-оналар ундан нима чиқишини олдиндан билишлари ва уни тарбиялаш режасини туза олишларига ургатиш яхши натижа беради.

¹⁰ Раҳимжонов Н. “Ўшлар иқтисодий тафаккурини шакллантиришда оиланинг роли” Т., 2005 (Б.М.И.)

Ота-оналаримизнинг юксак таълимий ва маданий даражаси педагогик ва психологик таъсир этиш сифатини оширишни талаб этади. Хуш, буни каерда урганиш мумкин? Энг яхшиси — ота-оналар билан бевосита муомалада, педагогларнинг бу йуналишдаги ижодий жамоа ишида урганиш мумкин.

Ўқиладиган махруза самарадорлигини ошириш мақсадида ҳар бир махрузада камида уч мақсад: кизиштириш, тушунтириш, ишонтириш мақсадининг амалга оширилишига эришиш муҳимдир. Агар бу мақсадларнинг биронтаси бажарилмаса, лекцияни муваффақиятли деб бўлмайди. Айтиб уталган ҳар бир мақсадга узига хос усуллар билан эришилади. Масалан, тингловчиларни сийкаси чиқмаган мукаддима билан кизикарли хикоя, парча ва хоказо), лекцияга янгилик жихатини киритиш бунда маълум бўлган ходисада тингловчилар эътибор бермаган қандайдир янги нарсани очилади), тингловчиларнинг қизиқишларини қаноатлантириш ва хоказолар билан кизиштириб олиш мумкин. Лекторнинг эътирослилиги, унинг ота-оналар кечинмаларига шерик бўлиши, уларнинг ҳис-туйғуларига таъсир курсатиши, ёркин, ҳаётий мисоллар ва хоказолар тингловчини ишонтиришга ёрдам беради. Ота-оналарда педагогик билимларни тулдириш, эгалланган билимларни фаол англаб етиш, улардан оилавий тарбияда фойдаланиш эътиёжининг кучайиши утказилган лекция самарадорлигининг муҳим мезони бўлади.

Биринчи ҳолда конференция анча аниқ тусда бўлади, шундан кейинги ҳолларда умумий тусда бўлиб, купрок ота-оналарни қамраб олади. Уларнинг қайсинисини танлашни синф раҳбарининг узи етилган муаммоларни, унинг бундай конференцияларни утказиш юзасидан шахсий тажрибасини, ўқув муассасасида қарор топган аъзоларни, ота-оналарнинг фаоллигини ва хоказоларни эътиборга олиб танлайди. Одатда конференция мавзуси синфда, таълим муассасасида, микрорайонда, жумҳуриятда, мамлакатда етилган муаммолар билан белгиланади. Шу муносабат билан конференция мавзусини ота-оналарнинг узлари, синф раҳбари, таълим муассасаси, район раҳбарияти ва хоказолар таклиф этишлари мумкин.

Ҳам назарий жихатдан, ҳам оилавий тажрибани танлаш ва умумлаштириш жихатидан пухта тайёрлаш ҳар қандай конференцияни утказишнинг сузсиз шартидир. Асосий тайёргарлик ишлари синф раҳбари раҳбарлигида амалга оширилади, у ота-оналар комитети билан биргаликда конференцияни тайёрлаш ва ташкил этиш режасини тузади.

ХУЛОСА.

Ушбу бўлимда Тарбиявий ишлар методикаси фанининг ҳозирги кундаги аҳамияти, мақсади ва вазифалари унинг тармоқлар қаби мавзулари ёритиб берилди. Демак бу фанни ўқитишдан мақсад келажакда талабларимизга таълим муассасаларида таълим — тарбияга давр талабларидан келиб чиққан ҳолда янгича ёндошишни, ишни сифат, мазмун жихатдан тўғри ташкил этишни ўргатишдан иборатдир.

Назорат учун саволлар.

1. Тарбиявий ишлар методикаси фанининг мақсад нималардан иборат?
2. Тарбиявий ишлар методикаси фанининг олдига қандай вазифалар қўйилмоқда?
3. Тарбиявий ишлар методикаси фанининг қандай йўналишлари мавжуд?
4. Тарбиявий ишларни тўғри йўлга қўйиш учун нималарга аҳамият қилиш керак?
5. Тарбиявий ишларни узлуксиз олиб боришдан мақсад нима?
6. Ҳозирги кунда “Тарбиявий ишлар методикаси” фанининг олдида қандай муаммолар мавжуд?
7. Бу муаммоларни бартараф этиш учун қандай чора – тадбирларни қўллаш лозим деб ўйлайсиз?
8. Ёшларни тарбиялашда “Одобнома” фанининг ўрни қандай деб ўйлайсиз?

Адабиётлар:

1. “Таълим тўғрисида”ги Қонун. Т., 1997.
 2. “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” Т., 1997.
 3. Каримов И.А. Баркамол авлод орзуси. Т., 1999.
 4. Тарбиявий ишлар методикаси. П.И.Рувинский. – Т. 1991 й.
 5. Ўқувчи маънавиятини шакллантириш (қўлланма) – Тошкент – 2000.
- Ж.Ғ.Йўлдошев.

Мавзу: Укувчиларни меҳнатсеварлик руҳида тарбиялашда синф раҳбарининг роли.

Режа:

- 1. Меҳнат тарбиясининг мазмуни.**
- 2. Меҳнат тарбиясини сингдиришда синф раҳбарининг тутган урни.**
- 3. Укувчиларнинг укув меҳнати ташкил этиш усуллари.**

Таянч иборалар.

Меҳнатга лаёқат, инсоннинг шаклланишида меҳнатнинг ўрни, аҳамияти, ишга ижодий ёндошиш, ишбилармонлик, меҳнатсеварлик, жисмоний меҳнат, ақлий меҳнат, ишни режалаштириш, меҳнатни уюштириш, ташаббускорлик, фойдали меҳнат, фаоллик, ишлаб чиқариш, лаёқат.

Меҳнат тарбиясининг мазмуни ҳилма-ҳилдир. У таълим муассасаларининг бутун ўқув-тарбиявий ишларини ўз ичига олади. Умумий тарзда айтганда, умумий таълим ва ҳунар ўқув муассасасидаги, меҳнат тарбияси фан асослари юзасидан ўқув меҳнати ва меҳнат таълимини ўз ичига оладики, уларнинг вазифаси ўқувчиларда ақлий ва жисмоний меҳнатга ижобий муносабатни шакллантиришдан ва уларни умумий политехник билимлар, меҳнат малакалари ва куникмалари билан қуроллантиришдан иборатдир. Лекин фан асослари юзасидан ўқув меҳнати ва меҳнат таълими фақат ўқув мақсадлари билан чекланмайди. Улар меҳнат тарбияси билан қўшилиб, ўқувчиларни маънавий, ақлий, жисмоний ва эстетик ривожлантиришнинг муҳим асоси бўлиб майдонга чиқади. Ўқиш билан қўшилган ижодий меҳнатда ўқувчиларнинг барча қобилиятлари ривожланади ва такомиллашади, улар шунинг ҳақиқий-маънавий сифатлари шаклланади.

Ўқувчиларнинг ижтимоий фойдали меҳнати меҳнат тарбияси бутун системасининг асоси ҳисобланади. Бундай меҳнат деганда ўқувчиларнинг таълим муассасаси, район ва бутун мамлакат турмушида бевосита фаол иштироки шаклида амалга ошириладиган, умум фойдаси учун қилинадиган баҳоли – қудрат мақсадга мувофиқ меҳнат фаолияти тушунилади. Бу меҳнат кунгилли бўлиб, аксарият ҳолларда унга ҳақ тўланмайди.

Ижтимоий фойдали меҳнатга қуйидагилар киради:

- жамоат иши - ўқувчилар жамоасини уюштириш, уни ҳақиқий-сиёсий тарбиялаш, аҳолига оммавий-маданий хизмат кўрсатиш мақсадларига хизмат қиладиган фаолият;

- ўз-ўзига хизмат қилиш - ўқув муассасаси жамоаси оила фойдасига қилинадиган ижтимоий фойдали меҳнат;

- унумли меҳнат - ўқувчиларнинг ўқув билим юрти шароитида (ўқув уста хонаси, ўқув билим юрти ҳузуридаги уста хоналарда) бўлганидек, ишлаб чиқариш соҳасида (фабрикалар ва заводларда, кол хўзлар ва сов хўзларда ва ҳоказо) ҳам моддий бойликларни яратиш билан боғлиқ ижтимоий фойдали меҳнат фаолияти.

Бироқ айрим меҳнат турларининг тарбиявий аҳамияти бир ҳил эмас, уларнинг ҳар бири ўз хусусиятларига, афзалликларига ва қийинчиликларига

эга. Улардан фақат энг муҳимларини кўриб чиқамиз.

Оилада ва таълим муассасасида ўз-ўзига ҳизмат қиқлиш – бу энг қулай ва кундалик меҳнат туридир. шахсда меҳнатсеварликни тарбиялаш, уни тобора муршккаблашиб орадиган меҳнат фаолияти турлари билан ошно этиш шундан бошланади. Куп йиллик тажрибанинг кўрсатишича, тарбия умумий системасида бу меҳнатни педагогик жиҳатдан тўғри ташкил этиш ўз-ўзига ҳизмат қилишга доир бу меҳнат я ҳши одатга айланади, фақат мажбурият эмас, ўқувчиларнинг эҳтиёжи бўлиб қолишга ёрдам беради.

Тарбияланувчини ўз-ўзига ҳизмат қилишга ўргатиш оиладан башланади. У меҳнат тарбияси вазифаларини ҳал этишга энг кўп даражада самарали кўмаклашиши учун уни қандай ташкил этиш керак?

Меҳнат тарбиясининг биринчи босқичи шахсларни кичик ва мазкур ёш учун мос келадиган меҳнат топшириқларига аста-секин ўргатиш ҳисобланади. Ота-оналар шахсларнинг уз-узига ҳизмат кўрсатиш меҳнати мажбуран эканлигини, мустақил бажариш мумкин бўлган нарсаларни катталар қилишига мажбур этиш я ҳши эмаслиғни тушунишларига ёрдам беришлари керак.

Иккинчи босқич меҳнат турларини уз-узига ҳизмат курсатишдан умуман оилага ҳизмат кўрсатишгача кенгайтириш ҳисобланади. Кичик ёшдаги тарбияланувчилар укаси ёки синглисининг палғтосидаги узилиб кетган тугмасини қадаб, сочиқ ва даструмолларни дазмаллаб, отасининг кастюмини тозалаб қўйишга қодирдир. Даставвал бу ишлар ота-онанинг ташаббуси билан бажарилиши мумкин, лекин кейинчалик оиланинг бошқа ахзоларига уз ташаббуси билан ёрдам бериш эҳтиёжини аста-секин тарбиялаб бориш керак. Бунинг сабаблари ҳар қил бўлиши мумкин. Масалан, бугун ота чарчаган, шунинг учун уни уй ишларидан озод қилишга ҳаракат қилиш керак бугун она нимадандир ранжиган, уни қувонтириш - ҳонани тозалаб чиқиш, металл идиш-товоқларни ярақлатиб қўйиш керак.

Оилага ҳизмат кўрсатишга доир меҳнат кўникмалари ривожланиши билан ўқувчиларнинг меҳнат фаолияти соҳасини аста-секин кенгайтириш, муҳтож бўлган бошқа кишиларга меҳнат ёрдаи курсатишга жалб этиш муҳимдир. Бу ўзига ҳос худбинликни, фақат узига яқинлари учун иш бажаришга тайёрликни бартараф этишга кумаклашади.

Меҳнат тарбиясини сингдиришда синф раҳбарининг тутган ўрни.

Меҳнат тарбиясида тарбияланувчиларнинг ўзига ҳос хусусиятларини ҳисобга олиш ҳам муҳим ҳисобланади. Жумладан, жисмоний заиф шахсларга уларни меҳнатдан озод қилмаган ҳолда кичик ишни топшириш ва уни очиқ ҳа-вода бажариладиган қилиб танлашга ҳаракат қилиш, шу билан улар саломатлигини мустаҳкамлашга интилиш керак. Асабий шахслар учун уларни тинчлантирадиган, вазмин ҳолатга туширадиган меҳнатни излаб топиш керак. Қизларнинг кашта кашта тикиши, тўқиши, ўғил шахсларнинг ишлаб чиқариш-техника соҳасидаги қўл меҳнати билан шўғулланишлари фойдалидир. Китоб ўқиш ва бошқа ўтириб бажариладиган, меҳнат турларига қизиқадиган шахслар учун ҳаракт қилиш ва мускулларни машқ қилдиришни талаб этадиган ишларни танлаш мақсадга мувофиқдир. Ва аксинча, агар шахс кўп югурса, турли

ҳарактли ўйинларни ўйнаса, унга ўтириб бажарадиган ишни бериш керак.¹¹

Ҳаёли паришон тарбияланувчига диққат-эътибарни жамлашни талаб этадиган меҳнатни: сутни қайнатишни, ту ҳум пиширишни, ювиб қўйилган чойшаб ва курпа-ёстик жилдлари куриб кетмаслигини кузатишни, уз вақтида товукларни боқишни, синчиковлик билан резавор бута ша ҳчаларини қирқишни, белгиланган вақтда магазинга ҳарид қилишга бориб келишни ва ҳоказоларни топшириш мумкин. Иродаси буш шахслар учун улар ҳар бир ишни охиригача етказишлари муҳимдир. Уларга узлари учун қизиқарли бўлиб кўринмаган меҳнатни топшириш ва аста – секин улар иродавий куч – ғайрат кўратишларга эришиш фойдалидир. Дангасаликка мойил бўлган ёки ёнгил-елпи ишлайдиган шахслар учун аксинча, дастлаб уларни қизиқтира оладиган, уларнинг ижодий фикрларни ўйғотадиган ишни танлаш керак.

Турмушнинг ҳар бир ҳолати учун тавсия бериш қийин. Лекин бўлажак педагоглар меҳнатдан тарбия воситаси сифатида фойдаланганда энг муҳим нарса – меҳнат топшириқларига ёндошиш кераклигини ўз ҳамкасблари, синф раҳбарилари билан тез – тез маслаҳатлашишни ёддан чиқармасликлари керак.

Ўқувчиларнинг ўқув меҳнاتини ташкил этиш усуллари.

Ўқувчиларнинг ўқув меҳнатини ташкил этишда меҳнат топшириқларини бажариш жараёнида уларнинг билиш фаолиятини фаоллиштириш муаммоси ғоят муҳим ҳисобланади. Бу ерда гап фан асослари билимларини топа олиш ва меҳнат таълимида қўллашга уларнинг ўзларни қандай ўргатиш, кўр – кўрона эмас, онгли ишлашларини қандай ўргатиш ҳақида бормоқда. Бу муаммони ҳал этиш меҳнат топшириқлари хусусиятларига боғлиқ. Мамлакат таълим муассасалари илғор тажрибасининг кўрсатишича, агар ўқувчиларга саноат меҳнاتининг айрим нисбатан жўн турлари (масалан, мазкур жараёнга олдиндан созлаб қўйилган дастгоҳда айрим мураккаб бўлмаган жараёнларни бажариш ёки конвейрда ишлаш ва ҳакозо) топширилса, бундай меҳнат одатда улардан билимни қўллашни талаб этмайди. Ўқувчилар олдида комплекс вазифалар қўйилганда аҳвол кескин ўзгаради.

Бундай топшириқларни бажаришда ўқувчилар ўзлари ҳаракт қила бошлаш олдиндан кўпгина нарсаларни ўйлаб кўришлари керак бўлган реал вазиятларга дуч келидлар. Булар буюмларни конструкция қилиш, деталларга аниқ ишлов бериш, уларнинг те ҳник талабларига мос бўлиши масалалари, материалларни танлаш, операцияларининг те ҳнологик кетма – кетлигини ўргатиш, асбобларни танлаш, қатнашчилар ўртасида меҳнатни тақсимлаш, ускуналарни меҳнат унумдорлигини оширадиган, бракни камайтирадиган мосламалар билан жиҳозлаш масалалари ва ҳакозолардир. Бу ва кўгина масалаларни ҳал этиш математика, физика, чизмачилик ва бошқа билимларни қўллашни талаб этарди.

Қишлоқ ҳўжалик меҳнатида ҳам шунга ў хшаш нарса кўзга ташланади. Агар таълим муассасалар ўқувчилардан айрим, анча жўн қишлоқ ҳўжалик ишларида (масалан экинларни чопиқ қилишда, экинларни суғоришда, ҳосилни йиғиштириб олишда) фойдалансалар, бундай ишлар одатда юзаки, фикрлаш

¹¹ Р.Сарсёнбаева “Меҳнат таълими негизида ўқув – тарбиявий тадбирлар ўтказишнинг илмий методик асослари” номзодлик диссертацияси, Т., 2004.

фаолиятсиз ва фан асослари билимларидан фойдаланмасдан бажарилади.

Ҳар қандай қўл меҳнатига ўргатишни хунармандчилик деб аташ, токарлик ёки бошқа дастгоҳда, тикув машинасида ҳар қандай ўргатишни политехник меҳнат деб ҳисоблаш нотўғри бўлади. Ишнинг моҳияти уни қаедай қуроллардан фойдаланиб бажаришда эмас, баки меҳнатнинг ўз хусусияти, ақлий мазмуни қандайлигидадир.

Жамият фаровонлиги йўлида қилинадиган ижтимоий фойдали, унумли меҳнат – ўқувчиларга тарбиявий таъсир кўрсатиши жиҳатдан энг аҳамиятли меҳнатдир. Бундан ташқари, у энг кўп тарқалган меҳнат бўлиб, шаҳар таълим муассасаларда ҳам қишлоқ таълим муассасаларда ҳам қўлланилади. Унда ўқувчиларнинг иштирок этиш шакллари ҳам ҳилма – ҳилдир. Биз ўқув билим юрти ўқувчилари меҳнат бирлашмалари деб ном олган меҳнатнинг фақат айрим шаклларига тўхталиб ўтамиз. Улар фақат меҳнат тарбиясида эмас, шу билан бирга ҳовий – сиёсий, ақлий, ахлоқий, эстетик, жисмоний, иқтисодий, экологик тарбияда ҳам ғоят муҳим аҳамиятга эгадир. Ўқувчиларни жамоат ишлаб чиқаришида онгли ва ижодий иштирок этишига тайёрлашда, шунингдек касб танлашда ҳам уларнинг аҳамияти кам эмас. Меҳнат брлашмаларидаги ишни ташкил этишнинг методик масалалари кўпгина ўқув қўлланмаларида ўз аксини топган. Уларда асосий эътибор даставвал шунга қаратиладики, ўқувчиларнинг меҳнат брлашмалари – бу улар мустақил меҳнат ҳаётининг биринчи ўқув муассасаси, топширилган иш учун юксак маъсулиятни тарбиялаш ўқув муассасасидир.¹²

Жисмоний ва ақлий меҳнатга бирдай ҳурматда бўлиш каби ҳислатларни шакллантириш ўсиб келаётган ёш авлоднинг тарбиясидаги энг муҳим вазифалардан биридир.

Республикамизда бозор иқтисодиёти шароити шаклланаётган бир кезде ўқувчиларда турмушга ва меҳнатга янгича муносабатни, лаёқатни шакллантириш – меҳнат тарбиясининг асосий мақсадларидан биридир. Бунда албатта, ишлаб чиқаришнинг асосий шакллари, айниқса иқтисодий муносабатларнинг Янг – янги омилларини, уларга таниш ҳизмат турларини белгилаб олиш даркор. шахсларда хунар ва касбга бўлган муҳаббатни уйғотиш жараёнида уларнинг ижобий ҳислатларини шакллантиришга ҳам эътибор қаратиш лозим. Тарбияланувчиларни қуйи синфдан касбга йўналтириб, 9 синфни тугатганларида академик лицей ёки касб хунар коллежларига йўлланма бериш мақсадга мувофиқдир.

Тарбияланувчиларни бозор шароитига ўргатишнинг ўзи уларнинг ҳалол ва фидокорона меҳнати туфайли фойда олиш ҳақидаги амалий билимларини бойитади.

Тарбияланувчиларни жамоа бўлиб ҳамкорликдаги меҳнати натижасида маҳсулот сони ва ҳизмат турларини ошириш мумкинлигига ўргатиш лозим. тарбияланувчиларнинг қурилиш майдончалари, ёрдамчи йғим – терим отрядлари ва биргадалари сафларида хунармандчиликлари билан шўғилланишлари, уста шогирд ўқув муассасасиларига қатнашиб халқ амалий санъатида, беморларни парвариш қилишда ва нафақа хўрларга ҳизмат кўрсатиш

¹² М.Мавлянкулов «Баркамол авлодни тарбиялашда меҳнат ва касб тарбиясининг роли» Т., 2005 (Б.М.И.)

бўлимларидаги, ҳовлиларни ва кўча куйларни тартибга келтиришдаги, саноат – кор хоналарида, ҳисоблаш марказлари, касал хоналар ва ўқув муассасасигача таълим муассасаларидаги ишларни алоҳида қўллаб қувватламоқ лозим. Улар бу ишларнинг барчасидан фойда топиш малаксини ошириб бориш керак. Бозор муносабатлари бугунги кунда жа ҳонда тан олинган моддий барқарорлик ва одамларнинг иқтисодий фаолиятини рағбатлантириб турадиган бирдан – бир восита эканлигини англамоқ керак.

Бу муносабатларда юқори кўрсаткичларга эришиш учун қатъий интизомга, теҳник ва иқтисодий билимга, малакали мутахассисларга, ишни тўғри ривожлантиришга асосланади. ўқувчи бозор қарама қаршиликларини ва уларни бартараф этиш йўллариини ҳам топа билиш керак.

Бугунги кунда мукаммал иқтисодий тарбияни такомиллаштирмасдан иш қилиб бўлмайди. Шу боис педагоглар, синф раҳбари, ўқув муассасасидан ташқари таълим муассасаси ходимлари нафақат билим беришлари, балки тарбияланувчиларда иқтисодий фаолият малаксини ҳосил этиш, бозор муносабатлари шароитида мустақил фикрлашга ўрганиш лозим бўлади. шахсларга савдо ва хизмат соҳасидаги Янги иқтисодий термин ва тушунчаларни ўргатиш, уларни қандай қўллаш кўникмаларини шакллантириш лозим.

Ишга ижодий ёндошувининг ривож, топқирлик, иҳтирочилик, ишбилармонлик, фаоллик ва ташаббус туфайлигина юқори Самара берувчи фойда юзага келиши мумкинлиги тушунтирилса, ўқувчилар иқтисодий фаолиятда мувафқият қозонади.

Ўқув муассасаси бирлашмалари, ширкатлари фаолиятини назорат қилиш, ўқув муассасасининг ўзини- ўзи бошқаруви орқали олиб борилади. шахслар томонидан топилган даромад улар иҳтиёрида қолдирилади. шахсларнинг розилиги билан тарбияланувчилар меҳнат бирлашмалари, ширкат ва корхоналардан даромад фақат иш ҳаққи сифатида туланма, балки ўқув муассасаси вужудига жамоа тузилмалари жамағармасига ҳам ўтказилиши ҳам мумкин.

Таълим муассасаларда кичик бизнесни ташкил этиш, тарбияланувчиларни мустақил ҳаётга тайёрлашда муҳим омил ҳисобланади.

Сўзсиз уларда бир – бирини қўллаб қувватлаш, меҳрибонлик, ҳомийлик, ёрдам каби фуқаролик эътиқодлари ва фазилатлари шакллантириб борилади.

Бозорнинг ахлоқий ва ҳуқуқий меъёрлари бу инсоний ахлоқ меъёрларининг ўзгинасидир. Булар:

- ҳалоллик, берилган сўзнинг ишончли ва қатъиятлилиги, батартиблик, ижрочилик, мажбурий меҳнатни ташкил қилиш, кредит ва қарзларни қоплаш, брокер (воситачи)лик ишларини олиб бориш, ҳушмомилалак, шерикка, истеъмолчига бўлган ҳурмат ва ҳақозолар. уларнинг бариини ўқувчига сингдирилиши лозим.

Таълим муассасаларида ривожланган назоратли, бозор муносабатларини ташкил қилиш бўлғуси бизнесмен ва ишбилармон кишиларни шакллантириш, уддабурон ҳўжалик юритувчи, иқтисодий фикр ва мушоҳадаси ривожланган одани тайёрлаш имконини беради. Меҳнат тарбиясида шахсларни тизимли

иқтисодий билимлар билан кўроллантириш, иқтисодий қонунлар ва қрама – қаршиликлардан оқилона фойдалана оладиган қилиб тарбиялаш жуда муҳимдир.

Бу ишларнинг ҳаммаси самарали касбга йўналтириш ишларини таъминлашга қаратиладиган бўлиб, касб танлаган ўсмирга ёрдам бериш ва унинг маҳоратини, иқтидорини намоёни этиш лозим.

Тажрибаларни таҳлил этиш шуни кўрсатадики ҳар қандай меҳнатни ташкил этишнинг асосий босқичлари: режалаштириш ва тайёргарлик ишлари, ишнинг бошланишини ташкил этиш ва ўқувчиларни иш жойларига тўғри тақсимлаш, мусобақа ва ўзаро ёрдам элементлари бўлган меҳнат жараёнининг ўзини уюштириш, ишни уюшқоқлик билан тамомлаш ва уни баҳолашдан иборат. Режалаштиришда: ишни тўғри боришини, уюшқоқлик билан тугалланиши, меҳнатни ҳисобга олиш ва баҳолаш шакллари кузда тутиш зарур. Ишни тўғри бошлаш, ўқувчиларни иш жойларига энг мақсадга мувофиқ тарзда тақсимлаш келгуси бутун ишлар учун ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир. Ўқувчиларда меҳнатга доимий психологик ва Амалий тайёргарлик ҳар доим ҳам шаклландмаслигини назарда тутиш керак. Айримлар дарҳол ишга киришишни баъзолар эса аксинча ишлашни истамайди. Шунинг учун меҳнатни ташкил қилишда авваломбор мойилликни келтириб чиқариб бажариладиган меҳнат жараёнига йўл йўриқ бериш, қизиқтириш лозим. Бу меҳнатни психологик эҳтиёжга айланишида энг керакли шарт ҳисобланади. Меҳнатнинг мақсади аниқлангач уни тақсимлаш бошланади. Яқка ҳолдаги топшириқларни бериш кўпинча яқши натижаларга олиб келади. Яқка тартибдаги иш ҳар бир ўқувчининг қобилияти ва меҳнатини яқшироқ ҳисобга олига ёрдам беради. Лекин шу билан бирга у жамоа иши ва ўқувчининг ўз – ўзини бошқариш аҳамиятининг пасайтиради. Синфларга ажралиб умумий синф билан топшириқни нормада бажариш усули ҳам мавжуд. Лекин бу усул ҳам ўзини унчалик оқламайди чунки унда ҳар бир синф ахзосини ва унинг меҳнат натижалари тенглашиб қолади. Кўпчилик тажрибаларда кичик синфлар (5-10 та) кишидан иборат синфларда иш бир оз яқшироқ бориши кузатиладиган бунда ўқувчиларни ўз – ўзини бошқаришини кенг ривожлантириш ишни осон режалаштириш назоратини яқшироқ ўрнатиш, натижаларини ҳисобга олиш имконияти туғилади.

Педагог ўқувчиларнинг бевосита фаолияти давомида меҳнатга муҳаббатни тарбиялашнинг барча усуллари моҳирона қўллаши керак. Бир шахснинг чиройли ва тартибли бажарган иши билан фаҳрланиш бошқасига одоб билан мулоҳаза қилиш, ўз меҳнати билан ёрдам кўрсатиш, кичикроқ бўлган интилишни қўллаб қувватлаш, рағбатлантириш буларнинг ҳаммаси ўқувчиларнинг маънавий қиёфасини шакллантиради.

Меҳнат қилинаётган пайтда мусобақа ва ўзаро ёрдамни ташкил этиш алоҳида катта тарбиявий қийматга эгадир. Айни пайтда ишнинг бошқа томонини ҳам унитмаслик керак. Бахзан иш суърати кетидан қувиш унинг сифати пасайишига жисмонан заиф ўқувчиларнинг чарчаб қолишига олиб келиши мумкин.

Хулоса.

Республикаимизда бозор иқтисодиёти шароити шаклланаётган бир кезде ўқувчиларда турмушга ва меҳнатга янгича муносабатни, лаёқатни шакллантириш – меҳнат тарбиясининг асосий мақсадларидан биридир. Бунда албатта, ишлаб чиқаришнинг асосий шакллари, айниқса иқтисодий муносабатларнинг Янги – янги омилларини, уларга таниш хизмат турларини белгилаб олиш даркор.

Ишга ижодий ёндошувининг ривож, топқирлик, и хтирочилик, ишбилармонлик, фаоллик ва ташаббус туфайлигина юқори Самара берувчи фойда юзага келиши мумкинлиги тушунтирилса, ўқувчилар иқтисодий фаолиятда мувафқият қозонади

Назорат учун саволлар.

1. Меҳнатнинг мазмуни нималардан иборат?
2. Меҳнатни ташкил қилишда нималарга эътибор бериш керак?
3. Ёшларнинг меҳнатга лаёқатини ўстириш учун нима қилиш керак?
4. Меҳнатга оид мақолларни биласизми?
5. Ёшларнинг меҳнатни кадрлайдиган бўлишларида оиланинг роли қандай?
6. Таълим муассасаларида меҳнат тарбияси қандай йўлга қўйилган?
7. Ҳозирга кунда шанбаликлар керак деб ўйлайсизми?
8. Меҳнат тарбиясини тўғри йўлга қўйиш учун рағбатлантиришнинг ўрни қандай деб ўйлайсиз?

Адабиётлар

1. Котов В. Воспитательная работа в школе: опыт и проблемы. – СПб: Сев.сияние 2003.
2. Ғайбуллаев Н. ва бошқалар. Педагогика. Т., 2000.
3. Зиёмухаммедов Б., Абдуллаева Ш. «Педагогика». Т., 2000.
4. «Педагогика» В.А.Сластёнин, И.Ф.Исаев, А.И.Михёнок, Е.Н.Шиянов. Москва. «Школьная пресса». 2004
5. Маҳкамов М. «Бўлажак тарбиячиларнинг педагогик мулоқат маданиятини шакллантириш» номзодлик диссертацияси. Т., 2005.

Мавзу: Укувчилар онгига педагогик таъсир кўрсатиш методикаси.
РЕЖА:

- 1. Педагогик таъсир ҳақида тушунча.**
- 2. Педагогик таъсирнинг усуллари.**
- 3. Кичик ёшдаги болалар онгига таъсир этиш методикаси.**

Таянч иборалар.

Педагогик таъсир талаб, бевосита ва билвосита талаб, истикбол, рағбатлантириш, жазолаш, жамоатчилик фикр, таъсир кўрсатишининг методик асослари.

1. Педагогик таъсир ҳақида тушунча.

Педагог ўз усуллари йўқ нарсадан яратмайди, уларни ўйлаб топмайди. У болалар ҳаётини педагогик жихатдан мақсадга мувофиқ тарзда ташкил этиш вазифаларига жавоб берадиганларини танлаб олади.

Педагогик таъсир кўрсатиш моҳияти - педагог томонидан болалар онгига ижобий таъсир қилиш, уларни ишонтириш мақсадида таъсир этиш.

Педагогика фанида бу масала энг муҳим ва долзарб муаммолардан бири бўлиб ҳисобланади.

Педагогик таъсир тарбия тизимини услубий бўлимнинг таркибий қисмидир (3-мавзу, 2-чи жадвалга қаранг).

Бундан ташқари, педагогик таъсир, хусусан, педагогик талаб, педагогик жараёнини бошқариш заруриятидан келиб чиқади. Педагогик таъсир барча таълим - тарбия жараёнида кенг тарқалган, чунки ўқитувчи ҳам дарсларда, ҳам дарсдан ташқари вақтларда болаларни бошқаради.

Педагогик таъсирни усуллари.

Педагогик таъсир кўрсатишнинг асосий усуллари: талаб, истикбол, рағбатлантириш ва жазолаш, жамоатчилик фикридир. Талаб педагогик тажрибада жуда кенг тарқалган усул бўлиб, таълим ва тарбия жараёнида педагогнинг тарбияланувчига шахсий муносабатни намоён бўлиш йўли билан у ёки бу хатти ҳаракатларнинг рағбатлантиришини таъминлайди. Истикбол - таъсир кўрсатишнинг жуда таъсирчанг усули бўлиб, у болаларнинг хатти-ҳаракатларини улар олдида мароқли мақсадлар қўйиш йўли билан таъминлайди. Рағбатлантириш ва жазолаш тарбиянинг энг анъанавий усули бўлиб, Болалар ҳулқ-атворида тузатиш киритишда, яъни фойдали хатти-ҳаракатларини қўшимча рағбатлантириш ва тарбияланувчиларнинг номақул хатти-ҳаракатларини тўхтатишни таъминлайди. Жамоатчилик фикри таъсир кўрсатишнинг қудратли усули бўлиб, Болаларнинг ижтимоий фойдали фаолиятини ғоят ҳар томонлама мунтазам рағбатлантириб боришни таъминлайди.

Кичик мактаб ёшидаги болалар онгига педагогик таъсир кўрсатиш методикаси.

Тарбия жараёнида самарали натижаларга эришиш учун педагогик таъсир кўрсатиш усулларида тўғри фойдаланиш зарур. Талаб педагогик таъсир кўрсатишнинг бошланғич усули бўлиб, тарбияланувчиларнинг муайян

фаолиятини рағбатлантиришнинг ёки тўхтатишини аниқ, амалий ҳамда, ахлоқий сифатларини намоён қилишни таъминлайди.

Талаб қилиш усули болаларнинг кўпинча ахлоқий сифатларини шакллантиришга ёрдам беради. Лекин тарбияланувчиларда ўзига нисбатан масъулият ва талабчанликни ривожлантиришда алоҳида вазифани бажаради.

Педагогик таъсир кўрсатиш усули бўлган талабнинг ахамияти катта ролр ўйнайди. Ўқитувчи болалар билан ишлар экан, бинобарин уларнинг фаолиятини ташкил этар экан, ўз кўрсатмалари билан ўқувчиларнинг айрим характерини рағбатлантиради.

Ўқитувчи томонидан берилган барча кўрсатмалар ва тушинтиришлар, мулохаза ва танбехлар педагогик таъсир кўрсатишнинг энг муъим усули бўлган талаб қилишнинг тўғри шаклларида айтилади. Шунинг учун педагогнинг талабсиз ўқувчиларнинг ўқув ва ижтимоий фаолиятини ташкил этишни тасаввур этиб бўлмайди.

Талаб мазмун жихатдан ҳам, шакли жихатдан ҳам ривожланиб боради. Педагог тўппа-тўғри талабни қўяр экан, болалар билан муайян муносабатларга киришади ва айнаи вақтда уларда бажариладиган фаолиятга муносабатини шакллантиради. Тарбиячининг болага ва қилаётган ишларга бўлган муносабати характерига мос келадиган барча бевосита талаблар уч группага бўлиши мумкин.

Биринчи группа - педагогнинг тарбияланувчига бўлган ижобий муносабатини ифодалаш учуг боғлиқдир. Булар илтимос, ишонч, мақуллашдир. Уларни ижобий талаблари деб атаймиз.

Бевосита талабларнинг иккинчи группасининг тарбиячиси болаларга бўлган муносабатини яққол ифодалайди, балки тарбияланувчиларнинг рағбатлантирувчи фаолиятга бўлган қарор топган муносабатларига асосланади. Булар: буйруқ, маслаҳат, таъна, шартли талаб, илтимос, ўйин шаклидаги талаблардир. Уларни бетараф талаблар деб атаймиз.

Бевосита талабларнинг учинчи группаси тарбияланувчининг фаолиятига у ёки бу ахлоқий сифатларини намоён қилишга салбий муносабатларни намоёйиш қилади. Булар: фош қилиш, ишончсизлик билдириш ва дўқ қилишдир. Уларни салбий талаблар деб атаймиз. Ишонч билан талаб қилиш энг кучли тарбиявий воситадир.

Педагогнинг талаб қилиш махорати, унинг болалар ишини ташкил этиш, улар меҳнат қилиш махорати билан мустаъкам боғлиқдир. Педагог талабларнинг турли шаклларида қанчалик кўпроқ фойдаланса, таъсир самарали бўлади. Маълумки, ўқувчи осон ва ёқимли иш билан шуғулланишига мажбур қилиш бошқа гап, бажаришга эришиш эса бутунлай бошқа гап.

Педагог вазият билан у тақозо қилган педагогик таъсир кўрсатиш усулининг бирор шакли ўртасидаги боғланиш муъим ахамиятга эгадир.

Назорат саволлари:

1. Педагогик таъсир курсатиш хақидаги тушунчангизни изохланг.
2. Ўқувчи онгига таъсир курсатиш усуллари қайсилар.

Мавзу: Бошлангич синф укувчиларини ўз-ўзини бошқаришга ургатишда педагогик раҳбарлик.

РЕЖА:

1. Болалар ўз-ўзини тарбиялашда педагогик раҳбарлик ўқитувчи фаолиятининг таркибий қисми сифатида.
2. Ўз-ўзини тарбиялашнинг моҳияти ва шахс камолатидаги аҳамияти.
3. Бошлангич синф болаларни ўз-ўзини тарбиялашда педагогик раҳбарликларнинг хусусиятлари ва усуллари.
4. Адабиётлар.

Таянч иборалар: ўз-ўзига хизмат, ўзини англаш, ўз-ўзини намоён қилиш, ўз-ўзини назорат қилиш, ўз-ўзини ҳис қилиш, ўз-ўзига таъсир қурсатиш, ургатиш, раҳбарлик қилиш.

Укувчиларнинг ўз-ўзини тарбиялашда педагогик раҳбарлик - ўқитувчи фаолиятининг таркибий қисми сифатида.

Педагог касби қизиқарли ва мураккаб касбдир. Бу касб жуда катта ғоявий мазмунга эга, ўқитувчи меҳнатининг ижтимоий аҳамияти ҳам катта. Негаки авлодлар тақдири жамият-келажаги ўқитувчилар қўлида. Ижтимоий онгни аҳоли маданиятини, миллий ғоя ва истиқлол мафқурасини, қизиқишларни ва эътиёжларни таркиб топтириш билан боғлиқ бўлган ўқитувчи фаолиятининг ижтимоий аҳамияти каттадир.

Айни вақтда ўқитувчилик касби энг мураккаб ва қийин касблардан биридир. Тарбияланувчиларнинг тақдири учун масъулиятли жуда катта. Шунинг учун ўқитувчи сифатларига қўйиладиган талаблар жуда катта ва юқори булиши керак. Ўқитувчининг ақл-идроқи, билими, хатти-ҳаракати, ҳамма нарсалар ўқувчилар, ота-оналар теварак атрофидаги кишилар томонидан доимо танқидий таълил қилинади. Агар ўқитувчининг маънавий қиёфаси ўқувчилар ёки ота-оналарнинг тасаввурига озгина булсада мос келмаса, орада келишмовчилик бўлиши муқаррар.

Педагог фаолиятининг қийнчилиги яна шундан иборатки, унинг натижалари дарҳол кўринмайди уларни хатолар тузатиш қийин бўлган вақтида аниқланади педагог муомала ва педагог таъсир кўрсатиш ҳам ўзига хос ва мураккаб, ўқитувчилик фаолиятининг махсули бошқа кишининг психик ва жисмоний қиёфасида, унинг билимлари, малакалари, характер ўсислатларида, уйғунликка эришиш-педагогнинг вазифаси.

Шундай бўлса ҳам педагогнинг ўз фаолияти объекти-тарбияланувчи билан ўзаро алоқаси асосий қийнчиликни ташкил этади. Педагогнинг фаолият объекти бўлгани учун ҳам, шундай тарбиянинг муваффақияти фақат тарбияланувчининг педагог, тарбия жараёнига. Ўзига бўлган муносабатига боғлиқ эмас. Тарбия доимо ўз-ўзига тарбиялашни назарда тутди ва у билан чамбарчас бирикиб кетган. Ўқувчини бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтказиш зарурати натижасида пайдо бўлган жуда кўп сонли педагог вазифаларни ҳал этиш педагоглик фаолиятининг моҳиятини ташкил этади. Хар бир педагогик

вазифа бир неча вариантда хал этилиши мумкин, лекин педагог доимо улардан энг яхшисини топиши керак.

Ўқитувчилик фаолиятини тегишли қобилият ва малакалар қанчалик осон ижод қиларди! Лекин ҳар бир устаннинг ўз табиати ва ўз характери уч услуби ва ният булажак нарс ҳақидаги ўз тасаввури, ўзинг ахлоқий ва эстетик модели бор.

Кишининг мураккаб камолоти натижасида улар ниманинг махсус эканлигини фикрлаш қийн булади. Унга купрок таъсир курсатади: мазкур педагогик таъсирни, бошқа ижтимоий таъсирларни ёки табиий истхедод куртакларими?

Бунда шахсга кўрсатиладиган барча таъсирларни мувофиқлаштириш, уларни кординациялаш. Ҳар доим педагог зиммасига тушади.

2. Ўз-ўзини тарбиялашнинг моҳияти ва камолатидаги аҳамияти.

Ўз-ўзини мувофиқлаштириш ва ўз-ўзини бошқариш шахсининг таркибий элементларидан биридир. Улар шахснинг хусусиятлари таркибига киритилади, бироқ ўз-ўзини бошқаришнинг турли хусусиятлари у ўзини намоён қилиш бир хил кўринишда бўлмайди, баъзо ҳолларда бундай хусусиятлар ортиқ даражада купайиб кетган бўлади.

Ўз-ўзини бошқаришнинг олий даражаси ўз-ўзини тарбиялашдир, ўз-ўзини тарбиялаш бўйича педагогика ва психология фан олимлари қизиқ ва оригинал тадқиқотларни ўтказмоқдалар.

Шулардан бири И.Ротининг «Бошқалар орасида ва ўзи ёлғиз» китобидир. Болалар ҳаётини туғри ташкил этиш, уларни бутун тарзда тарбиялашни ташкил этиш мақсадларида у болаларни турмуш меҳнатига, ўз-ўзини бошқаришга жалб қилади.

Бошланғич синф ўқувчиларининг мустақил-ликларини умумий сурхатда ҳаракат қилади, билимларини айнан ўз-ўзини бошқариш белгилайди. Бошланғич синфларда ўз-ўзини хизматларини ташкил этиш тарбиячидаги доимий эътиборни ва турли методлардан фойдаланишни талаб қилади. Болаларга режим бўйича яшаш, бир режим жараёнида иккинчисига осойишда утиш одатлантирилган экан, ўқитувчи болаларнинг мустақилликларини, ҳаракатларини кўрсатиш ва тушунтириш орқали рағбатлантиради, ўз-ўзига хизматни уюштиради. У болаларга меҳнатни ўйиндан фарқлашларига ўргатади.

Педагог энг аввало ўқувчиларда меҳнатнинг мақсадини болаларга ўқиб оладиган тарзда тушунтирилади, уларнинг мақсадга мувофиқ, иш тутишларига эришишга ҳаракат қилади. Шундай қилиб, тарбиячилар болаларга ўз-ўзига хизматни ҳар куни машқ қилдириб, ҳар бир ўқувчида меҳнатнинг бу турдаги мустақилигини таркиб топтиради. Ўз-ўзига хизмат қилиш борасида ўқувчилар синфни тоза ва сарамжон тутишада, узларни синфи, коридори ва мактабни йиғиштиради, тозалашади. Ўқувчи ва ўқувчи бажарадиган ишлар болаларнинг кучли ва ёшига мос бўлишига, ўқувчилар меҳнатига бўлган санитария-гигиёна талабларининг бузилмаслигига эътибор беради.

Ўз-ўзини бошқариш ҳаётда зарур бўлган меҳнат кўникмасини шаклланишида бошланғич босқич ҳисобланади. Шу билан бирга у болаларда

мустақиллик, ташаббускорлик ва тежамкорлик каби сифатларнинг шаклланишида ижобий шароит ҳисобланади.

Ўз-ўзини тарбиялаш боши мухитга қаршилиқдир. Ноқулай шароитга муъитга қарши туриш, тўсқинликларини ёнгил уриш ўз-ўзидан ҳаракатланиш, ўз-ўзини бошқариш демакдир. Ўз-ўзини тарбиялаш вазифалари конкретлаши, ўз-ўзини назорат қилишга, ўз-ўзига буйруқ бериш усулларини ўрганиб олишга, ўз фазилатларини ва камчиликларини обхектив баҳолашга мустақилик суратда маълумот олади.

ЎЗ-ЎЗИНИ БОШҚАРИШ:

1. Мустақил билим олишга интилишга намоён бўлади
2. Намунага, идеал тақлид қилишда намоён бўлади.
3. Ўзидан талаб қила билишда, ёмон одатлар (ялқовлик, ўзига бин қуйишлик)дан қурила билишда, дадил олдинга интилишда, яхшиликка ҳаракат қилишда бўлади.
4. Шахсий ва ўзаро назоратда бўлишда намоён бўлади.
5. Кишилар ўртасидаги муносабатлар характерини пайқай билишда ва бу муносабатларга тўғри баҳо беришда.
6. Жамият учун фойдали фаолиятда намоён бўлади.

Ўз-ўзини бошқариш усуллари доим такомиллашиб боради, талаблар қуйишининг муайян тизими вужудга келади, характернинг зарур хислатлари машқлар тизимида таркиб топади.

3. Бошланғич синф болаларни ўз-ўзини тарбиялашда раҳбарликнинг хусусиятлари ва усуллари.

Бошланғич синф болаларни тарбиялашда уларни ўз-ўзини такомиллаштиришга жалб қилиш ва бу жараён уларга амалий ёрдам бериш бу ўқитувчининг муъим вазифалардан биридир. Шу билан биргаликда бу ишларда ўзига хос хусусиятлари бор.

Биринчидан: 6-7 ёшдаги болалар мактабга кириб, психологик нуқтаи назардан ўз-ўзини бошқаришига ҳали тайёр эмас. Демак, уларни онгига шунақа таъсир керакка, улар ўз хохиши билан ўз устида ишлага ўқитувчига ёрдам беришади.

Иккинчидан: Ўзирги бошланғич синф болаларни учун мос бўлган наҳмуна, идеал бошқача, улар ўзирги ижтимоий ва иқтисодий шарт шароитларга мослаштирилган бўлиб, катталарнинг тушинмовчилигига олиб келиши мумкин.

Учинчидан: кичик мактаб ёшидаги болалар учун эртаги, яқин мақсад, аниқ намуна тушунчалари, лекин ўзоқ вақтига режалаштирилган ишлар уларни қизиқтирмайди.

Туртинчидан: 7-10 ёшдаги болалар учун катталарнинг муносабати, синфдошларни муносабати, жамоадаги фикр жуда муъим бўлиб ҳисобланади.

Ўз-ўзини тарбиялаш жараёни ҳам, юқорида айтганидек, мураккаб ва ўзига хосдир. В.А. Сухомлинский педагог меҳнатини ҳайкалтарош меҳнатига образли таққослайди.

«Педагогика ва психология» дарсларида сиз инсон ўз-ўзини тарбиялаш усуллари ўрганиб олгансиз . Улардан қайси бирларидан бошланғич синф ўқувчиларига нисбатан фойдаланиш мумкин.

1. Уларни ўз-ўзини таълил қилишга ўргатиш, унда уларни «Мен қанақа?» саволига ўғил-қиз сифатида, ака-ука, опа-сингил сифатида, ўқувчи сифатида жавоб беришга ўргатиш;
2. Болаларни ўз ютуқлари ва камчиликларини топишга ўргатиш, масалан уларни атрофдаги одамларга ўз муносабатларини, ўз хатти-харакатларини баҳолашга ўргатиш;
3. Топган камчиликларни йўқотиш учун ҳар қайси бола катталар ёрдамида ўз олдига аниқ вазифа қўйиши: керак масалан, «ўқишда дарсларни қолдириш, ёки дарсларга тайёргарлик кўрсатмаслигини йўқ қилиш учун мен қуйидаги чора кўришим керак»;
4. Ўз-ўзини назорат қилиш мураккаблиги сабабли болаларга ота-оналар, синфдошлар, ўртоқлар, ўқувчилар назорат ишларни иштирок этишади.
5. Болаларни ўз имкониятларни тўғри ҳисоблаш ва режалаштирилган ишлари бор шароитларига мослаштиришга ўргатиш.

Юқорида айтганини ҳисобга олган ҳолда қўйидаги хулоса чиқариш мумкин:

Тарбия ўз-ўзини тарбиялашни назарда тутди ва у билан ҳамбарчас бирикб кетган ҳолда, унда бошланғич синф болаларга нисбатан педагогик раҳбарлик махсус шарт-шароитлар ва усулларни талаб қилади.

Таянч иборалар:

Тарбиялаш ва ўз-ўзини тарбиялаш, субъект ва объект тарбиячи ва тарбияланувчи; бошланғич мактаб ёшидаги болалар ўз-ўзини тарбиялашда педагогик раҳбарлик, унинг хусусиятлари ва йўллари.

Назорат саволлари:

1. Ҳз-узини бошқариш ва унга ургатиш деганда нимани тушунаси.
2. Ҳз-узини бошқаришнинг шахс камолотидаги аҳамияти.
3. Ҳз-узини бошқаришга ургатиш усуллари.

МАВЗУ: Кичик мактаб ёшидаги болаларни рағбатлантириш ва жазолаш методикаси.

РЕЖА:

1. Болаларни тарбиялашда рағбатлантиришнинг аҳамияти.
2. Рағбатлантириш ва жазолаш усуллари.
3. Бошланғич мактаб ўқувчиларини тарбиялашда рағбатлантириш ва жазолаш методикаси.

Таянч иборалари.

Тарбиялашда рағбатлантириш ва жазолаш, уларнинг моҳияти; рағбатлантириш усуллари, жазолаш усуллари, уларни қўллаш хусусиятлари.

Болаларни тарбиялашда рағбатлантиришнинг аҳамияти.

Мустақил Ўзбекистон Республикасида мафкуранинг ғоявий маҳноси сифатида шахсларда умум инсоний кадриятларни шакиллантириш мақсад қилиб қўйилган. Шунинг учун ҳам тарбиядаги рағбатлантириш ва жазолаш усули ўқувчилардаги ижобий хислатларни ривожлантиришда, уларнинг ижобий фазилатларини такомиллаштиришда восита бўлмоғи лозим. Чунки рағбатлантириш болага ишонишга, унда бўлган ижобий қобилият ва фазилатларни кучини эътироф этишга асосланган. Рағбатлантириш ўқувчининг кўнгилни кўтаради, унга қувонч келтиради. Ўқувчи янада яхшироқ бўлишга интилишга ёрдам беради.

Рағбатлантириш бу болани хатти-ҳаракати ва фаолиятига ижобий баҳо беришдир.

Жазолаш эса-тарбияланувчининг хатти-ҳаракати ва фаолиятига салбий баҳо беришдир. Рағбатлантириш ва жазолаш усуллари қўшимча усуллари бўлиб ҳисобланади, чунки уларни мустақил қилиб фойдаланиш мумкин эмас, уларни фақат бошқа усул гуруҳлари билан уйғунлаштириш мумкин.. Масалан, ўқувчи педагог томонидан берган топшириқни яхши, тўлиқ ва тўғри қилиб бажариб қўйилса, уни рағбатлантириш мумкин, агар бола бу топшириқни бутунлай бажаралмаса уни жазолаш керак.

Рағбатлантириш ва жазолаш усуллариининг тарбиявий аҳамияти жуда каттадир, улар орқали тарбиячилар (ўқитувчи, ота-оналар ва ʼ.к.) тарбияланувчиларни ҳуққ тажриба, ижтимоий ҳуққ атвор мезонлари билан танишиб қўймоқдалар ва шу билан биргаликда ўқувчиларни мустақил ҳаётга тайёрлабниб бормоқдалар.

Рағбатлантириш ва жазолаш усуллари

Рағбатлантириш деган-стимул бериш рағбат кўрсатиш, қўзатишдир. Ўқитувчи болаларни рағбатлантиришда бу усулнинг психологик асосларини билиши шарт. Рағбат сифатида энг тарқалган нарс-педагогик талаб экандир.

Педагогик таълим энг муҳим усул бўлиб ҳисобланади. Талаб бу тарбияланувчининг турли вазифаларни бажариш; ижтимоий-ҳуққ атвор мезонларини ифодалаши; у ёки бу фаолиятини бажарилиши зарур бўлган аниқ

бир вазифа сифатида намоён бўлиш; турли кўрсатма сифатида намоён бўлиши, у ёки бу характерда рағбатлантирувчи ёки уни тўхтатувчи бўлиши; оқилона ҳаракатларга ундовчи бўлиши мумкин.

Педагогик талаб педагогик таъсирнинг таркибий қисми бўлиб у рағбатлантиришнинг асоси сифатида ишлатилмоқда.

Болаларни рағбатлантириш мақсадида уларга аниқ ва реал истиқбол кўрсатиш усули бор. Истиқбол кўрсатиш ҳам яқка болага, ҳам жамиятга зарур. «Эртаги қувонч» сифатида қизиқарли жойга болаларни олиб бориш, цирк кўрсатиш, ажойиб совға билан рағбатлантириш ва бошқа чора кўрсатиш мумкин.

Бошланғич синфларда мусобақа усули ҳам тарқалган усулларида биридир. Уни нфақат спорт соҳада, бошқа фаолиятларда ҳам фойдаланиш мумкин, хусусан меҳнатда ким чиройлироқ расм чизади, папремашедан чойнак пиёла ярати беради, ижтимоий фаолиятда (ким фаолроқ), кўрик-танловда (ким яхшироқ қўшиқ, шхер айтиб беради.) ва бошқа ишларда.

Бошланғич синф болаларининг фаолиятини тўғри йўлга солиш ва ижтимоий талабларига мослаштириш мақсадида кўргазма қуроллар тизими қуйидаги усуллардан иборат:

Рағбатлантириш ва жазолаш усуллари:

1. Ишонч билдириш	1. Танбех бериш
2. Истиқбол кўрсатиш	2. Оғохлантириш
3. Совға бериш	3. Хайфсан бериш
4. Мақтов ёрлиғи бериш	4. Уялтириш
5. Қўллаб қувватлаш	5. Мажбурлаш
6. Маъсулият ва жамоанинг миннатдорчилиги курсатиш	

Бу усуллардан фойдаланиш хусусиятларига алоҳида эътибор бериши лозим.

3. Бошланғич мактаб ўқувчиларини тарбиялашда рағбатлантириш ва жазолаш методикаси.

Ўқувчи болаларнинг ҳар бири ўсиб, улғайиб, камол топиб бораётганидан хурсанд бўлаётганини сезиш керак. Фақат шундагина бола ўзининг олға силжиб бораётганини сезиши керак. Бораётганини кўра билади, ўз кучига ишонади, унга кулоқ солишади, у жамоага керак, ўқитувчини қизиқтиради. Бунга эришиши учун рағбатлантириш усулидан фойдаланиш лозим.

Рағбатлантириш ва жазолаш усулида ўқувчи шахси эмас, балки айна вақтдаги ҳатти-ҳаркати, қизиқишлар, боланинг индивидуал хусусияти, ҳодиса юз бераётган вазият, сабаб-оқибатлар назарда тутилади. Рағбатлантириш ҳам, жазолаш ҳам қанча тез қўлланилса, шунча таъсир камайиб кетади. Рағбатлантириш ва жазолаш ёлғиз ўқувчига ёки синфга ёхуд мактаб жамоасига қўлланиши мумкин. Айрим олинган ўқувчиларга қўлланилганда салбий томонларининг ўзига ва жамоага келтирадиган зарари ҳисобга олинади.

Рағбатлантиришнинг ёзма, оғзаки имо-ишоравий шакиллари қўлланилади. Имо-ишоралар билан бошни қимирлатиб, табассум ва юз-қул ҳаракатлари билан мақуллаш, «баракалло», «кўп яша», «рахмат», «азамат» сўзлари билан мақуллаш ёки ёзма равишда мақуллаш шакиллари мавжуд.

Мукофотлар ҳам турли туман бўлиши мумкин.

Мукофотнинг моддий шакиллари, ўқув қуролилари, театр, цирк ёки кинога билет, дам олиш лагерига, спорт ўйин қуролилари (тўп, шашка ва шахмат) ракета ва бошқа, саёхатларга йўлланмалар, пул мукофот, мактов қоғози ва бошқалар. Мукофотлар ўқувчиларга ўқитувчилар ва ота-она иштирокида тантанали вазиятда берилади.

Мукофотлаш жуда маъсулиятли иш, бу ерда ночорлик, холисоналик, атрофлича фикр тўплангалик, вақтини билишлик талаб этилади.

Тарбия жараёнида мажбурлаш ва жазолаш ҳам катта аҳамиятга эга.

Машхур шарқ муттафакири ал-Фаробий ўқувчиларни уч синфга бўлади. Бир қисми топшириқни мустақил ўзлаштириб кетадиганлар, иккинчи синф турли кўрганзмали қилиб ўқитиш талаб қиланадиган ўқувчилар, учунчи синфни эса мажбурлаб ўқитиш кераклигини уқтиради. Жазо ўқувчиларни ёмон салбий қилиқлар салбий ҳаракатлар, одбсизликлардан сақлайдиган усуллардан ҳисобланади. Шу билан бирга, йўл қўйган баҳоси учун текшириш, бақириш, қоралаш, ўқувчини асабийлаштиради. Ўқувчилар асабийлашиб турганда насихат ҳам пайш, мах таъсир қилмай қолади. Шунинг учун ҳам ўқувчилар тинчланган пайтда насихат қилган махқул.

Мактаб жазо чоралари ўқитувчилар ва махмуриятининг оғзаки танбеҳи, синф ўқувчиларинининг ўртасида огохлантириш чораларини кўрсатиш мумкин.

Ўқувчиларнинг уялиши, қизиқиши, унинг йўл қўйган хатони такрорламаслигига сабаб бўлиши лозим. Аммо уялиш ҳамма вақт ҳам тавба қилишга келавермайди. Ўқувчи бошқалар олдида уялмаслик учун ножўя ҳаракатларни яширо бошлайди, пинхон, писмиқ иш тутати. Бу ҳол эса ўз навбатида икки юзламачиликка олиб келади. Уялтиришни тадбир сифатида тишлатилганда иложи борица ўқувчилар ҳаракатини ёш хусусиятларини ҳисобга олиган махқул.

Хар қандай рағбатлантириш ва жазолаш педагогик талабларини ҳисобга олган ҳолда, қўлланиши лозим. Яъни, бу сусуллар ҳақиқий хизматга мувофиқ бўлиши, кетма-кет бўлмаслигига, ҳаддан ошириб мақташ (огохлантириш), бошқа ўқувчиларга таққослаб, уларни камчилигига йўл қўймаслик, рағбатлантиришга бўлган талабчанликни бўшаштирмаслик (оширттирмаслик) ваҳаказо. Жазо чораларини қўллашда жисмоний жазо уруш, калтаклаш мумкин эмас, болани кўрқитиш, ғазаблантириш ҳам яхши натижа бермайди, ўқувчи кўрққанидан ёлғон гапиришга уринади, икки юзламачи булиб қолади.

Жазо яхши ўйлаб қўлланиши лозим, қизиқ устида тинимсиз жазолаш ҳам мумкин эмас, жазолар яқка характерли ва яъни битта бўлсин, ўқувчиларнинг айбига мос, мувофиқ бўлсин, тез-тез қўлланилмасин ва улар ўз айбларини сезсинлар.

Жамоада муҳокама қилиш ва у томондан қўллаб қувватланган жазо берилса, унинг таъсир кучи яна ошади. Барча ҳолларда ҳам жазо тарбияланувчининг жисмоний ва рухий азоб оқибатларга, солмаслигини уни таръсирламаслиги, танини бузмаслиги керак.

Тарбиянинг мувоффақиятли қўлланишига, бу восита мазкур синф жамоасининг тарбия тизимидан қанчалик ўрин олганига, қўлланилаётган

тарбия воситалари ва усуллари, тарбия вазифалари ва **мақсадларига** қанчалик жавоб беришига боғлиқдир.

Назорат саволлари:

1. Укувчи тарбиясида жазолаш ва рағбатлантиришнинг аҳамияти нимада .
2. Рағбатлантириш ва жазолаш усуллари ва уларнинг моҳияти.

Мавзу. Уқувчилар тарбиясида индивидуал ишлар методикаси.

РЕЖА:

1. Тарбиялашда болаларга индивидуал ёндашишнинг ахамияти.
2. Бошланғич синфларда индивидуал ишларнинг ўзига хос хусусиятлари ва асосий йуналишлари:
3. Индивидуал ишларни такомиллаштиришнинг педагогик ва психологик шарт-шароитлар.

Таянч иборалар.

Тарбияда индивидуал ёндашиш, ёш хусусиятлар ва индивидуал хусусиятлар, улгурмовчи болалар, тарбияси оғир болалар, иқтидорли болалар, шарт-шароитлари ва методик асолари.

Тарбия назариси- педагогика фанинг бир қисми бўлиб, тарбиявий жараёнинг мазмуни, усул ва ташкил этилиши масалаларини ўрганади. Тарбия жараёнининг моҳияти шу жараён учун характерли булган ва муайян қонуниятларда намоён буладиган ички алоқа ва муносабатларни акс эттиради.

Тарбия жараёнида кишининг турли қобилиятлари ривожланади, ғоявий, ахлоқий, иродавий, эстетик хислатлари шаклланади, табиатга, жамиятга илмий қарашлар тизими таркиб топади, жисмоний куч-қувватлари мустаъкамланади.

Тарбиявий жараёни яхшилаш, уни давр талабига жавоб берадиган ҳолда келтириш учун деярли барча қоидаларни, усулларни, ғояларни қайтадан кутариб чиқишимиз, бола шахсига эътиборимизни қаратишимиз, йиллар давомида тупланган ижобий тажрибаламизни унимли фйдаланишимиз зарур.

Ўқитувчи тарбиявий фаолиятида янгича ёндашув каш қилмғи лозим. Бунда тарбиячининг ўзи замонавий педагогиктехнологияларнинг яратишда, шахсни тарбиялашнинг анъанавий, самарали усулари танлашда ижодкор бўлиши шарт. Наҳанавий ёндашув натижа сифатида бола фаолиятинг муайян ижтимоий андазасини тарбиялаш назарда тутилган.

Тарбиячи тарбиялаш жараёнида болаларга индивидуал ёндашиши ҳам катта ахамиятга эга. Чнуки болалар ўзларининг талаб ва қизиқишлари, одат ва сезгилари, тасаввур ва тушунчалари, хаёлий фаолиятлари, диққат эътиборлари, тиришқоқликлари ва бошқалар билан бир-бирлари билан фарқ қиладилар. Улар орасида турли қуринишдаги камчиликлар; дудук, кузи яхши қурмайдиган, кулоғи яхши эшитмайдиган, овози хаста, хотираси паст, шунингдек тарбияси оғир, улгурмовчи бундан ташқари иқтидорли болалар ҳам учрайдилар.

Ўқитувчи-тарбиячиларнинг вазифаси-болалардаги ҳамма ижобий майл ва интилишлари ўз вақтида англаш, уларни камол топтириш; салбий сифатларини йуқотиш; истеъдод ва қобилиятларини ривожлантириш, камчилик ва нуқсонларини тиббиёт ходимлари ёрдамида йуқотиш, таълим тарбия ишига тусиқлик қиладиган томонларини бартараф этишдан иборатдир.

Бошланғич синфларда индивидуал ишларнинг хусусиятлари ва асосий йуналишлари.

Индивидуал ёндашув -бу яккама-якка, алоҳида ёндашувлар. Ўқувчиларнинг ҳулқ атввори, шахсий фазилатларидан келиб чиқиб, ўз

кучларига қараб топшириқ бериш, оилада олган тарбиясига асосланган ҳолда педагогик таъсир курсатиш даркор.

Тарбияси оғри ва улгурмовчи болалар билан дасдан кейин олиб қолиб ишлаш, уйга бориш, ота-онаси билан суҳбатлашиш, оилавий шароитларини урганиш ва уларга ёрдам бериш керак.

Бундан ташқари синфда иқтидорли болалар ҳам булади. Бунинг учун ута зехнли, қобилиятли махсус психологик тестлар ёрдамида синалади. Улрага имтиёзли шароитлар яратиб бериш керак.

Тажрибалирдан маълумки, бошланғич синф ёшидаги болаларнинг талаб ва қизиқишлари одат ва сезгилар, тасаввур ва тушунчалари, ҳаёлий фаолиятлари, диққат эътиборлари, тиришқоқликлари ва бошқа жихатлари борасида бир-бирларидан фарқ қиладилар.

Кичик мактаб ёшида бош мия анатомик структурасининг янада шаклланиши кузатилади. Ўқиш унинг функцияларини ривожланишига кучли омил бағишлайди. Жумладан предмет-образли тафаккурдан секин -аста мавҳум, изохли-мантиқий сари утиш учун шароит туғилади. Лекин, барибир ўқитвчи ёш ўқувчи ҳамма нарсадан ўзининг шахсий хиссий тажрибасига, хусусий тассуротларига, билимларига, ҳаётга яқинроқ таянч изланишни унитмаслиги керак. Шу сабабли боланинг фикрини нарсалар ва ҳодисаларнинг қонуниятли тарзда боғлиқлигини идрок этишга йуналтириш мақсадида бевосита таъсир қиладиган объектларни танлаш жуда муҳимдир.

Юқори курсатилган хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда бошланғич синф болалари билан олиб бориладиган индивидуал ишлар қуйидаги асосий йуналишлардан иборат бўлиши мумкин:

1. Улгурмовчи болалар билан ишлаш;
2. Тарбияси оғир болалар билан ишлаш;
3. Қтидорли болалар билан ишлаш;
4. Барча синф ўқувчиларига индивидуал ёрдам бериш;

а) Улгурмовчи болалар билан ишлаш методикаси;

Синф жамоада нафақат «ахло» ва «яхши» баҳога ўқиганлар албатта, улгурмовчи болалар ҳам булади. Уларни, аввало, ажратиб олиш керак. Бу ишларда ўқувчининг биринчи босқичда:

1. Дарсларда ва дарслардан бўш вақтларда кузатишларни олиб бориш;
2. Ёзма назорат ишларнинг натижаларини таъли қилиш;
3. Улгурмовчи болалар ва ота-оналар, бошқа ўқитувчилар билан суҳбатларни ўтказиш каби усуллардан фойдаланилади.
4. Кейинги босқич-бу болаларнинг улгурмас сабабларини аниқлаш, чунки фақат туғри келинган диагноз самарали натижа бериши мумкин. Бу мақсадга мувофиқ ўқитувчи улгурмовчи болалар оиланинг моддий шарт-шароитларни, психологик муҳитни ва ота-оналарнинг болаларга муносабатларини ўрганади ва махсус анкета саволлари ҳамда педагогик ва психологик диагностик тестлар орқали олдинги натижалари аниқлаб беради.
5. Бундай кейин ўқитувчи ҳар қайси улгурмовчи бола билан индивидуал ишларни алоҳида ишлаб чиққан режага асосланиб олиб беради. Бу режа бўйича улгурмовчи болалар бироқ синфдошини боғлаб қўйиш; қўшимча уларнинг

шахсий психологик жараён (хотира, диққат, хаёл, қабул қилиш ва сезгилар, фикрлаш ва х.к.) ларни ривожлантириш машқларини ўтказиш; зарур мавзулардан маслаҳат (консултация) ўтказиш зарур.

Вақти-вақти билан улгурмовчи болаларнинг ўқув фаолияти ва унинг натижаларини таълил қилиб, улар учун тузилган режаларни ўзгартириш (коррекция қилиш) керак.

Улгурмовчи болалар билан ишлашда бошланғич синф ўқитувчига албатта бу болаларнинг ота-оналари, опа-акалари, ўртоқларининг ёрдами зарур, чунки бу ишларнинг муваффақияти энг аввало атрофдаги муҳидга боғлиқдир.

Бундан ташқариш ўқитувчи улгурмовчи болаларда ўқишга ижобий муносабати шакллантириш шарт, булмаса ҳамма ишлар бекорга айланади.

Синф жамоасига улгурмовчи болаларга қандай муносабат, қанақа ижтимоий фикр-катта аҳамиятга эга экандир.

Шунингдек ўқитувчи психолог ёрдамида жамоатдаги фикр туғри йулга йуналтириб бориш керак, ва улгурмовчи болаларнинг ютуқларни мустақамлаш мақсадида тез-тез уларни барча болалар оилада рағбатлантириш зарур.

б) Тарбияси оғир болалар билан ишлаш методикаси.

Болалар, айниқса кичик мактаб ёшининг бошида, улар учун қизиқарли булмаган ишдан ҳам тез зерикади, бевосита таъсир булмаган материалга диққат қилишни қийин булади.

Кичик ёшдаги ўқувчига жадвал ҳаракат активлиги хос бўлиб, бу активлик унинг ўз ҳулқий атворни етарли даражада идора қила булмаслиги билан қушилиб, купинча таъсирга берилувчанликни, ўзига тута билмасликни келтириб чиқаради.

Бундан ташқари баъзо та-оналар томонидан эътиборсиз қолиб, салбий таъсир қиладиган кичик синфга ахзо бўлиб, шу билан тарбияси оғир болалар қаторига киритилади. Бундай болаларнинг тарбияси оғирлигини сабабини аниқлаш -энг биринчи вазифасидир. Бу вазифани бажаришда ўқитувчи оилага бориш, унинг психологик муҳид ва оилавий муносабатларни, оиланинг турмуш (хаёт) тарзини ўрганиш бундай психологик тест, анкета, суҳбат усуларидан фойдаланишнинг аҳамият касб этади. (Мисон учун С.Т. Шатскийнинг «Сиз фарзандингизни яхши биласизми?» анкетаси, социометрия ва бошқалар).

Тарбияси оғир болалар билан индивидуал ишлар қуйидаги йуналишлардан иборат булади; а) болалар билан яккама-якка ишлаб, унинг ўқув ўйин, меҳнат ва ижтимоий фаолиятини ташкил этиш; б) унинг атрофини микросоци-умумини яхшилаш мақсадида энг аввало ота-оналари билан ишлаш керак, ҳамда бу болаларнинг ўртоғлари билан албатта алоқада булиши шарт; в) бола жамоадаги ишларга (мусобақа, эрталиқлар саёҳат ва бошқалар) жалб қилиш, шу ишлар орқалаи уларнинг ҳулқ атворини коррекция қилиш зарур.

Лекин бирорта бола ҳам ўз тарбияси оғирлигини билмаслиги даркор, чунки ша ёшларда болалар тарбиявий таъсирни нафақат ижобий, салбий ҳам қабул қилиш мумкин.

Ундан ташқари, унақа болалардан нафақат салбй ижобий сифатлари ҳам бор, уларни излаб топиш ва уларга асосланиб тарбия ишларини олиб бориш керак.

Ўқитувчи доимо-ота-оналарига уларниг боласи туғрисида ёмон гапирса, ҳамкорликда иш олиб бориш қийин булад.масалан, битта 4-синфдаги В деган ўқувчи ёмон ўқиган, дарсларни қолдирган, қизларни ўрган эди. Бу ҳақда ўқитувчи ҳар ҳафтада отаж-онасига айтиб борар эди. Бундан кейин отаси ўз боласини жазоллаб ўрган эди. Бола эса тез-тез ҳар ойда 1-2 марта уйлан қочиб кетган эди.

Шунингдек ўқитувчи тарбияси оғир болалар билан ишлашда уларнинг ота-оналари шерик булиши керак, синфдошларини ҳам ўзига шерик қилиш, уларниг ёрдамида шу болаларга туғри муносабатини ва муҳитни шакллантириш зарур.

В) Иқтидорли болалар билан ишлаш методикаси.

Бугунги вақтларда бошланғич синфларда иқтидорли болаларни излаш, уларни ривожлантириш ўқитувчининг муҳим вазифасидир, чунки улар кейинги синфларда жамоанинг таянчи булади. Ҳаммага маълумки, ҳар қайси ўқувчи қобилиятга эгадир, лекин қобилиятлвар ҳаммада бир хил эмас экан. Шунинг учун биринчи босқичда ўқитувчи синф ўқувчиларининг умумий ўрганишнинг натижаларини таълил қилиб улардан қобилиятли, иқтидорли, истеъдодли болаларни ажратиб боради. Бу ишнинг усуллари қўйидагича:

1. Дарсда кузатиб бориш;
2. Ўқув меҳнат ва ижтимоий фаолиятининг натижаларини ўрганиш;
3. Махсус топшириқ ва вазифа бериб, уни бажаришда боланинг кузда тутилган қобилиятларини ўрганиш;
4. Педагогик ва психологик анкета ва тестлардан фойдаланиб (масалан, «Мен афзал кураман», социометрия ва) ўқувчиларнинг талаб ва қизиқишлари, эҳтиёж ва қобилиятларини ўрганиш;

Буларнинг натижаларини таъли қилиб, ўқитувчи ўқувчиларнинг қизиқишларин, имкониятларини, психологик жараёнларининг хусусиятларини, мустақил фикрлар олишнинг даражасини аниқлаш керак.

5. Кейинги босқич-иқтидорли болаларнинг қобилиятларини ривожлантириш мақсадига мувофиқ улар билан махсус мақсадга қаратилгн ишларни ташкил қилиш:

а) тугарака, спорт секцияси, еш мичуринси ёкиёш шоирлар, ишбилармон ва иқтисодчилар ва бошқа турли хил уюшмаларнинг ҳамда мактабдан ташқари таълим-тарбия муассалар фаолиятига жалб қилиш:

б) вақти-вақти билан уларни кузатиб бори ва диагностика ўтказиш:

в) иқтидорли боларга ота-оналар ёрдамида яхши шароитларни яратиб бериш.

Бундан ташқари, иқтидорли болалар билан ишлашда ўқитувчи мактабдан ташқари, муассасалар ходимлари билан ҳамкорлигида булиши керак, чунки мактабнинг имкониятлари чексиз эмас, аммо дарсадан бўш пайтларда болалар бемалол болалар ва ўқувчилар уйларга, маданий марказларга, кутубхоналарга, мусиқа ва спорт мактабларига бемалол қатнашишлари, майли ва интилишлари, эҳтимол ва ақл заковатларини ривожлантирадilar.

Имконият топилса, иқтидорли болаларни махсу таълим муассасаларига йуналтириш зарур. Масалан, ҳар қайси туман - шаҳарларда янги типдаги муассасалар ташкил топган: боғча-гимназия, лицей, коллеж, махсус синфлар,

қанчалик ўқитувчи ўз синфдаги болаларни чуқур ўрганилса, шнчалик тезда хар қайси боланинг шахий хусусиятлари ва қобилиятлари ривожланади.

Шу билан биргаликда, юқоридаги кўрсатилган ўқувчилар билан олиб борилган индивидуал ишларнинг учта йўналишларидан ташқари, хар қайси болада ўқишда ёки меҳнатда, ўз-ўзини тарбиялашда, мулоқотда ёки йуинларда, оилада ва маҳаллада муммо тубилиши мумкин. Бунда индивидуал суҳбат қуйи мавзудаги жуда ўринли булар эди. Дарсларга қандай тайёргарлик куриш мумкин?» «Ота-оналар билан, ёки катталар билан қандай мулоқот туғри булади?» «Синфдошлар билан тўғри мулоқот қлиш ҳақида, қобилиятларини аниқлаш мумкинми?» «Мен афзал кураман! » ва хоқазо.

3.Индивидуал ишларнинг такомиллаштиришнинг педагогик ва психолгик шарт шароилари.

Бошланғич синф болаларни тарбиялашда уларнинг индивидуал хусусиятларини хисобга олиш қоидасини амалда қуллаш мақсадида ўқитувчи бу ишларни такомиллаштиришнинг умумий шарт-шароитларини билиши шарт.

1. Барча ўқучилар билан индивидуал ишлашда педагогик ва психолгик диагностикада коррекция ишларини ташкил этиш, унда психолог ёрдамида фойдаланиш (масалан, мактаб психологи Республика ташхис марказидан олган методикалардан фойдаланиб, ёрдам бериш мумкин.)
2. Диагностика натижаларини чуқур ўрганиш, тузилган режаларни вақти-вақти билан янгитдан куриб чиқиш ва вазиятларга мослаштириш лозим:
3. Коррекция ишларида нафақат болани, унниг атроф муҳитни ҳам ўзгартириш керак:
4. Индивидуал ишларни болага сездирмаган холда яъни таббий холда бажариш керак, шунинг учун бола шахсига нафақат ўқитувчи ўзи, жамоа орқали ижобий таъсир кўрстиш зарур:
5. Индивидуал ишлари доимий узлуксиз булиши учун ўқитувчи синфда ишлайдиган барча педагоглар, ота-оналар, маҳалла жамоатчилиқ билан жамкорликда ишлаш керак.

Фақат юқорида курсатилган шароитларга асосланиб, ўқитувчи индивидуал ишларида самарали натижа куриш мумкин бўлади.

Мавзу: Бошланғич синфларда тарбиявий ишларни режалаштириш методикаси. Тарбия натижаларни ўрганиш ва таҳлил қилиш

РЕЖА:

1. Тарбиявий ишларни режалаштиришнинг аҳамияти.
2. Режалаштириш турлари ва қоидалари.
3. Бошланғич синф ўқитувчиларининг тарбиявий ишини ривожлантириш ва ҳисобла олиш.
4. Бошланғич синфда тарбиявий тадбирни тайёрлаш методикаси.
5. Тарбия натижаларини ўрганиш ва таҳлил қилиш, уларнинг аҳамияти.

Таянч иборалар

Режа, унинг турлари (жорий. истиқбол). Тарбия натижалари, уларни ўрганиш ва баҳолаш мезонлари, таҳлил қилиш схемаси.

ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ РЕЖАЛАШТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ.

Тарбиядан кўзланган мақсад, ҳар томонлама маънавий ривожланган ақлий ва ахлоқий баркамол шахсни шакиллантиришдан иборат. Шунга кўра фаолиятнинг мазмуни, ташкилий шакллари ва усуллари шу мақсадга эришишни кўзда тутди.

Бошланғич таълим мактабининг асосий вазифаси-шахснинг ақлий, ахлоқий ва жисмоиний ривожланиши, қобилиятларини ҳар томонлама камол топтириш, имкони борича қулай шароитлар яратишдан иборатдир. Шунингдек ўқувчиларда миллий ғурур ва миллий ахлоқ-одобни шакиллантиришни кўзда тутди.

Тарбиявий иш маълум мақсадни кўзловчи ва узлуксиз давом этадиган жараёндир.

Шахсни шакиллантириш манфаатлари ҳар бир педагог тадбирини тарбиянинг умумий мақсадлари билан боғлаш, уни режали тарзда ва қатъий суръатда умумий мақсадлари билан боғланишни талаб этади.

Тарбияга яхлит тизимли ёндашиш тарбияда педагог ҳаракатининг пировард натижасига йўналтирилганлигини белгилаб беради. Бунда педагогик мақсад ва вазифалар, унинг мазмуни ва қоидалари тарбиявий жараённинг барча қатнашчилари томонидан тан олинishi шарт.

Мактабда, аввало, тарбия жараёни доимий назоратда бўлиши керак, ўқитувчининг тарбия таъсирлари тизими эса узлуксиз бўлиши шарт.

Шу нуқтаий назардан режалаштиришнинг аҳамияти муҳимдир.

РЕЖАЛАШТИРИШ ТУРЛАРИ ВА ҚОИДАЛАРИ.

Тўғри тузилган иш режаси ҳар қандай хатонинг олдини олишга, илгари йўл қўйилган хато ва камчиликларни тугатишга ёрдам беради. Шунингдек, у мактабда тартиб интизомни тўғри йўлга қўйишда алоҳида аҳамият касб этади.

Бошланғич таълим мактаблари шартли равишда қабул қилинган иш режалари мавжуд.

Улар қуйидагилар:

1. Мактабнинг маълум истиқболи даврига мулжаллаб тузиладиган иш режаси. Бунини мактабнинг истиқбол иш режаси деб аталади

Бу иш режаси умуммактаб режаси асосида тузилади. Бунда мактабнинг маълум давридаги ривож турли рақамлар асосида кўрсатилади.

2. Мактабнинг бир ўқув йилига мўлжаллаб тузиладиган келендар иш ражаси.

Мазкур режа мактабнинг истиқбол иш режасининг жорий ўқув йилига тегишли бўлган қисми ҳамда олдида турган вазифаларни ҳисобга олган ҳолда тузилади. Мактабнинг бир ўқув йилига мўлжалланган иш режаси мактаб иш турлари асосида ишланади.

3. мактабнинг жорий иш режаси. Мазкур режа мактабнинг бир ўқув йилига мўлжаллаб тузилган иш режаси асосида ишланади. Бу режа туркумига:

- Мактаб директори бошланғич синф бўйича ўринбосарининг бир ўқув йилига мўлжаллаб тузадиган иш режаси;
- Бошланғич мактаб бўйича ташкил этилган методик, бирлашманинг иш режаси;
- Синф ўқитувчиларининг фанлари бўйича ва тарбиявий иш режаси.

Режани тўғри тузиш билан иш битмайди. Ишнинг муваффақияти иш режани қандай усулда амалга оширишга, унда белгиланган тадбирларни ҳаётга тадбиқ этиш маҳоратига кўп жихатдан боғлиқдир.

Бошланғич мактаб режаларини амалга ошириш қуйидагилар муҳим аҳамият касб этади:

1. Юқори ташкилотлар, халқ таълими бўлимлари ва мактабга яқин бўлган турли муассасалари билан мустақкам алоқа ўрнатилганлиги:

2. Бошқариш ва раҳбарлик қилиш ишга ўта ҳалол билимдон, ишбилармон, яхши махмурий қобилиятга эга бўлган педагог одимлар жалб этилганлиги;

3. Қадарлар ўртасида иш тақсимотини тўғри тақсим, ташкил этилганлиги:

4. Раҳбар ходимлардан тартиб энг қуйи ижрочиға умуман режадан келиб чиқадиган шахсий иш режани тузиб, шу асосида иш юритиш;

5. Бошланғич мактаб завучининг иш режаларини бажарилиши юзасидан самарали ҳамда узлуксиз назоратни ўрнатганлиги.

Ўқитувчи-мактабдаги бош сиймо. Бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади. Шунинг учун ҳам бошланғич мактабнинг иш режасида ўқитувчилар жамоасидаги кучларни шундай тақсимлаш қракки, уларнинг ҳар бир топшириқларини бажаришга бутун куч ва ғайратини сафарбар этиш имкониятига эга бўлсин. Худди шу жихатдан мактабнинг тарбиявий иш режалаштиришда қуйидаги учта шартга риоя қилиш мақсадга мувофиқдир:

1. Ишнинг бошланғич аҳолини чуқур педагогик таълил қилиш йўли билан, яъни иш режалаштирилаётган пайтда педагогик жараён тавсифини аниқ билиш.
2. Ишнинг режалаштириш охирида ўқувчиларга берган тарбиянинг даражасини аниқ тасаввур қилиш.
3. Бошланғич мактаб ишини ҳозирги кун талаблари даражасига кутармок учун шунга имкон берадиган педагогик воситаларни энг мақбул.

Бундан ташқари, бошланғич мактаб ишини режалаштиришда ахдларга риоя қилишнинг ахамияти каттадир. Режалаштириш қоидалари қуйидагича изоҳланади.

Илмийлик қоидаси бу хал қилувчи омилдир. Режалар мавжуд ахволни чуқур илмий таълил қилиш, рўй бераётган жараёнларни тушуниш асосида, педагогика, психология ва социология фанлари соҳасида эришилган ютуқларни ҳисобга олган ҳолда тузилиши лозим.

Демократик қоидаси. Халқ таълими тизими юзасидан тузилган режа режа бошланғич мактабни ривожлантириш, унга раҳбарлик қилиш юзасидан тузилган режаларнинг ҳаммаси илмий-методик ва умумий педагогик йўналишда бўлиб, режалаштиришдаги демократию эса, режанинг дидуктив асосида тузилишгина эмас, балки шу билан бирга уни педагоглар жамоаси иштирокида ишлаб чиқиш ва муҳокама қилишда мазкур мактабпедагоглар жамоасининг фаол қатнашувини ҳам назарда тутди.

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, бошланғич мактабни ғошқариш пухта тузилган режа билан боғлиқдир. Режа эса мактаб жамоаси билан ҳамкорликда тузилади ва мактаб таълим-тарбия ишларни йўлга қўйишга, ривожлантиришга ёрдам беради. Зотан бу мустақил давлатимизнинг халқ таълим тизими олига қўйиладиган талабларни тўла-тўқис амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Бошланғич синф ўқитувчисининг тарбиявий ишини режалаштириш ва ҳисобга олиш.

Синф билан қиррали тарбиявий ишни муваффақияти кўп томондан уни режалаштиришнинг сифати билан боғлиқ.

Синфий мурабийнинг иши келажакка интилиш фаолияти. Унинг иш режаси фақат-ўқувчилар ривожланишининг асосий даврларини кўзда тутди, унинг моҳияти эса жамоа ҳар бир ўқувчининг шаклланиши ва ривожланиши олдиндан мўлжалланган синф раҳбарлар мактабнинг мақсад ва вазифаларини аниқ тасаввур қилишини, шахснинг психик ривожлашинининг қонуниятларини билишни, болаларни тарбиялашнинг усул, шал ва воситаларини эгаллашни талаб қилади.

Олдиндан кўра билиш-тарбия фаолиятининг натижаларини ўзига равшан ва аниқ тасаввур қилиш, тарбиянинг самарадорлиги мезонларни яхши билиш керакдир. Шунинг учун ҳам синф билан ишларни режалаштиришга киришар экан, синф мурабийси фақатгина ўзининг тактикасини ўйламасдан балки тарбия стратегиясини ҳам чуқур англаб этади.

Режани тузишда унга қўйиладиган асосий талабларни ҳисобга олиш лозим:

- Тарбиявий мақсад-вазифаларнинг тўғри ва аниқлиги;
- Режани деталлаштирилган ва қисқалиги тадбирлари, ўқувчи фаолиятини билим ва уюштиришни оптимал қўшиб юбориш;
- Ишнинг белгиланган турларидаги истиқболлик ва долзарбликни қўшиб юбориш;
- Педагогик раҳбарлик ва ўқувчилар фаолликнинг бирилиги;
- Синфдаги ишларнинг мактабдан ташқари ишлар билан алоқаси;

- Ўқувчиларнинг ёш ва индивидуал хусусиятларини, болаларнинг тарбияланганлик даражаси ва уларнинг ҳаёт шароитларини ҳисобга олиш;
- Режанинг бошланғич мактабнинг бошқа режалари билан муносабати;
- Тарбиявий ишларни ўқув чорағина режалаштирилган мақул.

Ўқитувчи мактабдаги бош сиймо бўлиб, ўз ишини янада такомиллаштириш мақсадида доимо уни тизими равишда режалаштириш ва таъил қилиш керак. Бошланғич синф ўқитувчиси ўз функциялари нафақат дарслар жараёнида, дарсдан бўш вақтда бажаришади. Хусусан, ўқитувчининг синф раҳбари сифатида ишдаги муваффақияти кўп жихатдан унинг режаллиги ва мунтазамлигига боғлиқ.

Педагог муносабатининг маҳорати деганда нимани тушунаси.

Иккинчидан бу тадбир шаклда ташкил этилади(учрашув ёки кўрик танлов, йиғилиш ёки эрталабки байрам ва ы.к.).

Учинчидан тадбирнинг режаси ва дастури (сценарийси) тузилади.

Режада тадбирнинг бориши ҳақида қисқа маълумот берилади, бундан ташқари тадбирнинг тайёргарлиги ҳақида кимга, қайси топшириқлар берилади, ким нимага масъул бўлади, қачон репетиция ўтилади ва бошқа маълумотлар ёритилади.

Дастурда эса тадбирнинг номи, шакли, мақсад вазифалари кўрсатилади ва тадбирни тўлиқ сценарийси ёритилади: олиб борувчиларнинг сўзлари, шеърлар, ашуллалар, рақслар ва ы.к. тадбирни тайёрлаш жараёнида режа ва дастур ўзгариши мумкин, чунки бу жараён кўп омилларга ва ҳолларга боғлиқдир: сахнанинг безатишга, мусика, свет, плакатлар, гуллар, қатнашчиларнинг имкониятларига ва б.

Тадбирнинг самарадорлиги уни ўтказишдан сўнг таълилда аниқланади.

ТАРБИЯ НАТИЖАЛАРНИ ЎРГАНИШ ВА ТАЪЛИЛ ҚИЛИШ.

Тарбия узок муддатли, мураккаб, узлуксиз жараён бўлиб, тарбиячи-ўқитувчидан изчиллик ва давомийлик, ўқувчиларнинг тарбияланганлик даражасини, тарбия усуллари ва шакллари тўғри тайинлашни талаб қилади.

Бу қоида эса, ўз навбатида ўқитувчидан тарбия натижаларини ўрганиш ва таълил қилиши ҳам талаб қилади.

Тарбия натижаларини, энг аввало, тарбия ишўлари бўйича директор муовини ва бошланғич синфлар бўйича директор муовинлари томонидан ўрганишлари шарт.

Иккинчидан, бу ишлари бирга ишлаётган ўқитувчилар ўрганишлари зарур.

Учинчидан, шаҳар, туман, халқ маҳориф бўлимининг методистлари ва инспекторлари томонидан мактабларда тарбиявий ишлар натижаларини ўрганиш муъим вазифасидир. Тарбия натижалари ўқувчилар ахлоқ-одобига ўқишга ва меҳнатга муносабатига жамоада шахслараро алоқаларига боғлиқдир. Уларни ўрганиш ва ысобга олиш усуллари:

1. Тарбиявий тадбирларга қатнашиш ва таълил қилиш.

2. Метод бирлашма йиғилишларида тарбия, дастурлари, сценарийларини муҳокама қилиш
3. Ўқитувчи синф раҳбарларининг мактаб педагогик Кенгашининг йиғилишларида вақти-вақти билан ўз тарбиявий фаолият ҳақида ҳисобот бериш ва бошқалар.

Бошланғич синф ўқитувчисининг тарбиявий ишларини натижаларини ўрганишда ва баҳо беришда биз нимага аҳмият беришимиз лозим?

1.-ўқувчиларнинг ахлоқ-одобига, уларнинг заро муносабатларига;

2-уларнинг фаоллигига, барча синф ва мактаб миқёсида ўтказилган, тадбирларда қатнашишлиги;

3-тарбиячи ва тарбияланувчи ўртасидаги ўзаро ишонч ҳамкорлик асосида шакллантирилган муносабатларига;

4-болаларнинг ижтимоий ишларида мустақиллик даражасидаги ва ҳоказо. Буларни биз семинар ва амлий машғулотда алоҳида куриб чиқамиз.

Бошланғич синфда тарбиявий ишнинг асосий ташкилий шакл-тарбиявий соат (дарс)лар, лекин унинг турлари хилма-хил бўлиши мумкин, эртаклар учрашув, курик – танлов, суҳбат, ўйин, сиртқи саёҳат, оғзаки журнал ва мавзудаги кечалар, туристлик саёҳат ва бошқалар.

Тарбиявий ишини самарадорлигин янада ошириш мақсадида ўқитувчилар ўзини ишини ва бошқаларнинг тадбирини расмийлаштириш ва таълил қилиш зарур. Тарбиявий тадбирни педагогик таълили таркиби қуйидаги булиши мумкин:

1. Умумий марлумотлар: сана, мактаб, синф, ўқитувчилар ва тадбир мавзуси:
2. Ташкил этиш шакли (суҳбат, тематик кеча, давра суҳбат, курик танлов ва бошқалар)
3. Мақсад ва вазифалар.
4. Тарбиявий тадбир режасининг сифати.
5. Ўқитувчининг тадбирга тайёргарлиги, унинг роли, ўз-ўзини тутиши, нутқ техникаси.
6. Ўқувчиларнинг тадбирга тайёргарлиги.
7. Болаларни активлаштириш усуллари ва воситалари.
8. Тадбир давомида қайси тарбия принципларида амалда қўлланилади.
9. Тадбир болалар шахсининг қайси фазилатларининг шаклланишига ёрдам беради.
- 10.Хулоса: ижобий ва салбий томонлари, камчиликларини йўқотиш йўллари. Умумий баҳо.

Шундай қилиб, тарбиявий таъсирларнинг уйғунлиги узлуксизлиги ва давомийлиги қондаси режа орқали амалга оширилади. Тарбиянинг натижаларини ўрганиш ва таълил қилиниши эса тарбиянинг истиқболига асоси бўлади.

Мавзу.Синф раҳбарининг оила ва жамоатчилик билан ҳамкорликда олиб борадиган педагогик фаолияти.

Режа:

1. Тарбиявий ишларни амалга оширишда "Оила, маҳалла, мактаб ҳамкорлиги" Концепциясининг ўрни ва аҳамияти.
2. Синф раҳбарининг оила ва жамоа билан олиб борадиган фаолияти.
3. Укувчиларни тарбиялашда оила, маҳалла ва таълим муассасаси ҳамкорлигини амалга ошириш тамойиллари ва боскичлари.

Таянч иборалар

Оила, жамоа ва мактабнинг тарбиявий ишларининг ҳамкорлиги, "Оила, маҳалла, мактаб ва укув юрти ҳамкорлиги" Концепцияси, ҳамкорлик, оиланинг ўрни, Ота-онанинг фарзанд олдидаги бурчи, фарзандга яхши ном қўйиш, саводини чиқариш, касб-хунарли қилиш, услублар.

Тарбия жараёни иштирокчилари сахй- ҳаракатларини бирлаштириш мақсадида 1993 йилда ишлаб чиқилган "Оила, маҳалла, ўқув билим юрти ҳамкорлиги" Концепцияси ёшларни истиқлол ғояларига садоқатли, маънавий баркамол, ватанпарвар этиб тарбиялашда кенг жамоатчилик фаолиятини мувофиқлаштириш борасида маълум дастуриламал бўлди.

Мамлакатимизда кейинги йилларда қабул қилинган таълим ва тарбия тўғрисидаги қатор меъёрий ҳужжатлар, жумладан Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги қонуни, "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" бозор иқтисодиёти шароитларида муваффақиятли ишлай оладиган, мустақил фикрловчи кадрларни тайёрлашда оила, маҳалла ва ўқув билим юрти нуфузини янада юқори поғонага кутаришни тақзо этади.

Зеро, таълим-тарбияни такомиллаштиришда ҳам давлат бош ислохотчидир, Президентимиз таъкидлаганидек, биринчидан, ёш авлодга ўзлигимизни, муқаддас анъаналаримизни англаш туйғуларини, халқимизнинг кўп асрлар давомида шаклланган эзгу орзуларини, жамиятимиз олдида бугун қўйилган олий мақсад ва вазифаларни сингдириш;

иккинчидан, жамиятимизда бугун мавжуд бўлган ҳурфикрликдан қатъий назар ёшларни жипслаштирадиган, халқимиз ва давлатимиз дахлсизлигини асрайдиган, эл-юртимизни энг юксак мақсадлар сари чорлайдиган ягона ғоя — миллий мафкурага садоқат руҳида тарбиялаш;

учинчидан, ёшларни байналмилал жаҳон ҳамжамиятида, халқаро майдонда Ўзбекистонга муносиб ҳурмат туғдириш учун интилиш руҳида тарбиялаш;

тўртинчидан, ёш авлодни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат, юксак одавийлик ва инсоний фазилатлар руҳида тарбиялаш;

бешинчидан, ёш авлодни улуғ аجدодларимизнинг муносиб ворислари эканликлари, айни вақтда жаҳон ва замоннинг умумбашарий ютуқларини эгаллаш руҳида тарбиялаш Ўзбекистонда ўқувчи-ёшларни тарбиялашнинг энг долзарб масаласидир.

Давлатимиз раҳбари кўрсатиб берганидек, таълим-тарбия со ҳасидаги ислохотлар:

биринчидан, ижтимоий-сиёсий иқлимга ижобий таъсир кўрсатишга, умуман мамлакатдаги мавжуд муҳитни бутунлай ўзгартиришга;

иккинчидан, инсоннинг ҳаётда ўз ўрнини топишини тезлаштиришга;

учинчидан, жамиятда мустақил фикрловчи эркин Шахсни шакллантиришга;

тўртинчидан, инсондаги мавжуд салоҳиятни тўла рўёбга чиқаришга;

бешинчидан, умумий ва махсус билимларга эга, онгли, тафаккури озод, замонавий дунёқараш, миллий ва умуминсоний қадриятларга ворис бўлган, кучли фуқаролик жамиятини барпо этадиган комил инсонларни тарбиялашга қаратилган.

Мазкур Концепцияда тарақиётимизнинг маънавий-ахлокий негизи миллий ва умуман инсоний қадриятлар уйғунлиги эканлиги эътироф этилди, миллий ва умуминсоний тарбиянинг қуйидаги ўзаро алоқалари, уйғун йўналишлари белгилаб олинди.

Миллий тарбия йўналиши орқали ёшларда ўзликни англаш, ватанпарварлик, миллий Ғурур, миллатлараро мулоқот маданияти, миллий мафкуравий онглилик, миллий одоб, фидойилик фазилатлари шакллантирилади.

Умуминсоний йўналишда ҳуқуқий, иқтисодий, жисмоний, ақлий, эстетик, экологик, гигиёник ва бошқа тарбия йўналишлари амалга оширилади. Бу Концепция миллий давлатчилик ва жамият қурилиши талаблари асослилигини таъминлайди.

Концепцияда оилага алоҳида эътибор қаратилди. Ўзбекистонда 1998 йил "Оила йили" деб эълон қилиниши оиланинг тарбиявий ролини янада кучайтиради. қайд этилган масалалар жамиятимиз, халқимиз, давлатимиз тақдири ва унинг дунё миқёсидаги сиёсий, иқтисодий, ижтимоий салоҳиятини шакллантиришда ғоят катта аҳамиятга эга эканлигига Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 26 мартда қабул қилинган "Ижтимоий-маънавий муҳитни янада соғломлаштириш, диний ақидапарастликнинг олдини олиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 130-сонли қарори мисол бўла олади.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги қонунининг 30-моддасида "Вояга етмаган шахсларнинг ота-оналари ёки қонуний вакиллари шахснинг қонуний ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишлари шарт ҳамда уларнинг тарбияси, ўқув муассасасигача, умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълими олишлари учун жавобгардирлар", деб белгилаб қўйилган.

"Қадрлар тайёрлаш миллий дастури"нинг 3.2 бандида эса таълим олувчиларнинг ўқиши, турмуши ва дам олиши учун шарт-шароитлар яратиш борасидаги вазифалар ҳал этилишида жамоатчилик бошқарувини ривожлантиришга алоҳида эътибор берилган. Бу "Оила, ўқув билим юрти, маҳалла ҳамкорлиги" бугунги куннинг маънавий, махрифий, мафкуравий, тарбиявий зарурати эканлигини билдиради. Ёш авлодни маънавий-ахлоқий

тарбиялашда халқимизнинг бой миллий, маданий, тарихий анъаналарига, урф-одатларига ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали, замонавий педагогик технологиянинг ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилиши, шахсни тарбиялаш ва уни ҳар томонлама камол топтиришнинг устуворлигини таъминлаш; умумий ҳамда миллий педагогик маданиятни ошириш; мамлакатимиз фуқаролари орасида миллий мафкуравий тарбия ишларини такомиллаштириш "Оила, маҳалла, ўқув билим юрти ҳамкорлиги" Концепциясининг асосий мақсадидир.

Ўзбекистонда руй бераётган узгаришлар "Оила, маҳалла, ўқув билим юрти ҳамкорлиги" йўналишидаги шахс тарбиясида оила, ота-она, маҳалла, ўқув билим юртининг асосий вазифаларини мазмунан янгилаб ҳаётга татбиқ этишни тақозо қилади.

Синф раҳбари оила ва жамоа билан олиб борган фаолияти

Мактабнинг оила ва кенг жамоатчилик билан алоқаси синф раҳбари орқали амалга оширилади. Синф раҳбари ота-оналар билан олиб борадиган ишларига қуйидаги вазифаларни ҳал қилади:

1. Ота-оналар билан яқиндан алоқа ўрнатади ва алоқани доимо мустақкамлаб боради;
2. Ўқувчига нисбатан мактабнинг ва оиланинг ягона талаблар қўйишга эришади;
3. Синф ота-оналар жамоасини ташкил этиб, уларнинг синфдаги тарбиявий ишларига фаол қатнашишларини таъминлайди;
4. Ота-оналар ўртасида педагогик билимларни тарқатади ва уларнинг педагогик маданиятини юқори даражага кўтаради;
5. Синфга оталиқ қилаётган ташкилотлар, оила ва мактабга ёрдам берувчи ташкилотлар билан алоқа ўрнатади ва уларни синфдаги тарбиявий ишларга жалб қилади.

Синф раҳбарининг ўқувчини яхши тарбиялашдаги оила ва жамоатчилик билан ҳамкорлигининг муваффақияти уларнинг бола билан қилаётган ишлари ҳақида бир-бирларига қанчалик кўп, аниқ ва мунтазам хабар бериб туришларига боғлиқ. Ана шу мақсадда синф раҳбари оилага бир қатор тизимли ахборотлар бериб туриши керак:

- Ўқувчининг ўқув меҳнатига тавсифнома, ўқишдаги муваффақияти ва муваффақиятсизлиги, уларнинг сабаблари, олаётган баҳолари.
- Ўқувчининг ижтимоий фаоллиги ҳақида ахборотлар, ўқувчининг жамоа ҳаётидаги иштироки нималардан иборат эканлиги, жамоат топшириқлари ва вазифаларнинг бор-йўқлиги, сабаби, уларга ўзининг муносабати.
- Ўқувчининг ўз ўртоқлари, ўқитувчилари билан муносабатида вужудга келган ҳолатларнинг характери, мактабдаги муносабатларнинг доираси.
- Ўқувчининг айрим хатти-ҳаракатларини таҳлил қилиб, уларга педагогик изоҳлар бериш. Оилага ўқувчи тарбиячи ҳақида маслаҳат ва тавсиялар. Оила ҳам ўз навбатида фарзанди ҳақида ўз мулоҳазалари, кўзатишлари юзасидан синф раҳбарига қуйидаги мазмунда маълум ахборотлар бериб бориши мумкин:

- Фарзанди уйга берилган вазифаларни қандай бажаради, унга сарфлайдиган вақти, дарс тайёрлаш тартиби, мустақиллик даражаси.
- Белгиланган кун тартибининг бола томонидан бажарилиши.
- Ўқувчининг мактаб ҳақидаги ҳикоялари, таассуротлари, гаплари, синф ҳаётидаги турли воқеаларга баҳолари.
- Ота-онанинг айрим ўқитувчилардан, синф раҳбаридан, мактаб раҳбарларидан илтимослари ва таклифлари.

Синф раҳбари билан оила ўртасидаги бу хилдаги ўзаро хабарлашувлар ўқувчини тўла ўрганишга, таълим ва тарбияда шу ўқувчи учун энг мақбул тарбия ва таъсир воситасини топишга ёрдам беради. Синф раҳбари ўз кўзатишлари, оиладан олган ахборотлари натижасини кундаликка ёзиб борса, ундаги тўпланган маълумотларни вақти-вақтида ўрганиш билан шуларга асосланиб тегишли хулосалар чиқарса, бола хулқини ва фазилатларини яхшилаш йўллари, кейинги режаларни белгиласа, эришилган даражани ҳисобга олиб янги педагогик талаблар қўйиб бўлса, тарбия албатта самарали натижа беради.

Синф раҳбарининг ота-оналар билан олиб борадиган ишлари тажрибасида шахсий, синф-синфли ва оммавий каби шакллар кенг тарқалган. Айниқса, унинг ота-оналар билан олиб борадиган оммавий ишлари бу соҳадаги фаолиятининг асосий йўналишидир. Чунки бу барча ота-оналарни бирлаштиради ҳамда уларни мактаб талаблари билан таништириш, жамиятнинг тарбиядан кўзатадиган мақсадлари, ота-онанинг вазифалари, тарбияни амалга ошириш йўллари, услуб ва шакллари ҳақида билим бериш, синф ҳаётидаги ўзгаришлар, режалар ҳақида маслаҳатлашиш учун педагогик махрузалар ташкил этиш илмий анжуманлар, “очиқ эшик” кунлари, савол-жавоб кечалари, ота-оналар мажлислари ўтказиш оммавий ишнинг турларидир.

Синф раҳбарининг тажрибасида ота-оналар мажлислари кенг тарқалган ва қарор топган иш шаклидир. Бу мажлислар синф ота-оналар жамоасининг юқори органи сифатида ўз қарорлари билан синфдаги, оиладаги ва турар жойлардаги амалга ошириладиган тарбиявий ишларнинг вазифасини ва йўналишини белгилаб беради.

Синф ота-оналар мажлисларининг бир неча хили мавжуд: синфдаги ташкилий ишлар билан боғлиқ мажлислар, ота-оналарга педагогик маълумот беришга бағишланган мажлислар, мунозара шаклидаги мажлислар, ярим йиллик ёки йил якунига бағишланган мажлислар. Бу мажлисларнинг ҳар бири ўз мақсадига тайёрлаш ва ўтказиш тартибига эга.

Ташкилий масалалар билан боғлиқ синф ота-оналари мажлисида одатда ота-оналар синфи сайланади, иш режалари тасдиқланади, ота-оналар ўртасидаги вазифалар тақсимланади.

Кўпгина мактабдаги синф раҳбарининг ота-оналар билан олиб бораётган ишлари тажрибасида савол-жавоб кечалари, маслаҳатлар ва мунозаралар ҳам вужудга келмоқда. Маслаҳатлар кўпроқ шахсий иш шакли бўлиб, унга синф раҳбари ота ёки онага фарзандини тарбиялашдаги қийинчиликларни бартараф этиш ва бошқа масалалар юзасидан аниқ маслаҳатлар беради. Синф раҳбари ўзининг шахсий суҳбатини, оилани ўрганиш ва кўзатиш асосида тўплаган

маълумотларни ота-оналар билан ўтказиладиган ишларни ҳисобга олиб борадиган махсус журнаliga ёзиб бориши ғоятда муҳим. Агар бу хил журнални синф раҳбарлари ҳар йили мунтазам ҳолда юритиб борса, у тарбиявий таъсири яхшилашнинг муҳим воситасига айланади.

Ота-оналар билан ишлашнинг шакл ва методлари.

Синф раҳбари ота-оналар билан иш олиб боришда ишлашнинг хилма-хил шакл ва методларидан фойдаланиши лозим. Ота-оналар билан ишлашга шахсий ишлар жамоа билан биргаликда олиб борилса мақсадга мувофиқ бўлади. Биз қуйида ота-оналар билан ишлашнинг асосий шакллари билан танишиб чиқамиз :

1. Ўқувчиларнинг уйларига бориш – бу оила билан алоқа қилишнинг энг самарали шаклларида биридир. Бунда синф раҳбари ўқувчининг ота-онаси, унинг яшаш шароити, моддий имкониятлари билан танишишга имкон топади.

2. Ота-оналарни мактабга чақириш. Бундан мақсад, фақатгина ўқувчиларнинг хулқи, саводлилиги ва бошқа хусусиятлари билан ота-онани таништириш эмас, балки шу билан биргаликда ота-оналарга педагогик ва руҳий маслаҳатлар бериб, уларга ўқувчини оилада тарбиялашларига ёрдам ҳам қилишдир.

3. Ота-оналар билан ишлаш. Бу эса ўқувчига чақириқлар ёки махсус дахваторномалар орқали амалга оширилади.

4. Ота-оналар синф мажлисини ўтказиш. Бу шаклдаги алоқа махсус иш режаси орқали амалга оширилади.

5. Ота-оналарни махсус педагогик ва психологик билимлар билан қуроллантириш мақсадида улар билан суҳбат ва маҳрузалар ўтказилади.

6. Савол-жавоблар кечаси. Ишнинг бу шакли синф ўқувчиларнинг хусусияти, характери яхшироқ ўзлаштириш имконини беради.

7. Ота-оналарнинг тарбия борасидаги илғор тажрибалар билан фикр алмашиш, ўртоқлашиш. Бу нарса қуйидаги мавзуда бўлиши мумкин:

а) ёшларни қандай қилиб меҳнатга тайёрлаш мумкин?

б) ўқувчининг кундалик режими ҳақида.

в) “Ота-оналарнинг обрўси” ҳақида, “Оилада ёшларга ахлоқий тарбия бериш” ва ҳоказолар тўғрисида анжуманлар ўтказиш.

8. Мактаб қошида ота-оналар университетларини ташкил этиш ва бу университетлардан тизимли иш олиб бориш:

а) ота-оналарни тарбия соҳасидаги адабиётлар билан таништириш.

б) “Ота-оналар, сизлар учун” деган мавзуда оғзаки журнал.

в) фаол ота-оналарнинг тарбиявий иш тажрибалари билан бошқа синф раҳбарларини таништириш каби ишлар олиб борилиши лозим.

Синф раҳбарининг ота-оналар билан олиб борадиган ишлари ғоят кенг, кўп қиррали бўлиб, бу ишлар фақат синф ва мактаб миқёси билан чекланмайди, аксинча турар жойлардаги ва ўқувчининг ота-онаси ишлаб турган корхонадаги жамоатчилик билан ҳам яқин алоқада бўлишни тақозо этади.

Бизнинг ёш авлод халкимизнинг инкилобий, меҳнат, жанговар анъаналарини ўзлаштириб, узига катта авлоднинг энг яхши фазилатларини —

гоявий эътикод ва матонатни, Ватанга мухаббатни, унинг икгисодий, сиёсий ва жанговар кудратини мустаҳкамлашда иштирок этишга интилишни сингдирибгина уз боболари ва оталари ишини давом эттира ва купайтира олади. Бу ишда ота-оналар айникса муҳим урин тутишлари керак.¹³

Буни барча синф раҳбарлари назарда тутишлари муҳимдир, Бунда шахснинг ҳуқуқий етуклиги шахс ижтимоийлашувининг махсули эканлигини ҳар бир оилага тушунтириш гоят муҳимдир. Оила шахс учун унинг ижтимоийлашув жараёни руй берадиган, унинг а ҳлоки, дуиёкараши асослари ва ҳоказолар таркиб топадиган дастлабки ва ни ҳоятда му ҳим а ҳамиятга эга булган жамоадир.

Оила бошка тарбиявий муассасалардан фаркли равишда одамнинг бутун ҳаёти давомида унинг барча томонларига, кирраларига таъсир курсатишга кодирдир ва одатда таъсир курсатади. Оила тарбия вазифасининг бу улкап микёси унинг мафкуравий ва психологик таъсир курсатишнинг чуқур узига ҳослиги билан уйғунлашиб кетади. Бу эса уни олий даражада таъсирчан килибгина колмай, шу билан бирга ша ҳсни шакллантириш жараёнининг зарур бугинига ҳам айлантиради.

Оиланинг юксак тарбиявий имконияти шахслар ва ота-оналарнинг узига ҳос ҳусусиятлари: кон-кариндошлиги, мухаббати, якинлиги, ишончи, бурч ҳисси, обруилиги ва ҳоказолар билан таъминланади. Уз фарзандининг барча заиф ва кучли томонларини йургакдаги чоғидан биладиган, унинг калбидаги энг кичик ҳаракатни ҳам сезадиган ва тушунадиган, унга таъсир этишни биладиган онадан ва отадан я ҳширок. ким ҳам уларни эзгуликка, меҳнатсеварликка, дустликка, мухаббатга ургата олади!

Маълумки, хилма- хил фаолият шароитида шахснинг кобилиятлари энг самарали ривожланади, унинг ижодий имкониятлари очилади, шахсни оиладан бошка каерда ҳам фаолиятнинг хилма- хил турларига жалб этиш мумкин. Оилавий тарбиянинг кимматлилиги ва аҳамияти яна шундаки, кичик шахслик пайтида оилада эгалланган нарсалар бир умр сакланиб колади. Худди шунинг учун ота-оналарнинг шахсларни ҳар томонлама тарбиялаш мажбурияти конуний тарзда белгилаб куйилган.

Синф раҳбарлари ота-оналар билан биргаликда тарбиявий ишни ташкил этар зканлар, энг янги психологик-педагогик тадқиқотлар маълумотларини эътиборга олишлари ҳам му ҳимдир, уларга 'мувофик усиб келаётган киши ша ҳсини шакллантиришга оиланинг кушадиган ҳиссаси турли ёш боскичларида турлича булади ва тулкинсимон узгаради. Дастлабки 3 йил ичида у айникса кучли булади, шундан кейин оилавий таъсирнинг муайян даражада баркарорлашуви даври бошланади. Унинг навбатдаги чўққиси одатда мактабгача ёш тугайдиган пайтга тугри келади, шундан кейин та ҳминан усмирлик давригача у заифлашгандек булади. Яна ота-оналарининг таъсири ота-она оиласидан ажралиб, уз оиласини узгунча анча кучаяди.

Психологик-педагогик тадқиқотларнинг маълумотлари баҳзан шахснинг имкониятлари тугрисидаги баркарор тасаввурларни узгартириб юборади.

¹³ Раҳимжонов Н. "Ёшлар иктисодий тафаккурини шакллантиришда оиланинг роли" Т., 2005 (Б.М.И.)

Масалан, уч йиллик шахслар олимлар бир неча йил мукаддам та ҳмин килганларига нисбатан анча чуқур идрок этиш кобилияига эга, уч ёшли шахс ҳозир факат олти ешли шахслар килган ва килмаган нарсаларни билиши ва килиши мумкинлиги кичкинтойни юришдан олдин сузишга, она тили билан деярли барабар чет тилида гапиришга урганиш мумкинлиги ва ҳоказолар маълум бўлди.

Ва ҳоланки, тажрибанинг курсатишича, ота-оналар купинча узларини тарбиявий ишга тула тайёр деб биладилар ва махсус педагогик билимларни эгаллашни зарур деб ҳисобламайдилар. Ота-оналарнинг бу хусусиятини таникли педагог ва пси ҳолог К. Д. Ушинский уз даврида таъкидлаган эди. «Тарбия санъати, — деб деган эди у, — шундай хусусиятга эгаки, деярли барчага таниш ва тушунарли, баъзоларга эса жуда осон иш бўлиб туюлади — одам бу иш билан назарий ва амалий жи ҳатдан канчалик кам таниш булса, унга бу шунчалик тушунарли ва осон бўлиб куринади. Деярли ҳамма тарбия сабр-токатни талаб этишини эътироф килишади, айримлар бунинг учун *тугма кобилият* ва *малака*, яъни куникма керак, деб уйлайдилар; лекин жуда кам одам сабр-токат, тугма кобилият ва малакадан ташкари яна ма ҳсус билимлар .кераклиги ҳақида ишонч ҳосил киилиш-

Бундай билимларниинг йуклиги оилавий тарбияда куплаб ҳатоларга олиб келади, гуру ҳ ра ҳбари ота-оналар билан ишлашда бунинг ҳисобга олмай иложи йук.. Бу жиҳатдан ота-оналарнинг шахсларни тарбиялашдаги куйдаги кийинчиликлари ва ҳатоларини ажратиб курсагиш мумкин:

1. Ота-оналарнинг шахслар билан муомаласининг етишмаслиги. Улар узлари, ишлари ҳақида кам сузлаб берадилар, ўқув билим юрти ўқувчилар жамоасининг ҳаёти, уз шахссининг кизикишлари, унинг жамоат ишлари, бу ишга муносабати ва ҳоказолар билан кам кизикадилар. Муомаланинг етишмаслиги шахсларнинг ота-онадан узоклашишига олиб келади, катталарни шахсга янада фаолрок таъсир курсагиш имкониятидан ма ҳрум этади.

2. шахсларни ме ҳнат жараёнларига жалб этиш оркали уларнинг ме ҳнат тарбиясини ташкил кила билмаслик Она ишга кумилиб кетган пайтда шахслар оилавий ишлардан, турар жойлардаги ишлардан ва ҳоказолардан озод этиладилар. Бунинг натижасида меҳнатга менсимай муносабатда буладилар.

3. Ота-оналар турмушида салбий мисолларнинг мавжудлиги ўқув муассасасининг педагогик куч-гайратини йукка чикаради.

4. Ота-оналар тарбиявий таъсирининг изчил эмаслиги — онда-сонда укишини текшириш, бирор нонуя иш учун жазолаш ва ҳоказолар аҳлокий иммунитет ҳосил булишига ёрдам бермайди.

5. Оилавий тарбиянинг асоси сифатида такиклашлар системаси — ижобий намуна асосида тарбиялай билмаслик, шахс ҳаётини у ҳар доим турли ҳатти-ҳаракатни машк киладиган тарзда ташкил эта олмаслик натижасидир. Бу система шахснинг катталар ҳоҳишига салбий муносабатини тугдиради, мустакилликнинг ривожланишини сусайтиради.

6. Ҳаракатларнинг ўқув билим юрти билан мувофиқлаштирилмаган-лиги ёки у билан келишмовчилик. Тарбияланувчида педагогга, ўқув билим юртига ишончсизлик пайдо булади ва усиб боради, бу эса унинг камчиликларини

тузатишни кийин-лаштиради, педагогик жи ҳатдан каровсизлик ҳолатига олиб келади.

7. Айрим ота-оналарнинг шахслар улгайиб бориши билан тарбиявий фаолликни сусайтириб юборишлари, бу эса шахсларнинг ота-оналардан узоқлашуви, ўқув билим юртига кизиқиши пасайишига ва ҳоказоларга олиб келади.

8. Карорлар қабул қилишда кечикиш. Шахс катта бўлгандан кейин акли кириб, тузалади деб уйлаш одатда узини оқламайди, купинча қайта тарбиялашни талаб этадиган педагогик жиҳатдан каровеизлик ҳолатига олиб келади.

Курсатиб утилган камчиликлар каторига ота-оналарнинг тарбия усуллари буш билишларини, шахслар улгайиши билан уларни узгартиришни билмаслик ёки истамаслик ота билан онанинг талаблари бирлигининг, педагогик одоб, чидамнинг йуклиги, ота-оналарнинг турмушнинг маънавий томонига зид тарзда моддий томонига кизиқиб кетиши ва бошқаларни кушиш мумкин.

Ота-оналар билан иш шакллари ва усуллари танлашни одатда синф раҳбари уз шахсий хусусиятлари тажрибасини, ўқувчиларнинг оилаларида вужудга келган узига ҳос хусусиятларни, ота-оналарнинг билим ва тажрибасини, тарбияланувчиларни тарбиялашда юқорида курсатиб утилган ҳатолар ва кийинчиликларни, феъл-атвор хусусиятларини, ўқув муассасаси педагоглар жамоасидаги муҳитни, ота-оналар билан иш олиб боришда таркиб топган анъаналарни ва ҳоказоларни ҳисобга олиб белгилайди, Тажрибанинг курсатишича, синф раҳбарининг ота-оналар билан ҳамкорлигининг оммавий, синф. тарзидаги ва яқка тартибдаги иш шакллари оқилона бирга кушиб олиб бориш, бунда унинг мазмунида изчилликка риоя этиш орқали эришилади.

Курсатилган шакллар таърифи ва уларни куллашнинг энг юқори натижа бериши таъминладиган шарт-шароитларга қисқача тухталиб утамыз.

Ўқувчиларни тарбиялашда оиланинг бир қанча вазифалари мавжуд бўлиб улар қуйдагилардир:

—оилада соғлом муҳитни яратиш, миллий руҳ ва турмуш тарзини ҳисобга олиш, фарзандлар учун ота-она ҳар томонлама ўрнатқ бўлиши, фарзандларнинг ота-онасига, Ватанга муҳаббат туйғусини шакллантириш, ўзаро ғамхўр бўлишни таъминлаш;

—оилада ҳуқуқий тарбияни яхшилаш, оила аҳзоларининг ўз ҳуқуқ ва бурчларини англаб етишларини ва уларга риоя қилишларини таъминлаш;

—фарзандларига чуқур дунёвий билим асосларини бериш, Маърифатли ва маънавиятли кишилар бўлиб етишишларини таъминлаш;

—бозор муносабатларига мос бўлган касб-ҳунар ўргатиш, иқтисодий тушунчаларни фарзандлар онгига сингдириш;

шахсларнинг маънавий баркамол ва жисмонан соғлом бўлишлари учун иқтисодий ва ижтимоий муҳитни яратиш;

шахсларни мустақил фикрлашга ўргатиш, истиқлол ғоялари ва миллий мафкурага садоқат руҳида тарбиялаш;

шахсларнинг бўш вақтларини педагогик нуқтаи назардан келиб чиқиб унумли ташкил қилиш, уларга қўшимча таълим бериш;

—фарзандларида мавжуд бўлган истеъдод кўртақларини ривожлантириш учун зарур шароитларни яратиш;

—ўз фарзандларининг ўқув муассасаси, маҳалла, давлат ва жамият олдидаги бурчларини тўла адо этишлари учун оилада масъулиятли бўлиш;

—ота-оналар ўзларининг педагогик ва психологик билим савияларини доимо ошириб бориши;

— шахсларда тежамкорлик ва ишбилармонликнинг маънавий ахлоқий томонларини шакллантириш;

—оилада миллий ва умуминсоний тарбиянинг барча йўналишларини уйғун ҳолда босқичма-босқич амалга оширишга масъулликни таъминлаш;

—санитария-гигиёник, экологик кўникмаларни сингдириш, диний ақидапарастлик, ичкиликбозлик, гиёҳвандликка қарши тарбияни амалга ошириш;

—оила, ўқув билим юрти ва маҳалла олдида ўз фарзандларининг барча ҳатти-ҳаракатлари учун жавобгардир;

—соғлигида ва ақлида нуқсонлари бўлган фарзандларига ҳаёт талабларига мос равишда билим ва касб-кор ўргатишдан иборат.

Ота-онанинг фарзанд олдидаги бурчи, ўзбекона таъбир билан айтганда, фарзандга я ҳши ном қўйиш, я ҳши муаллим қўлига топшириб саводини чиқариш, илмли, касб-хунарли қилиш, оилали ва уйли-жойли қилишдан иборатдир.

Ёшларни тарбиялашда оила, маҳалла ва мактабнинг ҳамкорлигини амалга ошириш тамойиллари ва босқичлари.

Ёш авлодни яхши ҳулқли, давлат рамзларига садоқатли қилиб тарбиялашда уларнинг ёш жиҳатларига, ҳарактерига алоҳида аҳамият бериш лозим, чунки буларсиз тарбияда кўзланган мақсадга эришиб бўлмайди. Оила, маҳалла, ўқув билим юрти ҳамкорлигида қуйидаги тамойилларга ва босқичларга амал қилинганда самарадорлик янада юқори бўлади:

—таълим ва тарбия соҳасида ҳамкорлик жараёни иштирокчилари ҳаракатларининг иш бирлиги;

—тарбияланувчига ҳурмат ва талабнинг уйғунлиги; — ҳамкорлик жараёни субъектларининг тенг ҳуқуқлилиги ва юксак масъулияти;

—фаолият жараёнида миллат ва давлат манфаатлари устуворлиги;

—ҳамкорликнинг илмий асосланганлиги;

Биринчи босқич. Ёш оилалар билан ишлаш. Ёш ота-оналарга фарзанд ва унинг тарбияси ҳақида фалсафий, тиббий тушунчаларни бериш ва бу масалаларга тиббиёт ҳодимлари, обрули хотин - қизларни, ота-оналарни жалб қилиб, "Ёш оналар ва оталар ўқув муассасасилари" фаолиятини йулга қўйиш муҳим аҳамият касб этади.

Иккинчи босқич. Фарзанднинг ўқув муассасасигача бўлган давридаги жисмоний, ақлий ва маънавий ривожланишини таъминлаш борасида уларга расм чизиш, воқеаларни баён қилиш, ўзига ўзи хизмат қилиш, ҳарф таниш, қўшиқ, айтиш ва рақс тушиш, турли ўйинларда онгли қатнашиш

тушунчаларини сингдириш ва мустақил равишда билим олиш кўникмаларини шакллантириш юзасидан ўқув муассасасига тайёрлаш синфлари, "Якшанбалик ўқув масканлар" ишини ташкил қилиш.

Учинчи босқич. Кичик ёшдагилар учун мулжалланган (6-11 ёш) ўқув муассасаларида шахсларнинг жисмоний, маънавий ва ижтимоий шаклланишини таъминлаш, унинг илк иқтидори, қизиқиши ва ақлий имкониятларини аниқлаш, ўз ҳатти - ҳаракатларига жавобгарлик ҳиссини тарбиялаш, бўш вақтини туғри ташкил қилишни ўргатиш, атроф-муҳитга онгли муносабатда бўлиб, дўстлик, байналмилаллик, ватанпарварлик ҳислатларини шакллантириш.

Тўртинчи босқич. Ўсмирларнинг (11-16 ёш) қизиқишини, билимга чанқоқлик ва ақл заковатини ҳисобга олган ҳолда ижтимоий фаолиятга тортиш, жисмонан бакувват бўлишини таъминлаш, маиший меҳнат фаолияти орқали турли касбларга йўналтириш, ўсмирлар синфлари ва жамоатчилик орасида ўз ўрнини топа олишига кўмаклашиш, ўз ҳатти-ҳаракатлари учун жамият, қонун ва ота-оналари олдида жавобгарлик туйғусини шакллантириш, ижтимоий фаоллиги ва мустақил дунёқарашини юзага келтириш.

Бешинчи босқич. Ёшларни (16 ёш ва ундан юқори) дунё андозаларига мос билим олишлари, касб танлашлари, мустақил ҳаётга тайёргарликларини таъминлаш. Уларнинг имкониятлари даражасида таълим олишларига, танлаган касблари бўйича иш билан таъминланишларига, иқтисодий мустақил бўлишларига шарт-шароит яратиш. Ватан, Давлат ва жамият олдидаги фуқаролик бурчларини адо этишга жавобгарлик ҳиссини тўла шакллантириш, мустақил оила қуришга тайёрлаш.

Таълим ва тарбия соҳасига эътиборни кучайтириш, бу борада ҳукуматимиз томонидан қабул қилинган қонун ва ҳужжатларни, директив кўрсатмаларни самарали бажариш учун оила, маҳалла, ўқув муассасаси ҳамкорлиги фаолияти ўзига ҳос педагогик тизим, услуб ва шаклларга эга булиши зарур¹⁴.

Ўтказилган тадбирлар ҳар томонлама пухта, шунинг билан қатнашчиларнинг ёшларига мос педагогик ва психологик мужассамлашган, мантиқан теран, қизиқарли ва кўргазмали, таъсирчан, оммабоп, амалий жиҳатдан қисқа ва лўнда, эстетик жиҳатдан кенг кўламли бўлиши керак.

Ҳамкорликда олиб борилаётган ишлар маҳалла ҳудудидаги барча ёшлар ва тоифадаги фуқароларни камраб олиши ҳамда уларнинг қизиқиш ва интилишларига мос бўлиши лозим. Ҳамкорлик тадбирларининг мавзулари "Соғлом авлод учун", "Ота-онангга раҳмат", "Одобинга балли", "Соғ танда соғлом ақл", "Меҳр чашмаси", "Қизлар ибоси", "Бир йигитга қирқ, хунар оз", "Ўғлим посбоним", «Ҳаёт—устоз, ҳалқ—муаллим", "Ўзбекистон Ватаним маним!", "Миллий бурч ва масъулият", "Оила сабоқлари", "Оила этикаси", "Оила тинч — маҳалла тинч", "Мустақил ҳаёт бўсағасида", "Аскарлик — йигитлик ўқув муассасаси", "Оила ба ҳти — Ватан ба ҳти", "Спортчи оила",

¹⁴ Ж.Йўлдошев «Замонавий ўзбек оилаларида ўсмир болалар шахсининг шаклланиши» номзодлик диссертацияси, Т., 2002

"Оиламиз оҳанглари", "Ватан остонадан бошланади", "Биз киммиз" каби тадбирлардан иборат бўлиши мумкин.

" баҳслар, беллашувлар, учрашувлар ва турли саналарга бағишланган анжуман ва тантаналардан иборат бўлиши мумкин.

Жорий қилинган жамоатчилик кенгаши ўз фаолияти тўғрисида маҳалла аҳлига ҳар чоракда бир маротаба ҳисобот беради. Зарурат туғилганда ўқув-тарбия муассасалари, маҳалла фаоллари, маҳалла ҳудудида жойлашган ташкилот, кор ҳона ва идораларнинг таълим-тарбия юзасидан олиб борилаётган ишлари тўғрисида ҳисоботларини тинглаб, уларга амалий ва назарий ёрдам бериши иш самарасига ва унинг изчиллигига ижобий таъсир кўрсатади.

Хулоса.

Мамлакатимизда кейинги йилларда қабул қилинган таълим ва тарбия турғрисидаги қатор меъёрий ҳужжатлар, жумладан Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги қонуни, "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" бозор иқтисодиёти шароитларида муваффақиятли ишлай оладиган, мустақил фикрловчи кадрларни тайёрлашда оила, маҳалла ва ўқув билим юрти нуфузини янада юқори поғонага кутаришни тақзо этади.

Оила бошқа тарбиявий муассасалардан фаркли равишда одамнинг бутун ҳаёти давомида унинг барча томонларига, кирраларига таъсир курсатишга кодирдир ва одатда таъсир курсатади. Оила тарбия вазифасининг бу улкап микёси унинг мафкуравий ва пси хологик таъсир курсатишнинг **чукур** узига ҳослиги билан уйғунлашиб кетади. Бу эса уни олий даражада таъсирчан килибгина қолмай, шу билан бирга ша ҳсни шакллантириш жараёнининг зарур бугинига ҳам айлантиради.

Назорат учун саволлар.

1. "Оила, маҳалла, ўқув билим юрти ҳамкорлиги" Концепциясининг ўрни ва аҳамияти?
2. Оила – жамиятнинг асосий бўғинидир деганда нимани тушунаси?
3. Оила, маҳалла ҳамда мактаб ҳамкорлигини қандай йўлга қўйиш мумкин?
4. Оиладаги тарбия жамиятга қандай таъсир кўрсатади?
5. "Бир шахсга етти қўшни ота – она" деган иборани таҳлили қилинг.
6. Оила, маҳалла ҳамда мактаб ҳамкорлигининг ижобий томонларини санаб беринг.
7. Оила, маҳалла ҳамда мактаб ҳамкорликда қандай тадбирлар ташкил қилиш мумкин?
8. Оила, маҳалла, ўқув билим юрти ҳамкорлигини амалга оширишнинг қандай услублари мавжуд?
9. Ёшларни тарбиялашда оила, маҳалла ва мактабнинг ҳамкорлигини амалга оширишнинг қандай тамойиллари ва босқичлари бор?

Мавзу: Дарсдан ташқари вақтдаги тарбиявий ишларни ташкил этиш шакллари

Режа:

1. Дарсдан ташқари вақтдаги тарбиявий ишлар мазмуни ва унга қўйиладиган талаблар
2. Дарсдан ташқари тарбиявий ишларнинг шакллари
3. Дарсдан ташқари вақтларда таълим-тарбия муассасаларида байрамларни оммавий тадбирларни утказиш усуллари.

Таянч иборалар.

Дарсдан ташқари таълим, тарбия, унинг турлари, шакллари, иқтисодий тарбия, ҳуқуқий тарбия, эстетик тарбия, экологик тарбия, уларни режалаштириш, ўз – ўзини тарбиялаш мустақиллик, иқтидорли ёшлар тарбияси.

Шахс соғлом ва ҳар томонлама баркамол шаклланиши учун унда ўқишга интилиш ҳиссини такомиллаштириш билан чекланиб булмайди. Улар онгида касб - ҳунар ва меҳнат куникмаларини ҳосил қилиш, умуммаданий билимларни, миллий ва умумбашарий қадриятларга асосланган юксак маънавий-ахлоқий фазилатларини тарбиялаш билан уз ватани ва ҳалқига нисбатан садоқатни шакллантириш, атроф-муҳитга нисбатан онгли муносабатда булиш туйғусини, ҳуқуқий онгини тарбиялаш лозим. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да маданий - эстетик, илмий, техникавий, спорт ва бошқа йуналишларда ўқув билим юртидан ташқари давлат ва нодавлат таълим муассасаларини ташкил этиш таъкидланган ҳамда таълим сифатини яхшилаш, унинг тузилмаси ва мазмун-мундарижасини такомиллаштириш вазифалари белгилаб берилган.

Ушбу «Дарсдан ташқари таълимни ташкил қилиш давлат талаблари» ўқувчиларнинг бўш вақтини тарбиявий таълим жиҳатдан самарадорли ташкил этишга қаратилган булиб, «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва миллий дастур ғоялари асосида ишлаб чиқилди.

Дарсдан ташқари таълимни урф-одатларимиз, миллий қадриятларимиз, Республика ҳудудлари талаблари асосида ташкил этиб, унинг тармоғини кенгайтириб, ҳозирги замон талаблари даражасида ислоҳ қилиш кун тартибида турган долзарб масаладир. Ҳозирги пайтда янги педагогик ва ахборот теҳнологияси қонуниятлари асосида педагог олимларимиз таълим муассасаларидан ташқари таълимни ташкил этишнинг турли шакл ва методларини ишлаб чиқиш йўналишида тегишли тадқиқотларни олиб бормокдалар. Шунинг билан бирга бу, бир жойда тўхтаб турувчи жараён эмас. Ушбу «Талаблар» барча ўқув масканларидан ташқари таълим муассасалари ўқув - тарбиявий ишини режалаштиришда дастур ва услубий материаллар, методик қўлланмалар, ўқув адабиётларини тайёрлашда муҳим ҳужжат булиб хизмат қилади.¹⁵

¹⁵ А.Б.Исимова “Дарсдан ташқари таълим – тарбия жараёнида ўқувчиларда соғлом турмуш тарзини шакллантиришнинг педагогик шарт шароитлари” номзодлик диссертацияси. Т., 2004.

Дарсдан ташқари таълим муассасаларининг тугарак қатнашчилари онгида юксак маънавий а ҳлоқий фазилатлар мужассамлашган булиши керак.

Дарсдан ташқари таълим муассасалари тугарак қатнашчиларини доимий равишда фан ва маданиятнинг энг сўнгги ютуқларидан хабардор қилиб туриш улар онгини ижобий ишлар ва тарбиявий тадбирлар билан банд қилиш муҳим ўрин тутди. Тугарак қатнашчиларида мустақиллик тушунчаси шаклланган булиши, улар Давлатимиз рамзларини, мадҳиясини, урф-одатларимизни билиши шарт. Ўқувчилар қайси тугаракка қатнашишидан қатъий назар шу касб ёки ҳунар тўғрисида бошланғич кўникмаларга эга булиши лозим.

Дарсдан ташқари таълим ўқувчилар қизиқшига, ҳоҳишига асосланган ҳолда дарсдан бўш вақтларида ўқув тарбия жараёнини тўлдиради ва қуйидаги йуналишлар буйича тугарак қатнашчиларига талаблар қўйилиши керак:

1. Ватанга муҳаббат, комил инсон тарбияси.
2. Эстетик таълим.
3. Сайёҳлик йуналиши буйича тугаракларга қатнашиш.
4. Экологик таълим йўналиши буйича.
5. Ўқувчиларни маънавий, а ҳлоқий йуналиш буйича.
6. Ҳукукий таълим йўналиши буйича.
7. Техник ижодкорлик йўналиши буйича.
8. Иқтидорли ва истеъдодли ёшлар.
9. Иқтисодий таълим.

Дарсдан ташқари вақтдаги тарбиявий ишларнинг шакллари.

Дарсдан ташқари таълим муассасалари олдида турган муҳим тарбиявий фаолияти бу ёшларга эстетик, экологик, ахлоқий, ҳукукий, иқтисодий ва шунга ў хаш бошқа турдаги тарбиявий ишларни ўргатишдан иборатдир. Тарбиянинг ушбу турларини ёш авлодга сингдириш учун аввало муассасада утказиладиган ўқувчилар ҳис – туйғусини шакллантиришга асосланган турли тадбирларда, тугараклар фаолиятида миллий маданий-тари ҳий анъаналарга, урф-одатлар ва умумбашарий қадриятларга таянган ҳолда амалга оширилади. Масалан эстетик тарбияни ёшлар онгига сингдириш мақсадда ўқувчилар уйлари, саройлари, шахслар ва усмирлар ижодиёт уйларида доирачилар, рақс, вокал-чолғу, фолклор, мақом, карнай-сурнайчилар, ашула ва рақс, узбек халқ чолғу дасталари, ҳор студияси, кўғирчоқ театри, драма тугараги, санъат севарлар клублари ташкил этади.

Тугарак ахзолари ушбу даста, тугарак ва клубларда санъатни севишга, ардоқлашга, санъат орқали гўзалликни кура билишга, шу гўзаллик орқали уз она юртини улуғлашга, ундаги гўзалликни, чиройни асраб қолишга интилади.

Эстетик йўналиш буйича таҳсил олган тугарак ахзолари қуйидагиларни билиши лозим:

- рақс санъатининг машҳур намояндалари ҳаёти ва ижодини;
- куй тинглаш, унинг мо ҳиятини тушуниб рақс ҳаракатлари орқали ифодалашни;
- турли миллат ва элатлар рақслари ҳаракатларини, уни ижро этишни;
- доиранинг яратилиш тари ҳини, унинг кекса намояндалари ижодий йўлини, доирани ушлаш қоидаларини;

Шунингдек, эстетик таълим тасвирий ва халқ амалий санъати йўналишларидаги тугараклар машғулотлари орқали ҳам ўқувчилар қалбига сингдирилади. Бу ўринда ўқувчилар уйлари, саройларида ташкил этилган «Тасвирий санъат», «хайкалтарошлик», «Кулолчилик», «Миллий каштачилик», «Наққошлик», «ёғоч ўймакорлиги», «Ганч ўймакорлиги», «Ёш таъмирловчилар» тугараклари айна мақсадни доимий ва узлуксиз амалга оширади.

Сайёҳлик тугаракларига ўқувчилар уларнинг қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда кенг жалб қилинади.

Тўғаракка қабул қилинаётган ўқувчи ёшлар аввало сайёҳлик тугаракларининг бирор бир йўналишига қизиққан, сайёҳлик экспедицияси тўғрисида тасаввурга эга булган, соғлом бўлиши керак.

Сайёҳлик йўналиши бўйича қатнашадиган ўқувчилар биринчи ўқув йилидан кейин қуйидагиларни билиши лозим:

- юртимиз ҳақида тасаввурга эга бўлиши;
- юртимизнинг тари ҳини, қадимий обидаларини, улар ҳақидаги афсона ва ривоятларни билиши;
- маълум жой, улкани ўрганиш бўйича режа ва йўналишларни ишлаб чиқиш;
- сайёҳат давомида кузатувчанликни билиш, сайёҳликка оид материалларни ўрганиш;
- турли ҳилдаги сайёҳликка оид адабиётлар билан доимий танишиб бориши ва уларни билиш керак.

Экологик табиатшуносликдан ташкил қилинган тугаракларнинг асосий мақсади ёшларда жонли ва жонсиз табиат ҳақида я ҳлит тасаввур ҳосил қилиш, тарбияланувчиларни усимлик ва ҳайвонот олами билан таништириш. Тугарак ахзоларида усимлик ва ҳайвонларни ҳимоя қилиш кераклиги тўғрисида тасаввур ҳосил қилиш, тугарак ахзолари ўқув билим юртиларида ер майдонларида ва тирик табиат бурчагида ўсимлик ва ҳайвонларни парвариш қилгандагина, я ҳши ҳосил олиш мумкинлигига ишонч ҳосил қилишдан иборатдир.

Тугарак ахзоларига биринчи ўқув йили о ҳирида қуйидаги талаблар қўйилиши лозим:

- жонли ва жонсиз табиат ҳақида тасаввурга эга бўлиши;
- жонли ва жонсиз табиатни бир-бири билан ўзаро боғлиқлигини;
- ёз, куз, қиш ва баҳорнинг ҳарактерли белгиларини;
- йилнинг турли фаслларида одамнинг яшаб турган жойидаги меҳнати ва уларнинг турларини;
- усимлик номлари, илдиз, поя, барг, мева ва уруғларини;
- ут усимликлар, дара ҳтлар номини;
- мева ва манзарали дара ҳтларни аа уларнинг бир биридан фарқларини
- учиб кетувчи ва қишлоғчи қушларнинг ҳаёти ва ҳусусиятларини;
- табиат билан инсон орасидаги қонун-қонидани доимо мувозанатда сақлашни билган, кузатган ишлари юзасидан ҳисобот ёза билишни, маҳруза қилишни билишилари керак.

Таълим муассасаларидан ташқари таълимнинг барча йўалишлари ва тугаракларидаги ўқувчиларнинг маънавий фазилатлари, бой маданий меросимиз, тари ҳий анъаналаримизга, умуминсоний к,адриятларга хурмат, ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбияланиши билан белгиланади.

Ўқув билим юртларидан ташқари таълим муассасалари клуб ва тугараклари борадилар. Билимга ташналик ҳам а ҳлоқий тарбиянинг таркибий қисмидир тарбиячи, муассаса ходимлари ўқувчи қалбида китобни севиш, уни ўқиш ва ардоқлаш каби фазилатларни доимий равишда шакллантирадилар.

Дарсдан ташқари таълим муассасаларида режалаштирилаётган ҳар бир тадбир мазмунида, клуб ва тугараклар фаолиятида - Ватанга муҳаббат ва комилсон тарбияси акс этиши лозим. Ўқувчиларда Ватанга муҳаббат туйғусини тарбиялашда юртимиз маданияти тари ҳи, муайян даврлардаги мавқеи, буюк мутафаккирларимизнинг жаҳон фан ва маданияти соҳасидаги ўрни, мамлакатимизнинг ёрқин истиқболига ишонч тўғрисида маълумот берилади. Ватанни севиш, унинг истиқболи ҳақида қайғуриш иймон-этикод рамзи эканлиги ўқтирилади. Шу нуқтаи назардан асосий мақсад - комил инсонни тарбиялаш амалга оширилади.

Ўқувчиларнинг ҳуқуқуқий онгини оширмасдан ҳуқуқий фуқаролик давлатни тасаввур этиб булмайди. ҳуқуқий онг пойдеворига ўқув муассасасиларда асос солинади.

Дарсдан ташқари таълим муассасаларида ўқувчиларга ҳуқуқий билимлар, ижтимоий ҳаёт меъёрлари ва қоидалари тўғрисида кенг маълумотлар бериб борилади. Ҳуқуқий таълимнинг мазмуни мустақил Ўзбекистон давлатининг иқтисодий, маънавий, сиёсий-ҳуқуқий манфаатларини узида мужассамлаштириши керак.¹⁶

Дарсдан ташқари таълим муассасаларида иқтидорли шахслар ва истеъдодли ёшларни узига хос психологик жиҳатларини ва фазилатларини ҳисобга олиб турли тугаракларга жалб этиш «Республика истеъдод маркази» ходимлари билан ҳамкорликда ва уларнинг илмий амалий тажрибаларидан фойдаланган ҳолда истеъдодларин аниқлашга мулжалланган технологик диагностик тадбирлар асосида амалга оширилади.

Дарсдан ташқари таълим муассасаларида қуйидаги тадбирлар ишлаб чиқилади:

--иқтидорли шахслар ва истеъдодли ёшларни чет элларда касбий жиҳатдан тайёргарликдан ўтказишга қаратилган турли тадбирларни амалга ошириш;

--«Камолот», «Маҳалла», «Улуғбек» , «Олтин мерос», «Умид» , «Устоз» каби жамғармалар билан ҳамкорликда иш олиб бориш;

--ўқув билим юртларидан ташқари Таълим муассасаларида ёшлар истеъдоди ва иқтидорини намоён қилишга доир шарт шароитлар яратиб бериш;

--уларнинг қизиқишини инобатга олган ҳолда фанлар буйича олимпиадалар, танловлар, кургазмалар, турли байрамлар, ўқувчилар ижодкорлиги каби тадбирларни ўтказиш.

¹⁶ О.Собиров «Ўқувчи ёшларда ҳуқуқий маданиятни шакллантириш методикаси» Т., 2005. (Б.М.И.)

Республиканинг чекка минтақаларидан иқтидорли шахслар ва истеъдодли ёшларни излаш, уларга келгусида уз қобилиятларини такомиллаштиришларига шарт-шароитлар яратиб бериш керак.

Ўқувчиларни ўз-ўзини бошқариши.

Педагог мустакил тайёргарлик даврида ўқувчилар билан ишлашни табакалаштирилган тарзда олиб боради, уларни синфларга таксимлайди, айримлари билан эса якка тартибда иш олиб боради. Педагог фан кабинетларидаги мустакил ишларни ташкил этиб, билимлар эгаллашни таъминловчи топшириқлар системасини ишлаб чиқади, мунтазам равишда уқишнинг боришини назорат қилади, ўқувчиларнинг китоб, асбоблар, қўлланмалар, укув телекурсатувлари, қўшимча адабиётлар ва бошқалар билан ишлаш малака ва қўникмаларини мунтазам шакллантиришни таъминлайди.

Мустакил машғулотларда уқитувчи билан ўқувчининг ҳамкорлик қилиши зарурлиги бекор қилинмайди, лекин у дарсдагига нисбатан бошқача—асосан бавосита, укув материали (схемалар, жадваллар, йўл-йўриқлар, махсус тузилган маълумотномалар ва ҳоказолар)ни тегишли тарзда ташкил этиш орқали амалга оширилади.

Келгусида урта бугинда дарсдан ташқари машғулотларни ташкил этишда педагогнинг йўналтирувчи таъсири остидаги ўқувчиларнинг уз-узини тартибга солиш, уз-узини назорат қилиши асосига қўрилган ва фан кабинетларида, кутуб хонада ва уйда якка тартибдаги режа асосида утқазиладиган мустакил машғулотлар етакчи шаклга айланиши керак. Бунда дарсдан ташқари ишда таълимнинг моддий базаси: қўшимча ва маълумотнома адабиётлар, лаборатория усқуналари, қўргазмали қўлланмалар, дидактик материаллар, техника воситаларидан оқилона фойдаланиш қўзда тутилади.

Ўз ичига:

— дарслик ва қўшимча адабиётлар билан ишлашнинг ҳилма-ҳил шакллари оқган, назарий билимларни узлаштиришни таъминловчи;

— тажрибалар, ижодий тусдаги ишларни бажаришни, асбобларни лойи ҳалашни, макетлар, моделлар ва ҳоказоларни тайёрлашни, мустакил ишлаш учун топшириқлар системаси мақсадга мувофиқдир.

Юқорида қайд этилган топшириқларни бажариш жараёнида ўқувчилар турли қўлланмалар, асбоблар, аппаратлар, дидактик материаллардан фойдаланишни урганадилар, уз-узини текшириш учун турли маълумот ва таянч материалларни жалб этиш қўникмаларини эгаллайдилар. Айни пайтда уларда топшириқларни бажариш учун зарур материалларни танлаш, ишнинг кетма-кетлигини белгилаш, вақтни ҳисобга олиш каби ташкилий қўникмалар шаклланади. Бунга у ҳшаш машғулотлар ўқувчиларга улар учун янги бўлган шароитларда ме ҳнат қилиш қўникмасини эгаллашга ёрдам беради, уқитувчига эса ўқувчиларда таълим-тарбия жараёнига фаол қўшилиш учун зарур бўлган фазилатларни аниқ, мақсадни қўзлаб, изчил шакллантириш имқонини беради.

Натижада ўқувчилар учун укув машғулотларини ташкил этишнинг янги шаклларни қироат ҳона ва буш аудиторияларда педагогсиз мустакил машғулотларни аста-секин жорий этиш мумкин бўлади. Шунини айтиш керакки, бундай иш шаклининг даставвал айрим қисмлари узлаштирилади. Ўқувчилар

синфларига тарбиячисиз, узлари шугулланишлари учун имконият яратилади. Бундай машгулотлар каттик, тартибга солинади: иш жойи, тарбиячига такдим этилиши керак булган ҳисобот материаллари ва бу ишларни амалга ошириш вақти аниқ белгилаб қўйилади. Ўқувчиларни гуруҳларга таксимлаш олдида катта тайёргарлик ишлари олиб борилади: тарбиячилар билан улар меҳнатини ташкил этиш усуллари ҳақида суҳбатлар, кироат ҳонада ва буш аудиторияларда мустиқл машгулотларни ташкил этиш юзасидан дастлабки синовлар, бу тажрибани муҳома қилиш ва унга зарур тузатиш киритиш қаби ишлар бажарилади.

Кузатишларнинг курсатишича, ишнинг янги шакллариға утиш бутун педагоглар жамоасининг қуч-ғайратларини бирлаштиришни, буш ҳоналарни таксимлашда, тартиб ва интизомға риоя этилишини назорат қилишда алоҳида аниқликни талаб этади.

Ўқувчиларнинг уз-узини тартибға солиш ва уз-узини назорат қилиш асосига қўрилган синф. ва яққа тартибдаги иш шакллари аста-секин асосий иш шакллари бўлиб қолади. Улар ўқувчиларда интизом ва масъулиятни шакллантиришға қумаклашади.

Бир қанча ҳолларда мустиқл тайёргарлик юзасидан айрим машгулотларни тарбиячи иштирокида уюштириш зарурати вужудға келади. Бу унчалик мустиқ қам бўлмаган ва янада қучайтирилиши зарур булган малака ва қуниқмаларни тиклаш ёқи шакллантиришни давом эттириш мақсадида утқазилади. Бинобарин, тарбиячи иштирокидаги мустиқл машгулотларни ўқувчилар мустиқллиги шаклланишининг муайян босқичида тула барҳам топадиған шакл сифатида қарамаслик керак. У ўқув машгулотларидан кейинги дарсларни ташкил этиш шакллари системасида зарур жиҳат сифатида сакланиб қолади, лекин ундан фойдаланиш меъёри узғаради.

Мустиқл тайёргарликни ташкил этиш жараёнида шахсларнинг зуриқишиға йул қўймаслик муҳимдир. Шу мақсадда шахсларда ўқув ишининг оқилона усуллари, илмий ва ижтимоий-сиёсий аҳборот оқимида йул топа олиш, мустиқл тажрибалар қилиш ва қузатиш олиб бориш қуниқмаларини шакллантириш зарур.

Фанлараро алоқалар гоёларини руёбға чиқариш учун: дарс ва дарсдан ташқари ўқув ишлари—мустиқл тайёргарликни уйғун бирлаштириш; мустиқл тайёргарлик даврида турли фан ўқитувчиларининг узаро алоқаси; фан ўқитувчиси билан тарбиячининг ҳамжиҳатлиги; турли режим пайтларида ягона талабларни амалга ошириш қаби янги имкониятлар вужудға келади ва ҳоказо.

Ўқувчиларнинг барча фанлар юзасидан мустиқл ишлаши фақат дарсдан ташқари фаолиятдагина эмас, шу билан бирға дарсда ҳам бошқача сифат қасб этади. Дарс ва мустиқл тайёргарликнинг бир-бириға сингиб кетиши, ўқув ва қушимча адабиётлардан, қомуслардан, маълумотномалардан ва бошқалардан қенг фойдаланиш имконияти объектив тарзда ўқув материални энг қуп даражада узлаштиришға, мустиқл ишни жадаллаштириш ҳисобига (уни бирмунча қисқартирған ҳолда) ўқув вақтидан самарали фойдаланишға, энг муҳими, ўқувчиларда меҳнатсеварлик, мустиқллик, масъулиятни тарбиялашға қумаклашади.

Ўқувчиларнинг мустакиллиги турли даражада булганида мустакил тайёргарлик амалга оширилиши мумкинлигини ҳисобга олиш муҳимдир, албатта, бу эса улар шаҳсининг шаклланишига шубҳасиз таъсир кўрсатади. Айрим ўқувчиларнинг ишдаги фаол ва мустакил ҳолати тарбиячининг аралашувини талаб этмайди, чунки ўқувчиларнинг узлари олдиларида турган вазифаларни ва уларни ҳал этиш йулларини анча яхши тушунадилар. тарбияланувчилар тарбиячи ёрдамисиз ишлайдилар. Бу ерда тарбиячининг аралашуви мақбул эмас, чунки бундай ҳолат тарбияланувчиларнинг меҳнатсеварлигини, билиш эҳтиёжларини шакллантиришда энг катта имкониятга эгадир.

Ўқувчи мустакил ҳаракат қилиб, лекин уз ишини тарбиялашнинг фикри ва баҳосига боғлиқ қилиб қўйган пайтда тобе мустакил ҳолат вужудга келади. Иш қизиқиш ва иштиёқ билан бажарилса ҳам, мустакил ишни бажараётган шахсининг ҳаракатларида ишончсизлик жиҳатлари мавжуд бўлади.

Тарбиячининг тула раҳбарлиги ва назорати остида ҳаракат қиладиган ўқувчилар тоифасида мажбурий-ижро этиш ҳолати пайдо бўлади. Бунда ўқувчилар ишга унчалик қизиқиш билдирмайдилар. Улар қўпинча тарбиячининг ёрдамини сураб мурожаат қиладилар, қўчли ўқувчиларнинг қўллаб-қўвватлашидан фойдаланишга интиладилар, агар бундай қўллаб-қўвватлаш бўлмаса, ишни давом эттиришда иродаларини ишга солмайдилар. Бундай шахсларда ташқаридан мажбур қилиш вақтида ҳаракат қилиш одати мустаҳкамланади. Агар бундай ҳолат барқарор бўлиб қолса, у ўқувчининг фақат ақлий эмас, шу билан бирга маънавий ривожланишига ҳам, тўсқинлик қилиши мумкин.

Мустакил тайёргарликнинг назоратсиз—ижро этиш ҳолати расмий ижрочилик билан, иштиёқ ва ҳавас билан меҳнат қилишни истамаслигини яширишга интилаётган ўқувчиларда қўзатилади. Бундай ҳолатнинг узок вақт мавжуд бўлишига йўл қўйиб бўлмайди, акс ҳолда ўқувчиларда ишга нисбатан расмий муносабат жиҳатлари пайдо бўлади, бу эса уларнинг меҳнатдаги ташқи фаолликларини *йўққа* чиқаради.

Ва, нҳоят, беихтиёр ҳосил бўладиган ҳолат ҳам қўй бериши, бундай ҳолат «ҳўҳласам—ўйнайман, ҳўҳламасам—ўйнамайман»; «ёкса—ишлайман, ёкмаса—ишламайман»; «осон бўлса—бажараман, қийин бўлса—бажармайман» деган сўзларга қўйя этадиган ўқувчилар фаолиятида намоён бўлади. Бу ўқувчилар синфи тарбиячига юқорида қайд этилган ўқувчилар қўру ҳига нисбатан қам қийинчилиқ ва ташвиш қелтирмайди. шахсларнинг мустакил тайёргарлигидаги беихтиёр ҳолатни бошқа ҳолатга айлантриш анча қийин ишдир. Бу шахсларнинг фақат уз шаҳей истаклари бўйича иш бажаришга доир но ҳуш майлларини бартираф этиш учун узок. вақт тер туқиб меҳнат қилишга тугри келади.

Қўрсатиб утилган ҳолларнинг ҳар бирида шахсларни билиш жараёнига жалб этиш, уларнинг қизиқишларига таяниш, ўқувчиларга уқув фаолиятида муваффақиятга эришишни ҳис этиш имқонини бериш, уларни рағбат-лантриш ва албатта уқишга ургатиш керақ.

Кузатишларнинг курсатишича, тарбиячиларнинг узлари купинча шахсларнинг мустакил тайёргарлиги, уларнинг ишга муносабатидаги ҳолатнинг ҳилма-ҳиллигини билмайдилар. Педагог эса ана шундай ҳолатларнинг намоён булишига таяниб, якка тартибда яхшироқ, ёндашишни амалга ошириш мумкин, мустакил тайёргарлик даврида тарбияланувчиларга уз таъсирини мувофиклаштириши ва таккослаши, уни ша ҳсни шакллантиришнинг самарали воситасига айлантириши мумкин. Бунда унга ўқувчиларнинг феъл-атворидаги узгаришлар жараёғини ва уз тарбиявий фаолиятининг пировард натижаларини олдиндан кура билиш, ҳар бир ўқувчининг ҳусусиятларини, унинг ша ҳс сифатида меҳнатга муносабатини яхши билиш ёрдам беради.

Ўқувчиларнинг мустакил тайёргарлигини ташкил этганда, шахслар мустакиллигини пасайтирувчи ортикча васийлик килишга йул куйиб булмайти. Кузатишларнинг курсатишича, тарбиячилар мустакил тайёргарликнинг турли боскичлари (булажак ишнинг бориши тушунтирилади, уй иши, унинг мазмунини, ўқувчи фаолиятининг тартибини тула тушунтириб бериш ҳоллари учрайди ва ҳоказо)да ўқувчиларнинг ишига аралашиб, купинча улар мустакиллигининг ривожланишига ҳалакит берадилар, мустакил фаолнят куникмалари шаклланишига тускинлик киладилар. Мустакил тайёргарлик жараёғида ўқувчилар мустакиллиги мунтазам ошиб бориши ва ёрдам бериш мунтазам камайтиб боришига эришиш му ҳимдир, албатта.

Уз синфининг имкониятларини, шахсларнинг узига ҳос ҳусусиятларини, улар мустакил ишининг услубини ҳисобга олувчи тарбиячи мустакил тайёргарлик даврида гоят талабчан булади, шахсларни мустакил фаолиятга йуналтиради, мустакил тайёргарликии ўқувчилар билимларини муста ҳкамлашнинг ва уларда ташкилий-амалий малака ва куникмаларии ривожлантиришнинг воситаси сифатида караб, уз ёрдами даражасини аста-секин пасайтиради.

Таълим муассасалари ўқувчиларининг мустакиллиги ҳакида гапирар эканмиз, биз бу жараёғининг икки томонини ифодалайдиган тушунчалардан: ўқувчилар фаолиятида-мустакиллик даражасидан, тарбиячи фаолиятида— ёрдам бериш даражасидан фойдаланамиз. Мустакиллик даражаси деганда биз ўқувчиларнинг педагог ёрдамига булган эҳтиёғини назарда тутамиз. Ёрдамга булган эҳтиёғ канчалик юкори булса, ўқувчиларнинг мустакиллиги шунчалик паст булади. Шахсларга ёрдам курса,тиш даражасининг мезони сифатида биз ўқув муассасаси чиларининг топшириқларни бажариш жараёғига тарбиячининг аралашувини кабул киламиз.

Айни вақтда шуни ҳисобга олиш му ҳимки, мустакил тайёргарлик мустакил фаолият шакли булиб, у шахсни укишга ургатар экан, тулик; равишда тарбиячининг ра ҳбарлигисиз, муайян даражадаги тарбиявий куч-райрат сарфлашисиз утиши мумкин эмас.

Педагогларнинг мустакилликни тарбиялаш вазифаларини ҳал килишга сарфлаган куч-гайрати ўқувчиларнинг руҳий-физиологик кайфиятига мутаносибдир. Агар шахслар мустакил тайёргарликни уз фаолияти занжиридаги табиий бугин сифатида кабул килсалар, педагоглар томонидан ҳам,

шахслар томонидан ҳам катта куч-гайрат сарфлаш талаб этилмайди. Аксинча, машгулотга ёмон тайёргарлик куриш ҳамма учун кушимча кийинчиликлар тугдиради. Тарбиячининг ўқув муассасаси ўқувчиларига иродавий таъсир курсатиши талаб этилади, уларнинг эса уз организмлари ва руҳиятларининг аҳволини муайян фаолиятга йуналтириш учун иродавий зуриқишларига тугри келади. Ҳар кандай ҳолатда тарбиячи томонидан ҳам, ўқувчилар томонидан ҳам куп ёки оз мидорда куч-гайрат сарф этишни талаб этадиган вазиятлар вужудга келади. Мустакил тайёргарлик давомида таълим муассасаларининг ўқувчилари мустакил фаолиятининг у ёки бу куникмаси шаклланаётганда ҳам худди шундай вазиятлар вужудга келади. Бу вазиятни зарур тарбиявий мақсадни амалга оширишга ёрдам берадиган педагогик жи ҳатдан мақсадга мувофиқ ҳолатга айлантириш тарбиячининг ма ҳоратини билдиради.

Ўз-ўзини тарбиялаш ўз устида онгли ва режали иш олиб бориш, жамият ва ривожланиш шахсий дастури талабларга жавоб берувчи хусусият ва сифатларни шакллантиришга йўнатирилгандир. Ўз-ўзини тарбиялаш тарбия жараёнида шаклланади.

Бу усулларни шартли равишда 2 синфга бўлиш мумкин.

Ўз-ўзини тарбиялаш шахсининг ўз-ўзини англашдан бошланади. Бунинг учун куйидаги усуллар қўлланилади. Улар 1-синфга тегишли:

Ўз-ўзини кузатиш ;

Таққослаш;

Ўз-ўзини таҳлил қилиш;

Эмпатия;

Ўз-ўзини баҳолаш.

Бу усулларнинг барчаси ўз-ўзини англаш савиясини ўстиришни маромлаштиради. Бу беш усул ёрдамида шахсни ўз-ўзини баҳолаши амалга оширилади. Қолган усуллар ўз-ўзини тарбиялаш учун қўлланилади:

Ўз-ўзини танқид қилиш;

Ўз-ўзига мажбурият юклаш;

Ўз-ўзини бошқариш;

Ўз-ўзига буйруқ бериш;

Ўз-ўзини жазолаш;

Ўз-ўзига таъсир кўрсатиш;

Ўзига ишонч.

Таълим – тарбия муассасаларида байрамларни, оммавий тадбирларни намунали ўтказиш.

Мамлакатимиз мустақилликка эришгач, юртмизда кўплаб байрамлар нишонлана бошланди. Улар ўз мазмунича халқимизнинг азалий анъаналарини, урф – одатларини ва орзу умидларини олган бўлиб, оммавий тарзда мунтазам нишонланиб келяпти. Албатта, бу байрамлар кишиларга завқу шавқ бағишлаш баробарида, ёшларда ватанпарварлик, анъаналаримизга садоқат, урф – одатларимизга ҳурмат ҳиссини шакллантиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Ушбу дарслар ўқувчилар қалбида иймон – эътиқод ҳиссини мунаввар этиб, она – Ватан, халқига меҳир муҳаббат уйғотиш зарур. Шу боис аввало дарс

мавзусини тўғри танлаб олиш, ўқувчининг билимдаражаси, малака ва кўникмаларига мос равишда аниқ белгилай билиши лозим. Дарс ўтиладиган хона ҳам мавзуга мос равишда безатилган бўлиши лозим. Яъни қандай байрам ўтказилишга қараб Ўзбекистон Республикаси Давлат байроғи, Герби, Мадҳияси, Конституцияси, “Таълим тўғрисида” ги Қонун, Мутафаккир олимларнинг ибратли сўзларидан намуналар келтириш мумкин ва ҳақозолар.

Сабоқлар суҳбат, савол–жавоб, баҳс–мунозара, ҳикоя шаклларида саҳналаштирилган лавҳалар ёрдамида ташкил этилса, янада мақсадга мувофиқ бўлади.

Бундай байрам тадбирларига энг асосийларидан мисол тариқасида айтиб ўтишимиз мукин бўлганлари “Мустақиллик – буюк неъмат” умумхалқ байрами – “Ўқитувчилар ва мураббийлар куни”, “ 9 май – Хотира ва Қадрлаш куни”, “Наврўз – гул байрами” кабилардир.

Ушбу байрамларни ташкил этишда Миллий дастур талабларига мувофиқ вужудга келаётган академик лицей ва касб–хунар коллежларида, айниқса, беҳад кўтаринки руҳда алоҳида маҳорат ва изланувчанликни талаб қилади.

Таълим муассасаларида, академик-лицей, касб-хунар коллежларида, ўқув юртларида, маҳаллаларда, корхоналарда "1октябрғ—Ўқитувчилар ва мураббийлар куни" байрамини ўтказиш ўсиб келаётган ёш авлодни тарбиялашда халқимизнинг устоз мураббийга бўлган муносабатларининг энг яхши намуналари мисолида ўқувчи ёшлар, умуман инсонлар дунёқарашини шакллантиришда катта аҳамиятга эга.

Байрам тантаналарига ота-оналар, маҳалла фаоллари, халқ таълими ходимлари, ёзувчи, шоирлар, санъат ашли, ҳомий ташкилотлар, фахрий ўқитувчилар, "Умид", "Камолот", "Улуғбек", "Маҳалла" "Нуроний", "Устоз" "Олтин мерос" каби жамғармалар, оммавий ахборот воситалари вакиллари жалб этиш керак.

Байрам доирасида дарс, тарбиявий соат, семинар-адабиёт, адабий-бадиий ва илмий кечалар, учрашув ва давра суҳбатлари ўтказилиши мумкин.

Байрам тантаналари "Ўқитувчи—улуғ ном, у Мағрур жаранглайди", "Устоз—отангдан улуғ", "Устоз ва мураббийлар, сизларни шарафлаймиз", "Мен севган устоз", "Агар ҳаёт бўстон бўлса, боғбон муаллим", "Устозлар куни — умумхалқ байрамидир" каби мавзуларда ўтказилиши мумкин.

Шунингдек, ёш мусаввирлар, ёш хунармандлар ёш раққосалар, ёш чеварлар кўрик-танловларини, ёш полвонлар, ёш спортчилар, ўткир зехнлилар, топқирлар мусобақаларини, шеърхонлик ва мушоираларни ўтказиш лозим.

Устоз ва мураббийлар байрамини нишонлашда ўтганлар руҳини шод этишга алоҳида эътибор бериш мақсадга мувофиқдир.

"Ўқитувчилар ва мураббийлар куни" байрамини қуйдагича режа асосида ўтказиш мумкин:

— 1 октябрь — "Ўқитувчи ва мураббийлар куни" байрами — дам олиш куни эканлиги;

— ўқитувчи—улуғ зот эканлиги ҳақида;

— устоз—отангдан улуғлиги;

— ўқитувчи ва мураббийлар меҳнатининг кадр-қиймати ҳақида;

- буюк устозлар ҳақида Ўқитувчилар сулоласи ҳақида;
- устозлар руҳини шод этиш;
- ўқитувчиларни муносиб тақдирлаш, совғалар улашиш;
- ривоят, ҳикоялар, шеър ва куй-қўшиқлар ижро этиш;
- сахна лавҳаларидан, спорт ўйинларидан намойиш этиш;
- санъаткорлар чиқиши;
- сайл-саёҳатга бориш;
- нафақахўр, фахрий ўқитувчилар ҳолидан хабар олиш;
- кўргазма ташкил этиш, кимошди савдосини уюштириш.

Байрамни икки босқичли тадбир асосида ўтказиш ҳам мумкин.

Биринчиси — махрифий, маънавий тадбирлар бўлса, иккинчиси, кўнгил очар, эстетик завқ-шавқ олишга бағишланган ўйин-кулги, томошали тадбирлардир. Саёҳат ва сайлларда, музей ва муқаддас қадамжойларга, "Хотира ва Қадрлаш" майдонларига бориш.

Ўқув юртларида "Ўқитувчи ва мураббийлар" байрами театрлаштирилган режа асосида олиб борилиши байрамнинг эстетик тарбиявий қимматини янада оширади. Бунинг учун, ўқув юртларининг ҳаваскорлик драма театри ахзолари, мусиқа ва чолғу асбоблари тўғарақларининг иштирокчилари билан театрлаштирилган бадиий қисмлар ташкил қилиш мақсадга мувофиқ.

Тошкент, Бухоро, Самарқанд, Фарғона, Шахрисабз, Термиз, Хива шаҳарларига ўқитувчилар саёҳатини уюштириш. Бу ишларда халқ таълими бўлими, ҳокимият, маҳалла, ҳомий ташкилотлар, санъат ва адабиёт аҳли ҳамкорликда фаоллик кўрсатишлари лозим.

Томошалар, концертлар, Мусиқали кечалар ва лекторийларга устозу ёш мураббийлар ва ўқувчиларнинг бепул киришини таъминлаш, шунингдек, ижодкор ходимлар синфлари таълим-тарбия муассасаларига ташриф буюришлари лозим. "Ўқитувчи ва мураббийлар куни" байрамини ўтказишни Республика, вилоят, шаҳар, туман оммавий ахборот воситалари орқали ёритиш мақсадга мувофиқдир. Байрам ўтказиладиган жойни безашда қуйидагиларга эътибор бериш тавсия этилади:

—"Ўқитувчи ва мураббийлар куни" байрамини ўтказиш учун, аввало, сахна мавзуга мос қилиб, дид билан безатилиши — ўқитувчи устоз ҳақида Ҳадису Шариф, Қуръони Карим, Юсуф Хос Хожиб, А.Жомий, А.Навоий, А.Авлоний, Усмон Носир, Фитрат, Чўлпон, Мунаввар Қори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов сўзларидан намуналар битилиб, шиор қилиб осиб кўйилиши;

—Давлат Байроғи, Герби, Мадҳияси ўрнига туғри жойлаштирилиши;

—"Қуръони Карим", "Ҳадису Шариф", "Қутадғу билиг", "Қобуснома", "Маҳбуб улқулуб", "Муҳокаматул луғатайн", "Одобнома", "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ", "Алифбе", "Устоз-муаллим", "Одоб сабоқлари" ва бошқа қадимий ҳамда замонавий дарслик ва кўлланмалардан намуналар кўйилиши;

—фидойи ўқитувчилар суратлари, энг яхши дарс ва дарсдан ташқари маънавий тарбия ишлари баёнидан лавҳалар, шунингдек, деворий газеталарнинг байрам сонлари кўргазма сифатида намойиш этилиши;

—Ўзбекистонда "Давлат тили", "Таълим тўғрисида", "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури", "Ўқитувчилар ва мураббийлар куни", "Давлат Мустақиллиги тўғрисида"ги Давлат Қонунлари ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ўз аксини топиши;

—катта залда дастурхон байрамона нозу-неъматлар билан тузалиши, ўриндиқлар ҳозирланиши;

—байрамга маҳалла оқсоқоллари, фахрий ўқитувчилар-мураббийлар, халқ таълими, туман, шаҳар ҳокимияти, хайрия жамғармалари, ҳомий ташкилотлар ва матбуот ходимлари вакиллари, ёзувчилар, санъаткорлар таклиф этилиши;

—ота-оналар, аълочи ўқувчилар ҳам иштирок этишлари;

—байрам зарур техник ва мусикий асбоб-ускуналари, бошловчи, бадий ҳаваскорлар билан таъминланиши, азалий ўзбекона удумга биноан шодиёна карнай-сурнай садолари билан бошланиши лозим.

Қуйида байрам тантаналарини ўтадиган жойни безатишда фойдаланиш учун буюк алломаларнинг устоз ва мураббийлар ҳақидаги фикр ва мулоҳазаларидан намуналарни илова қиламиз:

1. Ўқув қайда бўлса, улуғлик бўлур,
Билим қайда бўлса, буюклик бўлур.

(Юсуф Хос Ҳожиб)

2. Ҳақ йўлида ким сёнга бир ҳарф ўқитмиш ранж ила
Айламак бўлмас адо онинг ҳақин юз ганж ила.

(А. Навоий)

3. Жаҳонда бўлмаса муаллим агар
Ҳаёт ҳам бўлмасди гўзал бу қадар.

(А. Жомий)

4. Устоз, муаллимсиз қолганда замон,
Нодонликдан булурди қора жаҳон.

А. Жомий

5. Устозлар—азиз юртнинг энг азиз, энг улуғ ва мўътабар кишилариандир.

И.А. Каримов

6. Ҳаёт йўлида биринчи масала — мактаб масаласидир.

Абдурауф Фитрат

7. Устоз йўли порлоқдир, устоз йўли порлоқдир,
Устоз кўнгли хазина, саҳоватга тўлиқдир.

П. Мумин

3. Инсон чиндан ҳам шу улуғ номга сазовар бўлса, у ўз қадрига етиш билан бирга ўзгалар қадрини ҳам баланд тутиб, одамийлик бурчини тўғри адо этади. Ана шу инсонийлик бурчларидан бири ўтганлар руҳини шод этиб, улар хотираси, кадр – қимматини ўз жойига қўйишдир.

“Ватанимиз мустақиллиги учун жонини, бор куч – қувватини аямаган бирор бир киши унутмаслиги керак. Уларнинг ҳар бирига муносиб ҳурмат – эҳтиром кўрсатилиши шарт”, - деб таъкидлади. Президент И.Каримов.¹⁷

¹⁷ И.А.Каримов “Хотира ва кадрлаш муқаддас маънавий туйғу”, 1999 й

Ўзбек диёри ўзининг фидойи, ватанпарвар, ҳар қандай ёвуз кучларни ёнга оладиган, ўз онаси, рафиқаси, опа – сингиллари – ю, ака – укаларини хор қилиб қўйишдек пасткашликни ўзига ор деб биладиган жасур ўғлонлари билан ғурурлана олади. Фикримизнинг далили сифатида иккинчи жаҳон урушидаги фидойиларни олишимиз, улар Билан ҳақли равишда фахрланишимиз мумкин. Иккинчи жаҳон уруши бутун қардош республикалар қатори Ўзбекистон аҳолиси учун ҳам оғир кулфатларни келтирди. Ўзбек элидан кўплаб ўғлонлар бориб, бегона ерларда қолиб кетди.

Афсуски, уруш қатнашчилари – ҳозирги кунда ҳаёт бўлганлари кундан – кунга камайиб бормоқда. Бугунги кунда республикамызда 109 минг уруш қатнашчиси, 159 минг уруш орқасида меҳнат қилган кишилар бор.

Республикамыз Президентининг “9 май – Хотира ва Қадрлаш куни” деб эълон қилиш ҳақидаги Фармони заминидан ушбу кунларимиз нафаси барқ уриб турибди. Хотира, қадрлаш бу киши қалби уйғоқлигининг, ўша қалб тоза ва поклигининг тимсолидир.

Ҳаёт бор экан, демек туғилиш бор, ўлиш бор. Ўтганларнинг хотирасини абадийлаштириш, уларнинг чироғини доимо ёқиб туриш нафақат ўша ормызда йўқ кимсаларнинг иззатини жойига қўйишни, балки кишининг ўз – ўзига бўлган қадр – қимматини ҳам аңлатади.

Ушбу байрамни умумхалқ байрами сифатида нишонлаш бу истиклол ҳада этган инъомлардан бири эканлигини ва бу куннинг мазмунли, кўтаринки руҳда ўтказилишига эришмоқ лозим.

Академик лицейлар, касб – ҳунар коллежлари, билим юртыдаги ўқувчиларга жангоҳларда “Ватан, Ватан, Ватан, она, она, она” - деб жон берганлар кўп бўлганидек, “Феврал воқеалари”дек “Ватан”ни, “Она”ни сарик чақага алмаштирувчи “Ватанфуруш” бўлиб олмасликни тушунтириш лозим.

Шунингдек, 9 май «Хотира ва Қадрлаш куни» ни умумхалқ байрамини ўтказишда қуйдагиларга эътибор қаратиш тавсия этилади:

- “Хотира ва Қадрлаш куни” умумхалқ байрамини Ўтказувчи махсус комиссия тузиш, тадбирлар ишлаб чиқиш;
- “Хотира – қалб чироғи”, “Инсон буюк зот, уни қадрлаш олий ҳикмат” каби мазуларда махсус дарслар, турли – туман кечалар, давра суҳбатлари, савол – жавоб, баҳслар ва тарбиявий соатлар ўтказиш;
- «Осмонимиз мусаффо, еримиз тинч бўлсин», “Юртимиз ҳусни жамолига кўз тегмасин”, “Тошкент – тинчлик шаҳри”, “Ўтганлар хотираси, тариклар фаровонлигидир”, “Хотира ва Қадрлаш - бурчимиз” каби мавзуларда шерхонлик танловини ўтказиш;
- Иккинчи жаҳон уруши қатнашчилари билан учрашув ўтказиш, уларнинг хонодонларига бориш, уларни табриклаш, уларга маънавий ва амалий ёрдам бериш;
- “Хотира ва Қадрлаш” кунига бағишлаб адабиётлар кўргазмасыни ташкил этиш.

Шуни таъкидлаш лозимки, тадбирлар ўқувчиларнинг билим кўникма ва малакаларга қараб ижодкорлик билан ўтказиш тавсия этилади.

“Хотира ва Қадрлаш куни”да нафақат икинчи жаҳон уруши қатнашчилари балки қатоғон йилларида ноҳақ айбланган, қамоқхоналарда ҳамда мустабид тузум давридаги афғон урушида ҳалок бўлганларни эслаш мақсадга мувофиқдир.

Хулоса.

«Дарсдан ташқари таълимга қўйилган давлат талаблари» ёшлар таълим-тарбиясини янада такомиллаштиришга, самарадорлигини оширишга хизмат қилади ҳамда таълим жараёнини ташкил этишда аниқ йўналишларни белгилаб беради. У замон талаблари асосида ташкил этилади. Бу борада педагогик ҳодимларнинг жавобгарлиги ҳам оширилади. Ушбу талаблар асосида синфдан ва таълим муассасаларидан ташқари таълимнинг истиқбол, режаларини, тадбирларини ишлаб чиқиш мумкин.

Назорат учун саволлар.

1. Дарсдан ташқари вақтдаги тарбиявий ишларга қўйиладиган талаблар.
2. Дарсдан ташқари вақтдаги тарбиявий ишларнинг қандай шакллари бор?
3. Тарбияланувчиларнинг ўз – ўзини бошқариши деганда нимани тушунаси?
4. Дарсдан ташқари таълимнинг ёшлар тарбиясидаги ўрни қандай?
5. Эстетик тарбияни ёшлар онгига сингдириш мақсадида қандай тадбирлар ташкил этиш лозим?

Адабиётлар.

1. Тарбиявий ишлар методикаси. П.И.Рувинский. – Т. 1991 й.
2. Тарбиявий ишлар методикасидаги кўрсатмалар. Баубекова З.Д. – Т. 1991 й.
3. Ўқувчи маънавиятини шакллантириш (қўлланма) – Тошкент – 2000. Ж.Ғ.Йўлдошев.
4. Тарбия назарияси. Н. Хўжаев ва бошқалар. – Тошкент – 2003.
Болаларни тарбиялашда ва соғломлаштириш ишларида педагогик технология. Абдуллаев. Д.И., Ишмухамедов Р.Ж. – Тошкент – 2002.
«Педагогика» В.А.Сластёнин, И.Ф.Исаев, А.И.Михёнок, Е.Н.Шиянов. Москва. «Школьная пресса». 2004
Волжский А. Методика воспитательной работы с молодежью. – М. 2003.
Котов В. Воспитательная работа в школе: опыт и проблемы. – СПб: Сев.сияние 2003.
е – mail: sales @ piter. ru

Мавзу: «Тарбиявий ишлар методикаси» фанини ўқитишда янги педагогик технология усулларидадан фойдаланиш.

Режа:

1. «Тарбиявий ишлар методикаси» фанини ўқитишда янги педагогик технологияларнинг ўрни.
2. Дарс жараёнида трéнингларни ташкил этиш ва уларни таркибий қисмлари.
3. Трéнингларни ўтказишда синфлар билан ишлаш ва уларга рахбарлик қилиш.

Таянч иборалар.

Дарсдан ташқари таълим, тарбия, унинг турлари, шакллари, иқтисодий тарбия, ҳуқуқий тарбия, эстетик тарбия, экологик тарбия, уларни режалаштириш, ўз – ўзини тарбиялаш мустақиллик, иқтидорли ёшлар тарбияси.

Бугунги кунда жамиятимизда янги ижтимоий муносабатларнинг шаклланиши, таълимнинг дунё таълим тизимида интеграциялашуви, демократиялаш ва инсонпарварлаштириш жараёнларининг ривожланиши таълим жараёнида замонавий педагогик технологияларга янгича ёндашув зарурлигини тақозо этмоқда.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да замонавий педагогик технологияларни жорий қилиш ва ўзлаштириш зарурлиги кўп марта такрорланиб, уларни ўқув муассасаларига олиб кириш зарурлиги ўқтирилган.

Республикамизнинг таниқли олимлари илмий асосланган, минтақамизнинг ижтимоий-педагогик шароитига мослашган педагогик технологияларни яратиш ва уларни таълим-тарбия амалиётида қўллашга интиломоқда.

Шу ўринда савол туғилади. Педагогик технология атамасининг моҳияти нимада? «Технология» юнонча сўз бўлиб, «techné»-маҳорат, санъат, «Iъgъs»-тушунча, ўрганиш демакдир.

Бугунги кунда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларидан бири таълим жараёнида янги педагогик ва ахборот технологияларини қўллаш, тайёргарликнинг модул тизимидан фойдаланган ҳолда таълим олувчиларни ўқитишни жадаллаштириш саналади.

Республикамизда таълим жараёнида педагогик ва ахборот технологияларини қўллашга доир кенг қўламда иш олиб борилмоқда. Ушбу муаммонинг илмий-назарий асослари, ҳар бир педагогик технологиянинг ўзига хос жиҳатлари ишлаб чиқилиб, етарли даражада тажрибалар тўпланди. Таълим жараёнига педагогик ва ахборот технологияларни жорий этишда хорижий мамлакатларнинг тегишли ташкилотлари яқиндан ёрдам кўрсатмоқда.

«Педагогик технология» сўз бирикмаси асосида «технология», «технологик жараён» тушунчалари ётади. Ушбу тушунчалар орқали саноатда тайёр маҳсулотни олиш учун бажариладиган ишларнинг кетма-кетлиги ҳақидаги техник ҳужжат, таълимда эса фан бўйича услубий тадбирлар мажмуаси тушунилади.

Бугунги кунда педагогик технологияни тушуниш учун асосий йўли аниқ белгиланган мақсадларга қаратилганлик, таълим олувчи билан мунтазам ўзаро

алоқани ўрнатиш, педагогик технологиянинг фалсафий асоси ҳисобланган таълим олувчининг хатти-ҳаракати орқали ўқитишдир. Ўзаро алоқа педагогик технология асосини ташкил қилиб, ўқув жараёнини тўлиқ қамраб олиши керак.

Педагогик технология атамасига ҳар бир дидакт олим ўз нуктаи назаридан келиб чиққан ҳолда таъриф берган. Ҳали бу тушунчага тўлиқ ва ягона таъриф қабул қилинмаган. Ушбу таърифлар ичида энг мақсадга мувофиқи ЮНЕСКО томонидан берилган таъриф саналади.

Педагогик технология – таълим шакллари оптималлаштириш мақсадида ўқитиш ва билимларни ўзлаштириш жараёнининг инсон салоҳияти ва техник ресурсларни қўллаш, уларнинг ўзаро таъсирини аниқлашга имкон берадиган тизимли методлар мажмуасидир.

Шунингдек, технология деганда, субъект томонидан объектга кўрсатилган таъсир натижасида субъектда сифат ўзгаришига олиб келувчи жараён тушунилади. Технология ҳар доим зарурий воситалар ва шароитлардан фойдаланиб, объектга йўналтирилган аниқ мақсадли амалларни муайян кетма-кетликда бажаришни кўзда тутди.

Юқорида келтирилган тушунчаларни ўқув жараёнига кўчирадиган бўлсак, педагогнинг ўқитиш воситалари ёрдамида ўқувчи-ўқувчиларга муайян шароитларда кўрсатган тизимли таъсири натижасида уларда жамият учун зарур бўлган ва олдиндан белгиланган ижтимоий сифатларни интенсив тарзда шакллантирувчи ижтимоий ҳодиса ёки, бошқача айтганда педагог томонидан ўқитиш воситалари ёрдамида ўқувчиларга таъсир кўрсатиш ва бу фаолият маҳсули сифатида уларда олдиндан белгилаб олинган шахс сифатларини шакллантириш жараёни деб таърифлаш мумкин.

«Педагогик технология»нинг таълимдаги амалийлик жиҳати ва ташкилий-услубий имкониятлардан фойдаланишга йўналтирилганлиги, унинг аниқ воситалар ёрдамида ҳаётга татбиқ этилиши жаҳон педагогларининг унга бўлган эътиборини кучайтирмоқда. Технологик йўналишга нисбатан турлича қарашлар мавжуд. Баъзо педагоглар «педагогик технология» тушунчаси мазмунида таълимни дифференциаллаш воситасини кўраётган бўлсалар, бошқалар ундаги кам меҳнат сарфлаб юқори натижаларга эришиш имкониятлари ҳамда барча таълим олувчиларни олдиндан белгиланган билим, кўникма ва малакалар даражасига етказиш мумкинлиги билан қизиқмоқдалар. Айрим педагоглар таълимни «технология»лаштириш ёрдамида оммавий таълим амалиётида туб бурилиш ясалишига умид боғламоқдалар.

50-йилларнинг ўрталарида таълимда техник воситаларни қўллаш масаласи «педагогик технология» йўналиши билан қўшилиб кетди. Бунда асосий эътибор ўқувчилар аудиториясини кенгайтиришда техник воситалар имкониятларини ошириш, ахборот сифими ҳамда уларни узатиш сифатлари, шунингдек, таълимни индивидуаллаштиришга қаратилди. Ушбу ёндошув ҳозирга қадар ҳам мавжуд бўлиб, у техник воситаларнинг имкониятларини таянч нукта сифатида баҳолаб, асосий эътиборни ўқув жараёнини «технология»лаштиришнинг ташқи жиҳатларига қаратади.

60-йилларнинг бошларига келиб дастурлаштирилган таълимни ташкил этиш «технология» тушунчасининг асоси бўлиб қолди. Дастурлаштирилган

таълимни амалга оширишда таълим жараёнига алоҳида қисм сифатида эмас, балки изчил жараён тарзида ёндошилади. Дастурлаштирилган таълим ва ўргатувчи машиналар бўйича бирлашган қўмита (АҚШ) тавсияларида яхлит таълим дастурининг «технологик» тушунчаси илгари сурилди. У ўз ичига таълим мақсади, уларни ўзгартириш ва баҳолашнинг мезонлари, таълим муҳитининг аниқ тавсифини камраб олади. Бу эса ўргатиш мажмуасини тўлалигича қайта ташкил этиш тушунчасига мос келади.

Таълимни «технологик» йўналишда қуришнинг умумий мезони унинг аниқ ва батафсил белгиланган мақсадга йўналтирилганлигидир. Бу ҳолатда хусусий мақсадларни амалга ошириш учун алоҳида қонуният, жараён, кетма-кетлик ва уларга мос амаллар мажмуининг мавжуд бўлиши асос сифатида олинади. «Педагогик технология»нинг воситавий йўналтирилганлиги унинг турли услублар асосида таълим тизимларини шакллантириш борасидаги имкониятларини белгилаб беради. Бунда таълимнинг ташкилий жиҳатлари, олдиндан, гўёки ташқаридан белгиланган мақсадларга эришиш усули сифатида қаралади. Мос равишда амалга оширилиши талаб этиладиган жараёнлар таҳлили ва уларни саралаш ўқув фаолияти мазмунини ҳисобга олмаган ҳолда олиб борилади. Педагогик технология доирасидагина аниқлаб олинadиган мақсадларнинг эмпирик таҳлили берилади. Таълим мақсадларининг ажратилган таҳлили технологик ишланмаларнинг дидактик жиҳатдан тўлақонлилиги бўлмаган вазиятда эмпирик тавсиф асосида очиб берилади. Умумий дидактик мақсадларнинг техник редукцияси таҳлили педагогик технология дидактик имкониятлари таҳлилининг муҳим жиҳати ҳисобланади. Таълим мақсадларининг таҳлилий баёнидан ташқари ҳар бир ўқув жараёни учун таълим услубларини танлашнинг шарти сифатида билим даражасини олдиндан ташҳислаш, уни муайян кўникма ва малакалари мавжуд бўлган тингловчилар билим даражаси билан таққослаш қабул қилинган. Таълим жараёнининг бориши ўқувчиларнинг белгиланган мақсад сари ҳаракатланишини узлуксиз назорат қилишни кўзда тутди. Узлуксиз назоратни ташкил қилиш таълим технологик тизими юқори воситали имкониятларининг асоси ҳисобланади.

2. Мустақил шахсни шакллантириш жараёни узоқ ва мураккаб бўлиб, бир томондан, барча давлат тузилмалари ҳамда ижтимоий ташкилотларнинг ва айниқса, таълим тизими мазмунининг такомиллаштирилишини, иккинчи томондан эса, бевосита ушбу масалани амалга оширишни таъминловчи ягона тарбия тизимини барпо этиш лозимлигини тақозо этади. Бу жараёнда кадрлар тайёрлашнинг яқин кунлардаги ва истиқболдаги вазифалари қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, эркин тафаккур қила оладиган шахсни, мустақиллик ва демократия ғояларига содиқ бўлган онгли фуқарони, ўз Ватанининг жонкуяри сифатида ижтимоий-сиёсий ҳаётга онгли иштирок этишга, ижтимоий жараёнга фаол таъсир кўрсатишга, мамлакат тақдири учун зиммасига масъулият ола билишга қодир шахсни камол топтириш учун шарт-шароитлар яратиш;

Иккинчидан, мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётига, туб махнодаги фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат қуриш ишига демократия асосларини жорий этиш жараёнларини жадаллаштириш, тафаккур ва баҳслашиш

маданиятини ривожлантириш, шахснинг ички дунёсини бойитиш, бинобарин, янгича ижтимоий қадриятлар ва муносабатларни шакллантиришдир. Бошқача айтганда, ёш авлодда янгича онг шаклланиши учун барча шарт-шароит яратилмоғи керак;

Учинчидан, ёш авлод миллий истиқлол ғоясини англаб олиши, бу ғоянинг ҳар бир фуқаро учун, Ватаннинг обод ва фаровон бўлиши учун ҳаётий зарурат эканлигига ишонч ҳосил қилиш учун аниқ мақсадга йўналтирилган чора-тадбирлар тизимини рўёбга чиқариш лозим.

Дарс жараёнида трёнингларни ташкил қилиш ва унинг таркибий қисмлари.

Трёнингларни ўтказишда синфлар билан ишлаш ва уларга раҳбарлик қилиш. Бугунги кунда педагогикада ўқувчиларнинг таълим жараёнидаги фаоллигини оширишга қаратилган бир нечта ўқитиш услублари ишлаб чиқилган: муаммоли ўқитиш, иш фаолиятини ифодаловчи турли ролли ўйинлар, трёнинглар, баҳс мунозараларни ташкил қилиш ва ҳоказолардир. Тарбиявий ишларни ташкил қилиш жараёнида айниқса трёнингларнинг ўрни бекиёсдир. Сабаби трёнинг ўтказиш жараёнида ўқувчининг нутқи ўсади, тафаккури ривожланади, мулоқатга тез кириша оладиган бўлади. Шу сабабли трёнинг вербал ва новербал кўринишда ташкил этиш мумкин.

Трёнингни новербал (сўзсиз, мимика, пантомимика, қараш ва ҳақозолар) кўринишда ташкил қилган тарбиячи гапираётганида ҳар бир қатнашувчини кўз остида тутиши, ҳаммага бир хил эътибор бериши ва синфдаги баъзо одамларга хайрихоҳ бўлиб қолмаслиги лозим. Хонада синфнинг диққатини бузмасдан ҳаракат қилиши (тез-тез ва мақсадсиз юришлардан қочиши, шунингдек, синфга ўзи кўринмайдиган жойдан туриб гапириши) керак бўлади. Қатнашувчиларнинг бош қимирлатиши, табассуми ва хатти-ҳаракатлари ниманидир айтмоқчи эканлигига, хоҳиши борлигига эътибор бериши керак бўлади.

Трёнингни вербал кўринишда ташкил этилса, педагог саволларни шундай тузиши керакки, асосан қатнашувчилар гапирсин. Бунда тарбиячига очиқ саволлар ёрдам беради: “Сиз бу ҳақда нима дейсиз?”, “Нимага?”, “Қандай...?”, “Агар...” ва ҳоказолар. Агар қатнашувчи “Ҳа”, “Йўқ” деб жавоб берса, “Нимага шундай гапиряпсиз?” деб сўраш мақсадга мувофиқ бўлади. Бундан ташқари бошқа қатнашувчилардан ҳам сўраш керак тасдиқланган фикрларга қўшиладими?

Педагог трёнинг ўтказиш жараёнида ўз овозининг оҳангига эътибор ҳам эътибор бериши, секин ва аниқ гапириши керак бўлади. қатнашувчиларни кўпроқ гапиришга ундаш керак. Тарбиячи ўзининг ва қатнашувчиларнинг сўзга чиқиши вақтини ҳисоблаши лозим бўлади. Ҳамма саволларга фақат ўзи жавоб бермаслиги, қатнашувчилар бир-бирларининг саволларига жавоб бериши мумкинлигини унутмаслиги лозим. Баҳс натижаларини хулоса қилишда ҳар бир машғулот қатнашчисининг муҳокама қилинаётган муаммони моҳиятини тўғри тушунаётганини аниқлаб, кейин умумий хулоса чиқариш керак. Агар тарбиячининг шахсий тажрибаси мазкур баҳсга мос келса, қатнашувчилар

фикрларини мустаҳкамла “Бу менга ўтган йилги воқеани эслатади” – дейиши мумкин.

Яхши трёнинг ўтказишнинг бир нечта таркибий қисмлари мавжуд.

Изюминка. (Болалар билан ишлашнинг ўзига хос ажойиб томо-ни.) Қатнашувчиларнинг трёнингга қизиқишини уйғотиш учун қисқа бахс бошланг, саволлар беринг, провокацион таъкидлашларини илгари суриг еки қандайдир фаолият турини фараз қилинг. Ўқиш қатнашчиларининг аввалги билимлари ва уларнинг ҳаётӣ тажрибаларини боғлашга ҳаракат қилинг. Трёнинг нима учун аҳамиятли эканлиги сабабларини тушунтириг.

Қатнашувчилар учун натижаларини таъкидлаш. Қатнашувчиларга улардан нима кутилатганлиги тушунтириг. Қатнашувчилар учун натижалар қуйидаги саволга жавоб бериши керак: “Бу трёнингдан кейин қатнашувчилар нималарни билишини ва қилишини хоҳламайман?”.

Тренернинг ҳиссаси.Трёнинг учун керакли бошланғич маълумот ва етарли билимлар (матн, маҳруза, ҳужжатлар, ўқиш) ва бирор фаолият турини ўтказиш учун Фан мазмунини намойиш қилинг.

Интерфаол.Бу – трёнинг юраги. Интерфаол услубиетда фойдаланадиган иш тартибини қисқача баён қилинг. Интерфаол услуб – бу жамоавий муҳокама ташкил этиш, фикрларни эркин айтиш, муҳокама, таҳлил ва фаолиятни баҳолашдир. Умуман трёнингдаги фаолиятнинг ушбу турида қатнашишнинг барча қадамларини чизиб чиқинг. Айниқса, синфда ишлаш учун аниқ ва қисқа тушунтиришлар олиб бориг. Тушунтиришини текшириг ва тушунтиришлар беринг.

Трёнингни тўлиқ якунлашга вақт етиши учун унинг ҳар бир қисмини диққат билан ташкил қилинг. Трёнингни ўтказиш саволлари бу ерда муҳим аҳамиятга эга (синфни ўлчови, синфга шахсий ердам, тушунишини текшириш). Айнан шу нарсалар трёнингни ўтишига ердам беради. Трёнер машқларни бажариш жараёнида қатнашувчиларни топшириқларни тўғри бажаришини кузатиб боради.

Дебрифинг (хулоса) баҳолаш. Қатнашувчилар ўзлари ёдлаган, ўрганган йўналишлари бўйича хулоса қиладилар, олинган маълумотлар ва малакаларни бошқа ҳолатларда, болалар билан ишлашда қўллашни муҳокама қиладилар.

Бу – трёнингни баҳолаш қисмидир. «Қатнашувчилар нимани ўргандилар?”. Трёнинг давомида ўрганганлари ёки кўрсатганлари натижалар Билан мос келишини текшириг.

“Муаммоли бола” трёнингни ўтказиш технологияси.

трёнингни мақсади:

– Қатнашувчиларга муаммоли болалар билан ўзаро тил топишишнинг ҳамда улар билан бўладиган турли вазиятларда тўғри ечимни топишларга ердамлашиш.

– Муаммонинг моҳиятини аниқлашда малакани шакллантириш.

– Тирбиянинг баъзо усуллари билан таништириш, болалар ва ўсмирлар билан ишлашда ушбу услубларни тўғри танлашни ўргатиш.

– Муаммоли болаларнинг пайдо бўлиш сабаблари ва етакчи тарбиячиларнинг ушбу муаммони ечишдаги хатти-ҳаракатларини тўғри аниқлашни ўргатиш.

Тренингларни ўтказишда синфлар билан ишлаш ва уларга раҳбарлик қилиш.

Энг аввало, таълимнинг синфли шакли “таълим берувчи – таълим олувчи” диалогидан воз кечишни ва “таълим берувчи – синф – таълим олувчи” кўринишидаги уч томонлама ўзаро муносабатга ўтишни назарда тутди. Ўқув синфи, таркиби бўйича ҳаракатчан кичик синфларга бўлинади ва уларнинг ҳар – бири ўзича ўқув материални ўзлаштиради. Тажриба шуни кўрсатадики, шу тўғрисида сиз билан таълим олувчилар ўртасида анча мустаҳкам контакт ўрнатилди, шахсий ва бир вақтнинг ўзида таълим жараёнида жамоавий руҳий ҳолат кучаяди.

Таълим олувчиларнинг ҳамкорликдаги ҳаракти ташкиллашади, бу эса, ўқув – билиш жараёнини фаоллаштиришга, уларда эмпатияни, коммуникативликни шакллантиришга кўмаклашади:

-вазифани ҳамкорликда ўртоқлари томонидан билдирилган фикрларни муҳокама қилишга мотивация пайдо бўлади;

-таълим олувчилар бир- бирига саволлар берадилар, шунинг учун, улар саволларни аниқ шакллантиришни билишлари зарур, жавобларни- аргументлаштиришни, тушунишга эришиш учун эса, улар бир бирларини диққат билан эшитишлари керак;

-синфларда ишлаш пайтида, зарурати бўлганда, таълим олувчилар ёрдам беришларини сўрайдилар ва бошқаларга ёрдам беришни ўрганадилар.

Ҳар бир таълим олувчининг потёнциал имкониятларини ривожланиши ва амалга оширилиши таъминлайди:

-қобилиятли ва иқтидорли болалар, уларни «мақтанганлик» ларида айблашларидан чўчимасдан ўз қобилиятларини кўрсатишлари мумкин. Улар, синфда нафақат таълим берувчи ролида бўлишлари, балки таълим олувчи ролида ҳам бўлишлари мумкин ва таълим берувчи ролидаги ўз ўртоқлари томонидан баҳоланиши, рақиб бўлмасдан улардан ўрганиши мумкин;

-ўртача қобилиятга эга ёки характери бўйича кўрқоқ болалар ўз билимлари ва маҳоратларини намоён қилиш имкониятини оладилар.

Кичик синфларда ишлаш, уларни стресс ҳолатлардан халос этади, яъни нотўғри жавоб берганда бутун жамоа олдида изза бўлишдан қўрқишдан холи бўлади. Синф ахзолари, жавобни дўстона баҳолаб, уларда ўзига ишонч туйғусини уйғотиш имконини берадилар. 4 -5 кишидан иборат синфда, кўрқоқ киши, 25 кишилик синф олдида ўзини тутишга нисбатан, ўзини анча эркин ҳис этади;

Таълимнинг ушбу шакли, таълим олувчилар билимини ўзаро ҳамкорликдаги бойишини таъминлайди: фақатгина кооперация ва ҳаракатлар (билиш) усуллари билан ўзаро алмашиш умумий маҳсулот олиш – муаммони

ечиш имконини беради. Шунинг учун, синфда таълим беришда, биз, жамоавий муҳокама қилишдан, ўзаро консултациялар беришда максимал фойдаланамиз.

Синфларда ишлаш, атрофдагиларга бўлган муносабатни ўзгартиради, «мен ва улар»дан «биз»га ўтишни таъминлайди ва ўзини синфнинг бир бўлаги сифатида ҳис қилиш имконини беради.

4. Синфларни шакллантириш тамойиллари. Авваломбор, «тамойил» тушунчаси нимани англатишини аниқлаб олайлик.

Синфларни шакллантириш тамойиллари:

-бу, синфларни шакллантириш бўйича ишларни ташкил қилишга бўлган асосий талаблар ифода қилинган, умумий, бирламчи қоидалардир.

Шу билан бирга, синфларни шакллантириш тамойиллари:

-бу тайёр рецепт ва универсал қоида эмаски, унга риоя қилган ҳолда юқори натижаларга эришишга умид қилсак. Уларни амалда бажариш қуйидаги хусусий омиллар билан белгиланади:

- бизнинг ва таълим олувчиларнинг мотивацияси билан: нафақат бизнинг ўзимиз, балки ҳар бир таълим олувчи ҳам, ушбу таълим шаклини моҳиятини тушуниб етиши жуда муҳимдир;

- билимлар ва тажрибалар билан;

- бизнинг педагогик маҳоратимиз билан.

Шундай қилиб, таълим олувчилар синфларини шакллантиришда, қандай тамойиллардан фойдаланамиз?

Таълим олувчиларни синфларга ажратиш пайтида ўқитиш мақсадларини, натижаларини ва усулларини ҳисобга олиш.

Таълим шаклини танлашни белгиловчи асосий омил, таълим мақсадлари ҳисобланишини биз аниқлаб бўлдик.

Ушбу таърифланишдан кўриниб турибдики, таълим мақсадлари деганда, нафақат мақсадларнинг ўзи, балки натижалар ҳам тушинилади. Шунинг учун, биз, синфли билиш фаолиятини амалга ошириш учун синфларни шакллантираемиз, яъни:

- биз қўйган таълим мақсадларидан (ўқитувчи, тарбияловчи, ривожлантирувчи, мотивацион) келиб чиққан ҳолда (2 – жадвалга қаранг);

- таълим технологиялари лойиҳасига киритилган таълим усулини эътиборга олган ҳолда (3 – жадвалга қаранг);

Бунда, таълим олувчиларни синфларга бирлаштиришни, биз қуйидаги белгиларга қараб амалга оширдик:

*биринчидан, тасодифий белги бўйича:

-бунинг учун, таълим олувчиларга 1 дан 5 гача кетма – кет санашларини илтимос қиламиз, кейин эса, «биринчиларни»

«иккинчиларни», «учинчиларни», ва ҳ. к. кичик синфларга бирлаштираемиз;

-ёки таълим олувчиларни, аудиторияда жойлашганликларига қараб, ихтиёрий синфларга бирлаштиришимиз мумкин.

- иккинчидан, уларни ўқишда эришган ютуқлари даражасини белгилаш асосида:

-бараварлаштириш синфи;

-қўллаб – қуватлаш синфи;

-ривожлантириш синфи (Гузеев В. В., 1996).

Синфнинг сон таркибини аниқлаш пайтида пайтида вазифанинг характерини ҳисобга олиш.

- кичик вазифаларни бажариш учун синфнинг мақбўл таркиби

3-5 киши (машқлар, ўқув турнири, китоб билан ишлаш ва бошқалар).

- кўп меҳнат талаб қиладиган (чет тиллар бўйича машғулотларда) мураккаб вазифалар учун кўп сонли синф тузиш зарур;

- бир – бирини тушунишни талаб қиладиган (чет тиллар бўйича дарсларда) машқлар учун жуфтликларда ишлаш яхши.

Синфларни фаолият кўрсатишда вақт омилини ҳисобга олиш. Ҳар бир синф, унга юклатилган вазифани бажариш учун ажратилган вақт қанча бўлса, шунча вақт фаолият кўрсатади. Албатта, бир нечта ўқув машғулоти пайтида ишлашни талаб қиладиган муаммоли тадқиқотни бажариш вазифаси қўйилган бўлса, унда ушбу синф бир нечта дарсда фаолият кўрсатади.

Вақт тугаши билан, синф ҳисобот беради ва ўз фаолиятини тугалайди.

Синф таркибини алмашувчан характерини ҳисобга олиш.

Синфлар доимий таркибда фаолият кўрсатса, синфда ишлаш мазмунини бузилишига олиб келиши мумкин. Жамоа учун максимал самара билан синфдаги ҳар бир ахзонинг ўқиш имкониятлари амалга ошиши мақсадида, синфда ишлаш, барча таълим олувчиларни фаоллигини, мутаносиб ривожланишини таъминлаши зарур.

Ўқувчиларнинг дарсга бўлган қизиқишини янада ошириш мақсадида дарс жараёнида турли мавзуларда баҳс – мунозараларнинг ўтказилиб туриши мақсадга мувофиқдир. Заро муносабатларини янада яхшилаш, бир-бирларига тезлик билан кўникишлари учун баъзода болалар синфлари баҳслар ташкил тилиб турилса мақсадга мувофиқ бўлди. Чунки бундай баҳслар ўқувчиларни ўз фикрларни чархлаб олишга, ҳаётга ва турли муаммоларга бўлган муносабатини аниқлаб олишга катта ердан берди. Баҳс мавзуларни ўқувчиларнинг ўзлари айтиб беришлари мумкин. Бу мавзулар ўқувчиларнинг баҳсга чорловчи, муаммоли, қизиқарли бўлиши керак, бўлмасам, баҳс давомида ўз фикрларни баён эта олмайдилар еки баҳсга қўшилиб ўз фикрларни исботлар ҳимоя қила олмайдилар. Баҳслар ўқувчиларни баъзо янглиш фикрларга қарши курашишга ўргатади, атрофдаги бўлаётган воқеаларга тушунган ҳолда қараб уларни тўғри шарҳлашга, ўз позициясида туришга ноўрин фикрларга ўз вақтида қаршилиқ кўрсатишга ҳамда ҳар бир фикрни тўғри ёки нотўғри эканлигини аниқлаб олишга, шу билан бир қаторда ўртоқлари билан суҳбат қилиш, баҳслашиш, ўз фикрини бошқаларга ўтказа олиш, таъсир эта олиш маданиятига ўргатади. Баҳсларни самарали ўтиши, албатта, уларнинг олдиндан қандай тайёрланганлигига боғлиқ. Биз қуйидаги баҳсларга тайёргарлик кўришнинг баъзо бир босқичларини ажратиб кўрсатмоқчимиз:

1. Баҳс мавзусини танлаш ва уни таслиқлаб олиш.
2. Тарбиявий вазифаларни аниқлаб олиш.
3. Олдиндан баҳс мавзусини эълон қилиш ва баҳс давомида муҳокама қилинадиган саволларни белгилаб қўйиш.

4. Ўқувчиларни баҳс давомида муҳокама қиладиган саволларни тўлароқ ёритишга ёрдам берадиган қўшимча материалларни тўплаш.

5. Баҳсни ўтказиш учун масъул ва бошловчиларни тайинлаш.

6. Баҳс ўтказиладиган жойни жиҳозлаш.

Баҳс қатнашчилари баҳсни ўтказиш ва унда ўзини тутиш тўғрисидаги қоидалар билан олдиндан ёки баҳс давомида танишиб олишлари керак. Улар қуйидагилар:

1. Баҳслашишдан олдин, аввал нима демоқчилигинингни яхшилаб ўйлаб ол.

2. Гапираётганингда фикрларингни аниқ, содда, мантиқан ва кетма-кетлик баён қил.

3. Фақат сёни ҳаяжонга солаётган, ишончинг комил бўлган фикрларни баён этишга ҳаракат қил, ўзинг билмаган, ўзинг ишонмаган фикрлар билан баҳслашма.

4. Кимнингдир фикрига қўшилмасанг, сён уни фикрини масҳараламай, унинг устидан кулмай, хатосини айтмай ҳақгўйлик билан баҳслаш.

5. Сён гапиргунигча айтилган фикрларни қайтарма, янги фикр бўлсагина ўша фикрингни баён эт.

6. Баҳслашув давомида қўлларингни ҳар томонга ўйнатма, овозингни баландлатма, бақириб гапирма, агар бошқаларни ўз фикрингга ишонтирмоқчи бўлсанг, уларни сёнинг фикрингга қўшилишларини истасанг, унда сён ўз фикрларнинг исботига, албатта, аниқ далиллар, мисоллар келтир.

7. Сен билан баҳслашаётган суҳбатдошингни ҳурмат қил, уни хафа қилмасликка, унинг шахсига тегадиган гапларни, қилиқларни қилмасликка ҳаракат қил, агар сён шундай қилсанг сён ўзингни фақат баҳслашувда кучли эканлигининг кўрсатибгина қолмай, балки баҳслашув борасида қандай маданиятга эга эканлигининг ҳам кўрсата олган бўласан.

Юқорида кўрсатилган қонунлар чиройли қилиб безатилган ҳолда узоқдан кўринадиган килиб ёзилиб баҳс ўтказиладиган жойларга илиб қўйилади.

Баҳсда муҳокама қилинадиган саволлар, муаммолар ўтирганларни ҳаяжонлантирадиган, куюнтирадиган, замонавий ёшларни ва болаларнинг тарзига тегишли бўлгани мақул. Шунда, дарсда ва бошқа жойларда гапиришдан қўрққан, уялган болалар мана шундай баҳслар давомида бемалол ўз фикрларини баён эта оlishлари мумкин.

Ўтказиладиган баҳс мавзуларини тузишга ўқувчиларнинг ўзлари еки ешлар ҳаётидаги муаммолар еки турли ешлар ҳақидаги асарлар, газета ва журналлардаги мақолалар ердам бериши мумкин. Биз қуйидаги баҳслар учун баъзобир мавзуларни эътиборингизга ҳавола этамиз:

1. Ҳозирги замон комил инсон деб кимни айтса бўлади?

2. Маданиятли инсон деб кимни айтса бўлади?

3. Сён қандай яшаяпсан? Ҳаётинг қизиқарлими?

4. Ҳақиқий дўст қандай бўлиши керак?

5. Менинг ҳарактерим шундай...

6. Бепарво қайердан келиб чиқади?

7. Мода ва мен.
8. Бепул нарсанинг баҳоси қанча? Ва бошқалар.

Баҳсларни ўтказиш учун ўқувчилардан битта еки иккита баҳс бошқарувчиси белгиланади, улар баҳсни муҳокама қилишлари керак бўлган мавзу ҳақида кириш сўзи билан бошлайдилар. Баҳс давомида эса бошқарувчилар баҳслашувчилар, сўзга чиқувчиларнинг билдираётган фикрларини диққат билан эшитиб фикрлар тўқнашувини ўз ичида ечиб борадилар ҳамда умумий ҳулоса қилишга ҳаракат қилишадилар. Баҳсни олиб боровчиларни танлаш ва тайерлашда тарбиячи ва етакчиларнинг хизмати катта. Баҳсни ўқувчилардан танланган бошқарувчилар олиб борса да, лекин етакчи ва тарбиячилар баҳс давомида уларга ердан беришга тайер туришлари керак, чунки баҳс давомида турли вазиятлар қийинчиликлар тўқилиши мумкин.

Баҳсларни самарали ўтиши танланган мавзунинг муҳокамаси олдиндан саволларни тайерланишига боғлиқдир.

Баъзобир баҳслар учун тахминий саволлар:

МАДАНИЯТЛИ ИНСОН ДЕБ КИМНИ АЙТСА БЎЛАДИ?

1. Инсон маданияти нимани ташкил этади?
2. Маданиятли инсонга тегишли қуйидаги фазилатлардан қайси бирини биринчи ўринга чиқади (хушмуомалалик, топқирлик, маълумотлик, воизлик)
3. Барча маълумотли одамларни маданиятли деб айтса бўлади?
4. Инсоннинг сўзлашуви уларнинг нутқига қараб уларнинг маданияти эканликларини аниқласа бўладими?
5. Маданиятли бўлиш учун нималар қилиш керак?
6. Кимларни маданиятли деса бўлади?
7. Сёнг ўзининг маданиятли ҳисоблайсанми?

МЕНИНГ ҲАРАКТЕРИМ ШУНДАЙ.

1. Ҳарактер ва ҳарактерсиз – нима дейилади?
2. Нима учун ҳарактерни тарбиялаш керак?
3. Ҳарактерни тузатса бўладими? Бунинг учун нима қилиш керак?
4. Инсон характериға у яшаётган, ўқийётган жамоанинг таъсири бўлиши мумкинми?
5. «Яхши» ва «Емон» ҳарактер. Сёнг қандай тушунасан.

БЕПУЛ НАРСАНИ БАҲОСИ ҚАНЧА?

1. “Бепул нарса”, сёнг бу иборани қандай тушунасан?
2. Сёнг учун бепул нарсани баҳоси борми? Бор бўлса қандай мисол келтир.
3. Бепул нарсани асраш-авайлаш керакми? Сабаби?
4. Нима кўпроқ бепул ҳисобланади. «Меники» еки «Бизники»?
5. Сёнг орам олаётган оромгоҳ ўз баҳосига егами? Сизнинг фикрингизча у қанча туради, бу ерда сёнг ишлатаётган нарсалар басса, спортинвентар, кутубхона, тўғараклар, ўйинлар ўз қиматига егами, сёнинг путовканг нархи етарлими?
6. Агар ҳамма сун учун қийналаётган бепул нарсалар ўз қиматига эға бўлса, сёнг уларни қандай асраган бўлардинг?

Социометрия услуги билан синфли ўрганиш.

1. Умумий маълумотлар. Иسمى шарифи ва отасининг исми. Мутаъассислиги. Ёши, соғлиги ва жисмоний ривожланганлиги. Оилавий шароити: ота-оналари кимлар, соғлиги ва жисмоний ривожланганлиги. Оилавий шароити: ота-оналари кимлар, уларнинг маънавий ривожланганлиги, ижтимоий мавқеи, моддий жихатдан таъминланганлиги, уй шароитининг ўқишга қулайлиги ва етарлилиги, ота-оналарининг ўқувчига муносабати (эътиборли, меҳрибон, дўстона, қаттиққўл ва х.к.), ўқувчининг уй юмушларига ёрдам бериши.

2. Ўқишга бўлган муносабати. Дарсларда ўзини тутиши уй вазифаларини бажариши. Ўқитувчи ва тарбиячиларга муносабати. «Ўқишга қизиқиши. Севган фанлари. Ўқитиш мотивлари. Фанлар бўйича ўзлаштириши.

3. Ақлий ривожланиш даражаси. Кузатувчанлиги ватопқирлиги. Ўқув материални тез тушиниши. Ўзлаштиришининг мустаъкамлиги. Материални эслаб қолиш хусусияти ва усуллари.

Диққатининг хусусиятлари: тўпланиши, барқарорлиги, кўчиши, тақсимланиши ва х.к, уларнинг машғулотлар давомида юзага чиқиши.

Тафаккурининг хусусиятлари; мустақил фикрлаши, мавҳкм тафаккурининг ривожланганлиги, материални умумлаштира олиши, хулоса чиқариши ва х.к.

Нутқи, нутқининг тушунарлилиги, сўз бойлиги, маданиятлиги, илмий атамаларни билиши.

4. Ҳарактери. Маъсулиятлилиги, ўз ишига виждонан муносабатда бўлиши. Тўғри сўзлиги. Камтаринлиги, оддийлиги, ўзига ишониши, ўзига танқидий қарай олиши. Дилкашлиги ёки камгаплиги, ҳамдардлиги ёки тошбағирлиги. Ўжарлиги, талабчанлиги.

Дўстлик хиссининг ривожланганлиги. Ўзини тута билиши. Жасурлиги, қатъийлиги, журхатлилиги. Ўз мақсади учун кураша олиши.

Тасирга берилувчанлиги. Ўзининг ютуқлари ва камчиликларига муносабати.

5. Темпераменти ва хиссиёти. Темпераментининг тури: сангвинник, холерик, флегматик, меланхолик. Хиссиётининг кучи ва турғунлиги. Хурсандчилик ва ҳафачиликни бошдан кечириши. Хушчақчақлиги, янгиликка муносабати, янги шароитга, янги одамларга мослашиши. Устунрок (доимий)кайфияти: қувноқ, ғамгин, руҳи тушган, бефарқлик ва х.к. Кайфиятининг ўзгариш динамикаси ва тезлиги.

6. Қизиқишлари ва қобилятлари. Энг ёрқин кучли қизиқишлари. Қизиқишлари турғунлиги ва давомийлиги, чуқурлиги, кенглиги. Ўқиш ва касб билан боғлиқ қизиқишлари. Ўқув предметлари бўйича қизиқишлари ва қобилятлари. Махсус қобилятлиларнинг мавжудлиги (сахнатга, техникага, ижодиётга...). Бўш вақтларида шуғулланидан меҳнат тури. Меҳнат малакаларининг ривожланганлиги (ишнинг кўзини билиш).

7. Жамоада ўзини тутиши. Ўз жамоасига муносабати. Жамоадаги мавқеи (тутган, ўрни, авторитети, обрўси, таъсири ва х.к). Жамоанинг фикрига муносабати. Жамоанинг шон-шухрати ва обрўси учун курашадими? Ўзини

жамоага қарама-қарши қўядими? Кимлар билан дўст? Дўстлигининг мотивлари. Инсоннинг қайси хусусиятларини қадрлайди? Идеали борми? Жамоат ишлари ва топшириқларига муносабати. Интизоми, ўзини тутиши: хушмуомала, қўпол, қўп гапли, индамас, бетга чопар, тортинчоқ...

8. Онги. Дунёқараши, динга, жамиятга, сиёсатга, миллий масалаларга, иқтисодий масалаларга ва бошқаларга муносабати. Иши ва сўзининг бирлиги. Жамиятдаги фаоллиги. Хаётда нимага эришиш учун интилади?

9. Хулосалар, таклифлар ва тафсиялар. Ривожлантириши лозим бўлган ижобий хусусиятлар. Бартараф қилиниши лозим бўлган салбий хусусиятлар. Индивидуал ёндошиш учун нималарга эътибор берилиши лозим (ўқитувчи ва тарбиячилар томонидан)? Қандай ёрдамга мухтож? Ўзингиз қандай тадбир ва ёрдам уюштирдигиз?

Демак, тарбиявий ишлар методикасини фанини ўқитишда таълим технологиялари муҳим восита сифатида аҳамият касб этиб, тарбиячи ва тарбияланувчиларни ўзига хос характер ва хусусиятларини атрофлича ўрганишда, мавжуд муаммоларни ўрганиш ва уларни бартараф этишда муҳим омил сифатида хизматқилади.

Назорат учун саволлар.

1. Янги педагогик технологияларнинг ҳозирги кундаги амалий аҳамияти қандай?
2. “Педагогик технология” атамасининг моҳияти нимада?
3. Ноанъанавий таълим жараёнининг афзалликлари ва камчиликлари нимада?
4. Дарс жараёнида трёнингларни ташкил қилишнинг қандай афзалликлари мавжуд?
5. Трёнингларни ташкил этишда нималарга эътибор бериш керак?

Адабиётлар.

1. Тарбиявий ишлар методикаси. П.И.Рувинский. – Т. 1991 й.
 2. Тарбиявий ишлар методикасидаги кўрсатмалар. Баубекова З.Д. – Т. 1991 й.
 3. Ўқувчи маънавиятини шакллантириш (қўлланма) – Тошкент – 2000. Ж.Ғ.Йўлдошев.
- Тарбия назарияси. Н. Хўжаев ва бошқалар. – Тошкент – 2003.
- Болаларни тарбиялашда ва соғломлаштириш ишларида педагогик технология. Абдуллаев. Д.И., Ишмухамедов Р.Ж. – Тошкент – 2002.

Мавзу: Ўқув-тарбиявий ишларини амалга оширишнинг ташкилий шакллари ва ўтказиш методикаси.

Режа:

1. Синф мажлисини тайёрлаш ва ўтказиш
2. Умумий қоидалар.
3. Синф тугрисида маълумот.

Инсоният тарихига назар ташлайдиган бўлсак, таълимни ташкил этиш шакллари ижтимоий тузум манфаатларига мос ҳолда пайдо бўлган ва ривожланган. Дастлабки даврларда таълим бериш ишлари одамларнинг меҳнат фаолияти, турмуш тарзи билан узвий боғланган ҳамда билим бериш, ўргатиш ишлари яқка тартибда олиб борилган.

Таълимнинг ташкилий масалалари Ал-Фаробийнинг “Фан ва ақл заковат” асарида ўқув фанларини синфларига бўлиб ўқитиш, уларнинг тарбиявий моҳиятини очиш масалаларига эътибор берилган. Синф-дарс тизимини дидактик талаблар асосида яратишда буюк чех педагоги Ян Амос Коменскийнинг хизматлари катта, унинг синф-дарс тизиминининг асосчиси сифатида бутун дунё тан олган. Шарқ мутафаккирларидан Ал-Фаробий, Абу Али ибн Сино, А.Авлоний, Ҳ.Ҳ.Ниёзий синф-дарс тизимда ўқитишнинг аҳамияти ҳақида ўз фикрларини билдириб ўтишган. Бу тарихий жараёнда “педагогика” фани олдида турган муаммолардан бири таълимнинг ташкилий шакллари самарадорлигини ошириш билан боғлиқ илмий назарий, услубий ва амалий муаммоларни ҳал этувчи тадқиқотлар олиб борилаёпти. Бу борада мустақил мамлакатимизда “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”ни амалга оширишда таълим тизимига янги педагогик технологиялар татбиқ этиш билан боғлиқ ишлар қилинмоқда.

“Тарбиявий ишлар методикаси” фанини ўрганишда машғулотлар ўтказишнинг маҳсузи, амалий машғулотлар, семинар, муаммоли масалаларни ҳал этиш, мунозара. Курс ишини бажариш, касбий амалиёт, малкавий битирув ишини бажариш каби ташкилий шакллари мавжуд.

“Тарбиявий ишлар методикаси” фани ўрганиш жараёнида ўқувчилар амалиёт даврида тарбиявий ишларни ташкил этиш ва ўтказишни, дарс ўқишда техник воситаларнинг педагогик-психологик имкониятларидан фойдаланишни, машғулотлар ўтказишда техник воситаларни ишлатиш учун керакли бўлган информацион материалларни тайёрлашни, дастурлаштирилган назорат қурилмаларига тест саволларини тузишни, ўқувчилар билимини рейтинг тизимида баҳолашни билиб оладилар.

Таълим мақсадларини амалга ошириш бўйича таълим олувчилар билан таълим берувчилар ўртасида бўладиган мураккаб жараёнда таълим усули муҳим вазифани бажаради. Усул – изланиш, билиш йўли, таълимот маҳносини билдиради. Таълим усули - ўқитишда белгиланган мақсадга эришиш учун таълим олувчи билан таълим берувчининг ўзаро боғлиқ фаолиятини мужассамлаштириш усулидир.

Дарс ўқиш шакллари билан бири – *фаол ўқитиш усули*. Фаол ўқитиш усули таълим олувчиларнинг ўқув материални ўзлаштириш жараёнида фикрлаш ва

билиш фаолиятларини ривожлантиради. Фаол ўқитиш усулидан қуйидагича фойдаланилади:

- ўқитувчи қайта сўзлаб бериш ҳамда эсда сақлаш учун тайёр ўқув материални намоён этмайди;
- ўқув материални шундай баён қиладики, ўқувчилар фаол билиш ва амалий ишлар жараёнида мустақил билим ва малакаларни эгаллайдилар.

Фаол ўқитиш усулининг хусусияти шундаки, унинг асосида амалда фикрлаш фаолиятига интилиш ётади. Бу усулдан билимларни дастлабки ўзлаштиришда, мустаҳкамлашда, кўникма ва малакаларни шакллантиришда фойдаланиш мумкин. Фаол ўқитиш усулларида суҳбат ва мунозара усуллариининг ўқитиш методикасини кўриб чиқамиз

Суҳбат, баҳс – ўқитиш ва ўқишнинг диалогик, савол-жавоб усули. Бу усулнинг асосий мақсади – мотивация қилиш, яъни аниқ мақсадни кўзда тутадиган ва моҳирона қўйилган саволлар ёрдамида ўқувчиларни ўз билимларини берилган мавзу бўйича эсга олиш ва баён этишга, ўқитувчи раҳбарлигида бошқа ўқувчилар билан муҳокама қилишга ундайди. Суҳбатнинг афзаллиги яна шундан иборатки, у фикр юритишни юқори даражада фаоллаштиради. Белгиланган мақсад бўйича суҳбатлар қуйидагиларга бўлинади:

- кириш ёки ташкил қилувчи (дидактик вазифаси : ўқувчиларни машулотда ишлашга тайёрлаш);
- янги билимлардан хабардор қилиш (дидактик вазифаси : ўқувчиларни янги материал билан таништириш);
- таҳлилловчи ёки мустаҳкамловчи (дидактик вазифаси : таълим олувчилар томонидан билимларни тизимлаштириш, мустаҳкамлаш, эслаб қолиш ва англаш).

Ташкилий шакли бўйича суҳбат ўқув ва давра суҳбатига бўлинади. Суҳбат эркин вазиятда олиб борилади. Саволларни аниқ ифода этиш ва бериш жуда муҳимдир. Саволлар ўзаро мантиқий боғлиқ бўлиши, билимни тартибли равишда ўзлаштиришга имкон беришлари лозим.

Суҳбат олиб бориш методикаси қуйидаги технологик ҳаритада кўрсатилган.

Суҳбат, баҳснинг технологик ҳаритаси

Иш босқичи ва мазмун	Фаолият	
	Ўқитувчи	Ўқувчи
Тайёрлов	Суҳбат мавзуси, мақсади, вазифаси ва натижасини аниқлайди; кўргазма қуролларни танлайди; ташкил қилиш ва олиб боришни пухта ўйлаб чиқади; савол бериш тартиби. Қайси асосий ҳолатлар бўйича умумлаштириш, хулоса қилиш кераклигини	

	аниқлайди.	
Босқич Суҳбатга кириш	Қисқача маълумот тарзида ўқув суҳбатининг мавзусини, вазифасини эълон қилади, ушбу мавзу бўйича эгаллаган билим ва маҳорат ҳақида эслатади.	
Босқич Суҳбат	Суҳбат давомида ўқувчиларнинг алоҳида мулоҳазаларини умумлаштиради, қўйилган вазифаларга мос равишда уларни тўлдиради. Барча ўқувчиларни суҳбатда фаол қатнашишларига эришишга ҳаракат қилади. Тўғри жавобларни маҳкуллайди, нотўғри ёки тўлиқ бўлмаганларни шарҳлайди, аниқлайди. Нотўғри жавоб берган ўқувчига ўз хатосини ўзи топишни таклиф этади. У ўз хатосини топа олмаганлигига ўртоқларини ёрдамга чақиради.	Саволларни диққат билан тинглайдилар, жавобларни ўйлайдилар, ўртоқларининг жавобларини таҳлил қиладилар, ўз мулоҳазаларини айтадилар.
Босқич Хулоса	Усуллардан бирини танлаб, суҳбат натижасини умумлаштиради: - ўзи якун ясайди; - фаоллиги билан ажралган ўқувчидан суҳбат натижаларини умумлаштириш ва маълумот беришни сўрайди.	
Босқич Якун яшаш, Таҳлил қилиш Баҳолаш	Якун ясайди: ўқувчилар томонидан амалга оширилган фаолиятни таҳлил қилади ва баҳолайди	Ўз-ўзини баҳолашни амалга оширишлари мумкин.

Бу усулда ўқитувчи савол-жавоб техникасини эгаллаши зарур, яъни:

- ҳар бир саволни барча ўқув синфига бериш, ўйлаш учун бироз вақт ўтгандан кейингина ўқувчиларни жавоб бериш учун чақириш;
- саволга жойидан туриб бақириб жавоб берган ўқувчиларни рағбатлантирмаслик;
- бўш ўқувчилардан кўпроқ сўраш, бошқаларга жавобларни тўлдириш имконини бериш;
- жуда узун ёки қўш саволлар қўймаслик;
- агар ўқувчиларнинг биронтаси ҳам саволга жавоб бера олмаса, саволни қайта тузиб, уни бўлақларга бўлиш, йўналтирувчи саволлар бериш.

Мунозара – фаол таълим усули бўлиб, муҳокама, маълум муаммо бўйича фикр алмашинув кўринишида ўтади. Мунозара вақтида ўқувчилар ўзларига ишонган ҳолда саволларини муҳокама қилишади. Мунозара бир ёки бир неча синф билан ўтказилиши мумкин. Мунозара усули кўплаб функцияларни бажаради. Ушбу усулдан қуйидаги мақсадлар учун фойдаланилади.:

- янги билимларни шакллантириш;
- ўқувчиларда саволларни туб маъносига етишга мотивацияни таъминлаш;
- ўқувчиларга далил ва далилга асосланган хулоса орасидаги фарқни тушуниб етишни ўргатиш;
- коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, ўқувчиларга ўз фикрида мустақкам туриш ва уни ҳимоя қилишга ёрдам бериш.

Мунозарани ўтказиш талаблари ва қоидалари ўқувчиларга олдиндан айтилиб, қуйидаги тартибда олиб борилади: 1) мавзу танлаб олинади; 2) мавзуга оид режа тузилади; 3) мавзунинг қисқача мазмуни берилади; 4) мавзуга оид мунозарани ўтказишдан кўзланган мақсад белгиланади; 5) фойдаланиш учун адабиётлар ва ўқитишнинг техник воситалари тайёрланади; 6) ҳаётдаги, ўқув-тарбиявий жараёнлардаги ижобий ишла бўйича материаллар тайёрланади; 7) мавзуга оид қўшимча саволлар ишлаб чиқилади.

Мунозара мавзусини ўқувчилар ўзлари танлаб олишади. Мунозара иштирокчилари ўз фикрларини баён қилганда бир-бирига ҳурмат билан муносабатда бўлиб, шахсий қарашлари тўғри ёки нотўғрилигини исбот қилиб беришади. Мунозарада ҳамма иштирокчилар мавзуга оид ўз фикрларини айтиши шарт. Машғулот охирида мунозара педагог томонидан таҳлил қилинади ва ўқувчилар баҳоланиб, ҳисоботи тўлдирилади.

Мунозара

Фан: “Тарбиявий ишлар методикаси”

Мавзу : “Баркамол авлодни тарбиялашда миллий қадриятлар ва меросимиздан фойдаланишнинг шакл ва усуллари”.

Мунозара мақсади : ўқувчиларда миллий урф-одатлар ва анъаналарга бўлган ҳурмат ва муносабатларни уйғотиш ҳамда уларни ҳурмат қилиш малакаларини шакллантириш, келажакда баркамол ҳар томонлама шаклланган инсонни тарбиялаш.

Дарсинг тури : амалий .Ажратилган вақт – 2 соат.

Дарсинг ўтиш жойи – фанлар бўйича назарий хона.

Дарсни жиҳозлаш – деворий газета, мавзуга оид шиорлар, керакли адабиётлар, кинофилмлар, магнитофон, хоналарни эстетик жиҳатдан таъминлаш учун керакли материаллар.

Машғулотнинг асосий масалалари:

1. Миллий анъаналар деганда нимани тушунасиз?
2. Қандай ўзбек урф-одатларини биласиз?
3. Ўзингиз яшаб турган туман ёки вилоятдаги урф-одатлар ҳақида гапириб беринг
4. Анъана нима?.

Мунозарани тайёрлаш ва ўтказиш методикаси:

1. Мунозарада ҳамма ўқувчи ҳамда таклиф қилинган мутахассислар иштирок этади.

2. Ҳамма иштирокчи мунозара тайёрлашда маълум бир вазият ва топшириқни бажаради. Бажариладиган ишлар ҳамкорликда тузилади.

3. Мавзуга алоқадор адабиётлар ўқиб, мазмунини хулосалаб беради.

4. Ҳаётий мисол ва ҳодисалардан мисол ва унинг хулосасини айтади.

5. Шу мавзу бўйича яна қўшимча саволлар ўртага ташланади.

Ўқитувчи адабиётлар рўйхатини беради. Охирида хулосалайди. Мунозарага марказдан вакил, кафедра ўқитувчилари ҳамда хоҳловчилар таклиф қилинади.

Уйга топшириқ : ўзингиз яшаб турган жойдаги урф-одатлар ва анъаналарни ўтказиш, миллий қадриятларга бўлган ҳурмат, эътиборлик ҳақида реферат ёзиш.

Мавзуга таянч иборалар: мунозара, урф-одатлар, анъаналар, расм-русумлар, миллий қадриятлар.

Диспут (Мунозара) ҳисоботи

Синф _____

Мунозара бошланиш вақти _____

Мунозара тугаган вақти _____

Мунозарада қатнашганлар жадвал кўринишида тўлдирилади.

10 жадвал

Қатнашувчилар (лавозими)	Исми-шарифи	Ўзлаштириш даражаси натижалари (мунозарадан аввал)	Мунозара тугагандан кейинги натижалар
1	2	3	4

11 жадвал

МУНОЗАРА НАТИЖАЛАРИ.

Мос келган материаллар тўғрисидаги фикрлар	
Қандай фикрлар қабул қилинди	
Қабул қиланган масалаларни муҳокама қилиш	

Хулоса (қатнашувчиларнинг фикри инобатга олинсин).

Кафедра мудири _____

Кафедра мудири муовини _____

Ўқитувчи _____

Қатнашувчилар имзоси _____

Синф мажлисини тайёрлаш ва ўтказиш

Синф мажлиси ўқув муассасаларида маънавий-маҳрифий, тарбиявий ишларнинг муҳим шаклларида бири бўлиб, синфда ўтказиладиган тадбирларни режалаштириш, ўқувчи-ўқувчиларинингфандан ўзлаштириш, тартиб-интизоми, ахлоқ-одоби, бир-бирига ўзаро ёрдами, кийиниши, шунингдек, синфда рўй берган бошқа фавкулотдда ҳодисалар муҳокамаси каби масалаларга бағишлаб ўтказилади.

Синф мажлиси доимо синф раҳбари томонидан ўтказилса, ўқувчилар оддий тингловчи бўлиб қоладилар ва бундай синф мажлисининг тарбиявий аҳамияти камроқ бўлади. Синф мажлисида ўқувчи-ўқувчиларнинг фаоллиги таъминланиши лозим. Шундагина ўқувчилар маънавиятида сезиларли ўзгаришларни кузатса бўлади.

Синф мажлисини яхши ўтказиш учун унга яхши тайёргарлик кўриш лозим. Синф раҳбарининг мажлисни тайёрлашда ва уни ўтказишда доир ишлари:

- синф фаолларини йиғилишга тайёрлаши: мажлис мавзуси, мақсади, кўриладиган масалаларни белгилаш ва сўзга чиқувчиларни аниқлаб уларга ёрдам кўрсатиш;

- таҳрир ҳайати ва синф сардорларининг биргаликдаги тайёргарлик ишлари мазмунини белгилашга ёрдам бериш, улар тўплаган далилларни қайта ишлаш, мажлиснинг ташкилий томонларини аниқлаб, уларга маслаҳатлар бериш;

- синф хонасини мажлисга тайёрлаш;

- мажлис қарори лойиҳасини тайёрлашга кўмак бериш;

Мажлисни синф сардори очади. Мажлис раиси ва котибини сайланади. Мажлисда аввал қабул қилинган қарорларнинг бажарилиши ҳақида ахборот берилади. Раис томонидан муҳокама қилинадиган масалалар эълон қилинади ва мажлис иш тартиби белгилаб олинади. Маҳруза ва ахборотларни тинглаб муҳокама қилинади. Мажлис қарори чиқарилади. Синф раҳбарининг якунловчи сўзи.

Синф мажлиси баёнини котиб ёзиб боради. Мажлис баёни намунаси қуйидагича юритилади.

Синф МАЖЛИСИ БАЁННОМАСИНИНГ НАМУНАСИ

Кукон шаҳар 36 умумий урта таълим мактабининг 4 синф ўқувчиларининг йиғилиши

Мажлис баёни № 2

2015 йил 12 октябрь Самарқанд шаҳри

Раис: А.Рахимов

Котиб: Н.Тўраева

Қатнашди : 25 ўқувчи. Рўйхати илова қилинади.

Кўрилган масалалар:

1. Синф ўқувчиларининг кийиниш маданияти ҳақида. (маърузачилар: Д.Комилова, А.Бобоев).

2. Мустақилликнинг 24 йиллигига бағишланган бадиий-адабий кеча уюштириш. (маърузачи: М.Бобокулова).

Эшитилди:

1. Биринчи масала бўйича махрузанниг қисқача баёни берилади.
Сўзга чиқдилар: К.Каримова, Н.Алимардонова. Мазмунини баёни ёзилади.

Қарор қилинди: Қарор баёни ёзилади.

2. Иккинчи масала юзасидан ахборотнинг мазмуни баён қилинади.

Сўзга чиқдилар: Л.Ахмедова. Мазмуни баён қилинади.

Қарор қилинди: қабул қилинган қарор баёни ёзилади.

Раис : А.Рахимов

Котиб: Н.Тўраева

Умумий қоидалар.

Ўқув жараёнида синф раҳбари эътибор бериши зарур бўлган жиҳатлар.

- таълим жараёнида рейтинг тизимини қўллашни таъминлаш;
- ўқувчилар билими сифатини ва объектив баҳоланганлигини назорат қилиш, турли хил синовларни ташкил этиш;
- ўқувчиларни дарсларда мунтазам қатнашишини таъминлашф;
- ўқув машғулотлари жадвалига риоя қилишларини таъминлаш;
- паст ўзлаштирувчи ўқувчилар учун қўшимча дарслар, ҳамда улар билан якка тартибда ишлашни ташкил қилиш;
- таълим муассасасида ташкил этиладиган фан ҳафталикларига, тадбирларга синф ўқувчиларини фаол иштирокини таъминлаш;
- ўқувчиларни кутубхона ва ўқув зали хизматларидан фойдаланишга ўргатиш ва назорат қилиш;
- ҳар бир дарсда ўқувчилар билимини баҳоланишини назоратга олиш;
- барча фанлардан якуний балларни рейтинг дафтарчаларига, синф журнаliga ҳамда синф раҳбари журналларига ўз вақтида айд қилинишини таъминлаш;
- ҳар бир семестр якунида синф ота-оналар йиғилишини чақириш;
- таълим ва тарбия жараёнида ўқувчиларга якка тартибда ёндашган ҳолда уларнинг ёш хусусиятларини, қизиқиш ва мойилликларини инобатга олган ҳолда фан тўғрақларида тўла иштирокини таъминлаш;
- синф ўқувчиларини дарсликлардан фойдаланиш, уларни эҳтиёт қилиш, ўқув қуролларини тўлиқ бўлишини ҳамда самарали фойдаланишга ўргатиш;
- ётоқхонада яшовчи ўқувчиларни дарсларда тайёргарлик кўришларини назорат қилиш;
- ўқувчиларни зқув устаёналаридаги фаолияти ва машғулотларини назорат қилиш, уларнинг қобилиятларини, кўникма ва малакаларини ривожлантиришга кўмаклашиш.

Синф журнаlinи юритиш бўйича тавсиялар

- синф ҳақида маълумотлар тўлиқ ёзилади;
- ўқувчилар рўйхати ва маълумотлар алифбо тартибида тўлиқ ёзилади;
- таълим муассасаси билан ота-оналар ва ўқувчилар ўртасидаги ҳамкорлик шартномаси “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва таълим муассасаларининг ички қонун қоидаларидан келиб чиқиб тузилади ҳамда имзоланади;
- ўқувчи ҳақида батафсил маълумотлар ўқув йилининг бошида тўлдирилади ва йил давомида ўзгартиришлар киритилади;

- қолдирилган дарс соатлари ҳар куни назорат қилиниб, якуний ҳисобот семестр якунида ёзиб борилади;
- синф раҳбари ўқувчилар томонидан дарс қолдириш сабабини билиши зарур;
 - кундалик ўзлаштириш назоратқилиб борилади, семестр якунида фанлар бўйича якуний баллар ёзиб қўйилади;
 - ҳар бир семестр давомида ўқувчининг хулқ-атвори, йўл қўйган камчиликлари ҳамда ютуқлари “Ўқувчи ҳақида умумий маълумотлар”да қайд қилиб борилади;
 - синф журнали юридик ҳужжат бўлиб уч йилга мўлжалланган;
 - таълим муассасасини тугатган ўқувчиларнинг синф журнали ўқув бўлимига топширилади;
 - ўқув йили давомида ўқувчининг таълим муассасасидан кетиб қолиш сабаблари ёзиб борилади;
 - синф раҳбарлари ишини назорат қилиш маънавий-махрифий тарбиявий ишлар бўйича директор муовинига юклатилади.

Синф раҳбарининг бурчи

- синф раҳбари ўқувчиларни ўз фарзандидек кўрмоғи, уларга Ватанни севишга, дўстларига садоқатли ва таълим муассасаси ҳаётида фаолиққа, ўз касбининг моҳир мутаассиси бўлишга ўргатиши зарур;
- синф ўқувчисини ҳар томонлама ўрганиш ва уни ўз жамоасига содиқ этиб тарбиялаш;
- синф ўқувчиларининг фанлар бўйича ўзлаштиришини назорат қилиш ва паст ўзлаштириш сабабабини аниқлаш ҳамда бартараф етишга ёрдам бериш;
- ўқув жараёнида барча фанлар бўйича тўлиқ ўзлаштиришга синф ўқувчиларини диққатини жалб этиш;
- ўқувчиларни ўз касбига содиқ мутаассис, таълим муассасаси мулкани эъзозлаш ва асраш, дўстларига нисбатан меҳр оқибатли бўлишга ўргатиш;
- ўқувчилар онгини ўстириш, мафкуравий дунёқарашини шакллантириш мақсадида маънавий-махрифий, тарбиявий соатлар ўтказиш;
- таълим муассасаси ички қонун-қоидаларини ва ритуалларини ўргатиш;
- ўқувчиларда келажакка, ўзига ва ўртоқларига ишонч, ўз қадрини билиш, меҳнат қувончи, қийин вазиятларда бир-бирига ёрдам кўрсатиш каби хислатларни тарбиялаш;
- маданий ҳордиҳни ташкил этиш;
- фан тўғаракларига, жисмоний тарбия секцияларига жалб этиш ва иштирокни назорат қилиш;
- ўқувчининг тартиб-интизоми ва ўзлаштириши ҳақида ота-онасига маълумот ётказиш;
- ўқувчилар уйи ва ижарада яшовчи ўқувчилар шароитини ўрганиш ва ёрдам бериш;
- ўқувчиларни таълим муассасасини, шаҳарни ободонлаштириш ишларига тўлиқ қатнашишини таъминлаш;
- оммавий байрамларга ўқувчилар иштирокини таъминлаш.

Синф раҳбарининг ҳуқуқлари

Синф раҳбари этиб энг малакали ва намунали ўқитувчилар ўқитиш жараёнининг барча даврида тайёинланади. Синф раҳбари синф ўқувчиларининг ёши, қизиқиши ва психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда мунтазам қатъий жадвал асосида маънавий-маҳрифий ва тарбиявий машғулотларни ўтказиши лозим.

Ўз синфининг назарий ва амалий дарслар таҳлилида иштирок этади, ўқиш жараёнида ўқувчининг ўқиши ва тарбияси ҳақида суҳбат учун ота-онасини чақиртиради.

Синф мажлисида ўқувчини огохлантириш, хайфсан эълон қилиш, зарур бўлганда директор ва директор ўринбосарларига ёзма ёки оғзаки ахборот бериш мумкин. Таълим муассасаси директорининг рухсати билан саёҳатлар ва учрашувлар ташкил этиш умкин.

Синф тўғрисида маълумот

1 синфи

Синфнинг номи ёки тартиб рақами _____

Ўқувчилар сони _____

Шундан қизлар _____ уғиллар _____

Тугаракларга қатнашувчилар сони _____

Синфдаги иқтидорли ўқувчилар сони _____

Паст ўзлаштирувчи ўқувчилар сони _____

Оилавий шароити оғир ўқувчилар сони _____

Боқувчисини йўқотган ўқувчилар сони _____

Ҳуқуқбузарликка мойил ўқувчилар сони _____

Синф сардори _____

Синф фаоллари _____

Синф раҳбари _____

Синф ЎҚУВЧИЛАР ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ

	Фамилияси, исми, шарифи	Тўғилган кун, ой ва йил	Тўғилган жойи

УМУМИЙ МАЪЛУМОТ

Тугилганлик ҳақида гувоҳнома.	Ота-онасининг яшаш жойи, телефон	Ўқувчининг яшаш жойи, телефон	Изоҳ

ИҚТИДОРЛИ ўқувчилар ТЎҒРИСИДА МАЪЛУМОТ

№	Фамилияси, исми. Шарифи	Қайси фанидан

ЖАМОАТЧИ Уқувчилар

№	Фамилияси , исми, шарифи	Жамоат ишининг номи

Оилавий шароити оғир ўқувчилар

--	--	--

ПАСТ ЎЗЛАШТИРУВЧИ Уқувчилар ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ

	Фамилияси, исми, шарифи	Қайси фанлардан

БОҚУВЧИСИНИ ЙУҚОТГАН Уқувчилар

№	Фамилияси, исми, шарифи	Боқувчисидан кимни ёқотган	Ҳозир кимнинг қарамоғига

СИНФ УҚУВЧИЛАРИНИНГ СОғЛИГИ ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ

№	Фамилияси, исми	Соғлиги ҳақида хулоса

Уқувчилар ТОМОНИДАН ҚОЛДИРИЛГАН ДАРС СОАТЛАРИ

№	Фамилияси, исми	Жами соат	Сабабли	Сабасиз	Изоҳ

Синф раҳбарининг 2006-2007 ўқув йили _1_____ чорагида ўқувчилар билан олиб борган ишлари ҳақида ҳисоботи

Синф раҳбари _____
Директор _____

Адабиётлар:

- 1.Маҳкамов М. «Бўлажак тарбиячиларнинг педагогик мулоқат маданиятини шакллантириш» номзодлик диссертацияси. Т., 2005.
2. Султонова Г.А. Педагогик маҳорат. Т.:ТДПУ.-2005.-149 б.
- 3.«Педагогика» В.А.Сластёнин, И.Ф.Исаев, А.И.Ми хёнка, Е.Н.Шиянов. Москва. «Школьная пресса». 2004
- 4.Волжский А. Методика воспитательной работы с молодежью. – М. 2003.
- 5.Котов В. Воспитательная работа в школе: опўт и проблемў. – СПб: Сев.сияние 2003.
- 6 .Тарбиявий ишлар методикаси. П.И.Рувинский. – Т. 1991 й.

Мавзу: Бошланғич мактаб ёшидаги болаларда ижтимоий тажрибани шакллантириш методикаси.

РЕЖА:

1. Болаларни фаолият жараёнида тарбиялашнинг ахамияти.
2. Хулқ тажрибаларини шакллантириш усуллари.
3. Бошланғич синф болалари да фаолият жараёнида ижтимоий тажрибаларни шакллантириш методикаси.

Таянч иборалар

Тарбия усули, усуллар турлари болалар фаолияти ва тарбия ижтимоий тажриба шакллантириш усуллари, машқ ва ўргатиш, ўйин, топширик мусобақа, улардан фойдаланиш хусусиятлари.

1.Болаларни фаолият жараёнида тарбиялашнинг ахамияти.

«Тарбия санъати шундай хусусиятга эгаки деярли барча-га таниш ва тушунарли, баъзоларга жуда осон иш бўлиб туюлади-одам шу иш билан назарий ва амалий жихатдан қанчалик кам таниш бўлса, унга бу шунчалик тушунарли ва осон бўлиб кўринади. Деярли, ҳамма тарбия сабр-тоқатни талаб этишни эътиров қилишади, айримлар бунинг учун туғма қобилият ва малака, яъни куникма керак, деб уйладилар, бунинг учун туғма қобилият ва малака, яъни кўникма керак деб ўйладилар: лекин бунда сабр тоқат, туғма қобилият ва малакадан ташқари, яъни махсус билимлар кераклиги ҳақида ишонч ҳосил қилишди» - деб ёзган буюк рус педагог К.Д. Ушинский.

Булажак ўқитувчиларга, бу фикр жуда тегишли, чунки тарбия усуллари ҳақидаги билимлар ўқитувчи учун энг зарур билимлардан ахамиятли қисмидир.

Юқорида айтганимиздек, тарбия - тарбиячи ва тарбияланувчи фаолиятларни ўз ичига олган икки ёклама жараён. Тарбиячилар - билим ва тарбияга эгу бўлган кишилар, тарбияланувчилар-билим ва ижтимоий тарбия ўрганувчи ёшлардир. Аммо тарбияланувчилар муайян даражада актив фаолият кўрсатмасалар, тарбия ва билим ўргана олмайдилар.

Демак, тарбия усули-тарбиячи ва тарбияланувчиларнинг ҳамкорлигидаги фаолият ва ўзаро таъсир кўрсатиш усулидир.

Шундай қилиб, тарбия жараёнида ўқитувчи якка ўқувчи ёки синф жамоаси манфаати йўлида бирон бир тарбиявий масалани хал қилиш учун ўқувчиларнинг ёш ва индивидуал хусусиятларини тарбияланганлик даражаларини, педагогик вазият характерини ҳисобга олган ёлда ташкил этиш шакллари мажмуасига тарбия усули (методи) дейилади.

Маълумки, биринчи гуруҳ усуллар орқали ўқитувчилар ўқувчилар олдида жамиятимиз қандай талаблар қўяётгани етказадилар. Лекин, бу талабларни амалга қўллаш учун ўқувчиларни аниқ амалий фаолиятига жалб қилиш зарур,. Чунки улар ривожланишнинг асосий омили - бу фаолиятдир.

Фаолият нуқтаи-назаридан ёндашиш қоидаси - мактаб, синф ҳаётининг ҳамма жабхаларидан таълим - тарбия жараёнларига сингиб кетди.

Фаолият ўқувчиларни хилма-хил билимларни мустақил эгаллашга ундайди, уларни қайси ижодий фаолият тарбияси, хисси қадрият муносабатларини ўзлаштиришга ёрдам беради.

Ўқувчиларни биринчи синфдан бошлаб имконият даражасидаги фойдали меҳнат билан шуғулланишларига эришиш лозим. Бундай меҳнат кўпчилик, жамоа бўлиб бажарилганида яхши натижа беради. Бу гуруҳ қуйидаги усуллардан иборат: машқ орқали ўргатиш усули, ўйин, топшириқ, мусобақа.

2. Ижтимоий хулқ тажрибаларини шакллантириш усуллари:

А) Машқ ва ўргатиш усуллари.

Машқ болалар фаолиятини оқилона, мақсадга мувофиқ равишда ва ҳар томонлама ташкил қилиш, уларни ахлоқ мезонлари ва Ёулқ атвор қоидаларини бажаришга одатлантиришдир. Одатлар болаликда таркиб топади ва қийин мустаъкамланиб борди.

Ўқувчилар, ота-оналар болаларда ижобий одатлар шаклланишини кўзатиб боришлари керак. Ўқувчилар одатлари яқинларидан мерос қилиб олмайди, балки улар билан мунтазам мулоқотлари туфайли таълил қилиш, тарбия орқали Ёосил қилади. Оёир оқибатда одат эътиёжига айланади.

Машқ муайян хатти-ҳаракатлари кўп маротаба такрорлашни ўз ичига олади. Машқ ва одатлантириш ўқувчи учун онгли, ижодий жараёндир. Машқ натижасида кўникма, одат янги билимлар Ёосил қилинади. Ўқувчининг ахлоқий қобиляти ривожланади, ахлоқий тажрибаси кенгаяди. Одатсиз тарбия пойдеворсиз бинога ўхшайди. Одат эса мунтазам машқ орқали мустаъкамланади.

Ўргатиш бир неча изчил ҳаракатлар йиғиндисидир. Ўқитувчи бу ҳаракатларни кўрсатиб бериш, тушинтириши, кузатиши лозим. Тарбия амалиётида машқ қилишнинг турли хиллари мавжуд: фаолиятида машқ қилиш; кун тартиби машқлари, махсус машқлар.

Фаолиятда машқ қилиш меҳнат, ижтимоий фаолияти, жамоадаги фаолияти ва ўзаро муносабат одатларини тарбиялашга қаратилгандир. Кун тартиби машқлар мактабда, оилада ўрнатиладиган кун тартибига амал қилиш, шу билан боғлиқ ўз истак ва ҳаракатини бошқариш, иш ва бўш вақтдан тўғри фойдаланиш одатига ўргатади. Махсус машқлар маданий Ёулқ, малака ва кўникмаларини ҳосил қилади ва мустаъкамлайди.

Б). Ўйин усули

Болалар ҳаётида ўйиннинг аҳамияти жуда катта, чунки ўйин уларнинг асосий фаолиятидир. Ўйин орқали болалар катталарнинг ҳаётини, шахслараро муносабатини, ижтимоий Ёулқ тажрибасини ўйнайдилар.

Энг тарқалган болалар ўйинлари: "Боғча", "Мактаб", "Касалхона", "Оила", "Бозорда", "Магазинда" ва бошқа ролли ўйинлар бўлиб Ёисобланади. Булардан ташқари барча болалар ҳаракат ўйиларини ҳам яхши кўрадилар. Лекин, катталар томонидан ўйинларга алоёида эътибор бериш керак, чунки ўйин орқали болаларда нафақат ижобий сифатлар, салбий сифатлари ҳам шаклланиши мумкин. Мисол учун, "Уруш" ўйин баёзо болаларда берахмлик, боғритошликни шакллантиради.

В) Топшириқ усули

Ўқувчиларнинг топшириқларини жамоа сифатида бажаришлари уларда ижтимоий хулқ тажрибаларини шакллантиришда алоҳида аҳамиятга эгадир. Ўқувчилар ўз кучларини умум ишга сарфлашга, жамоа учун маъсулиятни ҳис этишга ўрганадилар.

Меҳнат топшириқлари болалар характерини шакллантиради, мустаҳкамлайди.

Тарбия жараёнида топшириқлар муъим ўрин тутди.

Топшириқлар тарбиявий аҳамиятига эга бўлиш учун ўқувчилар топшириқларнинг ижтимоий аҳамиятини, муҳимлигини, зарурлигини тушунишлари керак. Топшириқ берилишдан кейин шу топшириқни бажариш жараёнида ўқувчиларга ўргатмоқ, ёрдам бермоқ лозим.

Тарбия ғоятда мураккаб жараён бўлиб, ҳар даврнинг ижтимоий сиёсий ҳаётини ўзида акс эттиради. Унинг восита ва омиллари асрлар давомида шаклланиб такомиллашади, ўзини оқлаган урф-одатлар анъанага айланади. Бинобарин, тарбияда ҳар бир халқнинг ўз удуми, усули, тарихан шаклланган ва тажрибада синалган дунёқараши тарбия воситалари бўлади, шунинг учун тарбия миллий ва тарахий заминидан ўзилмаслиги керак.

Г) Мусобақа усули

Мусобақа болаларнинг ҳаётида жуда муъим ўрин тутди, чунки у орқали болаларни нафақат улар учун қизиқарли ишларга, аммо қизиқарли бўлмаган ишларига ҳам жалб қилиш мумкин. Масалан: баъзо болалар ўзи ўтирган жойларни ёки синф хоналарини, тозалашни, синфларда навбатчиликни ёки шанбаликда қатнашишни ёқтирмайдилар, лекин мусобақа ёрдамида улар нафақат қатнашади, яхши натижалар ҳам кўрсатадилар.

Мусобақа элементларидан болаларнинг кўпгина фаолият соҳаларида фойдаланиш мумкин.

Ўқитишда (дарс пайтида): болалардан ким тезроқ ва тўғри жавоб беради.

Меҳнатда: ким чиройлироқ ва сифатли иш натижа кўрсатади.

Спорт соҳасида: ким баландроқ сакрайди, ёки тезроқ югуради, ким футбол ёки теннис яхшироқ ўйнайди.

Ижтимоий фаолиятда: ким ўфалроқ ва қизиқроқ иш қилади. Лекин битта нарсадан эътиёт бўлиши керак - мусобақа ташкил қилишда формализмга йул қўймаслиги керак.

Мусобақа сифатли натижаларга эретиш учун ўқитувчи кўйидаги талабларни ҳисобга олиш керак:

1. Мусобақанинг шартларини ва мезонларини болалар билан биргаликда ишлаб - чиқиш;
2. Мусобақанинг давомида аниқ ҳисоб - китоб олиб бориш;
3. Мусобақанинг натижалари ҳаммага маълум бўлиши керак;
4. Ютган ўқувчиларни албатта рағбатлантириш керак.

Фақат юқорида кўрсатилган талабларни ҳисобга олган ҳолда мусобақа тарбия усули сифатида самарали натижа бериши мумкин.

Бошланғич синф болаларда фаолият жараёнида ижтимоий тажрибани шакллантириш методикаси.

Замонавий бошланғич мактаб ўқувчиларининг психолгоик ʻусусиятларни ʻисобга олган ҳолда ўқитувчи болаларда ижтимоий тажрибани шакллантириш жараёнида қуйидаги методик тавсиялардан фойдаланиш мумкин. Бу ишлар болалар томонидан катталар тажрибасини ўрганишдан бошланади, шунинг учун қанчалик болаларга ҳаётнинг қоидаларини яхши тушунтирилса, шунчалик улар ижтимоий тажрибасини эгалла оладилар.

Бошланғич синф ўқитувчи бу соҳадаги ишларни болаларнинг мактабгача эгаллаган тажрибасини билиш ҳам даркор. Шунингдек у ўз синфдаги болаларнинг ота-оналари билан ҳамкорликда ишларни олиб бориш зарур. Бундан ташқари ўқитувчи боғча тарбиячилари билан алоқада бўлиши керак, чунки боғчадан мактабга келган болаларда баъзо ижтимоий тажрибасининг асослари аниқ даражада шакллангандир. Мактабга келгандан сўнг болаларни мактаб қоидаларга ўргатиш мақсадида биринчи навбатда ўқитувчи ўларнинг кун тартибига ўрганиш машқларни ташкил қилади. Иккинчи навбатда болаларни ижтимоий ҳаётга жалб қилиб уларга шахсий ва жамоадаги топшириқларни бериб, ўқитувчи болалар ўртасида мусобақа ташкил қилади ва шу билан биргаликда уларни фаоллаштиради. Бошланғич синфларда тарбиявий ишларни ташкил этишда ўқитувчи битта нарсани унутмаслиги керак: барча тарбия тадбирларни ўйин шаклда ташкиллаш зарур, чунки 6-11 ёшли болаларнинг ҳаётида ўйин асосий ўринни тута олмоқда. Шунингдек машқ ва ўргатиш, топшириқ ва мусобақа ўйин шаклда ўтказилади. Масалан, топшириқларни пакетга солиб, ҳар қайси болага ёки кичик гуруҳ раҳбарига «сир сақланиб» берилади, ёки навбатдаги топшириқ синф хонаси йиғиштиришда болалар ўзлари «топишади». Мусобақа элементлари нафақат спорт ўйинларида (қувноқ стартлар, «Спорт оиласи» ва бошқалар) балки турли хил курик танловларда ҳам ташкил этади.

Масалан иккинчи чоракнинг охирида барча 1-чи синфларда «Алифбо байрами» ўтказилади. Бу байрамни тайёрлаш ва ўтказиш жараёни кўпгина усуллардан фойдаланишга имконият беради ҳам топшириқ, ҳам ўйин, ҳам мусобақа ҳам саёхат...

Энг тарқалган ўйинлардан - ролли ўйинлар экандир.

Мисол учун: «Светофор» ўйинлар болалар бир неча ролларда қатнашмоқда: Йуловчи, врачлар, ДАН ходимлари ва х.к. шунақа мисоллар қуйидаги ҳулосаларни тасдиқлайдилар:

1. - Болаларда ижтимоий тажрибасини шакллантириш жараёни мураккабдир, шунинг учун унда битта-иккита эмас, кўпгина усуллардан бирданига фойдаланиш зарур;
2. - Бу усуллар бир-бири билан боғланиш зарур, чунки улар бир бирини тўлдиради;
3. - Ижтимоий тажрибасини шакллантиришда бу гуруҳдаги усулларни бошқа тарбия усуллари билан боғланиш керак, унда тарбия самарали натижа бериши мумкин.

МАВЗУ:Бошланғич мактаб ўқувчиларининг одоб-ахлоқ тарбияси методикаси.

РЕЖА:

1. Бошланғич мактаб ўқувчилари ахлоқ-одоб тарбияси тизими, унда бошланғич мактабнинг тутгун ўрни.
2. Дарс жараёнида ахлоқ-одоб тарбияси-метоликаси.
3. Болалар дарсдан буш вақтларида ахлоқ-одоб тарбияси методикаси.
4. Бошланғич синф болалари ахлоқий тарбиясида «Одобнома» дарсларининг ахамияти ва ташкил этилиши.
5. Оилада ахлоқ-одоб тарбияси.
6. Адабиёт.

Таянч иборалар.

Ахлоқ-одоб тарбияси тизими (мақсад, вазифа, қоида шарт-шароит, усул, восита, шакил, уюшма, мазмун), ҳамкорлик. Ахлоқ-одобнинг қисмлари тушунча, хиссиёт хулқ -атвор.

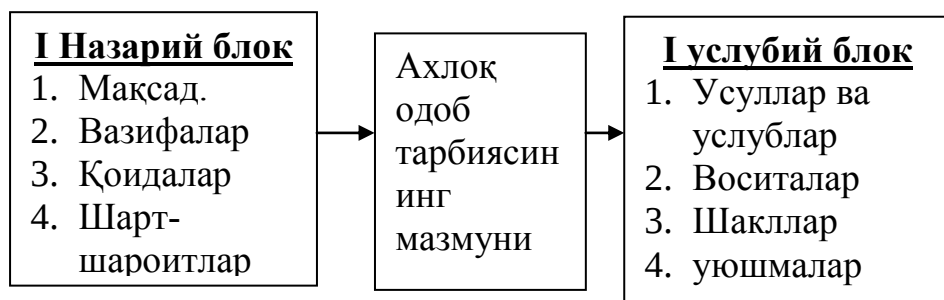
Бошланғич мактаб ўқувчилари ахлоқ-одоб тарбияси тизими, унда бошланғич мактабнинг тутгун ўрни.

Бошланғич мактаб болалар ахлоқ-одоб тарбиясида муҳим босқичдир, чунки улар мактабга келгандан сунг уларнинг ҳаётида янги босқич бошланмоқда.

Ахлоқ-одоб тарбияси бир томондан болалар тарбияси тизимининг муҳим таркибий қисмидир, (биз буни биринчи лекцияда таъкидлаб ўтдик). Лекин бошқа томондан ахлоқ-одоб тарбиясига мустақил тизим сифатида қараш ҳам мумкин. Чунки бу тарбиянинг ўз мақсади ва вазифалар, принциплар, қоидалар, ва шарт - шароитлар, усул- услублар, воситалар, шакиллар ва уюшмалари бор.

Ахлоқ-одоб тарбияси тизими:

Ўжадвал

Ахлоқ-одоб тизимининг таркибий қисмлари қўйидагича:

- Ахлоқий тушунчалар;
- Ахлоқий хиссиётлар.
- Ахлоқий хулқ-атвори

Улар бир-бирлари билан боғланиб туради.

Ахлоқ-одоб тарбиясининг мақсад ва вазифаларни амалга ошириш учун, унинг асосий йуналишларни ҳам ҳисобга олиш керак.

Хаммага маълумки ахлоқ-одоб тарбияси оилада бошланади, боғчада давом этаверади. Лекин ўқувчилар-болаларни ахлоқий тарбиялашни қўйидаги йуналишлар буйича ташкил этилади.

1. -ўқитиш жараёни билан бирга:
2. -дарсдан буш вақтларида (мактабдан ташқари ўқув муассасаларида ва яшаш жойларида).
3. -оилада.

ДАРС ЖАРАЁНИДА АХЛОҚ-ОДОБ ТАРБИЯСИ МЕТОДИКАСИ.

Бунда ўқитувчи ҳар қайси ўқув предметнинг дастурини, ўқув материалларини ва предметининг тарбиявий имкониятларини яхша билиши шарт. Масалан, ўқув предметининг дастури, унинг мазмуни давлат томонидан тасдиқланган ва илмий назардан асосланган ҳолда тайёргина берилади. Ҳар қайси ўқув предметининг материаллари дарсликларда ёритлган. Улрани чуқур ўрганиб кейинги дарсларда фойдаланиш-бу вазифа ўқитувчининг касб маҳоратига боғлиқдир.

Маълумки, ҳар қайси предметнинг ўзига хос хусусиятлари бор.

Гуманитар предметлари 3 (она тили, ўқиш, рус ва чет тиллар, тарих ва бошқалар) купроқ болаларнинг онгига, фикрлашга, дунёқарашига, мантиқан ўйлашга таъсурот қилади.

Мусиқа, тасвирий санъат гуманитар предметлар қаторига киритилган, улар купроқ болаларнинг ижодий фаолиятига, қарашларига таъсир қилади.

Табиий предметлар болаларнинг оламига, инсон ва ҳайвонлар қарашларини шакиллантиради. Математика дарслари эса болаларнинг аниқ фикрлашни абстракт фикрлашга айлантиради.

Шу билан бирга дарсларида болаларда ахлоқ-одобга оид фазилатларини ҳам шакиллантириш зарур; ўқув интизоми; ўқитувчиларга, ҳамма катталарга ҳурамати, бир бирига бериш ижобий одатлари ҳамда бошқа ахлоқий фазилатларини шакиллантириш долзарб муаммодир.

Масалан ўқиш дарсларида биринчи синфдан бошлаб болаларга «яхши ва ёмон», «одобли ва одобсиз» тушунчалар ёритилади ўқув материал ёрдамида (текстлар, шеърлар, асарлар ва бошқалар) болалар онгига етказиб борадилар.

Мехнат дарсларда эса болаларнинг меҳнатга муносабати, интизоми, фаоллиги, қизиқишлари камол топади. Мехнат дарсларининг жараён ўзи болаларни жамоадаги ишлари жалб қилади.

Лекин оъирги пайитларда бошланғич таълимдаги ўқув предметларни интеграция қилишга тёнденцияси бор, у ўқув предметлари орасида мавжуд бўлган умумийликка асосланилади, (Бош таълим концепцияси, IV боб - 16 бетга қаранг). Чунончи, она тили, ўқиш, нутқ устириш бир томондан, бошқа бир томондан эса, предметлар орасидаги алоқадорлик асосида она тили ва атроф-олам ҳамда меҳнат умумлаштирилади. Интеграцияни чуқурлаштириш ва ривожлантириш мақсадида мувофиқ олимлар она тили, ўқиш атроф-олам каби ўқув предметларининг мазмунида миллий ахлоқ одоб нафосат-муммола

маданияти элементларини мужассамлаштирган ҳолда кенг маҳнодаги «Саводхонлик» курсини ташкил этишни тавсия этадилар.

Мазкур курснинг шахсни ривожлантириш имкониятига эга бўлган барча таълимий элементларини ўз мазмунига қамраб олади.

Дарс жараёнида ахлоқ-одоб тарбияси вазифаларни ўқитувчи махсус танлаган курғазмалар, ўйинлар, мусобақа, топшириқлар орқали амалда қўллайди, лекин бу ишларнинг муваффақияти нафақат ўқитувчининг маҳоратига аммо ўқувчилар жамоасининг савиясига ҳам боғлиқ. Шунинг учун жамоа ахил ва иноқ, болалар интизоми ва фаол бўлишлари керак.

БОЛАЛАР ДАРСДАН БУШ ВАҚТЛАРИДАН АХЛОҚ-ОДОБ ТАРБИЯСИ МЕТОДИКАСИ.

Бошланғич мактабда, ўрта мактабга нисбатан, битта ўқитувчи бир неча фанлар бўйича дарс беради, ҳам синф раҳбарининг функцияларни бажара олади.

Дарсдан бушвақтларида ўқитувчи турли - туман адабий кечалар, эрталабки байрамлар, суҳбатлар, учрашувлар ташкил этади. Масалан, Мустақиллик, Навруз байрами, Алифбо байрами ва бошқалар. Бунда бадиий китоб, шеър ва ашула, спектакл, махсус телевизион дастурлардан фойдаланиш мумкин.

Масалан, болалар учун ишлаб чиқиладиган Телевидинидаги дастурлар қуйидагилардан иборат.

1. Олтин тож.
2. Ким эпчилу, ким чаққон (қувноқ стартлар).
3. Доно бобо даврасида (Оталар сўзи ақилнинг кўзи).
4. Камалак.
5. Болажон.
6. Бўш ўтирма
7. Катта танаффус
8. Эртақлар-яхшиликка етаклар ва бошқалар.

Суҳбат уюштирган ўқитувчи ўзбек халқ ижодидан (мақол, дононо, эртақ, топишмоқ, ва ҳақозо) фойдаланиш мумкин.

Дарсдан ташқари машғулотларда педагог турли хал, мулоҳаза ташкил этиш мумкин. Масалан, «Одобнома» дарсларида ҳамда дарсдан буш вақтларида ташкилланган талбирларда ўқитувчи «Хикматнома», «Қайковуснинг» «Қобуснома», Н. Хисровнинг «Саодатнома», Ибн Синонинг «Донишнома», А.Навоийнинг «Бустон» ва Хамза, Фитрат, Фаробийнинг асарларидан фойдаланиш мумкин.

Тарбиявий тадбирлар қаторида болаларнинг меҳнат илгорлари, Улуғ Ватан уриш ветеранлари, қариялар билан учрашувларини ташкил зарур, чунки ота боболаридан ёш авлодларга утиладиган тажриба киммалидир. 2002 йили «Қарияларни қадрлаш» йили бўлиб болалар ахлоқ-одоб тарбиясида кенг имкониятларни бермоқда.

Бу ишларга нафақат ота-оналарни, маҳалла жамоатчилиқни, мактабдан ташқари таълим тарбиядаги муассасалар ходимларни, меҳнат ва уруш

ветеранларни жалб қилиш зарур. Бундан ташқари, муסיқачилар, тугарак рахбарлари, кутубхоначиларни тез-тез тадбирларга ҳам таклиф қилиш керак.

Дарсдан буш вақтларида ташкил этилган ахлоқий тарбияси режали булиши керак. Бошланғич синфдан бошлаб мактабда ижодий эмоционал шароит яратиш ахлоқ-одоб тарбия жараёнига фойдали таъсир этади. Масалан, анъанавий булган «Алифбо байрами» ёки турли хил курик танловлар.

Бу ишларда барча ўқувчиларнинг мактабдаги умумий ва ягона тартиб-қоидаларга риоя қилиш муҳим аҳамият касб этади

Дарсда ва дарсдан буш вақтларида ўтиладиган ишлар ўзаро бир бири билан боғлиқ булиши шарт, улар орасидаги алоқадор звёноси- «Одобнома» дарслари.

Бошланғич синфларда «Одобнома» дарсларини тайёрлаш ва ўтказиш методикаси.

Маълумки, «Таълим тўғриси» даги Қонун ҳамда «кадрлар тайёрлаш» миллий дастурининг қабул қилиниши муносабати билан умумий ўрта таълим, шунингдек, бошланғич таълимнинг ҳам мавқеи ўзгарди.

Жумладан, бошланғич синфда «Одобнома» дарсларини ўташга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Чунки Президентимиз И.А, Каримов қайта-қайта таъкидлаётганларидек, жамиятимизнинг келажаги, мутақиллигимизнинг тақдири ёш авлоднинг ахлоқий махнаий жихатдан юксак тарбияланишига боғлиқ. Бундай тарбия беришда эса «Одобнома» фанинг ўрни ва роли биқиёсдир.

«Одобнома» фанинг асосий мазмуни-халқимизнинг асрлар давомида тупланган бой маънавий меҳресси одоба-ахлоқ қоидалари ташкил этади. Мазкур фанинг вазифаси эса ана шу маънавий мероси ёш авлодга етказиб беришдан иборат.

Бугунги кунда мактабларда бошланғич синфлар учун «Одобнома» дарсларига хавтасига бир соатдан ажратилган. Мазкур фан дарсларининг мазмун ва жихатини очиб бериш бошланғич синф ўқитувчисидан билимдонликни, одоб-ахлоқ қоидаларини чуқур билишни, касб маҳоратларини яхши эгаллаган булиши талаб қилади.

1998-1999- ўқув йилидан бошлаб 1-4 синфларида тажриба сифатида «Одобнома» фани дастлаб ўқув режаси асосида ўқитиладиган бўлди.

Шу муносабат билан бошланғич синфлар учун замон талабига мос «Одобнома» дастури яратилди.

1-4 синф «Одобнома» дастури оддийдан мураккабликка қараб ривожланиб боради, бири иккинчисини тулдиради, бойиттади. Биринчи синфда «одоб - саломдан бошланади» мавзусида ўқувчиларга дастлабки саломлашиш одоби ўрнатилади. 2-Синфда у аста секин ривожлантириб «Яхши сўз жон озиғи» мавзусида боғланиб кетади. 3-синфдаги «Орасталик яхши одоб» мавзусига доир дарсдан инсонларни бир бирига яқинлаштирувчи уларнинг одоби, очиқ чехраси эканлиги, 4-синфда «Одоб инсон зийнати» мавзусида саломлашиш, хулқ булиши, инсондаги одоблик юксак фазилат эканлиги асосланиб берилади.

1-4 синф учун янги яратилган «Одобнома» дастурининг қиммати шундаки, керак бўлган ўринда Куръон, Хадисдан фойдаланилган ҳолда диний ақидапарасликнинг олдини олиш масалалари ҳам очиб берилган.

Хар бир булим ва мавзулар охирида ўқитувчи ёрдамига мавзу юзасидан адабиётлар рўйхати тавсия этилган.

Бундан ташқари «Одобнома» дастури хар бир мавзу охирида ўқувчиларга амалий машғулоти учун савол-топшириқлар бериш орқали ижодий ишлаш кузда тутилган.

1-4 синфдаги «Одобнома» дарсларини утишда панду насихатлар билан чегараланиб қолмаслик керак. Машғулотилар мақсад 4-синф одобнома дарсларига миллийхалқ ўйинлари ҳам киритилган

мустакиллик даврида 1-4 синфлар учун миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида яратидиб «Ўқитувчи» нашриёти орқали куп нусхада чоп этилган «Одобнома» ўқув қўлланмаларидан фойдаланиши ўқувчи ёшларни билимдон, зукко, тadbиркор, маънавиятли, юксак одоб-ахлоқли инсон қилиб тарбиялашга муносиб хисса қўшади, деб бемалол ишонч билдириш мумкин.

Оилада ахлоқ-одоб тарбияси

болаларни илмли, одобли ота-онанинг бурчидир. Муаллимлар бу муқаддас вазифани четга турмасдан, ота-оналарга амалий ёрдам бериши лозим, чунки ота-она билан бирга қаторда тарбиячилар, ўқитувчилар-улар ҳам бола тарбияси учун масъулдирлар.

Ахлоқий тарбияни изчил ва тартибли амалга оширишда оила муҳитни ғоят муҳим рол ўйнайди. Инсон ахлоқий-маънавий ва руҳий қиёфасининг пойдевори оилада қўйилади. Шунинг учун ҳам машҳур олимлар оила тарбиясига катта эътибор беришган, ҳамда бу масалага боғишлаб қатор асарлар ёзилган. Доно халқимиз «Бола бошидан, ниҳол ёшидан»-деб бежиз айтмаган. Мадомики шундай экан авлодни тарбиялаш ишини ёшлиқдан, оиладан бошлаш керак. Бинобарин, оиладаги тарбия жараёнида хар бир дақиқа ва фуртани қўлдан бой бериш орқали ота-онлар кейинчалик кўпгина қийнчиликларга дуч келадилар. Донишманд тили билан айтганда «Қарга очлик, ташналикнинг қийнчилигини сезса музни тешади, биркиниб турган овчини курмай унинг тузоғидаги доналар учун паров қилмай кираверади».

Тарбия ахлоқ-одобнинг бошланиши оилада экан, бунда ота-она, катталар, қариялар, ака-укалар, қариндошлар уруғларнинг хулқи, муомаласи ёш болаларнинг хулқи одобли бўлишида муҳим аҳамиятга эга.

Оилада одоб-ахлоқ тушинчаларни болаларга кенг манода аңлатмоқлари лозим. Бунинг учун эса ота-оналарнинг ва оиланинг катта аҳзоларининг гамъур, меҳрибон бўлишлари керак. Оилада кичик ёшдаги ўқувчилари ахлоқ-одоб нормалари асосида интизомли маданий хулқ эгаси қилиб тарбиялаб бориш, уларни болаликдан катталарни ўрмат қилишга ўргатишга, айрим нарсалардан ўзини тинчйтишга ўргатиб бориш жуда муҳимдир.

Ота-она фарзандини меёридан ортиқ яхши кўриш ва болани уни қайтармасдан кўнглига қараб тарбиялаши ёки оиладаги ахлоқий хулқ нормалрига лоқайд муносабатда бўлиши, боланинг шундай хислатлари шакилланиб боришда нафақатгина салбий таъсир қилибгина қолмай, балки

келажакда жиноятчи бўлиб етишига олиб келади. Утмишда оилада болага жамиятда ўзини қандай тутиш, Атрофдаги кишиларга қндай муносабатда бўлиши кераклигини ўргатишган.

Болани тарбиялашда ўзбек халқига хос миллий урф-одат, ананалар, билан бирга,худудий хусусият, боланинг рухияти ва қобилиятини, хохиши, жинси ҳисобга олинган. Ўзбек халқ эртаклари оилада бола тарбиясида ҳаёт дарслиги ҳисобланган. Эртакларда акс эттирган ижобий бош қаҳромнлар намунасида болада ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, ота-онага ҳурмат ва муҳаббат, угзаллика ҳавас, эзгулик, мардлик каби фазилатлар тарбияланган. Қупчилик ота-оналар, бобо ва бувилар бола тарбиясида тушунтириш, рағбарлантириш яхши ҳулқли болалар ўқида ҳикоя қилиш, эртақ айтиб бериш, билганоарини айтиб беришни талаб қилиш, купроқ меҳнатга жалб қилиш усулоарида фойдаланадилар. Топширикни бажармаган болаларга нисбатан танбех бериш, маҳбур этиш, уялтириш воситасини қулайдилар, истаган нарсани олиб бермайдилар кино театрларга олиб бормайдилар.

Бола тарбиясида яхши натижаларга эришаётган ота-оналарнинг болалар билан ўтказиладиган суҳбатлари “Меҳнат, меҳнатнинг таги роҳат” , “Яхши фарзанд ота-онага раҳмат келтиради”, “Ёмонлик яхшилик келтирмайди”, “Ота рози - худо рози”, ” онанинг эъзозлаган ҳор бўлмайди”, “Ахилликда ҳиммат қуп” каби мавзуларда, шу билан бирга уғил ва қиз боланинг вазифалари уларнинг келгусидаги ҳаётидаги хусусий суҳбатлар ўтказилади. Туғилган кунларидан бошлаб,халқимизнинг “Бола азиз, одоби ундан азиз” ҳикматига қура набираларинг гузал ҳулқли одобли, шафқатли, диёнатли бўлишларига эътибор бериб, чиройли ёзиш ва ифодали ўқишга ўргатган.

Хулоса қилиб айтсак оилада ахлоқ-одоб тарбияга катта аҳамият беришлари керак. Болалар эртақ, шеър, ашулаларда ҳам одобли, ахлоқли бўлишга давҳат этишимиз мумкин. Оилада одобж-ахлоқ масалалари туғри йўлга қўйилиши шарт. Чунки меҳмон келганда одоб сақлашни, ахлоқли бўлишларини тўғри йўлга қўйишлари керак. Ҳар бир ота-она боласини одобли -ахлоқли қилиб тарбиялаш ниятида бўлса керак.

Юқорида айтганини ўисобга олган ҳолда ахлоқ-одоб тарбиясида уқитувчининг фаолияти қачон самарали ва фойдали бўлади, қачон у барча педагоглар, ота-оналар ва маҳалла жамоқтчилик ҳамда синф жамоаси ёрдамида, дарс жараёнида ва дарслардан бўш вақтларда бу ишларни тизими равишда бошқариб боради

АДАБИЁТЛАР

1. Каримов И. Ўзбекистон: миллий истиқлол, сиёсат, мафкура- Тошкент 1996 йил
2. Каримов И. Баркамол авлод - ўзбекистон тараққиётининг пойдевори - Тошкент 1997 йил
3. Каримов И. А. Миллий ғоя ва миллий истиқлол - Тошкент 2001 й.
4. Каримов И. Биздан озод ва обод Ватан қолсин - Тошкент 1994 й.
5. Ўзбекистон Республикаси таълим тўғрисидаги қонун - Тошкент 1997
6. Ўзбекистон Республикаси кадрлар тайёрлаш миллий дастури - Тошкент 1997 йил
7. Бошланғич таълим концепцияси - «Бошланғич таълим» журнали 1998 йил №6
8. Ўзбекистон Республикаси ўқитувчиларнинг биринчи конференцияси тавсиялари- халқ таълими 2001 й № 5
9. Абдукаримов Х. Тарбия таълимга пойдевор бўлса - «Бошланғич таълим» 1997 №5
10. Ахмедова Н. Ахлоқ тарбияси: оила ва мураббийлар ҳамкорлиги- «Бошланғич таълим;» 2001 й №2
11. Баратов Ш. Ўқитувчи шахсини ўрганиш усуллари - Т 1995 й
12. Боболардан болаларга - Тошкент 1995 й
13. Ёкубов А. Комил инсон тарбияси «Маърифат» 2000 й № 5
14. Иброхимова Г. Миллий ғоя, миллий истиқлол мафкураси - ёшлар тарбиясида етакловчи куч. - Халқ таълими, 2001 й № 4, 47-50 б.
15. Махкамов У. Ахлоқ-одоб сабоқлари. - Тошкент 1994 й.
16. Олимов Ш. Ўқувчиларда ахлоқий-эстетик идеални шакллантириш - Х.Т. 2001 №5, 32-34 бет
17. Туронова О. Оилада бола тарбияси - Тошкент 1995 йю
18. Усмонов И. Одоби ҳаётдан ўргандим- Т. 1995 й.
19. Хасанбоев Ж. Туронова М. Хасанбоева О. Маънавий-ахлоқий тарбия асослари - Т 2000й.
20. Хасанбоева О. Тарбиявий ишларни ташкил қилиш методикаси - Т 1996 й, 86 б.

МАЪНАВИЯТ ДАРСЛАРИНИ ЎТКАЗИШ ЮЗАСИДАН УСЛУБИЙ ТАВСИЯЛАР «ЧЕКМАСДАН ЁШЛИК ГАШТИНИ СУР» дастури асосида

Республикамизда тажриба-синов тариқасида «Чекмасдан ёшлик гаштини сур» тарбиявий дастури амалга татбиқ этила бошланди.

Ушбу тадбирнинг ташаббускори - «Ўзбекистан Бритиш — Америка Тобакко» қўшма корхонаси ҳисобланади. Халқ таълими вазирлиги мазкур тадбирни қўллаб-қувватлаб умумий таълим мактабларида соғлом турмуш тарзини шакллантириш, ўқувчиларнинг зарарли одатларга чалиниб қолишининг, бинобарин, улар ўртасида тамаки чекшннинг олдини олиш мақсадида юқоридаги қўшма корхона билан ҳамкорлик шартномаси тузди.

Ҳамкорлик асосида «Чекмасдан ёшлик гаштини сур» тарбиявий дастур лойиҳаси яратилди.

Дастур лойиҳаси муаллифлари — педагогика фанлари доктори, проф, Д.Ж. Шарипова ва психология фанлари доктори, проф. В.А. Токарева.

Дастур ташкилотчилари ва иштирокчилари — Халқ таълими вазирлиги, ёшларнинг «Камолот» жамғармаси, Республика «Оила» илмий-амалий Маркази ҳамда «Маҳалла» хайрия жамғармаси.

Халқ таълими вазирлиги ушбу мақсадлар учун тажриба базаси, лойиҳанинг методик асосини белгилаб бериб, ўқувчи-ёшлар билан бевосита машғулоти олиб борадиган ўқитувчиларнинг махсус тайёрланишини ташкил этди.

Лойиҳани амалга татбиқ этиш бошланар экан, унинг қатнашчилари ўз оддиларига ҳар бир усмир-ешга ҳаётнинг барча қирралари қизиқарли эканлигини, бунинг учун саломатлик ва ижодий бойлик лозимлиги туғрисидаги асосий тушунчани етказишни бош тамойил қилиб қўйган. Ўқувчилар томонидан турли муаммоли ҳолатларда, жумладан чекиш ёки чекмаслик ҳақида ўз зиммасига жавобгарлик масъулиятини олиш, кадр-қимматини ҳамда муомала маданияти, дўстларни танлаш, низоли вазиятларни тўғри ҳал этиш, бой миллий анъаналаримизни сақлаш масалалари бош вазифа этиб белгиланди.

Дастурнинг мақсади — ўқувчиларнинг ижтимоий салоҳияти юксалишида мустақил фикр ва қарор қабул қилишларига муаммоли бўлган вазиятларда, шу жумладан тамаки чекишга қарши масъулиятли бир қарорга келишларига ёрдам бериш. Дастур ўқувчиларда юзага келиши мумкин бўлган салбий оқибатларнинг олдини олишда ва турли вазиятларда мустақил равишда масъулиятли бир қарорга келиш лозимлиги ва шахснинг фаоллик қобилиятини шакллантиришга қаратилган.

Дастурнинг моҳияти — шахс турилмайди, шахс шаклланади.

Дастур — умумтаълим мактабларининг 9-синф ўқувчилари учун тарбиявий машғулоти ўтказиш ҳамда синф раҳбарлари учун андоза сифатида ишлаб чиқилган.

Дастурнинг амалиётга татбиқ этилишининг асосий хусусиятлари:

— дастурнинг босқичма-босқич амалга оширилиши;

— дастур бўйича умумтаълим мактаблари ўқитувчиларининг мазкур дастур муаллифлари томонидан қисқа, махсус тайёргарлик машғулотларидан «трёнинг»лардан ўтказилиши;

— дастур ички имкониятларининг кенглиги, ҳаётийлиги, ривожланиб такомиллашиб бориши;

— дастурнинг халқаро андозаларига мос келиши, чет эл тажрибасидан унумли фойдаланганлиги;

— дастурда ҳамкорликнинг етакчилиги алоҳида ўрин тутиши, «Оила-Мактаб-Маҳалла-Жамоатчилик»;

— дастур бўйича — ўқитувчилар ва ўқувчилар учун зарур бўлган кўргазмали қуроллар билан таъминланиши;

— мактабларда ўтаётган тажриба-синов жараёнининг мониторинги мавжудлиги;

- дастур моддий асосга эга.

Тарбиявий дастур босқичма-босқич тажриба синов тариқасида амалга оширилмоқда.

Тарбиявий дастурнинг «Лойиҳа-Тажриба-Синов-Таҳлил-Натижа» системаси шаклида амалга оширилиши, унинг ҳаётийлигини ва давомийлигини, мактабларда олиб бориладиган тарбия жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиши учун замин булади.

Нима учун чекадиган болалар ўз дўстларининг ҳам чекишларини хоҳлайдилар?

Кўзланган мақад: чекишнинг инсон ахзоларига таъсири ҳақидаги билимлар билан таништириб, зарарли одатларга, жумладан, чекишга нисбатан салбий муносабатни шакллантириш, бу зарарли одатга қарши курашиш истагини уйғотиш, ўқувчиларга, нега ошна-оғайнилари уларни ҳам чекишга ундашга уринаётганларини тушуниб олишларида ёрдам бериш.

Машғулоти, ҳозирги кунда биз тез-тез дуч келаётган ва бизнинг орамизда ҳам учраб турган инсон ахзоларига ҳалокатли таъсир ўтказётган зарарли одатлар ва улардан фориғ бўлиш хусусида бошлаган маҳқул. Гап чекиш ҳақида боради. Кўпинча нималар бунга сабаб бўлади? Нега айрим ўқувчилар чекишни бошлайдилар? (Жавобларни тинглаб, таътага ёзиб бориш керак).

Кўриб турганингиздек, чекишга ўрганишнинг асосий сабабчилари:

— қизиқувчанлик,

— олдин номаълум бўлган ҳиссиётга берилиш,

— катталарга тақлид қилиш,

— «ўз», «мен»ини кўрсатиш иштиёқи,

— умумий истак чекиш асосига қурилган даврага кириб олишга бўлган интилиш,

— дўстлар ва бошқалар томонидан ўтказилган тазйиқ Қизларнинг жавобларида акс этган қуйидаги ҳолатлар алоҳида кўрсатилиши лозим:

— ўзга жинс вакили диққатини ўзига жалб этишга интилиш,

— анча каттароқ ва тажрибалироқ кўриниш учун,

— чет эл филмларидаги қаҳрамон аёлларга тақлид қилиш (қўлда сигарета ёки бокал тўла майни тутиб тургандек «жумбоқли манзара»).

Европаликлар тамаки билан Колумб дёнғизчилари Америка қитхасидан келтирилган барглар шарофати билан танишишга муяссар бўлганларини бир эслаб кўрайлик. Чекишни бошлаган одамларнинг аксарият кўпчилиги ўлим хавфи рўбару бўлганда ҳам, хоҳ у реал ҳаётда ёки шартли равишда бўлсин — кашандалик туфайли ўз ширин жонлари, умрларига зомин бўлсаларда, кашандаликдан воз кечолмаганлар. Бунинг ажабланадиган жойи йуқ негаки, тамакининг асосий таркибий қисми бўлган никотин ахзоларида тезда унга бўлган кўникиш ҳиссини пайдо қилиб, оқибатда ёнгиб бўлмас эҳтиёжни юзага келтиради. Чекишни ташлаш учун инсон жуда катта ирода ва матонатга эга бўлиши лозим. Шунинг учун, ўз саломатлигининг қадрига етган одам, сигаретага кул бўлиб қолмаслиги учун, яхшиси, чекишни бошламагани минг карра яхшироқ.

Чекишни бошламаслик ёки уни ташлаш учун слғлом турмуш тарзига амал қилиб яшаш керак, ҳар бир инсон, одамларни чекишга нима мажбур қилади ва нималар унинг муқобили бўла олади, каби масалаларни яхши тушуниб олмоғи зарур.

Ўқувчиларда, ихтиёрий равишда чекишга қарши кураш ҳиссини шакллантириш мақсадида уларга қуйидаги тестни таклиф этган маҳқул. Ундан чекишга бўлган ҳар турли ҳавас, қизиқувчанлик омилларини англаб олиш мумкин. Тест билан ишлаш учун унга йўриқнома ҳам илова этилади; «Сиз қуйидаги таклиф этилган саволга жавоб беришингиз керак: «Сизнингча одамлар нега чекишади?» Таклиф этилаётган тестнинг имконий жавоблари варианти алифбонинг А дан Т гача булган бош ҳарфлари билан белгиланган. Ҳар бир вариант учун сиз маҳқул топган қуйидаги жавобларнинг бирини ёзасиз, ҳар замонда «5», кўпинча «4», дуч келиб қолганда «3», камдан кам «2», «ҳеч қачон» - «1». Вақтни иқтисод қилиш мақсадида ўз жавобларингизни тегишли ҳарф рўпарасига сўз билан эмас, тегишли рақамлар билан ёзинг. Масалан, агар сиз «А» - 2. Барчаси тушунарлими? Демак, ўйланг ва саволларга жавоб беринг:

Сизнинг назарингизда одамлар нега чекишади?

А. Қиёфани сақлаб туриш учун.

Б. Қулда сигарета тутиб туриш одамга хузур бағишлайди.

В. Одам сигарета билан ўз заифлигини ёнгиши осонлиги ва хумордан чиқишни ҳис қилганидан ўзини шодон сезади.

Г. Одамлар нимадандир аччиқлансалар, чекишга ўтадилар.

Д. Ёнида сигаретаси йўқ, одам, ўзини кўярга жой топа олмай қолади.

Е. Сабаблари ҳақида ўйлаб ўтирмай, автоматик равишда чекаверишади.

Ж. Фикрни бир жойга жамлаш, чалғимаслик учун ҳам чекишади.

З. Сигаретани ёндириб олиш жараёнининг ўзи одамга завқ бағишлайди.

И. Шунчаки, тамаки ҳидини ёқтираман.

К. Ҳаяжонланган кезларда чекишни бошлайдилар.

Л. Одам чекмаса, худди бир нарса етишмагандек туюлаверади.

М. Одамда шундай туйғу мавжудки, у бир дона сигарета чекайпман деб хаёл қилади; биттаси кулдонда ёниб тугамасдан, беихтиёр янгисини бошлайди.

Н. Чекаётган одам, ўзини бардам бўлиб бораётгандек ҳис этади.

О. Сигаретадан чиқаётган тутун одамга хузур бағишлайди.

П. Кўпинча, кайфият яхши бўлган чоғларда чекилади, улар тинч ва осойишталикни таъминлайди.

Р. Зериккан, ҳеч нарсани ўйлашни истамаётган пайтда чекишади.

С. Одам маълум вақт чекмай юрса, беихтиёр уни бошлаш истаги туғилиб қолади.

Т. Шундай ҳам бўладики ёқилган сигаретани оғизда ушлаб туриб, автоматик равишда яна бошқасини беихтиёр чека бошлаганини сезмай қолади.

Тестнинг ушбу қисми устидаги ишларни бажариб бўлган ўқувчиларга иккала синфдаги одамнинг чекиш ҳиссини уйғотадиган омиллар бўйича жавобларнинг балларини ҳисоблаб чиқиш таклиф этилади:

I синф омиллар.

1. А Ж Н – рағбатлантириш омили.

2. Б З Р - чекиш жараёнининг ўзидан хузур қилиш омили.

3. В И П - заифлик, хузур қилиш, кўтаринкилик

II синф омиллар.

4. Г К Р - ҳаяжонни ёнгиш, бардамлик ҳис этиш.

5. Д Л С - назорат қилиб бўлмайдиган даражадаги чекиш истаги, руҳий қарамлик.

6. Е К Р - одат.

Баллар ҳисоблаб чиқилганда 3 дан 15 гача турланиши мумкин. Агар натижа II балл ва ундан юқори бўлса, бу ҳолда одамнинг чекишга қарам бўлиб қолгани унчалик юқори эмас.

Олинган натижаларнинг изоҳи:

Агар биринчи синф омиллар бўйича сиздаги баллар йиғиндиси юқори бўлса, унда сиз одамлардаги чекишга бўлган иштиёқ физиологикдан кўра, кўпроқ руҳий ҳарактер касб этишини тўғри тушунар экансиз. Бу вазиятда одамнинг чекишни ташлаши, бирмунча қийинроқ. Энг яхшиси, ҳеч қачон чекишни бошламаслик.

Агар баллар йиғиндиси иккинчи синфдаги омиллар бўйича юқори бўлса, демак одамларнинг чекишдан воз кечишларига бир қатор мураккаб муаммолар мавжудлиги ҳалақит беришини билдиради. Улар ўзларини қўлга олиб, катта ирода кучига эга бўлишлари, ўзларининг зарарли одатларидан қутулишлари учун ўзларини ёнгиб ўтишларига тўғри келади, Яхшиси, бу зарарли одатга кўникмаган маҳкул, балки, унинг инсонда пайдо бўлаётганидан огоҳ бўлиб туриш керак. Бу эса, чекишни ташлашга аҳд қилган ва ўз соғлиги ҳақида қайрурмоқчи бўлган одамларни кўпгина қийинчиликлардан фориғ қилади. Ҳамиша шуни ёдда тутингки, чекишни бошлаш осон, аммо кейинчалик ундан қутулиш йўллари жуда қийин.

Бутун машғулот давомида ўқитувчи мазкур мавзу бўйича чекувчи ўқувчиларга тўғридан-тўғри таъсир ўтказишдан ихтиёрий равишда ўзини тутиб туриши лозим: ҳамиша шуни унутмаслик керакки, бу ёшда «пешонасига уриш»

кутилган тарбиявий самарани бермайди, яхшиси, ўсмир шахсига оддийгина, билвосита таъсир кўрсатиш усуллари қўллаган фойдалироқ. Шунинг учун, ўқитувчи чекадиган, ўқувчиларга ҳамманинг диққатини жалб этмай, машғулот охирида бутун синфга қуйидаги таклиф билан мурожаат қилиши мумкин. Шубҳасиз ҳар бирингизнинг чекишни ташлашга қарор қилган, аммо ҳозирча буни амалга оширишга қийналиб турган танишларингиз, ўртоқларингиз ёки дўстларингиз бор. Уларга ушбу яхши ниятларни амалга оширишларида кўмаклашинг, уларга қуйидаги эсдаликни таклиф этинг.

Чекишни ташламоқчи бўлганларга ёрдам

Тамакининг зарарли эканлигини ҳамма ҳам билади. Шунга қарамай, кўпчилик ушбу қабих одатни ёнгиб ўтувчи кучни ўзида топа олмайди. Таклиф этилаётган машқлар чекувчининг руҳиятини йиғиб олишга, унда тамакига нисбатан жирканиш ҳиссиётини туғдиришга қаратилган.

- Менинг барча мушакларим ёқимли равишда бушашган...
- Бутун ахзои баданимда ёқимли илиқлик сезаяпман...
- Осойишталик ва дам олиш ҳиссиётим менга ёқмоқда...
- Кундан-кунга мен янада хотиржам ва дадилроқман...
- Мен ўзимга, ўз қудратимга ва имкониятларимга ишонаман...
- Мен ўз иродамни кундан-кунга ўстириб ва чиниқтириб бормоқдаман...
- Мен ёмон одатларимдан қутулишим мумкинлигига ишонаман...
- Мен астойдилман,...
- Чекишга бўлган эҳтиёжни бошқа сезмаяпман...
- Мен сигаретни чекмай бемалол юра оламан...
- Мен чекишга бефарқ қарайман...
- Тамаки керак булмай қолмоқда...
- Мен доимо тинч, тетикман, ишончим комилдир...
- Мен ёмон одатдан халос бўлмоқдаман...
- Чекишга бўлган нафратим кундан-кунга ошиб бормоқда...
- Чекишда тоқатим йўқолиб бормоқда...
- Мен чекишни ташлайман...
- Оғиз бўшлиғидаги ва кўкрак қафасимдаги ҳиссиёт менга ёқади...
- Нафас олишим ёнгил ва эркин, чекишга эҳтиёжим йўқ.
- Чекиш мен учун жирканч...
- Зарарли одат устидан қилган ғалабам ҳиссиёти менга ёқади...
- Чекмасам мен ўзимни яхши ҳис қилмоқдаман,...
- Мен жуда ҳам хотиржамман,...

АНКЕТА (сўров варақаси)

1. Сиз ўзингизнинг (ўқишга) бўлган муносабатингизни қандай баҳолайсиз?

Ўқиш — бутун ҳаётимнинг мазмунидир.

Ўқишдан кўнглим тўлмаяпти.

Ижодий равишда, қизиқиш билан ўқияпман.

Ўқишга нисбатан бефарқман. .

Қизиқишсиз, аммо виждонан ўқийман.

Жавоб беришга қийналаман.

2. Қизиқишларингиз ва машғулотларингиз доираси қанақа?

Муסיқа тинглашни яхши кўраман.

Муסיқа асбобларини чаламан.

Спорт билан шуғулланаман.

Китоблар ўқийман.

Бадиий ҳаваскорлик билан шуғулланаман.

Қизиқишимга дойр тўғаракларга қатнашаман.

Техникага қизиқаман.

Кинога боришни ёқтираман.

Театр, концертларга бориб тураман.

Музей, кўргазмаларга бориб тураман.

Дўстларим билан кўчада сайр қиламан

Бошқа қизиқиш ва машғулотлар.

Амалда ҳеч бир қизиқадиган нарсам йўқ.

3. Турар жойингизда дам олиш учун қандай шароитлар мавжуд?

Спорт клублари ва спорт тўғараклари.

Турли техникага оид тўғараклар.

Ёшлар дастаси ташкил этилган.

Тез-тез қизиқарли учрашувлар ўтказиб турилади

Амалда ҳеч қандай шароит яратилмаган.

Бошқалар.

4. Эслаб кўришга ҳаракат қилинг: қайси ёшингизда илк бор алкоғолли ичимликларни татиб кўрган эдингиз?

Уйда, ота-онам билан, байрамларда. Уйда, ота-онамсиз, байрамларда. Дўстларимникидаги тантанада. Мактаб, техникумдаги тантаналарда. Кўчада, йўлакда, ертўлада, боғда ва ҳк. Дўстим, дугонамнинг туғилган кунида. Ёшлар қаҳвахонаси, барда. Қачон ва яна ким билан?

Ҳеч ким билан ичмаганман.

Менда унақа одат йўқ.

5. Спиртли ичимлик ичганингиздан сўнг (эртасига) ахволингиз қаннақа бўлади?

Бош оғриғи,

Кўнгил айнаши.

Иштаҳанинг йўклиги.

Кучли ташналик.

Қувватсизлик.

"Бош оғриғи" қилиб олиш истаги.

Ҳароблик ҳисси.

Асабийлашиш.

Таҳқирли ҳолат.

Тезде толиқиш

Ҳеч қаннақа асоратлари йўқ.

Кайфиятим тетик, ишчанлигим ҳам яхши.

Бошқалар.

8. Ўзингиз ичкиликбозлар ва майхўрликка қандай муносабатдасиз ?

Тушунмаган ва ғижинган ҳолда.
Афсус билан муносабатда бўламан.
Чидаса бўладиган.
Бефарқ.
Ҳайронлик билан.
Кулиб қарайман.
Бошқалар.

9. Эслашга уриниб кўринг:

Алкоголли ичимликларнинг зарари ҳақида биринчи бор кимдан эшитгансиз?

Ота-онамдан.
Яқинларимдан (тоғам, холам, бувим, бувам ва б.)
Муаллимлардан.
Дустларим(тёнгқурлар)дан.
Шифокорлардан.
Суд, прокуратура, милиция ходимларидан.
Радио, телевидение кўрсатувлари орқали.
Газета ва журналлардаги мақолалардан.
Яна қаердан?

10. Спиртли ичимликлар ичиш ҳақида ўзингиз қандай фикрдасиз?

Яхшиси, умуман ичмаган махқул.
Меъёрини билган ҳолда, "маданий" ичиш лозим.
Мунтазам ичиб туришнинг безарарлигига ишонаман.
Бошқалар.

11. Ёшлар орасидаги ичкиликбозлик сабабларини нималарда кўрасиз?

Спиртли ичимликларнинг арзонлигида.
Алкоголнинг зарари ҳақидаги билимларнинг етишмаслигида.
Катталарнинг салбий намунасида.
Қизиқишларнинг етишмаслиги, ўз ўрнини топа билмасликда.
Биринчи галдаги майхўрликнинг жазосиз қолганида.
Ёшлар учун дам олиш жойларининг етишмаслигида.
Пиво ва шаробнинг кенг реклама қилинишида.
Уйдаги ихтилофли вазиятда.
Дўстлар таъсирида.
Ичкиликбозлик анъана ва урф-одатларнинг туркунлиги.
Ирода кучининг етишмаслиги, таклиф этилган майни рад қила билмаслик.

Негаки, спиртли ичимликлар бемалол сотилмоқда.

Негаки, спиртли ичимликлар кун кечиринишда кўмаклашмоқда.

Ўқитувчилар ота-оналар орасида диққат билан хушёр турмуш тарзини таркиб қилиб боришлари лозим. Дам олиш кунларини оқилона ўтказиш, оилавий байрам ва тантаналарни ичкиликсиз ўтказишда бир-бирларига ибрат булишлари керак. Синф раҳбарлари спиртли ичимликларни истеъмол қилишга майли бор ўсмирлар ҳақида маълумотга эга бўлишлари, ота-оналари ашаддий ичкиликбоз бўлган ўқувчиларнинг оилалари ҳақида яхшигина хабардор бўлиб

туриши шарт. Вояга етмаган болалар билан иш олиб бориш комиссияси ва инспекцияси ота-оналар ишлайдиган меҳнат жамоалари билан ҳамкорликда уларга якка тартибда таъсир кўрсатиши, оилада соғлом муҳитни яратиш шакллари аниқлаб олиши лозим. Мактаб кутубхоначилари билан ўқувчиларни мунтазам равишда ахлоқий-маънавий этика муаммоларини очиб берувчи янги бадий ва илмий-оммабоп адабиётлар билан таништириши, китоблар тўпламига эга бўлиши, турли мавзуларда ўқувчилар — китобхонлар анжуманларини ташкил этиш, "Гўзаллик — ҳаётимиз кўрки", "Иззатингни ёшликдан сақла" ва бошқа мавзуларда баҳс-мунозаралар уюштириш, кунгилли дам олишни ташкил этиш, ўқувчилар иштирокида алкогольга қарши тарбияга дойр мавзуларда ёзувчи шоирлар билан қизиқарли учрашувлар ўтказиш.

Назорат учун саволлар.

1. Методик тавсиялардан фойдалинишнинг ҳозирги кундаги амалий аҳамияти қандай?
2. Методика атамасининг моҳияти нимада?
11. Методик тавсияларнинг афзалликлари ва камчиликлари нимада?
12. Дарс жараёнида методик тавсияларни куллашнинг қандай афзалликлари мавжуд?
13. Таълимнинг синфли шакли қандай педагогик мақсадларни амалга ошириш имконини беради?
14. Таълим олувчиларни синфларга қай тарзда ажратиш керак?
15. Дарсни баҳс – мунозара кўринишида ташкил этишда қандай мавзуларни танлаш мақсадга мувофиққабатга олиш керак?

ГЛОССАРИЙ

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури - кадрлар тайёрлаш тизимини тўбдан ислох қилишдир, яъни, Республиканинг демократик ҳуқуқий давлат ва адолатли фуқаролик жамият қуриш йўлидан изчил илгарилаб бориш; мамлакат иқтисодиётида тўб ўзгаришларнинг амалга оширилиши, республика иқтисодиёти, асосан хом ашё йўналишидан рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариш йўлига изчил ўтаётганлиги, давлат ижтимоий сиёсатида шахс манфаати ва таълим ўстиворлигини қарор топтириш, миллий ўзликни англашнинг ўсиб бориши, бой миллий маданий-тарихий анъаналарга ва халқимизнинг интеллектуал меросига ҳурмат ўйғотиш, республиканинг жаҳонлиги мавқеи ва обрў-эътиборини мустаҳкамланиб боришиги эришиш.

Кадрлар тайёрлашнинг миллий модели - унинг асосий таркибий қисмлари қўйидагилардан иборат:

Шахс - кадрлар тайёрлаш тизимининг бош субъекти ва объектитаълим соҳасидаги хизматларнинг истёжмолчиси ва уларни амалга оширувчи.

Давлат ва жамият - таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимининг фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилишни амалга оширувчи кадрлар тайёрлаш ва уларни қабул қилиб олишнинг қафолатлари.

Ўзлуксиз таълим - малакали рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг асоси бўлиб, таълимнинг барча турларини, давлат таълим стандартларини, кадрлар тайёрлаш тизими тузилмаси ва унинг фаолият курсатиш муҳитини ўз ичига олади.

Фан - юқори малакали мутахассислар тайёрловчи ва улардан фойдаланувчи, илғор педагогик ва ахборот технологияларини ишлаб чиқувчи

Ишлаб чиқариш - кадрларга бўлган эҳтиёжни, шўнингдек, тайёргарлик сифати ва нисбатан қўйиладиган талабларни белгиловчи асосий бўйртмачи, кадрлар тайёрлаш тизимини молия ва моддий-техник жихатидан таъминлаш жараёнининг қатнашчиси.

Билим - амалда текширилган атроф-дўнени урганиш натижалари, инсоннинг миёсида ўнинг аниқ акс эттирилишидир.

Малака - мавжуд билимлари асосида ўзгарган ёки янги шароитларда шахснинг фаолиятни самарали бажаришга қобилияти ҳисобланади. Малака - бў билимлар ёрдамида мавжуд ахборотларни тушўниб олиш, мақсадга эришиш режасини тузиш, фаолият жараёнини бошқариш ва назорат қилиш қобилиятидир. Оддий малакалар етарлича машқ қилинганда автоматлаштирилиши мўмкин ва қўникмаларга айланали.

Қўникмалар - бў бирор-бир ҳаракатларни автоматик равишда, қисмларини назорат қилмай туриб бажариш қобилиятидир. Шўнинг ўчўн баъзан қўникма - бў автоматлаштирилган малака деб айтадилар. Қўникма ва малакалар турли хил мантикий асослар бўйича турларга ажратилади.

Интерфаол машғўлот - ўқитўвчи ва ўқўвчилар ўзаро фаол иштирок этадиган машғўлот; жараён ҳамқорликда кечали.

Йўл - (русча - приём) - бирор мақсадни амалга ошириш ўчўн танланган ҳаракат тури.

Метод - грекча сўз бўлиб, йўл, ахлоқ сўвли маъноларини билдиради. Табиат ва ижтимоий ҳаёт ходисаларини билиш, тадқиқ қилиш сўвли. Фаолият, ҳаракатнинг йўли, сўвли ёки қиёфаси, шакли, қўриниши.

Мотив - одамни ўқишга ёки бирор ҳаракатларни бажаришга ундовчи турли сабаблар йетиндиси.

Педагогика - таълим-тарбиянинг назарий ва амалий масалаларини ўрганўвчи фан, у барқамол инсонни вояга етказиш мақсадларига хизмат қилади.

Перцептив кобилият - укувчининг рухий ҳолатини ҳис қилиш, тушуна олиш орқали юзага чиқарилувчи кобилият.

Урганиш - ахборотдан фойдаланиш ва турли ҳаракатларни қўрсатилган тартибда мустақил бажариш қўникмаларини эгаллаш.

Ургатиш - ахборотдан фойдаланиш ва турли ҳаракатларни бажариш қўникмаларининг укувчилар томонидан ўзлаштирилишини турли восита ва усулларни қўллаб тушунтириш, қўрсатиш ва машқлар орқали амалга ошириш жараёни.

Ҳамкорлик педагогикаси - таълим берувчилар ва таълим олувчиларнинг ўзаро мулоқотига асосланган шаклда таълим беришга йўналтирилган тизим.

Қасбий - педагогик мулоқот - педагог ва таълим олувчиларнинг ўзаро зич ижтимоий - психологик алоқаси тизими бўлиб, унинг мазмуни ахборотлар айрибошлаш, тарбиявий таъсир қўрсатиш, коммуникатив воситалар ёрдамида ўзаро муносабатларини ташкил этиш ҳисобланади.

Қасбий тайёргарлик - бўлажак мутахассиснинг психологик, психофизиологик, жисмоний ҳамда илмий-назарий ва амалий тайёргарлиги.

Қасбий билимдонлик - педагогик фаолият юритиш учун зарур бўлган назарий ва амалий тайёргарлик бирлиги.

Билим - бир бўтунликни ташкил қилувчи қисмларнинг ички заруриятидан келиб чиққан боғлиқликдир. Уни қонуният деб ҳам юритилади. Чўнки бў зарурий боғлиқлик нарса ва ҳодисаларнинг табиатидан келиб чиқади ва инсоннинг ихтиёридан ташқари мавжуд бўлади. Уни ўзгартириб бўлмайди. Билим кишидан кишига маълумот (ахборот) орқали ўтади.

Қўникма ва малакалар. Қўникма ва малакалар деганда бирор шахснинг муайян фаолиятни муваффақиятли бажариши учун шарт-шароитлар яратиб берувчи, ташқаридан қўзатиш мўмкин бўлган ҳаракатлари ва реакциялари түшунилади. **Малакалар** онгли равишда амалга оширилган фаолиятнинг таркибий қисмига кирувчи автоматик тарзда юз берадиган ҳаракатлардир.

Малака- киши эгаллаган билимлари қўникма босқичидан ўтиб, доимий ҳаракат түрига айланиши, маҳорат ҳосил қилиши, маълум бир фаолиятни самарали бажариш қўбилиятидир.

Маҳорат- ўзлаштирилган билимлар ва ҳаётий тажрибалар асосида барча амалий ҳаракатларни (шу жумладан дарс беришни) қам қуч ва қам вақт сарфлаб бажариш.

Қасб - муайян билим ва маҳорат талаб этадиган меҳнат фаолияти түри. Қасб-ҳўнар сирларини эгаллашга ўмумий ҳамда махсус маълумот, амалий иш-ҳаракат усуллариини ўзлаштириш орқали эришилади.

Қасбий маҳорат - битирувчининг юқори даражада қасбий қўникма ва малакаларни эгаллаганлиги тушунилади, у шахснинг меҳнат бозорида эгаллаётган қасби бўйича рақобатбардошлик даражаси акс эттиришида намоён бўлади. Қасбий маҳорат ишчи қўчларининг юқори даражадаги мослашувчанлиги, янгиликларни тез ўзлаштириши, янги ишлаб чиқариш шароитларига оз вақт ичида ўта олиши ва фаолият соҳасини мустақил танлай олиши қасби сифатлар билан белгиланади.

Таълим ва тарбия бирлиги. Бў тамойил унумли меҳнат, яъни ижтимоий фойдали буюмлар яратиш асосида ишлаб чиқариш таълими беришни қўзда тутди. Бундай меҳнат ва технологик жихатдан яхши таъминланганлиги, чуқурроқ билим таълаб этиши, укувчиларнинг моддий манфаатдор бўлиши билан тавсифланади.

Таълимнинг илмийлиги. Ҳозирги замон фанида ўзил-қесил аниқланган қоидаларни ўзлаштириш. Факат айни фан-техникада қабул қилинган

атамалардан фойдаланиш. Фан- техниканинг турли сохаларида эришилган энг янги ютукларни урганиш.

Таълимда тизимлилик ва изчиллик. Касб таълими дастурида курсатилган тизимда ташкил этиш. Таълим жараёнида эгалланадиган билим, куникма ва малакаларнинг мантикий кетма- кетлигига риоя килиш. Таълим жараёнини амалга оширишда, укув материалларини урганиш ва уқитувчининг ишини ташкил килишда изчиликка амал килиш.

Назария ва амалиёт бирлиги. Назарий билимлардан амалиётда фойдаланиш ва укувчиларнинг амалий тажрибаларидан назарий машгулотларда фойдаланиш. Бу тамойил укувчиларнинг укув материали пухта узлаштиришини, шунингдек, улар дунёқарашнинг шаклланишига хизмат қилади.

Ёш индивидуал хусусиятларни ҳисобга олиш. Таълим мазмуни ва таълим методларининг узаро мослиги, бунда укувчиларнинг аклий, жисмоний ва ёш хусусиятларининг эътиборга олинishi. Бу талабларнинг бажарилишига укув материални қисмларга тугри таксимлаш (бажаришга куч етарли булиши, оддийдан мураккабга утишини таъминлаш, уқитишнинг турли методларидан фойдаланиш)нинг объектив меъёрларини белгилаш, таълим самарадорлигини таъминлаш максадида укувчилар индивидуал хусусият ҳамда кизиқишларини урганиш йули билан эришилади.

Таълимнинг политехник хусусиятга эгаллиги. Бу тамойил ҳозирги замон саноати тугрисида умумий маълумот бериш, ишлаб чиқаришда энг куп учрайдиган технологик жараёнларни билишни, машина ва механизмларнинг тузилиши ва ишлашидаги умумийликни билиш, хилма-хил меҳнат укув ва малакаларига эга булишни, меҳнатга алоқадор масалаларни ижодий ҳал қила олиш ва рационализаторлик ишларни олиб боришни, умумтаълим ва махсус фанлардан олинган билимларни мохирлик билан татбиқ эта билишни қўзда тутди.

Онглилик ва фаоллик. Таълим укувчиларнинг ташаббусқорлиги ва мустиқлиги тарбиялайдиган тарзда олиб борилиши керак. Бу сифатлар машгулотлардан қўзда тутилган мақсад ва вазифаларни тугри ифодалаб олинishi, укув материалнинг онгли узлаштирилиши, назарий ва ишлаб чиқариш таълимнинг узвий боғлиқликда бориши, уқитишда самарали усуллардан фойдаланиш натижасида вужудга келади.

Таълимда қўрсатмалилик. Бу тамойил уқитишни укувчиларда тасаввур ва тушунчаларнинг, шунингдек, укув ҳамда малакаларни буюм ва ҳодисаларни жонли мушоҳада этиш асосида вужудга келишини таъминлайдиган қилиб олиб бориш заруратини билдиради. Қўрсатмалилик экскурсиялар ташкил этиш, меҳнат усулларини қўрсатиб бериш, плакат, жадвал, буюм намуналарини, жихозларни қўрсатиш, мультимедиа, электрон дарслик ва экспонатларни намойиш қилиш йули билан амалга оширилади.

Билим, қўникма ва малакаларни ўзлаштиришнинг мустиқкам ва пухталиги. Бунда онгли ва пухта узлаштиришни таъминлаш максадида утилган материални тизимли равишда тақрорлаб боришни, янги материални мустиқкамлаш қораларини қўриш зарурлиги назарда тутилади. Бунга эса

тушунарли килиб баён этиш, машклар утказиш, илгари утилганларни уз урнида такрорлаш, укув материалини боскичма-боскич мураккаблаштириб бориш, укувчил арнинг билимларини, укув ва малакаларини тизимли равишда хисобга олиб бориш йули билан эришилади.

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1.Ўзбекистон Республикаси Қонунлари

1.«Таълим тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. – Т. 1997. 29 август.

2.Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. – Т. 1997. 29 август.

2.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарорлари

3.«2010 йилгача бўлган даврда ўрта махсус, касб-хунар таълими тизими педагог ва муҳандис педагог кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш дастури» Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 4-октябрдаги 400-сонли Қарори.

4.«Ўрта махсус, касб-хунар таълими тизими учун дарсликлар ва ўқув адабиётининг янги авлодини яратиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 16 августдаги 341-сонли Қарори.

3.Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

5.Каримов И.А. “Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марраралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим”. 2006 йил 10 феврал

6.Каримов И.А. Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз. – Т.: Ўзбекистон, 2000.

7.Каримов И.А. Ўз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурмоқдамиз. – Т., Ўзбекистон, 1999.

8.Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ асрга интилоқда. – Т.: Ўзбекистон, 1999.

9.Каримов И.А. Баркамол авлод орзуси – Т.: Шарқ, 1999.

10.Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Т.: Ўзбекистон, 1999.

11.Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. – Т.: Ўзбекистон, 1992.

12. Каримов И.А. Юксак маънавият –енгилмас куч. Т. Маънавият -2008.

4.Ўзбекистон Республикаси Вазирликларининг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари

13.“Олий таълимга оид меъёрий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2000 йил 22 сентябр 251 сонли буйруғи.

14.“Ижтимоий гуманитар фанлар бўйича маъруза матнларини тайёрлаш ва нашр этиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2000 йил 19 июн 176 сонли буйруғи.

5.Ўзбекистон Республикаси вазирликлари меъёрий ҳужжатлари

6.Дарсликлар

15.Е.Н. Пронина, В.В.Лукашевич. “Психология и педагогика”. Учебник для студентов ВУЗов. – М.: Издательство «Элит», 2004.

16. Педагогика профессионального образования. /Под. ред. В.А.Сластёнина. – Москва: Академия, 2004.
17. В.А.Сластёнин, И.Ф.Исаев, А.И.Мишёнко, Е.Н.Шиянов. Педагогика. – Москва: Школьная пресса. 2004
18. Психология и педагогика. Под.ред. А.А.Радугина. – Москва, 2003.
19. Сластёнин В.А., Исаев И.Ф., Михенко А.И., Шиянов Е.Н. Педагогика. Учебное пособие. – М.: Школьная Пресса, 2002.
20. Бордовская Н.В., Реан А.А. «Педагогика» Учебник для вузов. – Санкт – Петербург: Питер, 2000.

7. Ўқув қўлланмалар

21. Муаллифлар синфи. Ўзбекистонда бизнес кейслар: Ўзбекистон Республикасидаги бизнес таълимотида “Кейс - Стади” услубининг қўлланилиши. – Т.: Академия, 2006. – 645 б.
22. Тажиева Ш. Тарбиявий ишлар методикаси. Маърузалар матни. 2005.
23. Очилова Г., Мусаханова Г., Тожиева Ш. Педагогика. Маърузалар матни. 2005.
24. Очилова Г., Мусаханова Г., Тожиева Ш. Тарбиявий ишлар методикаси. Масалалар тўплами. 2005.
25. Очилова Г., Мусаханова Г., Тожиева Ш. Педагогика. Масалалар тўплами. 2005.
26. И. Мамажонов. Янги педагогик технологиялар. Масалалар тўплами. – Т. 2005.
27. И. Мамажонов. Касбий таълим методикаси. Масалалар тўплами. – Т. 2005.
28. Йўлдошев Ж., Усмонов С. Педагогик технология асослари. –Т.: Ўқитувчи 2004.
29. Волжский А. Методика воспитательной работы с молодежью. – М. 2003.
30. Котов В. Воспитательная работа в школе: опыт и проблемы. – СПб.: Сев.сияние 2003.
31. Н. Саидахмедов. Янги педагогик технологиялар. –Т.: Молия, 2003.
32. Иномова К.М. Оилада болаларнинг маънавий-ахлокий тарбияси. Т.1999.
33. Н.Хўжаев ва бошқалар. Педагогика асослари. –Т., 2003.
34. Очилова М. Укитувчи одоби. Т.1993.
35. Мусурмонова О. Оила, маънавият-миллий гурур. Т.1999.
36. Бўри Зиёмухаммадов, Абдуллаева Ш. Илғор педагогик технология: назария ва амалиёт. «Маънавият асослари» дарси асосида ишланган услубий қўлланма – Т., 2001.
37. Юсуф. Хос Хожиб. Кутадгу билиг. Т.1992.
38. Кайковус. Кобуснома. Т. Укитувчи 1986.
39. Мунавваров А.К. Оила педагогикаси. Т. Укитувчи 1994..
40. Тожиев М., Салахутдинов Р., Баракаев М., Абдалова С. Таълим жараёнида замонавий ахборот технологиялари. – Т., 2001.
41. Миркосимов М. Мактабни бошқаришнинг назарий ва педагогик асослари. Т.1996.

42. Ахлок-одобга оид хадис намуналари. Т. 1990.
43. Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлок. Т. 1992.
44. Форобий А. Фозил одамлар шахри. 1993.
45. Жураев А.Ж. Тарбиявий дарсларни утиш. Т. 1994.
46. Очил С. Мустакиллик ва тарбия масалалари.
47. Ғайбуллаев Н. ва бошқалар. Педагогика. Т., 2000.
 48. Зиёмухаммедов Б., Абдуллаева Ш. «Педагогика». Т., 2000.
 49. Рахимжонов Н. “Ёшлар иқтисодий тафаккурини шакллантиришда оиланинг роли” Т., 2005 (Б.М.И.)
 50. З.Курбаниязова “Тарбиявий ишлар жараёнида тарбияланувчиларда миллий ўзлиқни англашни шакллантиришнинг педагогик асослари” номзодлик диссертацияси. Т., 2002.
 51. О.Хасанбоева: Тарбиявий ишлар методикаси. Т. 2001.
 52. З.Исмаилова. Тарбиявий ишларни ташкил этиш методикаси. Т. 2006.
 53. Махкамов У. Ахлок-одоб сабоқлари. - Тошкент 1994 й.

10. Илмий амалий анжуманлар маърузалар тўплами

54. Фарберман Б. Л. Раздаточные материалы методического семинара по передовым педагогическим технологиям. – Т., 13-14-15 июня 2005.

Илғор педагогик технологиялар асрида дарс ўтиш йўллари. Ўқув услубий ишланмалар тўплами. – Т.: ТДИУ. 2005.
55. Педагогик ва ахборот технологиялари: ютуқлар ва истиқболлари. – Т.: ЎзПФИТА. 2003.
56. «Таълим самарадорлигини ошириш йўллари» мавзусидаги семинар тренинг материаллари. – Т., 2002.
57. Иқтисодий таълим: назария, тажриба, муаммолар ва истиқбол. Ҳалқаро илмий-амалий анжуман. 19 апрел, 2001.

11. Газета ва журналлар

58. Иқтисодиёт ва таълим. // Журнал. 2005 йил 1-2 сонлари.
59. Халқ таълими. // Журнал. 2005 йил 1-2 сонлари.
60. Таълим ва тарбия. // Журнал. 2005 йил 4-сонлари.
61. Иқтисодиёт ва таълим. // Журнал. 2004 йил 1-2 сонлари.
62. Халқ таълими. // Журнал. 2003 йил 3-6 сонлари.
63. Маърифат. // Газета. 2003 йил 18 апрел сони.
64. Маърифат. // Газета. 2002 йил 26 май сони.

12. Интернет сайтлари

65. www.bilimdun.uz
66. www.de.uz
67. www.plekhanov.ru

Мундарижа

ТҲР	Мавзулар	Бетлар
1.	Кириш	5-6 бетлар
2.	Фаннинг мақсади, вазифаси, асосий тушунча ва тамойиллари.	7-13 бетлар
3.	Тарбиявий ишлар тизимида синф раҳбари фаолиятининг тутган урни ва уни ташкил этиш.	14-34 бетлар
4.	Тарбиявий ишларни амалга оширишда педагогик маҳорат ва унинг асосий тамойиллари	35-41 бетлар
5.	Синф раҳбарининг шахс ва жамоани ўрганиш методикаси	42-54 бетлар
6.	Ахлоқ-одоб тарбиясининг манбалари ва методологик асослари.	55-59 бетлар
7.	Синф раҳбари фаолиятида ғоявий- сиёсий ва маънавий - ахлоқий тарбиянинг тутган урни.	60-73 бетлар
8.	Уқувчиларни меҳнатсеварлик руҳида тарбиялашда синф раҳбарининг роли.	74-80 бетлар
9.	Уқувчилар онгига педагогик таъсир курсатиш методикаси.	81-82 бетлар
10.	Бошланғич синф уқувчиларини уз-узини бошқаришга ургатишда педагогик раҳбарлик.	83-86 бетлар
11.	Кичик мактаб ёшидаги болаларни рағбатлантириш ва жазолаш методикаси.	87-90 бетлар
12.	Уқувчилар тарбиясида индивидуал ишлар методикаси.	91-95 бетлар
13.	Бошланғич синфларда тарбиявий ишларни режалаштириш методикаси. Тарбия натижаларни ўрганиш ва таҳлил қилиш	96-100 бетлар
14.	Синф раҳбарининг оила ва жамоатчилик билан ҳамкорликда олиб борадиган педагогик фаолияти.	101-111 бетлар
15.	Дарсдан ташқари вақтдаги тарбиявий ишларни ташкил этиш шакллари	112-125 бетлар
16.	«Тарбиявий ишлар методикаси» фанини ўқитишда янги педагогик технология усулларида фойдаланиш.	126-137 бетлар
17.	Ўқув-тарбиявий ишларини амалга оширишнинг ташкилий шакллари ва ўтказиш методикаси.	138-147 бетлар
18.	Бошланғич мактаб ёшидаги болаларда ижтимоий тажрибани шакллантириш методикаси.	148-151 бетлар
19.	Бошланғич мактаб ўқувчиларининг ахлоқ-одоб тарбияси методикаси.	152-158 бетлар
20.	Маънавият дарсларини ўтказиш юзасидан услубий тавсиялар «Чекмасдан ўзингни тий, ёшлик гаитини сур» дастури асосида	159-166 бетлар
21.	Глоссарий	167-170 бетлар
22.	Тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати	171-173 бетлар

